

నారాయణపణ్డీతవిరచితః

హితోపదేశః

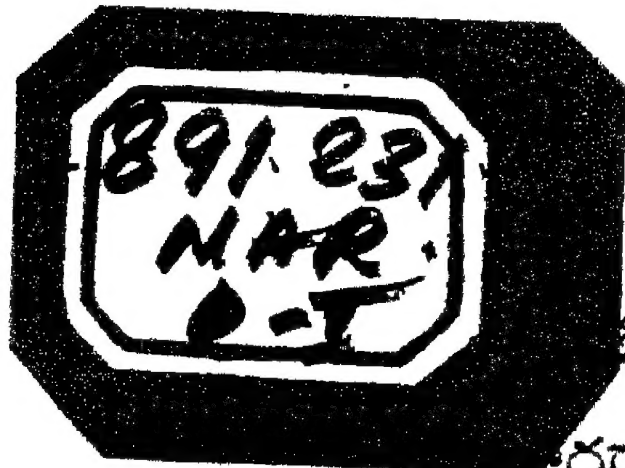
ప్రథమభాగః

మిత్రలాభః, సుహృద్భేదశ్చ

ఆంధ్రానువాదకః

శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డిః

63/
R.28

శ్రీ భాషా ప్రచార సమితి

హైదరాబాదు - 500 001

Acc. No. 24762

నారాయణపండిత రచిత

హితోపదేశము

ప్రథమభాగము

(మిత్రలాభము, సుహృద్భేదము)

77
3-94

ఆంధ్రానువాదకులు

శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి

ప్రకాశకులు :

సంస్కృత భాషా ప్రచార సమితి

హైదరాబాదు-500 001.

తొలిపలుకు

అతిప్రాచీనమైన పంచతంత్రాన్ని అనుకరిస్తూ బయలుదేరిన అనేక నీతి బోధక కథాసంగ్రహ గ్రంథాలలో హితోపదేశం చాలా ప్రధానమైనది. దీన్ని రచించిన నారాయణపండితుడు వంగదేశీయుడు. దీని రచన క్రీ.శ. 1000-1300 సంవత్సరాల మధ్య జరిగి ఉంటుందని విమర్శకుల అభిప్రాయం. చాలా వరకు పంచతంత్రాన్ని అనుకరించినా నారాయణపండితుడు కొన్ని మార్పులు కూడా చేశాడు. పంచతంత్రంలో మిత్రభేదం, మిత్రప్రాప్తికం, కాకోలాకియం, లబ్ధప్రకాశం, అపరీక్షితకారకం అనే ఐదు విభాగాలుంటే హితోపదేశంలో మిత్ర లాభం, సుహృద్భేదం, విగ్రహం, సంధి అనే నాలుగు విభాగాలున్నాయి. పంచ తంత్రంలోని కొన్ని కథలు విడిచివేసి కొన్ని కొత్త కథలు చేర్చడం జరిగింది. శ్లోకాలు కూడా ఎక్కువ ఉన్నాయి. కామందకనీతిశాస్త్రంనుండి చాలా శ్లోకాలు చేర్చబడ్డాయి. పంచతంత్రం వలెనే ఇది కూడా అతిసులభమైన శైలిలో వ్రాయబడడంచేత బహుశ ప్రచారాన్ని పొందినది.

సంస్కృతభాషాప్రచారసమితి ద్వారా 1988-89 సంవత్సరాలలో పంచ తంత్రం ఉత్తమసంస్కృతవిద్వాంసులు శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డిగారి తెలుగు అనువాదంతో ప్రచురించబడింది. ఇప్పుడు వారే రచించిన అనువాదంతో హితోపదేశం మొదటి సంపుటాన్ని ప్రచురిస్తున్నాము. రెండవ సంపుటం కూడా అనతి కాలంలో వెలువడగలదు. ఈ పుస్తకాన్ని ప్రచురించడానికి దయతో ఆర్థిక సహాయం అందజేసిన శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానాధికారులకు సమితి పక్షాన కృతజ్ఞత తెలుపుచున్నాను. ఈ సమితికోరికను మన్నించి అనువాదాన్ని అందజేసిన శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డిగారికి కృతజ్ఞత తెలుపుతూ ఆంధ్రానువాదసహితమైన ఈ హితోపదేశం తెలుగునాట ఇంటింట నైతికజ్ఞానజ్యోతిని ప్రసరింపచేయగలదని ఆశిస్తున్నాను.

పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు
హైదరాబాదు,
24-7-1993

పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు
కులపతి
సంస్కృత భాషా ప్రచారసమితి

హితోపదేశము

విషయసూచిక

I. మిత్రలాభము	1.99
1. కథాముఖము	1
మిత్రలాభప్రస్తావః	14
చిత్రగీవవృత్తాంతః	15
2. కంకణలుబ్ధుడైన బాటసారి కథ	17
3. చిత్రాజ్ఞ (మృగ) కథ	37
4. జరద్గవ-దీర్ఘకర్ణయోః కథ	39
5. హిరణ్యకపూర్వవృత్తాంతః	64
6. లుబ్ధకృగాలకథ	78
7. కర్పూరతిలకహస్తకథ	90
II. సుహృద్వేదము	100.189
1. కిలోత్పాటి వానరకథ	100
2. చీత్కారకారి గర్దభకథ	112
3. దధికర్ణ విదాలకథ	134
4. మణ్ణాకర్ణ-కుట్టనీకథ	139
5. స్వర్ణరేఖాదీనాం కథ	148
6. గోపీవిటద్యయకథ	156
7. కాకికృష్ణసర్పకథ	159
8. దుర్ధాంతసింహ-శశకకథ	16
9. సముద్రదిటిభకథ	173
III. శ్లోకానుక్రమణిక	191.199

హితోపదేశము - మిత్రలాభము

కథాముఖము

1. మజ్జలాచరణము

శ్లో. సిద్ధిః సాధ్యే సతామస్తు ప్రసాదాత్తస్య ధూర్జపేః,
జాహ్నువీషేనలేభేవ యన్మూర్ధ్ని శశినః కలా. 1

తా. శిరమున గంగాతరంగాల నురుగువలె ఉండే చంద్రకళచే శోభిల్లే
పరమేశ్వరుని కరుణచే సజ్జనులకు అభీష్టసిద్ధి గల్గుగాక.

2. గ్రన్థప్రాశస్త్యము

శ్లో. శ్రుతో హితోపదేశోఽయం పాటవం సంస్కృతోక్తిషు,
వాచాం సర్వత్ర వైచిత్ర్యం నీతి విద్యాం దదాతి చ. 2

తా. ఈ “హితోపదేశం” అనే గ్రంథాన్ని చదివినచో సంస్కృతభాషా
సూక్తులందు నేర్పూ, అన్నియెడల వాక్కులలోని వైచిత్ర్యం, నీతిజ్ఞానం అల
వడును.

[శ్రుతః = అధీతః, గురుముఖతః శ్రావణ ప్రత్యక్షవిషయాకృత ఇతి
భావః]

3. విద్యాప్రశంస

శ్లో. అజరామరవత్ ప్రాజ్ఞో విద్యామర్థశ్చ సాదయేత్,
గృహీత ఇవ కేశేషు మృత్యునా ధర్మమాచరేత్. 3

తా. బుద్ధిమంతుడు “ముసలితనం చావు తనకు లేవు” అని తలంచి

ధనాన్ని విద్యను సంపాదించవలెను. ఇక మృత్యువుచే జుట్టుపట్టుబడిన వాడువలె ధర్మమును ఆచరించవలయును.

శ్లో. సర్వద్రవ్యేషు విద్యైవ ద్రవ్యమాహురనుత్తమమ్,
అహార్యత్వాదనర్హత్వా దక్షయత్వాచ్చ సర్వదా.

4

తా. అన్ని పదార్థాలలో విద్యయే సాటిలేని ధనం అని విజ్ఞులు అందురు. వీలననగా- అది అపహరింపబడదు. గృహాదికం వలె అమ్మబడదు. నిత్యం ఇతరులకు ఇచ్చుచుండిననూ తగ్గిపోదు.

శ్లో. సంయోజయతి విద్యైవ నీచగాఽపి నరం సరిత్,
సముద్రమివ దుర్ధర్షం నృపం భాగ్యమతఃపరమ్.

5

తా. పల్లమునకు ప్రవహించే నది, గడ్డి మొదలైన తుచ్చ వస్తు సముదాయాన్ని చేరరాని సముద్రమునకు చేర్చునట్లు, కులాదిహీనుని చేరిన విద్యయూ అతనికి దుర్లభ రాజసన్నిధిని చేర్చును. ఆ పైన భాగ్యాన్నిబట్టి ఫలం లభిస్తుంది.

[నీచగా = 1. నీచకులీనుని చేరినది; 2. పల్లానికి ప్రవహించేది]

శ్లో. విద్యా దదాతి వినయం వినయాద్యాతి పాత్రతామ్.
పాత్రత్వాద్ధనమాప్నోతి ధనాద్ధర్మం తతః సుఖమ్.

6

తా. విద్య వినయాన్ని గల్గించును, వినయంచే యోగ్యత నందును, యోగ్యతచే ధనాన్ని పొందును. ధనంచే ధర్మకార్యాలు చేయును. అందుచే ఉభయలోకాలలో సుఖాలు పొందును.

శ్లో. విద్యా శత్రుశ్చ శాత్రుశ్చ ద్వే విద్యే ప్రతిపత్తయే,
ఆద్యా హాస్యాయ వృద్ధత్వే ద్వితియాఽఽద్రియతే సదా.

7

తా. శత్రువిద్య అని శాత్రువిద్య అని రెండు విద్యలు అభీష్టసాధకాలుగా ప్రసిద్ధాలు. ఇందులో మొదటిదైన శత్రువిద్య ముసలితనంలో హాస్యకారణం అగును. శాత్రువిద్య మాత్రం సర్వదా ఆదరింపబడును.

శ్లో. యన్నవే భాజనే లగ్నః సంస్కారో నాఽన్యథా భవేత్,
కతాచ్యుతేవ బాలానాం నీతిప్రదిహా కథ్యతే.

8

తా. క్రొత్త పాత్రపైపడిన రేఖాధికం స్థిరంగా ఉండునట్లు నిర్మలచిత్తులైన బాలురు శాశ్వతంగా తమ మనస్సులందు నిలుపుకొనేందుకై కథలు అనే నెపంతో ఇచ్చట నీతి బోధింపబడుచున్నది.

శ్లో. మిత్రలాభః సుహృద్భేదో విగ్రహః సన్నిరేవ చ,
పఞ్చతన్త్రాత్ తథాఽన్యస్మాద్ గ్రన్థాదాకృష్య లిఖ్యతే. 9

తా. నేను పంచతంత్రంనుండియూ ఇతర గ్రంథాలనుండియు నీతిబోధక కథలను సేకరించి మిత్రలాభం, సుహృద్భేదం మిత్రభేదం విగ్రహం (యుద్ధం) సంధి అనే నాల్గు ప్రకరణములతో కూడిన హితోపదేశం అనే గ్రంథం వ్రాయుచున్నాను.

4. కథాముఖము (కథాప్రస్తావన)

గద్య. అస్తి భాగీరథీతీరే పాటలిపుత్రనామధేయం నగరమ్. తత్ర సర్వ స్వామిగుణోపేతః సుదర్శనో నామ నరవతి రాసీత్. స భూపతిరేకదా కేనాపి పర్యమానం శ్లోకద్వయం శుశ్రావ-

శ్లో. అనేకసంశయోచ్ఛేది పరోక్షార్థస్య దర్శకమ్,
సర్వస్య లోచనం శాస్త్రం యస్య నాస్త్యన్ధ ఏవ సః. 10

శ్లో. యౌవనం ధనసంపత్తిః ప్రభుత్వమవివేకితా,
ఏకైకమప్యనర్థాయ కిము యత్ర చతుష్టయమ్. 11

అను. భాగీరథీ తీరమున పాటలిపుత్రం అనే నగరం ఉంది. అందు సుదర్శనుడు అనే రాజు గలడు. అతనికి రాజులకు ఉండదగిన సుగుణాలు అన్నీ గలవు. అతడు ఒకనాడు ఎవడో చదువుచుండగా ఈ క్రింది రెండు శ్లోకాలు విన్నాడు. వాటి భావం-

శాస్త్రం అందరికీ మఱియొక కన్ను వంటిది. ఇది బహువిధ సంశయాలను తొలగిస్తుంది. బంధువులకు కనబడనిదానిని కనబడునట్లు చేస్తుంది. ఇది లేనివాడు గ్రుడ్డివాడే. 10

యౌవనం ధనవైభవం రాజ్యాధికారం, అవివేకం- అనే ఈ నాల్గింటిలో ఒక్కొక్కటియే ఎంతో అనర్థం గల్గిస్తాయి. ఇక నాలుగు ఉన్నచో ఏమనగలం.

గ. ఇత్యాకర్ణ్యాఽఽత్మనః పుత్రాణా మనధిగతశాస్త్రాణాం నిత్యమున్నార్థగా
మినాం శాస్త్రాఽననుష్ఠానేనోద్విగ్నమనాః స రాజా చింతయామాస-

అను. ఆ రాజా ఇది విన్నాడు- తన పుత్రులు శాస్త్రాన్ని నేర్వకపోవడం
నిత్యం చెడుదారిని పయనించడం తలంచాడు. వారి శాస్త్రవిరుద్ధ ప్రవర్తనకు
దుఃఖితుడై ఇలా విచారింపసాగాడు-

శ్లో. కోఽర్థః పుత్రేణ జాతేన యో న విద్వాన్ న ధార్మికః,
కాతేన చక్షుషా కిం వా చక్షుషీడైవ కేవలమ్. 12

అను. విద్వాంసుడు ధర్మవర్తనుడు కాని పుత్రుడిచే ఏమి ఉపయోగం
గలదు? గ్రుడ్డికంటిచే కంటిబాధ తప్ప ఇతర ప్రయోజనము లేదు గదా!

శ్లో. అజాతమృతమూర్ఖాణాం వరమాద్యో న చాన్తిమః,
సకృద్దుఃఖకరావాద్యావన్తిమస్తు పదే పదే. 13

అను. పుట్టనివాడు, పుట్టి చచ్చినవాడు, పుట్టి మూర్ఖుడైనవాడు- అనే
ముగ్గురు పుత్రులలో మొదటివారు ఇరువురూ కొంతమేలు. ఏలనన- వారు ఒక్క-
సారియే దుఃఖము గల్గిస్తారు. మూర్ఖపుత్రుడు యావజ్జీవితం అడుగడుగునా దుఃఖం
గల్గిస్తాడు.

కీర్తి-

శ్లో. వరం గర్భస్రావో వరమపి చ నైవాభిగమనం
వరం జాతః ప్రేతో వరమపి చ కన్యాఽవజన్తా,
వరం వన్త్యా భార్యా వరమపి చ గర్భేషు వసతిః
వ వాఽ విద్వాన్ రూప్రదవిణగణయక్తోఽపి తనయః 14

అను. మరణం గర్భస్రావం గల్గడం, ఋతుకాలంలో భార్యను కలియక
పోవడం, ఏకవిధంగా సంతానం గల్గినా అది పుట్టుకతోనే చావడం, కన్యాయే
పుట్టడం, భార్య గొడ్డురాలు కావడం, సంతానం గర్భంలోనే ఉండడం, ఇవి
కొంత మంచివి. రూపధనాది యక్తుడైనా విద్వాంసుడు కాని పుత్రుడు జనించడం.
మాత్రం మంచిది కాదు.

శ్లో. స జాతో యేన జాతేన యాతి వంశః సమున్నతిమ్,
పరివర్తిని సంసారే మృతః కోవా న జాయతే. 15

అను. ఎవని జన్మచే వంశం కీర్తిచే సమున్నతి నందునో వాని జన్మయే ధన్యం. నిత్యం మార్పునొందే ఈ ప్రపంచంలో చచ్చినవారంతా పుట్టుచునే ఉన్నారు.

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. గుణిగణగణనారమ్భే న పతతి కఠినీ ససమ్భ్రమా యస్య,
తేనాఽమ్భా యది సుతిని వద వన్త్యా కీదృశీ భవతి. 16

అను. మరియు- గుణవంతుల సంఘాన్ని లెక్కింప మొదలుపెట్టినచో, ఎవని పేరు చెప్పగానే చిటికెనవ్రేలు వెంటనే వంగదో- అలాంటి పుత్రుడు ఉన్న తల్లి నైతం పుత్రవతి అయితే లోకంలో గొడ్డురాలు ఎవరు?

అపి చ-

శ్లో. దానే తపసి శౌర్యే చ యస్య న ప్రథితం మనః,
విద్యాయా మర్థలాభే చ మాతురుచ్ఛార ఏవ సః. 17

అను. ఇంకనూ- ఎవని మనస్సు దానకర్మయందూ, తపశ్చర్యయందూ, పరాక్రమ కార్యమందూ, విద్యను ధవాన్ని సంపాదించుటయందూ, ఉత్సాహ యుక్తంగా ఉండదో వాడి జన్మ తల్లివదలిన మలంతో సమానం.

అపరఞ్చ-

శ్లో. వరమేకో గుణీ పుత్రో న చ మూర్ఖశతై రపి,
ఏకశ్చన్ద్రో నైవో హన్తి న చ తారాగణై రపి. 18

అను. మరియు- గుణవంతుడైన పుత్రుడు ఒక్కడైననూ శ్రేష్ఠం. మూర్ఖులు శందలకొలది ఉండిననూ నిరుపయోగం. చంద్రుడు ఒక్కడే చీకటిని తొలగిస్తున్నాడు. నక్షత్రాలు ఎన్ని ఉండినా ఉపయోగం ఏమీ లేదు.

శ్లో. పుణ్యతీర్థే కృతం యేన తపః క్వాఽప్యతిదుష్కరమ్,
తస్య పుత్రో భవేద్వశ్యః సమృద్ధో ధార్మికః సుధీః. 19

అను. పుణ్యతీర్థమున నెచ్చటనైన కఠోరమైన తపస్సు చేసిన సుకృత చరిత్రునకే విధేయుడూ, ఐశ్వర్యసమృద్ధుడూ, ధర్మవర్తనుడూ, బుద్ధిమంతుడూ అయిన పుత్రుడు జన్మిస్తాడు.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అర్థాగమో నిత్యమరోగితా చ
ప్రియా చ భార్యా ప్రియవాదినీ చ,
పశ్యశ్చ పుత్రోఽర్థకరీ చ విద్యా
షడ్ జీవలోకేషు సుఖాని రాజన్. 20

అను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

ఓ రాజా! ఈ ప్రాణిలోకంలో యావజ్జీవితం తగినంత ధనం సమకూర్చు చుండడం, 2. ఆరోగ్యం 3. ప్రియురాలూ, 4. మధురభాషిణి అయిన భార్య, 5. విధేయుడైన పుత్రుడూ, 6. పురుషార్థసాధకమైన విద్య- అనే ఈ ఆరు సుఖదాయకములు.

శ్లో. కో ధన్యో బహుభిః పుత్రైః కుశాలాఽఽపూరణాఽఽథకైః,
వరమేకః కులాఽఽలంబీ యత్ర విశ్రాంతే పితా. 21

అను. పొట్టుచే నింపబడిన ఆధకములవంటి (అధకం = ముంత తవ్వ వంటి కొలతపాత్ర) పెక్కురు పుత్రులచే ఏ తండ్రి ధన్యుడైనాడు? వంశాభ్యున్నతికి కారకుడూ తండ్రికి కీర్తిని కల్గించేవాడూ అయిన పుత్రుడు ఒక్కడే శ్రేష్ఠం. (కుశాలం = పొట్టు)

శ్లో. ఋణకర్తా పితా శత్రుః మాతా చ వ్యభిచారిణీ,
భార్యా రూపవతీ శత్రుః పుత్రః శత్రురపణ్ణితః. 22

అను. అప్పులు చేసే తండ్రి, జారిణి అయిన తల్లి, బాహ్యసౌందర్య మాత్రమే ఉండే భార్య, విద్యాంసుడు కాని పుత్రుడు ఈ నల్గురు శత్రుసమానులు

శ్లో. యస్య కస్య ప్రసూతోఽపి గుణవాన్ పూజ్యతే నరః,
ధనుర్వంశవిశుద్ధోఽపి నిర్గుణం కిం కరిష్యతి. 23

అను. ఎచ్చట పుట్టినా గుణవంతుడైన మానవుడు గౌరవింపబడును. వంశ విశుద్ధమైనా నిర్గుణమైన ధనుస్సు ఏమీ చేయలేదు.

గుణం = అల్లెత్రాడు, సౌశీల్యం. వంశం = వెదురు, కులం. అలంకారము వ్యతిరేకవిధిని, దృష్టాంతము.

శ్లో. హా హా పుత్రక! నాఽధీతం గతాన్వేతాసు రాత్రిషు,
తేన త్వం విదుషాం మధ్యే పజ్జే గౌరివ సీదసి. 24

అను. అయ్యో! అయ్యో! ఓ పుత్రా, నీవు గడచిన రాత్రులందు (గడచిన కాలమందు) చదువవై తివి. అందుచే బురదలో దిగబడిన గోవువలె, విద్వాంసుల సభలో చిక్కుపడి విషాద మందుచున్నావు.

గ. తత్ కథ మిదానీమేతే మమ పుత్రా గుణవంతః క్రియంతామ్?

శ్లో. ఆహారనిద్రాభయమైథునఞ్చ
సమానమేతత్ పశుభిర్నరాణామ్,
ధర్మో హి తేషా మధికో విశేషో
ధర్మేణ హీనాః పశుభిః సమానాః. 25

అను. అందువలన ఇప్పుడు నా యీ పుత్రులను గుణవంతులుగా ఎలా చేయగలను? ఏలనన-

తినడం, నిద్రించడం, భయపడడం, మైథునం చేయడం అనే ఈ నాలుగు మానవులకూ పశువులకూ సమానగుణాలు. ధర్మమొక్కటియే మానవులలో అధిక గుణం. ధర్మరహితులు పశువులు.

యతః

శ్లో. ధర్మార్థకామమోక్షాణాం యస్యైకోఽపి న విద్యతే,
అజాగలస్తనస్యేవ తస్య జన్మ నిరర్థకమ్. 26

అను. ఏలనన- ధర్మం అర్థం కామం మోక్షం - అనే నాలుగురుషార్థాలలో ఏ ఒక్కటియూ లేనివాని జన్మ మేకమెడలో వ్రేలాడే చిన్నవలె నిష్ఫలం.

యచ్చోచ్యతే-

శ్లో. ఆయుః కర్మ చ విత్తజ్ఞా విద్యా నిధనమేవ చ,
పజ్ఞాతాన్యపి సృజ్యంతే గర్భస్థస్యైవ జన్తునః.

27

కింఞ్చ-

శ్లో. అవశ్యంభావినో భావా భవంతి మహతామపి,
నగ్నత్వం నీలకణస్య మహాహిశయనం హరేః.

28

అన్యచ్చ-

శ్లో. యదభావి న తద్భావి భావితేన్న తదన్యథా,
ఇతి చింతావిషమోఽయమగదః కిం న పీయతే.

29

ఏతత్ కార్యాక్షమాణం కేషాఞ్చదాలస్యవచనమ్.

అను. కొందరు ఇలా అందురు -

ఆయువు, కర్మ, ధనం, విద్య, మరణం అనే ఈ అయిదు గర్భంలో ఉండగానే ప్రాణికి నిశ్చితములు. (27) మరియు - ఎంతటి మహాత్ములకైనా అవశ్యం సంభవింపదగిన సుఖదుఃఖాలు తప్పక సంభవిస్తాయి. పరమేశ్వరుడి దిగంబరత లక్ష్మీనాథుడి సర్పశయనం - ఇందుకు దృష్టాంతాలు. (28)

ఇంకా - ఏది భాగ్యమున లేదో అది సంభవింపదు. ఏది కలదో అది వేఱుగా గాదు - అనే చింతానివారకం అయిన ఈ ఔషధం ఎందుకు పానం చేయరు ? (29)

ఇది (ఇలా వల్కడం) కార్యాన్ని సాధింపజాలని సోమరులు కొందరు నుడివే వాక్కు.

శ్లో. యథా హ్యేకేన చక్రేణ న రథస్య గతిర్భవేత్,
తథా పురుషకారేణ వినా దైవం న సిద్ధ్యతి.

30

అను. ఒక్క చక్రంచే రథం పయనించజాలదు. అలాగే ఎంతటి అదృష్ట యోగం ఉండిననూ పురుషప్రయత్నం లేనిచో అది ఫలింపదు.

తథా చ-

శ్లో. పూర్వజన్మకృతం కర్మ తద్దైవమితి కథ్యతే,
తస్మాత్ పురుషకారేణ యత్నం కుర్యాదతన్ద్రితః.

31

అను. అటులనే- పూర్వజన్మలో చేసిన శుభాశుభరూపమైన కర్మయే దైవం లేక అదృష్టం అనబడును. అందుచే సోమరితనం వీడి ఉత్సాహంగా పురుష ప్రయత్నం చేయవలయును.

శ్లో. న దైవమితి సజ్ఞోన్య త్యజేదుద్యోగమాత్మనః,
అనుద్యోగేన తైలాని తిలేభ్యో నాపుమర్హతి.

32

అను. దైవం అని తలంచి తన ప్రయత్నం విడువరాదు. ప్రయత్నం చేయనిచో తిలలనుండి తైలం లభింపదు.

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. ఉద్యోగినం పురుషసింహమువైతి లక్ష్మీః
దైవేన దేయమితి కాపురుషా వదన్తి,

దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మశక్త్యా

యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్ర దోషః.

33

అను. మరియు - ప్రయత్నశీలుడైన పురుషశ్రేష్ఠున్ని సంపద స్వయంగా వరిస్తుంది. సోమరులైనవారు (కాపురుషులు) దైవంచే - అదృష్టంచే లభిస్తుంది - అని అందురు. కాని దైవం (భాగ్యం) అనే మాటను లక్ష్యంచేయక యథాశక్తి యత్నింపుము. ప్రయత్నించినా కార్యసిద్ధి గల్గనిచో అందు నీ దోషం ఏముంది.

శ్లో. యథా మృత్పిణ్డతః కర్తా కురుతే యద్యదిచ్ఛతి,
ఏవమాత్మకృతం కర్మ మానవః ప్రతిపద్యతే.

34

అను. ఎలా కుమ్మరివాడు మట్టిముద్దవలన కోరిన వస్తువును తయారు చేయగల్గుచున్నాడో అలాగే మానవుడు ప్రయత్నానురూపంగా ఫలితం పొందును.

అపరశ్చ-

శ్లో. కాకతాలీయవత్ ప్రాప్తం దృష్ట్వాఽపి నిధిమగ్రతః,
న స్వయం దైవమాదత్తే పురుషార్థమపేక్షతే. 35

అను. మరియు - కాకతాలీయంగా ధననిధి ఎదురుగా కనబడిననూ పురుషప్రయత్నం లేనిచో దైవం (అదృష్టం) తెచ్చి స్వయంగా చేతిలో ఉంచదు.

గమనిక :- కాకి తాటిచెట్టుపై వ్రాలినది. ఆ క్షణమందే తాటిపండు పడినది. ఈ రెండు పనులు యాదృచ్ఛికంగా జరిగినవి. ఇలా అతర్కితోపనతములందు కాకతాలీయం - అజాకృపాణీయం ఇత్యాదిన్యాయములను శాస్త్రజ్ఞులు వాడుదురు.

శ్లో. ఉద్యమేన హి సిద్ధ్యన్తి కార్యాణి న మనోరథైః,
న హి సుప్తస్య సింహస్య ప్రవిశన్తి ముఖే మృగాః. 36

అను. ప్రయత్నంచే పనులు సిద్ధిస్తాయి. కోరికలచే గాదు. నిద్రించే సింహంయొక్క నోటిలోనికి మృగాలు స్వయంగావచ్చి చొరబడవు.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. మాతా శత్రుః పితా వైరీ యేన బాలో న పాఠితః,
న శోభతే సభామధ్యే హంసమధ్యే బకో యథా. 37

అను. అటులనే విజ్ఞులచే తెలుపబడినది - బాలుని చదివించని తల్లిదండ్రులు శత్రువులు అనబడుదురు. ఆ బాలుడు హంసలనడుమ కొంగవలె పండితసభయందు విరాజిల్లడు.

శ్లో. రూపయౌవనసమ్పన్నా విశాలకులసమ్భవాః,
విద్యాహీనా న శోభన్తే నిర్గన్ధా ఇవ కింశుకాః. 38

అను. సౌందర్యం, యవ్వనం, సత్కులీనత గల్గిఉండిననూ విద్యలేని వారు పరిమళం లేని మోదుగుపూలవలె ఆదరింపబడరు.

అపరశ్చ-

శ్లో. పుస్తకేషు చ నాఽధీతం నాఽధీతం గురుసన్నిధౌ,
న శోభతే సభామధ్యే జారగర్భ ఇవ వ్రీయాః.

అను. యథాశక్తి స్వయంగా గానీ లేక గురుసన్నిధిని గానీ శాస్త్రాధ్యయనం చేయనివాడు తరుణియొక్క జారగర్భంవలె సభాస్థలిని గౌరవం పొందడు. [జారగర్భః = జారాత్ సంజాతః గర్భః - మధ్యమపదతోపిసమాసః]

గ. ఎతచ్ఛివ్యంతయిత్వా రాజా పణ్ణీతసభాం కారితవాన్. రాజోవాచ - “భో భోః పణ్ణీతాః శ్రూయతాం మమ వచనమ్ - అస్తి కశ్చిదేవమ్యూతో విద్వాన్, యో మమ పుత్రాణాం నిత్యమున్మార్గగామినాం అనధిగత శాస్త్రాణాం ఇదానీం నీతి శాస్త్రోపదేశేన పునర్జన్మ కారయితుం సమర్థః.

అను. ఇలా తలంచి సుదర్శనుడు అనే ఆ ప్రభువు పండితులను సమావేశ పరచాడు. ఇలా విన్నవించాడు. ఓ పండితులారా : నా విన్నపం వినండి. నా పుత్రులు శాస్త్రజ్ఞానం లేనందున నిత్యం చెడుదారిని చరిస్తున్నారు. ఇప్పుడు వీరికి నీతిశాస్త్రాన్ని ఉపదేశించి పునర్జన్మ గల్గించే సమర్థుడైన పండితుడు ఎవరైనా ఉన్నారా.

యతః-

శ్లో. కాచః కాఞ్చనసంసర్గాద్ ధత్తే మారకతీర్ద్యుతీః,
తథా సత్సన్నిధానేన మూర్ఖో యాతి ప్రవీణతామ్.

40

ఉత్తఞ్చ-

శ్లో. హ్రీయతే హి మతిస్తాత హీనైః సహ సమాగమాత్,
సమైశ్చ సమతామేతి విశిష్టైశ్చ విశిష్టతామ్.

41

అను. ఏలనన- గాజముక్క బంగారంతో సంబంధించే మరకతమణి కాంతిని పొందుచున్నది. అలాగే మూర్ఖుడు సజ్జనస్నేహించే నేర్పరి అగును. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

“ఓ తండ్రీ, నీచస్నేహించే బుద్ధి నీచగుణాలను, సమానుల స్నేహించే సమానగుణాలను- శ్రేష్ఠులస్నేహించే శ్రేష్ఠమైన గుణాలను పొందుచున్నది.”

గ. అత్రాన్తరే విష్ణుశర్మా నామ మహాపణ్ణీతః సకలనీతిశాస్త్రతత్త్వజ్ఞో బృహస్పతిరివాఽబ్రవీత్ - ‘దేవ : మహాకులసమ్భూతా ఏతే రాజపుత్రాః - తన్మయా నీతిం గ్రాహయితుం శక్యన్తే.

యతః-

శ్లో. నాఽద్రవ్యే నిహితా కాచిత్ క్రియా ఫలవతీ భవేత్,
న వ్యాపారశతేనాఽపి శుకవత్ పాఠ్యతే బకః. 42

అను. ఏలననగా- అయోగ్యవస్తువుయెడ చేసిన క్రియ ఎంత ప్రయత్న వంతమైననూ ఫలవంతం గానేరదు. ఎన్ని ప్రయత్నాలు చేసిననూ కొంగను చిలుకవలె పలికింప వీలుగాదు గదా.

అన్యచ్ఛ -

శ్లో. అస్మింస్తు నిర్గుణం గోత్రే నాఽపత్యముపజాయతే,
ఆకరే పద్మరాగాణాం జన్మ కాచమణేః కుతః. 43

అను. మరియు- ఈ రాజవంశమున గుణహీనమైన సంతానం జనింపదు. పద్మరాగమణులగనిలో గాజుముక్కలు ఏల పుట్టును?

గ. ఆతోఽహం షణ్మాసాఽభ్యంతరే భవత్పుత్రాన్ నీతిశాస్త్రాఽభిజ్ఞాన్ కరిష్యామి. రాజా సవినయం పునరువాచ-

శ్లో. కీటోఽపి సుమనఃసజ్గాదారోహతి సతాం శిరః,
అశ్మాఽపి యాతి దేవత్వం మహద్భిః సుప్రతిష్ఠితః. 44

అను. కనుక నేను ఆరునెలలలోగా తమ పుత్రులను నీతిశాస్త్రంలో విద్వాంసులను చేసెదను.

ఆది విని సుదర్శనమహారాజు మరల వినయంగా ఇలా పల్కాడు-

పురుగునైతం పుష్పసంబంధంవల్ల సజ్జనుల శిరస్సును ఆరోపించుచున్నది. జాయాయా మహాత్ములచే ప్రతిష్ఠితమై దేవత్వం పొందుచున్నది.

అన్యచ్ఛ -

శ్లో యథోచయగిరేర్ద్రివ్యం సన్నికర్షేః దీప్యతే,
తథా సత్సన్నిధానేన హీనవర్ణోఽపి దీప్యతే.

అను. మరియు- స్వయంగా కాంతిహీనములైన శిలలు మొదలైన వస్తువులు ఉదయపర్వతసంబంధంచే ప్రకాశించునట్లు గుణహీనుడు అయినవాడునైతఁ సజ్జనసన్నిధానంచే విరాజిల్లును.

శ్లో. గుణా గుణజ్ఞేషు గుణా భవన్తి
తే నిర్గుణం ప్రాప్య భవన్తి దోషాః,
ఆస్వాద్యతోయాః ప్రవహన్తి నద్యః
సముద్రమాసాద్య భవన్త్యపేయాః.

46

గ. తదేతేషామస్మత్పుత్రాణాం నీతిశాస్త్రోపదేశాయ భవన్తః ప్రమాణమ్-
ఇత్యుక్త్వా తస్య విష్ణుశర్మణః కరే బహుమాన పురస్కరం పుత్రాన్ సమర్పితవాన్.

అను. సత్యాదిసద్గుణాలు గుణజ్ఞులయందే సద్గుణాలై భాసిల్లును. గుణహీనుడియెడ అవి దోషములు అగుచున్నవి. ఎట్లనగా తియ్యని నీటితో ప్రవహించే నదులు సముద్రాన్ని చేరగనే త్రాగడానికి పనికిరాని నీరుగలవి అగుచున్నాయి.

కనుక ఈ నా పుత్రులకు నీతిశాస్త్రం ఉపదేశించడానికి తామే సమర్థులు. ఇలా పల్కి ఆ విష్ణుశర్మచేతికి పుత్రులను బహుమానపూర్వకంగా సమర్పించాడు.

అథ మిత్రలాభప్రస్తావః

గ. అథ ప్రాసాదవృష్టే సుఖోపవిష్టానాం రాజపుత్రాణాం పురస్తాత్ ప్రస్తావ
క్రమేణ స పణ్డితోఽబ్రవీత్ - 'భో రాజపుత్రాః శృణుత-

శ్లో. కావ్యశాస్త్రవినోదేన కాలో గచ్ఛతి ధీమతామ్,
వ్యసనేన చ మూర్ఖాణాం నిద్రయా కలహేన చ. 1

గ. తద్భవతాం వినోదాయ కాకకూర్మాదీనాం విచిత్రాం కథాం కథయిష్యామి

అను. అంత ఒకనాడు రాజభవనానికి ప్రైభాగమున సుఖంగా రాజపుత్రుల
యెదుట సందర్శవశమున ఆ పండితుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఓ రాజపుత్రులారా !
వినుడు-

బుద్ధిమంతులు కావ్యాలను శాస్త్రాలను చర్చించడం అనే వినోదంచే కాలాన్ని
గడుపుదురు- మూర్ఖులు నిద్రతో తగవులాడడంతో మద్యపానాదివ్యసనంతో
గడుపుదురు. 1

అందుచే ఆనందం గల్గించేందుకై కాకి తాబేలు మొదలైన వాటియొక్క
విచిత్రమైన కథను చెప్పెదను.

గ. రాజపుత్రైరు క్తమ్ - 'ఆర్యః కథ్యతామ్' ఇతి. విష్ణుశర్మోవాచ - ' శృణు త
యాయమ్, సప్రసృతి మిత్రలాభః ప్రస్తూయతే, యస్యాఽయమాద్యః శ్లోకః-

శ్లో. అసాధనా విత్తహీనా బుద్ధిమన్తః సుహృత్తమాః,

సాధయన్త్యాశు కార్యాణి కాకకూర్మమృగాఽఽఖువత్. 2

అను. రాజపుత్రులు అన్నారు- 'ఆర్యా ! తెలుపండి' విష్ణుశర్మ ఇలా
చెప్పాడు- మీరు వినండి. ఇప్పుడు మిత్రలాభం ఆరంభిస్తున్నాను. దానికి ఇది
మొదటి శ్లోకం.

సాధనశూన్యులు ధనహీనులు అయినవారైనా బుద్ధిబలం గలవారై మైత్రితో
ప్రవర్తస్తే, కాకి, తాబేలు, జింక, ఎలుక అనే నాల్గింటివలె కార్యాలను శీఘ్రంగా
సాధిస్తారు.

గ. రాజపుత్రా ఊచుః - 'కథమేతత్' సోఽబ్రవీత్ -

అను. రాజపుత్రులు అడిగారు. ఆ కథను తెలుపండి. అతడు (విష్ణుశర్మ) ఇలా చెప్ప నారంభించాడు.

1. చిత్రగ్రీవవృత్తాంతః

గ. అ స్తి గోదావరీతీరే విశాలః శాల్మలీతరుః. తత్ర నానాదిగ్దేశాదాగత్య రాత్రౌ పక్షిణో నివసన్తి : అథ కదాచిద్ అవసన్నాయాం రాత్రావస్తాఽచలచూడాఽవల మ్బిని భగవతి కుముదినీనాయకే చన్ద్రమసి లఘుపతనకనామా వాయసః ప్రబుద్ధః కృతాన్తమివ ద్వితీయమటన్తం పాశహన్తం వ్యాధమవశ్యత్. తమాలోక్యాఽచిన్తయత్ - 'అద్య ప్రాతరేవాఽనిష్ఠదర్శనం జాతమ్ । న జానే కిమనభిమతం దర్శయిష్యతి' ఇత్యుక్త్యా తదనుసరణ క్రమేణ వ్యాకులశ్చలితః.

అను. గోదావరీతీరమున పెద్ద బూరుగుబెట్టు కలదు. నలుదిక్కులనుండి పక్షులు వచ్చి ఆ చెట్టుపై రాత్రివేళ నివసించేవి. అంత తెల్లవారుచున్నది. భగవానుడూ కలువలఱేడూ అయిన చంద్రుడు పడమటికొండను చేరాడు. అప్పుడు లఘుపతనకుడు అనే కాకి నిద్రనుండి మేల్కొనింది. ఒక వేటకానిని చూచింది. వాడిచేతిలో వల ఉంది. మఱియొక యముడో అనునట్లు అచ్చట తిరుగాడు చున్నాడు. వాడిని చూచి లఘుపతనకుడు ఇలా తలంచాడు. 'నేడు వేకువనే అప్రియదర్శనం సంభవించింది. ఏ కీడును చూపునో ఎరుగజాలను'. ఇలా తలంచి విచారంతో ఆ వేటకాణ్ణి వెంబడిస్తూ పోయాడు.

యతః -

శ్లో. శోకస్థానసహస్రాణి భయస్థానశతాని చ,
దివసే దివసే మూఢమావిశన్తి న పణ్ణితమ్.

3

గ. అన్యచ్ఛ; విషయిణా మిదమవశ్యం కర్తవ్యమ్.

శ్లో. ఉత్థాయోత్థాయ బోద్ధవ్యం మహద్భయముపస్థితమ్,
మరణ-వ్యాధి-శోకానాం కిమద్య నిపతిష్యతి.

4

అను. ఏలనన- మూర్ఖునికి ప్రతిదినం వేలకొలది దుఃఖాలు వందలకొలది భయాలు గల్గుచుండును. పండితుడికి గల్గువు. (3) మరియు - విషయలంపటులు

దీన్ని తప్పక చేయాలి. ఏమన- వేకువన నిద్ర లేవగనే, మరణం-వ్యాధి-దుఃఖం అనే ఈ మూడింటిలో ఏ మహాభయం నేడు దాపురించి మీదపడుతో అనేది గ్రహించాలి. (నివారణమార్గం అన్వేషించాలి).

గ. అథ తేన వ్యాధేన తణ్డులకణాన్ వికీర్య జాలం విస్తీర్ణమ్. స చ తత్ర ప్రచ్ఛన్నో భూత్వా స్థితః. అస్మిన్నేవ కాలే చిత్రగ్రీవనామా కపోతరాజః సపరివారో వియతి విసర్పంతాం స్తణ్డులకణానాలోకయామాస. తతః కపోతరాజస్తణ్డులకణలుబ్ధాన్ కపోతాన్ ప్రాహ - కుతోఽత్ర నిర్జనే వనే తణ్డులకణానాం సమృవః? తన్నిరూప్యతాం తావత్. భద్రమిదం న పశ్యామి, ప్రాయేణాఽనేన తణ్డుల కణలోభేనాఽస్మాభిరపి తథా భవితవ్యమ్.

శ్లో. కజ్జణస్య తు లోభేన మగ్నః పజ్జే సుదుస్తరే,
వృద్ధవ్యాఘ్రేణ సమ్రూప్తః పథికః స మృతో యథా. 5

గ. కపోతా ఊచుః - కథమేతత్ ? సోఽబ్రవీత్

అను. పిమ్మట ఆవేటకాడు బియ్యపునూకలు చల్లాడు. వాటిపై వలను వణిచాడు. దాపున ఒకచోట దాగి కూర్చున్నాడు. అంతలో చిత్రగ్రీవుడు అనే పావురముల తోడు పరివారసమేతంగా ఆకసమున పోవుచూ ఆ బియ్యపునూకలను చూచాడు. ఆ నూకలపై ఆశగొన్న తోటి పావురములను గాంచాడు. వాటితో ఇలా అన్నాడు. 'ఈ జనశూన్యమైన అడవిలో ఈ తండులకణాలు ఎలా సంభవిస్తాయి. వీటిని తినగోరడం శుభంగా తలంపను. ఈ తండులకణలోభంచే సామాన్యంగా మనమును అలా [కంకణలోభంచే మృతుడైన పాంథునివలె] అగుదుము.

'ఒక బాటసారి సువర్ణకంకణంమీది ఆశచే సుదుస్తరమైన చిక్కులోపడ్డాడు. ముసలిపులిచే ఆక్రాంతుడై మరణించాడు", పావురాలు అడిగాయి-అది ఎట్లు? చిత్రగ్రీవుడు ఆ కథను ఇలా వక్కాణించాడు.

2 కజ్జణలుబ్ధపాన్థకథా

గ. అహమేకదా దక్షిణాఽరణ్యే చరన్న పశ్యమ్. ఏకో వృద్ధో వ్యాఘ్రః స్నాతః కుశహః స్తసరస్తీరే బ్రూతే - 'భోః భోః పాన్థాః ఇదం సువర్ణకజ్జణం గృహ్య

తామ్ ఇతి. తతో లోభాఽఽవిష్టేన కేనచిత్ పాన్థేన ఆలోచితమ్- “భాగ్యేనై తత్ సమ్భవతి. కిన్త్వస్మిన్నాత్మసన్ధేహే ప్రవృత్తిర్న విదేయా.

యతః-

శ్లో. అనిష్టాదిష్టలాభేఽపి న గతిర్జాయతే శుభా,
యత్రాఽఽస్తే విషసంసర్గోఽమృతం తదపి మృత్యవే.” 6

2. కంకణలుబ్ధుడైన బాటసారి కథ

(ముసలిపులి - బాటసారి కథ)

అను. నేను ఒకప్పుడు దక్షిణారణ్యమున (దండకారణ్యంలో) ఒక చెఱువు ఒడ్డున ఒక ముసలిపెద్దపులిని చూచాను. అది స్నానంచేసి చేతిలో దర్బలు పట్టుకొని ఉంది. బాటసారులతో ఇలా చెప్పసాగింది- ‘ఓ ఓ బాటసారులారా : ఈ బంగారుకంకణం గ్రహించండి.’ ఆ మాటలు ఒక బాటసారి విన్నాడు. ఆశచే ఆకర్షితుడు అయ్యాడు. ఇలా తలంచాడు- ‘అదృష్టంచే ఇది సంభవించింది. అయినా ప్రాణాపాయ కరమైన ఇలాంటి కార్యంలో సాహసప్రవృత్తి చేయరాదు. వీలనన-

అనిష్టపదార్థంవలన ఇష్టవస్తువు లభించేటట్లు ఉండిననూ దానికై ప్రవర్తించడం శుభంగాదు- అమృతం విషసంబంధంగలది అయినచో మరణహేతువు అగును గదా!

గ. కిన్తు సర్వత్రాఽర్థార్థాఽర్జనప్రవృత్తౌ సన్దేహ ఏవ తథా చోక్తమ్-

శ్లో. న సంశయమనారూహ్య నరో భద్రాణి పశ్యతి,
సంశయం పునరారూహ్య యది జీవతి పశ్యతి.

తన్నిరూపయామి తావత్. ప్రకాశం బ్రూతే- 'కుత్ర తవ కజ్జ-
ణమ్?' ఇతి. వ్యామో హస్తం ప్రసార్య దర్శయతి. పాన్తోఽవదత్-
'కథం మారాత్మ కే త్వయి విశ్వాసః' ఇతి-

అను. కాని అంతటా ధనసంపాదనప్రయత్నంలో అశుభమైన సందేహం
గల్గుచూసే ఉండును. విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు-

“మానవుడు కార్యప్రవృత్తిలో సంశయం పొందక శుభములను గాంచలేడు.
ఆత్మనాశకమైన సంశయం పొంది దాన్ని తొలగించుకొని జీవించినచో కార్యసిద్ధి
అనే శుభం చూడగలడు.”

7

అందుచే మొదట కంకణం ఉన్నదీ లేనిదీ నిర్ణయం చేస్తాను. ఇలా
తలంచి పులితో ఇలా అన్నాడు- “ఓయీ! నీ కంకణం ఎచ్చట?” (దాన్ని చూపుము).
అంత పులి చేతిని చాపి కంకణం చూపింది. అంత బాటసారి ఇలా పల్కాడు-
మృత్యురూపమైన నిన్ను నమ్మడం ఎట్లు?

గ. వ్యాఘ్ర ఉవాచ- “శృణు రే పాన్థ ప్రాగేవ యౌవనదశాయా
మహామతీవ దుర్వృత్త ఆసమ్! అనేకగోమాసుషాణాం వధాన్మే పుత్రా
మృతా దారాశ్చ. వంశహీనశ్చాహమ్! తతః కేనచిద్ధార్మికేణాఽహముప
దిష్టః- “దానధర్మాదికం చరతు భవాన్” ఇతి. తదుపదేశాదిదానీమహం
స్నానశీతో దాతా వృద్ధో గలిత-నఖ-దంతో న కథం విశ్వాసభూమిః.

అను. పెద్దపులి ఇలా అంది- “ఓయీ బాటసారి! వినుము. నేను మొదట
యవ్వనంలో మిక్కిలి ధుష్టుడను. గోవులను మనుష్యులను అధికంగా వధించాను.
(ఆ పాపఫలంగా) బార్యయు పుత్రులూ మరణించారు. కులనాశంచే మ్రోడుగా
మిగిలాను. అంత ఒకానొక ధర్మవర్తనుడు నాకు ఇలా ఉపదేశించాడు- ‘ఓయీ!
దానధర్మాదులైన సత్కార్యాలు ఆచరింపుము. అతడి ఉపదేశాన్ని అనుసరించి
నేను ప్రస్తుతం వేకువనే స్నానసంధ్యాదులు నిర్వహిస్తాను. ఉన్నంతలో ఏదో
ఒకటి దానం చేస్తాను. ముసలివాడను అయ్యాను, గోళ్లు ఊడిపోయాయి. పండ్లు
రాలిపోయాయి. ఇట్టి నన్ను ఎందుకు నమ్మరాదు?

గ. ఉత్తరస్తు-

శ్లో. ఇజ్యాఽధ్యయనదానాని తపః సత్యం ధృతిః క్షమా,
అలోభ ఇతి మార్గోఽయం ధర్మస్యాఽష్టవిధః స్మృతః. 8

శ్లో. తత్ర పూర్వచతుర్వర్గో దమ్భార్థమపి సేవ్యతే,
ఉత్తరస్తు చతుర్వర్గో మహాత్మనేవ తిష్ఠతి. 9

అను. శాస్త్రములందు ఇలా చెప్పబడినది. “1) యజ్ఞం 2) వేదాదుల అధ్యయనం, 3) దానం, 4) తపస్సు, 5) సత్యం, 6) ధృతి (ఇంద్రియనిగ్రహం) 7) సహనం, 8) లోభరాహిత్యం- ఇట్లు ధర్మం ఎనిమిది విధాలుగా ఉంది.” (8)

“వీటిలో మొదటి నాల్గింటిని, అనగా-యజ్ఞం, అధ్యయనం, దానం, తపస్సు అనేవాటిని కొందరు కీర్తిప్రతిష్ఠాదులను ఆశించి డాంబికంగా చేస్తారు. రెండవ భాగంలోని నాల్గింటిని అనగా- సత్యం, ఇంద్రియనిగ్రహం, శాంతి, అలోభం అనేవాటిని మహాత్ములు మాత్రమే ఆచరింపగలరు.” 9

గ. మమ చైతావాన్ లోభవిరహః, యేన స్వహ స్తస్థమపి సువర్ణ కంకణం యస్మై కస్మైచి ద్ధాతుమిచ్ఛామి. తథాపి “వ్యాఘ్రే మానుషం భాదతి”- ఇతి లోకాఽపవాదో దుర్నివారః యతః-

శ్లో. గతానుగతికో లోకః కుట్టనీముపదేశిసిమ్,
ప్రమాణయతి నో ధర్మే యథా గోఘ్నమపి ద్విజమ్. 10

అను. నేను ఎంత లోభశూన్యుడనో గుర్తింపుము. చేతిలో ఉండే బంగారు కంకణాన్ని సైతం ఎవరికో ఒకరికి దానం చేయదలచాను. అయినా- ‘పులి మనుష్యున్ని భక్షిస్తుంది’- అనే లోకనింద మాత్రం నివారింపరానిదై ఉంది. ఏల ననగా-

“లోకులు ఒకరు పోయినదారినే పోదురు. (స్వయంగా ఆలోచింపరు). ఒకప్పుడు తార్పుడుక తై(కుట్టని) అయినది ప్రస్తుతం గుణం మార్చుకొని ధర్మబోధ చేయుచుండిననూ-అలాగే ఒకప్పుడు గోహత్యచేసిన బ్రాహ్మణుడు ప్రస్తుతం ఎంత పవిత్రవర్తనుడైననూ ఈ ఇరువురినీ లోకంలో ఎవరూ నమ్మరు.”

గ. మయా చ ధర్మశాస్త్రాణి పఠితాని శృణు-

శ్లో. మరుస్థల్యాం యథా వృష్టిః క్షుదారే భోజనం తథా,
దరిద్రే దీయతే దానం సఫలం పాణ్డునన్దన. 11

శ్లో. ప్రాణా యథాఽఽత్మనోఽభీష్టా భూతానామపి తే తథా,
ఆత్మోపమ్యేన భూతానాం దయాం కుర్వన్తి సాధవః. 12

అను. నేనునైతం ధర్మశాస్త్రాలు పఠించాను వినుము-

“ఓ పాండుతనయా! ఎడారిలో కురిసిన వర్షం, ఆకలిగొన్న వానికి పెట్టిన భోజనం ఎలా సఫలములో అలాగే దరిద్రుడికి ఇచ్చిన దానం సఫలం అగును” 11

“ఎలా తన ప్రాణాలు ప్రేయంగా ఉండునో అలాగే అన్నిప్రాణులకు వాటి ప్రాణాలు ప్రేయంగా ఉండును. అందుచే సజ్జనులు ఆత్మతుల్యముగా భావించి అన్నిప్రాణులయెడ దయ వహింతురు.” 12

గ. అవరణ్చ-

శ్లో. ప్రత్యాఖ్యానే చ దానే చ సుఖదుఃఖే ప్రేయాఽప్రేయే,
ఆత్మోపమ్యేన పురుషః ప్రమాణమథిగచ్ఛతి. 13

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. మాతృవత్పరదారేషు పరద్రవ్యేషు లోష్ఠవత్,
ఆత్మవత్సర్వభూతేషు యః పశ్యతి స పణ్డితః. 14

అను. మరియు- “జ్ఞానియైన పురుషుడు-అవమానం(తిరస్కారం), దానం, సుఖం, దుఃఖం-ప్రేయం, అప్రేయం ఇత్యాదులు సంభవిస్తే తనకు గల్గే అనుభూతిని ప్రమాణంగా గ్రహిస్తాడు. తనవలెనే ఇతరులకు అని నిశ్చయిస్తాడు.” 13

ఇంకనూ-“పరస్త్రీలను తల్లులవలెను, పరధనాన్ని మట్టిముద్దవలెను, సర్వాప్రాణులను తనవలెను ఎవడు భావించునో అతడే పండితుడు అనబడును.” 14

గ. త్వజ్ఞాఽతీవ దుర్గతః. తేన తత్తుభ్యం దాతుం సయత్నోఽహమ్. తథా బోక్తమ్-

శ్లో. దరిద్రాన్ భర కౌ నైయః మా ప్రయచ్ఛేశ్వరే ధనమ్,
వ్యాధితస్యౌషధం పథ్యం నీరుజస్య కిమౌషధైః.

15

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేనుపకారిణే,
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం విదుః.

16

తదత్ర సరసి స్నాత్వా సువర్ణకంకణం గృహాణ ఇతి.

అను. నీవు మిక్కిలి బీదవాడవు. అందుచే నేను దానిని నీకు ఇవ్వ
యత్నించితిని. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

“ఓ ధర్మరాజా: దరిద్రులను పోషింపుము. ఐశ్వర్యసమృద్ధుడికి ధనం ఇవ్వ
వద్దు. రోగికి ఇచ్చిన ఔషధం సఫలం అగును. రోగహీనుడికి ఔషధాలతోడి ఉప
యోగం ఏమి గలదు?”

15

మరియు-“ప్రతిఫలం ఆశింపక దానం చేయడం తనకర్తవ్యంగా భావించి
దేశాన్ని కాలాన్ని గుర్తించి, ఉపకారం చేయనివానికినీ దానం చేయాలి. అదియే
సాత్త్వికదానం అని విజ్ఞులు అందురు.”

16

కనుక ఈ సరస్సులో స్నానం చేసి ఈ బంగారుకంకణం తీసికొనుము”.

గ. తతో యావదసౌ తద్వచఃప్రతీతో లోభాత్ సరః స్నాతుం
ప్రవిష్టః, తావన్మహాపజ్జే నిమగ్నః పలాయితుమక్షమః. తం పజ్జే
పతితం దృష్ట్వా వ్యామోఽవదత్- “అహహ మహాపజ్జే పతితోఽసిః
అతస్త్వామహముత్థాపయామి”. ఇత్యుక్త్వా శనైః శనైరుపగమ్య తేన
వ్యామేణ ధృతః స పాన్తోఽచిన్తయత్-

అను. అంత ఆ బాటసారి ఆ పులిమాటను నమ్మాడు. వెంటనే కంకణం
మీది ఆశచే స్నానం చేసేందుకై చెరువులోనికి వూర్తిగా దిగాడో లేదో గొప్ప
బురదలో కూరుకొని పోయాడు. పాటిపోవుటకు శక్తిహీనుడు ఆయ్యాడు. అలా
బురదలో చిక్కుపడిన అతన్ని చూచి పెద్దపులి ఇలా అది. ‘అయ్యయ్యో !
గొప్ప బురదలో పడిపోయావే, నేను వచ్చి నిన్ను పైకితీసెదను’ ఇట్లు పలికి

మెల్లమెల్లగా సమీపించింది. అతన్ని పట్టుకొంది (అక్రమించింది). అప్పుడు ఆ బాటసారి ఇలా విచారించాడు-

శ్లో. న ధర్మశాస్త్రం పఠతీతి కారణం

న చాపి వేదాధ్యయనం దురాత్మనః,

స్వభావ ఏవాత్ర తథాతిరిచ్యతే

యథా ప్రకృత్యా మధురం గవాం పయః.

17

కీర్తి—

శ్లో. అవశేన్ద్రియచిత్రానాం హ స్తిస్సానమివ క్రియా,

దుర్బగాఽఽభరణప్రాయో జ్ఞానం భారః క్రియాం వినా.

18

అను. “సహజగుణం అన్నిటికంటే బలవత్తమమైంది. దుర్జనుడు ఎన్ని ధర్మశాస్త్రాలు చదివినా, ఎంతగా వేదాధ్యయనం చేసినా చెడుబుద్ధిని వీడలేదు. అలాగే సజ్జనుడునూ ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ సద్గుణం వీడడు. గోవులు ఎచ్చట ఉండినా, ఏమి తినినా తియ్యని పాలనే ఇచ్చును.”

17

మరియూ-“చవలచిత్తుల వేదశాస్త్రాదిజ్ఞానం అంతా ఆచరణశూన్యం అగుటచే గజస్నానం వలె నిరుపయోగం. మరియూ భారహేతువైన విధవరాలి ఆభరణ సమూహంమాదిరి శోభావిహీనం అగుచున్నది.”

18

గ. తన్మయా భద్రం న కృతమ్ యదత్ర మారాఽఽత్మకే
విశ్వానః కృతః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. నదీనాం శస్త్రపాణీనాం నఖినాం శృంగీణాం తథా,

విశ్వాసో నైవ కర్తవ్యః స్త్రీషు రాజకులేషు చ.

19

అను. కనుక నేను చేసింది శుభమైనది గాదు. మృత్యురూపమైన ఈ పెద్ద పులిని నమ్మాను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

“ప్రవహించే నదులను. ఆయుధాలు ధరించినవారిని. గోళ్లు ఆయుధాలు

ఉండే పులి, సింహం మొదలైనవాటిని. కొమ్ములు ఆయుధాలుగా ఉండే ఎద్దు, దున్న మొదలైనవాటిని. శ్రీలను. రాజులను నమ్మరాదు. 19

గ. అపరఙ్చ-

శ్లో. సర్వస్య హి పరీక్ష్యంతే స్వభావా నేతరే గుణాః,
అతీత్య హి గుణాన్ సర్వాన్ స్వభావో మూర్ధ్ని వర్తతే. 20

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. స హి గగనవిహారి కల్మషద్వంసకారి
దశశతకరధారి జ్యోతిషాం మధ్యచారి,
విదురపి విధియోగాద్ గ్రస్యతే రాహుణాఽసౌ
లిఖితమపి లలాచే ప్రోజ్ఞితుం కః సమర్థః. 21

గ. ఇతి చింతయన్నేవాఽసౌ వ్యాఘ్రేణ ధృత్వా వ్యాపాదితః ఖాదితశ్చ.

ఆను. మరియు. “విజ్ఞులైనవారు అన్ని ప్రాణులయెడనూ వాటియొక్క సహజగుణాలనే పరీక్షిస్తారు. ఇతరములైన ఆగంతుకగుణాలను తలంపరు. ఏల నన- అన్నిగుణాలను మించి సహజగుణమే శిరోభూషణమై ఉంటుంది”. 20

ఇంకనూ-“ఆకాశసంచారియూ అందరిపాపాలను హరించేవాడూ, వెయ్యికిరణాలు (చేతులు) గలవాడూ అయిన ఆ సూర్యభగవానుడూ అటులనే జోతిర్మయాలైన గ్రహనక్షత్రాల మధ్యన సంచరించేవాడు అయిన చంద్రుడూ- ఈ ఇరువురూ దైవయోగంచే రాహువుచే కబలింపబడుచున్నారు. నొసటివాతను తప్పింప సమర్థుడు ఎవడు గలడు”. 21

ఇలా ఆ బాటసారి తలంచుచుండగానే ఆ పెద్దపులి తన పంజాతో ఆక్రమించింది. చంపి తినివేసింది కూడ.

గ. అతోఽహం బ్రవీమి- ‘కజ్జుణస్య తు లోభేన’ ఇత్యాది. అత ఏవ సర్వథాఽవిచారితం కర్మ న కర్తవ్యమితి :

యతః-

శ్లో. సుజీర్ణమన్నం సువిచక్షణః సుతః

సుశాసితా శ్రీ నృపతిః సుసేవితః,

సుచిన్త్య చోక్తం సువిచార్య యత్కృతం

సుదీర్ఘకాలేఽపి న యాతి విక్రియామ్.

22

అను. అందువల్ల నేను (చిత్రగ్రీవుడు-అనే నేను) చెప్పుచున్నాను- 'కంకణ లోభంచే' ఇత్యాది. కనుక అన్నివిధాలుగా అలోచన చేయక ఏ పనినీ చేయరాదు. ఏల ననగా-

సుజీర్ణమైన ఆహారం- సువివేకి (సువిద్వాంసుడు) అయిన పుత్రుడు- సుశా సిత అయిన భార్య- సుసేవితుడైన ప్రభువు- సుచింతితమై పలుకబడిన వాక్కు- సువిచారితమైన కార్యం, సుదీర్ఘకాలానికినీ వికృతి నందవు.

22

గ. ఏతద్వచనం శ్రుత్వా కశ్చిత్ కపోతః సదర్ప మాహ- 'ఆః కిమేవ ముచ్యతే'!

శ్లో. వృద్ధస్య వచనం గ్రాహ్యమాపత్కాలే హ్యపస్థితే,

సర్వత్రైవం విచారే చ భోజనేఽపి ప్రవర్తనమ్.

23

అను. ఈ మాటను విని ఒకానొక పావురం గర్వంతో ఇలా అంది- ఆ! ఎందుకు ఇట్లు అనుచున్నారు. "ఆపద వచ్చినచో వృద్ధుల వాక్కును అనుసరించాలి. అంతేగాని ప్రతి చిన్నవిషయానికి ఇలా విచారణ చేస్తూ ఉంటే ఆహారం సైతం గ్రహింపలేము".

23

గ. యతః-

శ్లో. శజ్జాభిః సర్వమాక్రాంతమన్నం పానం చ భూతతే,

ప్రవృత్తిః కుత్ర కర్తవ్యా జీవితవ్యం కథం నువా.

24

అథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఈర్ష్య మృణీ త్వసన్తుష్టః క్రోధవో విత్యశజ్జితః,

పరభాగ్యోపజీవీ చ షడేతే దుఃఖభాగినః.

25

అను. ఈ ప్రపంచంలో ఆహారపానీయాది సమస్తం సంశయగ్రస్తమై ఉంది. అట్టి యెడ ఏ పనిని చేయాలి. ఎలా జీవించాలి? 24

విజ్ఞులు అటులనే అన్నారు.

ఈర్ష్య (అనూయ) గలవాడు, ఘృణా(తృష్టా) వంతుడు, సంతోషరహితుడు. నిత్యశంకితుడు. పరుల సంపదచే జీవించేవాడు. అనే ఈ ఆరుగురు దుఃఖ బాగులు అనబడుదురు. 25

గ. ఏతచ్ఛ్చత్వా తణ్ణులకణలోభేన నభోమణ్ణలాదవత్తిర్య సర్వే కపోతా స్తత్రోపవిష్టాః. యతః-

శ్లో. సుమహాన్త్యపి శాస్త్రాణి ధారయన్తో బహుశ్రుతాః,
చేత్తారః సంశయానాశ్చ క్లిశ్యంతే లోభమోహితాః. 26

అను. ఇది వినగానే పావురములకు అన్నిటికీ తండులకణాలపై లోభం కల్గింది. ఆకాశంనుండి దిగాయి. ధానపుగింజలపై వ్రాలాయి. ఏలనన.

“పెక్కు శాస్త్రాలను అధ్యయనం చేసినవారూ. అధిక శాస్త్రజ్ఞాన సంపన్నులూ : ఇతరుల సంశయాలను తొలగించేవారూ అయిన పండితులు సైతం లోభంచే మోహితులై ఆపదలను పొందుదురు.” 26

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. లోభాత్ క్రోధః ప్రభవతి లోభాత్ కామః ప్రజాయతే,
లోభాన్మోహశ్చ నాశశ్చ లోభః పాపస్య కారణమ్. 27

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. అసమ్భవం హేమమ్మగస్య జన్మ .
తథాఽపి రామో లులుభే మృగాయ,
ప్రాయః సమాసన్నవిపత్తికాలే,
ధియోఽపి పుంసాం మలినీభవన్తి. 28

అను. మరియు. “లోభం వలన (కోరిన వస్తువును లభింపనట్లుచేసిన

వారిపై) క్రోధం జనిస్తుంది. లోభంవల్లనే విషయవాసనారూపమైన కామం సంభవిస్తుంది. లోభంవల్లనే ధర్మ-అధర్మవివేకం నశించడంతో అజ్ఞానభ్రాంతి, తద్వారా సర్వనాశం సంభవిస్తాయి." 27

ఇంకనూ- "బంగారులేడి జనించడం అసంభవం. అయినా శ్రీరాముడు దానికై లోభం చెందాడు. సామాన్యంగా చెడుకాలం దాపురించినప్పుడు మహాత్ముల బుద్ధులు సైతం మలినాలు అగును." 28

గ. అనస్తరం తే సర్వే జాలనిబద్ధా బభూవుః. తతో యస్య వచనాత్ తత్రావలంబితాస్తం సర్వే తిరస్కుర్వన్తి స్మ.

యతః-

శ్లో. న గణస్యాఽగ్రతో గచ్ఛేత్ సిద్ధే కార్యే సమం ఫలమ్,
యది కార్యవిపత్తిః స్యాన్ముఖరగస్తత్ర హన్యతే. 29

అను. పిమ్మట ఆవి అన్నీ వలలో బంధింపబడినాయి. అంత అందుకు ప్రోత్సహించిన పావురమును తక్కిన పావురములు అన్నీ నిందింపసాగాయి. వీలననగా-

"ఏ పని చేయునప్పుడైనా సంఘానికి ముందు పోరాదు పని నెఱవేరినచో అందరితోపాటుగనే ఫలం లభిస్తుంది. పని చెడిపోయినచో అందరితో చీవాట్లు తప్పవు." 29

గ. తస్య తిరస్కారం శ్రుత్వా చిత్రగ్రీవ ఉవాచ-నాఽయమస్య దోషః.

యతః-

శ్లో. ఆపదామాపత న్తీనాం హితోఽప్యాయాతి హేతుతామ్,
మాతృజ్ఞా హి వత్సస్య స్తమ్భిభవతి బన్ధనే. 30

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. స బన్ధుర్యో విపన్నానామాపదుద్ధరణక్షమః,
న తు భీతపరిత్రాణవస్తూపాలంభపణ్ణితః.

అను. అతన్ని నిందించడం విని చిత్రగ్రీవుడు ఇలా అన్నాడు. 'ఇది ఇతని దోషం గాదు. ఏలననగా-

“ఆపదలు తప్పక రావలసినట్లు ఉండినచో హితకర్తలు సైతం కారణం అయ్యేదరు. పరనుహితకారియైన తల్లి తొడయు ఒకప్పుడు శిశువునకు బంధనోపకరణమైన స్తంభం అగుచుండును.”

మరియు-“ఆపద గల్గినప్పుడు రక్షించేవాడే బంధువు. ఇక ఆపదలు గల్గినప్పుడు రక్షించడానికి బదులు ఎత్తిపొడుపు మాటలతో వేధించడంలో నేర్పరియైనవాడు బంధువు గాదు. (భీతానాం పరితానాత్మకం యద్వస్తు-కార్యం తస్మిన్. ఉపాలంభే-తిరస్కారే పణితః. ఆపన్నానాం తిరస్కారా ఇతి భావః)”.

గ. విపత్కాలే విస్మయ ఏవ కాపురుషలక్షణమ్. తదత్ర ధైర్యమవలంబ్య ప్రతీకారశ్చిన్యతామ్. యతః

శ్లో. విపది ధైర్య మథాఽభ్యుదయే క్షమా
సదసి వాక్పటుతా యుధి విక్రమః,

యశసి (రతి) చాభిరుచిర్వ్యసనం శ్రుతౌ
ప్రకృతిసిద్ధమిదం హి మహాత్మనామ్.

32

అను. ఆపద గల్గినచో కలత చెందడం అల్పచిత్తుల (కుపురుషుల) లక్షణం. కనుక ఈ విషయంలో ధైర్యం తెచ్చుకొని ప్రతిక్రియను ఆలోచించాలి. ఏలననగా.

“ఆపదయందు ధైర్యం- సంపదయందు ఓర్పు - సభయందు వాక్పాతుర్యం యుద్ధమునందు పరాక్రమం - కీర్తియెడ ఆసక్తి శాస్త్రాధ్యయనమందు మిక్కిలి పట్టుదల- ఇత్యాదులు మహాత్ములకు పుట్టుకతో వచ్చిన సుగుణాలు.” (32)

శ్లో. 'సమ్పది యస్య న హర్షో విపది విషాదో రణే చ భీరుత్వమ్,
తం భువనత్రయతిలకం జనయతి జననీ సుతం విరలమ్.

అన్యచ్ఛ -

శ్లో. షడ్దోషాః పురుషేణేహ హాతవ్యా భూతిమిచ్ఛతా,
నిద్రా తన్ద్రా భయం క్రోధ ఆలస్యం దీర్ఘసూత్రతా. 34

అను. “సంపద గల్గినచో హర్షం - అపద గల్గినచో దుఃఖం - యుద్ధంలో పిరికితనం లేనట్టి త్రిలోకదీపమైన పురుషునికి ఏ తల్లియో అరుదుగా జన్మను ఇస్తుంది.”

మరియూ - ఈ ప్రపంచంలో అభివృద్ధిని కోరే పురుషుడు నిద్ర - జడత (అశ్రద్ధ) భయం - క్రోధం - ఆలస్యం [సోమరితనం] - దీర్ఘసూత్రత [బహువిధ విపరీతభావనలతో ఆలోచించడం] అనే ఈ ఆరు దోషాలను పరిత్యజించాలి.

గ. ఇదానీమప్యేవం క్రియతామ్ - సర్వైరేకచిత్తీభూయ జాలమాదా యోడ్ధీయతామ్.

శ్లో. అల్పానామపి వస్తూనాం సంహతిః కార్యసాధికా,
తృణై ర్గుణత్వ మాపన్నై ర్బద్ధ్యనే మత్తదన్తినః. 35

శ్లో. సంహతిః శ్రేయసీ పుంసాం స్వకులైరల్పకైరపి,
తుషేణాఽపి పరిత్యక్తా న ప్రరోహన్తి తణ్డులాః. 36

అను. ఇప్పుడైనా అందరం కలిసి ఐకమత్యంగా వలను ఎత్తుకొని ఎగిరి పోవడం సముచితం.

“దుర్బలములైన వస్తువులు నైతం సంఘంగా చేరినచో కార్యాన్ని సాధిస్తాయి. గడ్డిపరకలును పురి పెట్టబడి త్రాడుగా తయారైనచో మదగజాలను బంధిస్తున్నాయి.” (35)

“తనవారిని అల్పులైనవారిని నైతం దూరం చేసికొనరాదు. అందరు ఐకమత్యంగా వర్తిల్లినచే శ్రేయస్సు గల్గును. పైపొట్టు పోయినను వడ్లగింజలు మొలక లెత్తవు.” (36)

గ. ఇతి విచిన్త్య పక్షిణః సర్వే జాలమాదాయోత్పతితాః. అనన్తరం వ్యాధః సుదూరాజ్జాలాఽపహారకాంస్తానవలోక్య పశ్చాద్దావితోఽచిన్తయత్.

శ్లో. సంహతాస్తు హరన్యేతే మమ జాలం విహజ్గమాః,
యదా తు నిపతిష్యన్తి వశమేష్యన్తి మే తదా. 37

అను. ఇలా తలంచి ఆ పావురములు అన్నీ ఐకమత్యంగా వలను ఎత్తు

కొని ఎగిరాయి. అప్పుడు వేటకాడు దూరంనుండి వలను అపహరించుకొని పోయే ఆ పక్షులను చూచాడు. వాటివెనుక కొంత దూరం పరుగెత్తాడు. ఇలా తలంచాడు.

“ఈ పక్షులు ఐకమత్యంతో నా వలను ఎత్తుకొని పోవుచూ ఉన్నాయి. కాని ఎప్పుడు నేలపై పడునో అప్పుడు నేను పట్టుకొందును.” (37)

గ. తతస్తేషు చక్షుర్విషయ మతిక్రాంతేషు పక్షిషు స వ్యాధో నివృత్తః. అథ లుబ్ధకం నివృత్తం దృష్ట్వా కపోతా ఊచుః “స్వామిన్..? కిమిదానీం కర్తు ముచితమ్?” చిత్రగ్రీవ ఉవాచ.

శ్లో. మాతా మిత్రం పితా చేతి స్వభావాత్ త్రితయం హితమ్,
కార్యకారణతశ్చాన్యే భవన్తి హితబుద్ధయః. 38

అను. అంత ఆ పక్షులు కన్నులకు కనబడనంతదూరం పోగానే ఆ వేటకాడు వెనుదిరిగాడు. వాడు మరలుటను గుర్తించి పక్షులు [చిత్రగ్రీవునితో] ఇలా అన్నాయి - ‘ప్రభూ ! ఇప్పుడు ఏమి చేయడం మంచిది?’ చిత్రగ్రీవుడు ఇట్లు బదులు పల్కాడు ‘తల్లి, మిత్రుడు, తండ్రి - ఈ మువ్వరు స్వభావంగా మేలు కోరుదురు, ఇక తక్కినవారు అవసరం కొద్దీ మేలు కోరుదురు. (38)

గ. “తన్నే మిత్రం హిరణ్యకో నామ మూషికరాజో గణ్ధకితీరే చిత్రవవే నివసతి. సోఽస్మాకం పాశాంశ్చేతస్యతి”- ఇత్యాలోచ్య సర్వే తే హిరణ్యక-వివర సమీపం గతాః. హిరణ్యకశ్చ సర్వదాఽపాయశఙ్కయా శతద్వారం వివరం కృత్వా నివసతి.

అను. అందువల్ల నా మిత్రుడైన హిరణ్యకుడు అనే ఎలుకలరాజు దగ్గరకు పోవుదము. అతడు గండకి నదీతీరమున చిత్రవనంలో గలడు. మన వల త్రాళ్లను చేదించగలడు.

ఇలా తలంచి అవి అన్నీ హిరణ్యకుడి బొరియసమీపంలో వ్రాలాయి. హిరణ్యకుడును నిత్యం అపాయాన్ని శంకిస్తూ నూరుద్వారాలు గల తొట్టలో నివసిస్తూ ఉన్నాడు.

గ. తతో హిరణ్యకః కపోతాఽవపాతభయాచ్ఛకితస్తూష్టిం స్థితః. చిత్ర గ్రీవ ఉవాచ - ‘సఖే హిరణ్యక కథమస్మాన్న సమ్భాషయసే తతో హిరణ్యక

స్తద్వచనం ప్రత్యభిజ్ఞాయ ససమ్భ్రమం బహిఃనిఃసృత్వాఽబ్రవీత్ - 'ఆః పుణ్యవానస్మి. ప్రీయసుహృన్మే చిత్రగ్రీవః సమాయాతః:-

శ్లో. యస్య మిత్రేణ సమ్భాషో యస్య మిత్రేణ సంస్థితిః,
యస్య మిత్రేణ సంలాపస్తతో నా స్తీహ పుణ్యవాన్. 39

అను. అంత పొరణ్యకుడు రెక్కలు ఆడిస్తూ పావురములు వేగంగా వ్రాలిన శబ్దం విన్నాడు. భయంచే కంగారు నొందాడు. నిశ్చలంగా తొట్టలో ఉన్నాడు. బొరియను సమీపించి చిత్రగ్రీవుడు బిగ్గరగా ఇలా పల్కాడు - మిత్రమా! పొరణ్యకా ఎందుకు నాతో ప్రేమతో మాట్లాడవు ? అప్పుడు పొరణ్యకుడు చిత్రగ్రీవుడి కంఠధ్వనిని గుర్తించాడు. తొట్టపాటుతో తొట్టనుండి వెలుపలికి వచ్చాడు - ఆదరంగా ఇలా అన్నాడు 'అహో పుణ్యవంతుడను. నా ప్రీయ మిత్రుడు చిత్రగ్రీవుడు వచ్చాడు. "ఎవనికి మిత్రుడితోడి సంభాషణయూ కలిసి వసించడమూ - రహస్యగోప్తీరూపమైన సంలాపమూ ఉండునో వానితో సమానమైన పుణ్యాత్ముడు ఈ లోకంలో లేడు". (39)

గ. అథ పాశబద్ధాంశ్చైతాన్ దృష్ట్వా సవిస్మయః క్షణం స్థిత్యా ఉవాచ;
'సఖే కిమేతత్' చిత్రగ్రీవ ఉవాచ- 'సఖే! అస్మాకం ప్రాక్తనజన్మకర్మణః ఫలమేతత్.

శ్లో. యస్మాచ్చ యేన చ యథా చ యదా చ యచ్చ
యావచ్చ యత్ర చ శుభాశుభమాత్మకర్మ,
తస్మాచ్చ తేన చ తథా చ తదా చ తచ్చ
తావచ్చ తత్ర చ విధాతృవశాదువైతి. 40

అను. పిమ్మట వలలో చిక్కువడిన (బద్ధములైన) పావురములను చూచాడు. ఆశ్చర్యంచే క్షణకాలం నిశ్చలత నొందాడు. తర్వాత ఇలా అడిగాడు - 'మిత్రమా ఇది ఏమి ?' చిత్రగ్రీవుడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు - 'మిత్రమా ఇది మా పూర్వజన్మపాప కర్మకు ఫలం.

ఏ కారణం వలన - ఏ సాధనంచే - ఏ విధంగా - ఏ కాలంలో ఏది ఏ పరిమాణంలో ఏ ప్రదేశంలో తాను చేసికొన్న పుణ్యఫలంగాని పాపఫలంగాని

అనుభవింపవలసి ఉండునో, ఆ కారణంవలన - ఆ సాధనంచే - ఆ విధంగా - ఆ కాలంలో - అది - ఆ పరిమాణంలో - ఆ ప్రదేశంలో పరిణతమై విధాతృ వశమున అనుభవానికి వచ్చును. (40)

శ్లో. రోగ - శోక - పరీతాప - బంధన - వ్యసనాని చ,
ఆత్మాఽపరాధవృక్షాణాం ఫలాన్యేతాని దేహినామ్. 41

అను. రోగం - శోకం - బాధ - బంధనం - వ్యసనం మొదలైన ఆపదలు అన్నీ తాను చేసిన పాపం అనే వృక్షముయొక్క ఫలములు అని మానవుడు గ్రహింపవలయును. (41)

గ. ఏతచ్చత్వా హిరణ్యకః (స మూషికః) చిత్రగ్రీవస్య బంధనం చేత్తుం సత్వర ముపసర్పతి. తత్ర చిత్రగ్రీవ ఉవాచ- 'మిత్ర! మామైవం కురు. (కిన్తు) ప్రథమమస్మదాశ్రితానామేతేషాం తావత్ పాశాంశ్చిన్తి. మమ పాశాన్ పశ్చాచ్ఛే త్యసి'. హిరణ్యకోఽప్యహ- 'అహమల్పశక్తిః దంతాశ్చ మేకోమలాః. తదేతేషాం పాశాంశ్చేత్తుల కథం సమర్థో భవామి. తద్యావన్నే దంతా న త్రుట్యన్తి తావత్తవ పాశం చినద్మి! తదనంతరమస్యేతేషాం బంధనం యావచ్ఛక్యం చేత్స్యామి' ఇతి. చిత్రగ్రీవ ఉవాచ- 'అస్త్వైవం, తదాపి యదాశక్తి బంధనమేతేషాం ఖణ్డయ' ఇతి. హిరణ్యకేనోక్తమ్- 'ఆత్మపరిత్యాగేన యదాశ్రితానాం పరిరక్షణం తన్న నీతి వేదినాం సమ్మతమ్.

యతః-

శ్లో. ఆపదర్థే ధనం రక్షేద్ధారాన్ రక్షేద్ధనైరపి,
ఆత్మానం సతతం రక్షేద్ధారైరపి ధనైరపి. 42

అన్యచ్చ-

శ్లో. ధర్మార్థ-కామ-మోక్షాణాం ప్రాణాః సంస్థితీహేతవః,
తాన్నిఘ్నతా కిన్న హతం రక్షతా కిం న రక్షితమ్. 43

అను. ఇది విని హిరణ్యకుడు చిత్రగ్రీవుని బంధనాలను భేదించడానికై వేగంగా సమీపించాడు. అప్పుడు చిత్రగ్రీవుడు ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా ఇలా

చేయవద్దు. (మరేమనగా) ముందుగా నన్ను ఆశ్రయించి ఉండే వీరి బంధాలను చేదింపుము. తర్వాత నా బంధాలు చేదింపవచ్చును. అందులకు హిరణ్యకుడు అన్నాడు- 'నేను అల్పబలుడను, నా దంతములునూ కోమలము లై నవి. అట్టి యెడ వీరి బంధాలను ఎలా చేదింపగలను, కనుక నా దంతాలు విరుగకముందే నీ బంధనములను చేదిస్తాను. ఆ మీదట యథాశక్తి వీరి బంధాలను నైతం చేదిస్తాను. అంత చిత్రగ్రీవుడు అన్నాడు- 'అలాగే శక్తిఉన్నంతవరకు మొదట వీరి బంధాలనే కొఱికివేయుము.' అందులకు హిరణ్యకుడు ఇలా పల్కాడు- 'తన్ను పీడి ఆశ్రితులను రక్షించడం అనేది నీతిశాస్త్రవేత్తలకు సమ్మతం గాదు. ఏలనన-

“ఆపద వచ్చినప్పుడు ఉపయోగపడేందుకై ధనాన్ని సేకరించి రక్షించాలి. ధనం కంటే కూడ (విశేషించి) భార్యను రక్షించుకొనాలి. ధనంకంటే భార్యకంటే కూడా (విశేషించి) తన్నురక్షించుకొనాలి”.

42

మరియూ- “ప్రాణములే ధర్మార్థ-కామ-మోక్షాలు అనే పురుషార్థాలు నాల్గింటికినీ కారణములు. అందుచే వాటిని పోగొట్టుకొన్నచో అన్నీ పోగొట్టుకొన్నట్లే. వాటిని రక్షించుకొన్నచో అన్నిటినీ రక్షించుకొన్నట్లే”.

43

గ. చిత్రగ్రీవ ఉవాచ- 'సఖే, నీతిస్తావదీదృశ్యేవ. కిన్త్వహమస్మదాశ్రితానాం దుఃఖం సోడుం సర్వథాఽసమర్థస్తేనేదం బ్రవీమి.

యతః-

శ్లో. ధనాని జీవితజ్ఞౌవ పరార్థే ప్రాజ్ఞ ఉత్సృజేత్,
సన్నిమితే వరం త్యాగో వినాశే నియతే సతి.

44

అయమపరశ్చాసాధారణో హేతుః-

శ్లో. జాతి-ద్రవ్య-బలానాశ్చ సామ్యమేషాం మయా సహ,
మత్ప్రభుత్వఫలం బ్రూహి కదా కిం తదృవిష్యతి.

45

అను. అందులకు చిత్రగ్రీవుడు ఇలా సమాధానం పల్కాడు- “మిత్రమాః రాజనీతి అయితే ఇలాగే ఉంటుంది. కాని నేను ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ నన్ను ఆశ్రయించినవారి దుఃఖాన్ని సహింపజాలను. అందుచే ఇలా చెప్పుచున్నాను. ఏలననగా-

“బుద్ధిమంతుడైనవాడు తన ధనాన్ని జీవితాన్ని పరుల మేలుకై ఉపయోగిం
లి. ధనజీవితాల వినాశం అవశ్యం సంభవించేదియై ఉన్నప్పుడు మంచిపనికై
టిని ఉపయోగించడం ఎంతయూ ప్రశస్తం.” 44

ఇక ఈ చెప్పబోవునదియూ మరియొక ముఖ్యకారణం ఏమన- వీరికి జాతి,
నం, కులం- అనే ఈ మూడుగుణాలు నాతో సమానంగా ఉన్నాయి. ఇప్పుడు
క్షింపనిచో నా ప్రభుత్వంవల్ల వీరికి ఎప్పుడేని గల్గే ఉపయోగం ఏమిటో (అది)
ల్పము. 45

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. వినా వర్తనమేవైతే న త్యజన్తి మమాన్తికమ్,
తస్మై ప్రాణవ్యయేనాఽపి జీవయైతాన్ మమాశ్రితాన్. 46

ఇచ్ఛ-

శ్లో. మాంస-మూత్ర-పురీషాస్థి-హారితేఽత్ర కలేబరే,
వివశ్యరే విహాయాఽఽస్థాం యశః పాలయ మిత్ర మే. 47

అను. ఇంకనూ-“వీరు జీతం ఏమీ లేకయే నన్ను విడువక నేవిస్తూన్నారు.
ందుచే నా ప్రాణాలకు బదులుగా నా ఆశ్రితులను రక్షింపుము”. 46

మరియూ- “ఈ శరీరం మలమూత్రాలతో అస్థిమాంసాలతో నిండినది.
వశ్యం నశించేది. ఇట్టి ఈ శరీరంపై మమకారం వదులుము. ఓ మిత్రమా
శాశ్వతమైన) నా కీర్తిని పాలింపుము”. 47

గ. అవరణ్చ పశ్య-

శ్లో. యది నిత్యమనిత్యేన నిర్మలం మలవాహినా,
యశః కాయేన లభ్యేత తన్న లబ్ధం భవేన్ను కిమ్. 48

యతః-

శ్లో. శరీరస్య గుణానాన్చ దూరమత్యంతమన్తరమ్,
శరీరం క్షణవిధ్వంసి కల్పాన్తస్థాయినో గుణాః. 49

అను. మరియు (అలోచించి) చూడుము-“అనిత్యం, అపరిశుద్ధం (మల మూత్రాదిభరితం) అయిన శరీరంచే నిత్యం, నిర్మలం అయిన కీర్తి లభించినచో ఇక లభింపనిది ఏమున్నది”? 48

ఏల ననగా-“శరీరానికి గుణాలకు ఎంతో మహత్తరమైన భేదం గలదు. అదేమన- శరీరం క్షణికం అయింది. ధర్మాదిగుణాలు కల్పాంతస్థిరములు”. 49

గ. ఇత్యాకర్ణ్య హిరణ్యకః ప్రహృష్టమనాః పులకితః సన్న బ్రవీత్- “మిత్ర! అనేనాఽఽశ్రితవాత్సల్యేన త్రైలోక్యస్యాఽపి ప్రభుత్వం త్వయి యుజ్యతే”- ఏవముక్త్యా తేన సర్వేషాం కపోతానాం బన్ధనాని చిన్నాని. తతో హిరణ్యకః సర్వాన్ సాదరం సమూజ్య ఆహ-‘సఖే చిత్రగ్రీవ! సర్వథాఽత్ర జాలబన్ధనవిధౌ సతి దోషమాశజ్జ్యఽఽత్మన్యవజ్ఞా న కర్తవ్యః.

యతః-

శ్లో. యోఽధికాద్యోజనశతాత్ పశ్యతీహఽఽమిషం ఖగః,

స ఏవ ప్రాప్తకాలస్తు పాశబన్ధం న పశ్యతి.

50

అను. అది విని హిరణ్యకుడు మిక్కిలి సంతుష్టుడు అయ్యాడు- గగుర్పాటు నొందుచూ ఇలా పల్కాడు- “మిత్రమా ! ఈ ఆశ్రితవాత్సల్యంచే మూడు లోకాలకూ ప్రభువు అగుటకు తగియున్నావు.” ఇలా పల్కి పావురాలకు అన్నింటికి బంధనాలను అతడు చేదించాడు. తరువాత ఆ పావురాలను అన్నింటినీ సగౌరవంగా ఆదరించి హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు- “మిత్రమా చిత్రగ్రీవా! అనా లోచితంగా ఈ వలలో చిక్కుపడిన దోషాన్ని గూర్చి విచారిస్తూ నిన్ను నీవు చులకనగా భావింపకుము. ఏల ననగా-

“ఈ ప్రపంచంలో డేగ నూరామడల దూరంనుండియే తన ఆహారమైన మాంసాన్ని చూడగలదు. కాని అంతటి శక్తివంతమైన ఆ పక్షియూ పోయేకాలం దాపురించినప్పుడు దాపున ఉండే వలను నైతం చూడలేదు”. 50

గ. అపరశ్చ-

శ్లో॥ శశిదివాకరయో ర్గ్రహపీడనం

గజభుజ్జమ్మయోరపి బద్ధనమ్,
మతిమతాశ్చ విలోక్య దరిద్రతాం
విధిరహో బలవానితి మే మతిః.

51

అను. మరియు- "సూర్యచంద్రులకు గ్రహబాధ- ఏనుగునకు, పామునకు
బంధనయోగం, విద్వాంసులకు దారిద్ర్యబాధ-ఇత్యాదికం విచారించినచో ప్రారబ్ధం
బలవంతం అని నాకు తోస్తూ ఉంది."

గ. అన్యశ్చ-

శ్లో॥ వ్యోమైకాంతవిహారిణోఽపి విహగాః సమ్రాపువన్త్యాపదం

బధ్యంతే నిపుణైరగాధసలిలాన్మత్యాః సముద్రాదపి,
దుర్భీతం కిమిహోస్తి కిం సుచరితం కః స్థానలాభే గుణః
కాలో హి వ్యసనప్రసారితకరో గృహ్లాతి దూరాదపి.

52

అను. ఇంకనూ- "కేవలం ఆకాశంలో తిరుగునవి అయిననూ పక్షులు ఆప
దలను పొందుతూ ఉన్నాయి. అగాధసముద్రంలో ఉండిననూ చేపలు నిపుణులైన
బెస్తలచే పట్టుకొనబడుతున్నాయి. ఈ ప్రపంచంలో 'ఇది మంచిది; ఇది చెడ్డది'-
అనిఎవరు నిర్ణయింపగలరు. సురక్షితస్థానలాభంవల్లనూ అంతగా ఉపయోగంకన
బడదు. మృత్యువు వ్యసనాన క్తి అనే చేతిని చాపి, అనగా ఏదో ఒక వ్యసనంలో
ప్రాణిని లగ్నం చేసి, దూరంనుండికూడా కబలిస్తుంది".

52

గ. ఇతి ప్రబోధ్య ఆతిథ్యం కృత్వాఽఽలిక్ల్యచ తేన సమ్రే
షిత శ్చిత్రగ్రీవోఽపి సపరివారో యథేష్టదేశాన్ యయా. హిరణ్యకోఽపి
స్వవివరం ప్రవిష్టః.

శ్లో. యాని కాని చ మిత్రాణి కర్తవ్యాని శతాని చ,

పశ్య మూషికమిత్రేణ కపోతా ముక్తబంధనాః.

53

అను. ఇట్లు పల్కి హిరణ్యకుడు వాటికి ఆతిథ్యం ఇచ్చాడు. ప్రేమతో

కొగలించుకున్నాడు. పిమ్మట వీడ్కోలు ఒసగి సొగనంపాడు. పిమ్మట చిత్రగ్రీవుడు సవరివారంగా యథేష్టప్రదేశాలకు వెళ్లాడు. హిరణ్యకుడునూ తన బొజ్జియలో చొబబడ్డాడు.

“(మానవుడు) ఎలాంటివారినైనా మిత్రులను పెక్కండ్రను సంపాదించుకొనవలయును. చూడుము- మిత్రమైన ఎలుకచే పావురాలు బంధవిముక్తిని పొందాయి.”

53

గ. అథ లఘుపతనకనామా కాకః సర్వవృత్తాంతదర్శి సాశ్చర్యమిదమాహ- “అహో హిరణ్యక శ్లాఘ్యోఽసి. అతోఽహమపి త్వయా సహ మైత్రీం కర్తు మిచ్ఛామి. అత స్త్వం మైత్రేణాఽనుగ్రహీతు మర్హసి” ఇతి. ఏతచ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకోఽపి వివరాభ్యంతరాదాహ- “క స్త్వమ్?” స బ్రూతే-“లఘుపతనకనామా వాయసోఽహమ్” ఇతి. హిరణ్యకో విహస్యాఽఽహ- “కా త్వయా సహ మైత్రీ?”

యతః-

శ్లో. యద్యేన యజ్యతే లోకే బుధ స్తతేన యోజయేత్,
అహమన్నం భవాన్ భోక్తా కథం ప్రీతిర్భవిష్యతి.

54

అను. అంత లఘుపతనకం అనే కాకి ఇదంతా చూచింది. మిక్కిలి ఆశ్చర్యం పొందింది. హిరణ్యకుడి బొజ్జియను సమీపించింది సగౌరవంగా ఇలా పల్కింది. “అహో హిరణ్యకా ! ప్రశంసనీయుడవు. అందువల్ల నేనూ నీతోడి స్నేహం చేయదలచాను. కనుక నన్ను స్నేహితునిగా స్వీకరించి అనుగ్రహింపుము”. అది విన్నాడు హిరణ్యకుడు. తన బొజ్జియలోపలినుండియే యిలా అడిగాడు. ‘నీవు ఎవరు?’ లఘుపతనకుడు-‘నేను కాకిని. నా పేరు లఘుపతనకుడు’. హిరణ్యకుడు (నవ్వుచూ) ‘నీతో మైత్రి ఎట్లు పొసగును?’

ఏల ననగా- “ఈ ప్రపంచంలో బుద్ధిమంతులైనవారు తమకు యోగ్యులైన వారితోనే స్నేహం చేయాలి. నేను ఆహారం. నీవు భోక్తవు. ఇట్టియెడ మనకు స్నేహం ఎట్లు యుక్తంగా ఉండును”?

54

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. భక్ష్యభక్షకయోః ప్రీతిర్విపత్తేః కారణం మతమ్,
శృగాలాత్ పాశబద్ధోఽసౌ మృగః కాకేన రక్షితః. 55

గ. వాయసోఽబ్రవీత్ - 'కథమేతత్' ? హిరణ్యకః కథయతి-

అను. మరియు-

“భక్ష్య-భక్షకులమైత్రి ఆపదకు కారణం అగును. నక్కచే వలలో చిక్కు
వడిన లేడి కాకిచే రక్షింపబడింది.” 55

అంత కాకి(లఘువతనకం) అడిగింది-‘అది ఎట్లు?’ హిరణ్యకుడు ఆ కథను
ఇలా చెప్ప నారంభించాడు.

3 చిత్రాంగ (మృగ) కథా

గ. అస్తి మగధదేశే చమ్పకవతీ నామాఽరణ్యాసీ. తస్యాం
చిరాత్ మహతా స్నేహేన మృగకాకౌ నివసతః. స చ మృగః స్వేచ్ఛయా
బ్రాహ్మ్యన్ హృష్ట-పుష్టాంగః కేనచిచ్ఛృగాలేనాఽవలోకితః. తం దృష్ట్వా
శృగాలోఽచింతయత్ - ఆః కథమేతన్మాంసం సులలితం భక్షయామి?
భవతు, విశ్వాసం తావదుత్పాదయామి” ఇత్యాలోచ్యోపసృత్యాఽబ్రవీత్.
“మిత్ర, కుశలం తే”? ఇతి. మృగేణోక్తమ్ - “క స్త్వమ్?” ఇతి. స బ్రూతే -
క్షుద్రబుద్ధి నామా జమ్బుకోఽహమ్. అత్రారణ్యే బన్ధుహీనో మృతవదేకాకీ
నివసామి. ఇదానీం త్వాం మిత్రమాసాద్య పునః సబన్ధురీవలోకం ప్రవి
ష్టోఽస్మి. అధునా తవాఽనుచరేణ మయా భవితవ్యమ్’ ఇతి. మృగే
ణోక్తమ్ - ‘ఏవమస్తు’ ఇతి.

అను. మగధదేశమున చంపకవతి అనే గొప్ప అడవి ఉంది. ఆ అడవిలో

ఒక లేడి, ఒక కాకి చాలకాలంగా మిక్కిలి మైత్రితో నివసిస్తూ ఉండేవి. లేడి అచ్చట స్వేచ్ఛగా తిరుగుచూ పచ్చిక మేస్తూ బలిసి చాలా అందంగా కనబడేది. దానిని ఒకనాడు ఒకానొక నక్క చూచింది. ఇలా తలంచింది- 'ఆహా! మిక్కిలి రుచిగా ఉండే దీని మాంసం ఎలా తినగలను? కానిమ్ము, మొదట దీనికి నమ్మకం గల్గేటట్లు చేస్తాను'- ఇలా తలంచి ఆ జింకవద్దకు పోయింది. ప్రేమతో ఇలా ఆడిగింది- 'మిత్రమా! కుశలంగా ఉన్నావా?

లేడి(జింక)- 'ఎవరు నీవు?'

నక్క- 'నేనొక నక్కను. నాపేరు షుద్రబుద్ధి. ఈ అరణ్యంలో బంధువులు ఎవరూ లేక శవంవలె ఒంటరిగా నివసిస్తున్నాను. ఇప్పుడు నిన్ను చేరాను. మరల బంధుసహితుడను అయినాను. ప్రాణిలోకంలో ప్రవేశించాను. నేటినుండి నిత్యం నీకు అనుచరుడను(వెంటనుండేవాడు) కాదలంచాను.

జింక- 'అటులనే కానిమ్ము'.

గ. తతః పశ్చాదస్తంగతే సవితరి భగవతి మరీచిమాలిని తౌ మృగస్య వాసభూమిం గతౌ. తత్ర చమృకవృక్షశాఖాయాం సుబుద్ధి నామా కాకో మృగస్య చిరమిత్రం నివసతి. తౌ దృష్ట్వా కాకోఽవదత్ 'సఖే, చిత్రాంగ కోఽయం ద్వితీయః'? మృగో బ్రూతే- "జమ్బుకోఽయ మస్మత్సఖ్య మిచ్ఛన్నాగతః". కాకో బ్రూతే- "మిత్ర ! అకస్మాదా గన్తునా సహ మైత్రీ న యుక్తా. తన్న భద్రమాచరితమ్. తథా చోక్తమ్"-

శ్లో. అజ్ఞాతకులశీలస్య వాసో దేయో న కస్యచిత్,
మార్జారస్య హి దోషేణ హతో గృధ్రో జరద్గవః.

56

తావాహతుః- 'కథమేతత్' ఇతి.

కాకః కథయతి-

అను. పిమ్మట భగవానుడూ కిరణమాలాలిరాజమానుడూ అయిన సూర్యుడు అస్తమింపగానే జింక, నక్క రెండూ కలిసి జింకనివాసానికి పోయాయి. అచ్చట చంపకవృక్షంయొక్క కొమ్మమీద సుబుద్ధి అనే కాకి నివసిస్తూ ఉంది. అది జింకకు చిరకాలమిత్రం. ఆ కాకి ఈ ఇరువురిని చూచింది. ఇలా జింకను

అడిగింది- 'మిత్రమా, చిత్రాంగా! ఈ రెండవవాడు ఎవడు?

జింక ఇలా బదులు పలికింది- 'ఇతడు నక్క. మన స్నేహం కోరి వచ్చాడు'. మరల కాకి ఇలా అంది- 'మిత్రమా, అకస్మాత్తుగా క్రొత్తగా వచ్చిన వాడితో స్నేహం సముచితం గాదు. అందువల్ల నీవు చేసినది యుక్తంగా లేదు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

“కులం-స్వభావం తెలిసికొనక ఎవరికినీ ఆశ్రయం ఇవ్వరాదు. ఏలనన-అలా ఆశ్రయం ఇచ్చి జరద్ధవం అనే గ్రద్ధ పిల్లి చేసిన తప్పిదానికి బలియైంది”.

అవి (మృగం-నక్క) అడిగాయి. 'అది ఎట్లు? ఆ కథ తెలుపుము'. కాకి ఇలా చెప్పసాగింది.

4. జరద్ధవ-దీర్ఘకర్ణయోః కథా

గ. అస్తి భాగీరథీతీరే గృధ్రకూటనామ్ని పర్వతే మహాన్ పర్కటివృక్షః. తస్య కోటరే దై వదుర్విపాకాద్ గలితనఖ-నయనో జరద్ధవనామా గృధ్రః ప్రతివసతి. అథ కృపయా తజ్జీవనాయ తద్వృక్ష వాసినః పక్షిణః స్వాఽఽహారాత్ కిఞ్చిత్ కిఞ్చిదుద్ధృత్య తస్మై దదతి, తేనాఽసౌ జీవతి; తేషాం శాబకరక్షాఞ్చ కరోతి. అథ కదాచిద్దీర్ఘకర్ణ నామా మార్జారః పక్షిశాబకాన్ భక్షయితుం తత్రాఽఽగతః. తతస్త మాయాన్తం దృష్ట్వా పక్షిశాబకైర్భయార్తైః కోలాహలః కృతః. తత్రచుత్వా జరద్ధవేనోక్తమ్- 'కోఽయమాయాతి' ఇతి. దీర్ఘకర్ణో గృధ్ర మవలోక్య సభయమాహ- "హా! హతోఽస్మి". యతోఽయం మాం వ్యాపాదయిష్యతి.

అను. గంగాతీరమున గృధ్రకూటం అనే పర్వతం గలదు. ఆ పర్వత మున ఒక పెద్ద జువ్వెట్టు ఉంది. ఆ చెట్టున ఉండే ఒకానొక తొట్టలో జరద్ధవం

అనే ముదుసలి అయిన గ్రద్ద నివసిస్తూ ఉంది. దౌర్భాగ్యంవలన దానికి గోళ్ళ ఊడిపోయాయి. కన్నులు సరిగా కనబడవు. అయినా ఆ చెట్టుమీద నివసింప తక్కిన పక్షులు దాన్ని దయతో చూచేవి. తాము సంపాదించిన ఆహారంతో ప్రతి పక్షి ఏదో కొంత దానికి ఇచ్చేవి. ఆ ఆహారంతో ఆ ముసలిగ్రద్ద జీవించేది. ఆ పక్షుల పిల్లలను (పక్షులు వేటకు పోయినప్పుడు) కాపాడుతూ ఉండేది. అంత ఒకనాడు దీర్ఘకర్ణుడు అనే పిల్లి ఆ పక్షుల పిల్లలను భక్షించేందుకై ఆ చెట్టుమీదికి వచ్చింది. అలా వచ్చే పిల్లిని పక్షుల పిల్లలు చూచాయి. భయంతో అటుచుటకు ఆరంభించాయి. జరద్గవం ఆ గోలను వినింది- 'ఎవరు (ఇచ్చటకి)వచ్చుచున్నారు' అని బిగ్గరగా అడిగింది. దీర్ఘకర్ణుడు జరద్గవాన్ని చూచాడు- భయంతో గడగడ వణకిపోయాడు. ఇలా తలించాడు- 'అయ్యో! చచ్చాను. ఇతడు చంపివేస్తాడు.'"

గ. అథవా-

శ్లో. తావద్భయస్య భేతవ్యం యావద్భయమనాగతమ్,
ఆగతం తు భయం వీక్ష్య నరః కుర్యాద్యథోచితమ్.

57

అధునాఽతినన్నిదానే పలాయితు మక్షమః. తద్యథా భవితవ్యం తథా భవతు; తావద్విశ్వాసముద్వాద్యాఽస్య సమీప ముపగచ్ఛామి"- ఇత్యాలోచ్య తముపస్సత్యాఽబ్రవీత్-

అను. అట్లుగానిచో-"భయకారణం దూరంగా ఉంటే భయం చెందాలి. భయపేతువు మిక్కిలి దగ్గరగా ఉన్నచో భయపడి లాభం లేదు. తగిన ప్రతికారాన్ని ఏదో ఒకదాన్ని మానవుడు ఆలోచించాలి".

57

ఇప్పుడు ఈ గ్రద్దకు మిక్కిలి దగ్గరలో ఉన్నాను. అందువలన పాటిపోవడానికి సాధ్యం గాదు. ఏది జరుగాలో అది జరుగును. అయినా దీనికి నమ్మకం గల్గించి సమీపిస్తాను. ఇలా తలంచి గ్రద్దకు దగ్గరగా పోయింది. ఇలా పల్కింది-

గ. 'ఆర్య! త్వా మభివన్దే' గృధ్రోఽవదత్- 'కస్త్యమ్'? సోఽవదత్- 'మార్జారోఽహమ్'. గృధ్రో బ్రూతే- 'దూరమపసర. నో చేత్ హస్తవ్యోఽసి మయా'. మార్జారోఽవదత్- "శ్రూయతాం తావన్మద్యచ నమ్. తతో యద్యహం వద్యస్తదా హస్తవ్యః".

అను. దీర్ఘకర్ణుడు(పిల్లి)-“అయ్యా! నమస్కారం.”

జరద్గవుడు (గ్రద్ధ)- ‘ఎవరు నీవు’?

దీర్ఘకర్ణుడు- ‘నేను పిల్లిని’.

జరద్గవుడు- ‘దూరంగా తొలగిపోము. లేనిచో చంపివేస్తాను’.

దీర్ఘకర్ణుడు- ‘నా మాట వినండి. ఆమీదట నేను వదార్హుడనై నచో చంపి వేయండి’.

గ. యతః-

శ్లో. జాతిమాత్రేణ కిం కశ్చిద్ వద్యతే పూజ్యతే క్వచిత్,
వ్యవహారం పరిజ్ఞాయ వద్యః పూజ్యోఽథవా భవేత్. 58

అను. ఏల ననగా - “కేవలం జాతిమాత్రంచే ఎచ్చటనూ ఎవడూ పూజార్హుడు గాని వదార్హుడు గాని కాజాలడు. నడవడికవల్లనే వద్యుడో పూజ్యుడో అగును.”

గ. గృద్ధో బ్రూతే- ‘బ్రూహి కిమర్థమాగతోఽసి?’ సోఽవదత్-
“అహమత్ర గంగాతీరే నిత్యస్నాయా నిరామిషాశీ బ్రహ్మచారీ చాన్ద్రాయణ
వ్రతమాచరం స్తిష్ఠామి । యష్మాన్- ‘ధర్మజ్ఞానరతాః ప్రేమవిశ్వాస
భూమయః’- ఇతి పక్షిణః సర్వే సర్వదా మమాఽగ్రే ప్రస్తువన్తి. అతో
భవద్భ్యో విద్యావయోవృద్ధేభ్యో ధర్మం శ్రోతుమిహాగతః. కిన్తు భవన్త
శ్చైతాదృశా ధర్మజ్ఞాః, యన్మామతిథిం హన్తుముద్యతాః. గృహస్థ
ధర్మశ్చైషః-

శ్లో. ఆరావప్యచితం కార్యమాతిథ్యం గృహమాగతే,
చేత్తుః పార్శ్వగతాం ఛాయాం నోపసంహరతే ద్రుమః. 59

అను. అది విని గ్రద్ధ (జరద్గవం) అడిగింది- “ఎందుకు వచ్చావో తెలు
పుము”? అతడు (పిల్లి) చెప్పసాగాడు- “నేను ఇచ్చట గంగాతీరంలో నివసిస్తు
న్నాను. గంగలో త్రిసంధ్యల స్నానం చేస్తాను. మాంసభక్షణ మానివేశాను.
బ్రహ్మచర్యం పాటిస్తూ చాంద్రాయణవ్రతం ఆచరిస్తూ ఉన్నాను. ఇచ్చటి పక్షులు

అన్నీ నాయెదుట తమ్ముగూర్చి నిత్యం- ధర్మజ్ఞానతత్పరులు అనియూ, ప్రేమ విశ్వాసనివాసు లనియూ పొగడుతూ ఉంటాయి. అందుచే- విద్యచే జ్ఞానంచే వృద్ధులు అయిన తమవలన ధర్మాన్ని వినదలచి ఇచ్చటికి వచ్చాను. కాని తాము ఇంటికి వచ్చిన నన్ను- 'అతిథి' అనియూ తలంపక చంపడానికి యత్నించే ధర్మజ్ఞులై ఉన్నారు. విజ్ఞులు గృహస్థధర్మాన్నిగూర్చి ఇలా తెల్పారు-

“శత్రువు అయినా తన యింటికి వచ్చినచో ఆతిథ్యం ఇవ్వవలయును. వృక్షం తనను చేదించేందుకై ప్రక్కన చేరినవానినుండి తన నీడను ఉపసంహరింపదు”.

59

గ. కిళ్ళా యద్యన్నం నాస్తి తదా సుప్రీతేనాఽపి వచసా తావదతిథిః పూజ్య ఏవ. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. తృణాని భూమిరుదకం వాక్ చతుర్థీ చ సూన్యతా,
ఏతాన్యపి సతాం గేహే నోచ్ఛిద్యంతే కదాచన.

60

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. బాలో వా యది వా వృద్ధో యువా వా గృహమాగతః,
తస్య పూజా విధాతవ్యా సర్వస్యాఽభ్యాగతో గురుః.

61

అను. మరియు “ఆహారం లేనియెడల ప్రేమపూర్వకమైన వాక్కుతో నైనా అతిథిని గౌరవించాలి. పెద్దలు ఇలా పల్కారు- దర్బలతో అల్లిన చాప- విశుద్ధ ప్రదేశం, నిర్మలమైన నీరు, సత్యప్రియమైన వాక్కు- అనే ఈ నాలుగు సజ్జనుల ఇంటిని వదలిపోవు”.

60

ఇంకనూ-“బాలుడైనా, వృద్ధుడైనా, యువకుడైనా తన యింటికి వచ్చినచో ఆదరించాలి. అందరికి ఆతిథి అయినవాడు గురుతుల్యంగా పూజనీయుడు.”

61

గ. అవరణ్-

శ్లో. నిర్గుణేష్వపి సత్త్వేషు దయాం కుర్వన్తి సాధవః,
న హి సంహరతే జ్యోత్స్నాం చంద్రశాచ్ఛాలవేశ్మనః.

62

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. అతిధిర్యస్య భగ్నాశో గృహాత్ ప్రతినివర్తతే,
స తస్మై దుష్కృతం దత్త్వా పుణ్యమాదాయ గచ్ఛతి. 63

అను. “సజ్జనులు గుణహీనులు అయిన ప్రాణులయెడను దయతో ప్రవర్తిస్తారు. చంద్రుడు చండాలగృహంనుండియు తన వెన్నెలను ఉపసంహరింపడు”.

అన్యవిధంగానూ- “ఎవని ఇంటినుండి అతిధి విఫలమనోరథుడై మరలిపోవునో- ఆ యింటియజమానునికి తన పాపం ఇచ్చి అతని పుణ్యం తీసికొనిపోవుచున్నాడు.” 63

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. ఉత్తమస్యాఽపి వర్ణస్య నీచోఽపి గృహమాగతః,
పూజనీయో యథాయోగ్యం సర్వదేవమయోఽతిధిః. 64

అను. ఇంకనూ- ‘ఉత్తమజాతివాడైననూ తన యింటికి వచ్చిన నీచకులం వానిని నైతం తగినట్లు ఆదరించాలి. ఏలనన- అతిధి సర్వదేవతాస్వరూపుడు’. 64

గ. గృహద్రోఽవదత్ - ‘మార్జారో హి మాంసరుచిః. పక్షిశాబకా శ్చాత్ర నివసన్తి. తేనాఽహమేవం బ్రవీమి’. తచ్ఛ్రుత్వా మార్జారో భూమిం స్పృష్ట్వా కర్ణౌ స్పృశతి. బ్రూతే చ- ‘మయా ధర్మశాస్త్రం శ్రుత్వా వీతరాగేణేదం దుష్కరం వ్రతం చాన్ద్రాయణమధ్యవసితమ్. యతః పరస్పరం వివదమానానామపి ధర్మశాస్త్రాణామ్-‘అహింసా పరమో ధర్మః’- ఇత్యత్రైకమత్యమ్.

యతః-

శ్లో. సర్వహింసానివృత్తా యే నరాః సర్వసహాశ్చ యే,
సర్వస్యాఽఽశ్రయభూతాశ్చ తే నరాః స్వర్గగామినః. 65

అను. గ్రద్ద ఇలా అన్నది- ‘పిల్లికి మాంసం ఇష్టంగా ఉంటుంది. ఇచ్చట పక్షుల పిల్లలు నివసిస్తూన్నాయి. అందుచే నేను అలా అన్నాను’.

అది విని పిల్లి భూమిని తగిలి చెవులను తాకింది. పిమ్మట ఇట్లు పల్కింది-
 'నేను ధర్మశాస్త్రాలు విన్నాను. అందుచే కోరికలు అన్నీ వదలివేశాను. ఇప్పుడు
 ఈ కఠోరమైన (దుష్కరం అయిన) చాంద్రదాయణవ్రతం ఆచరిస్తూన్నాను. పర
 స్పరం భేదభావాలతో ఉండే ధర్మశాస్త్రాలు నైతం 'అహింస పరమధర్మం' అని
 ఏకకంఠంతో అంగీకరిస్తున్నాయి. ఏల ననగా- 'ఏ మానవులు, ఏవిధమైన హింస
 లను చేయరో, సర్వసుఖదుఃఖాది ద్వంద్వాలను సహిస్తారో- అన్నిప్రాణులకు
 ఆశ్రయదాతలో, వారు స్వర్గసుఖం పొందెదరు'.

65

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. ఏక ఏవ సుహృద్ధర్మో నిధనేఽప్యనుయాతి యః,

శరీరేణ సమం నాశం సర్వమన్యత్తు గచ్ఛతి.

66

కిళ్ళ-

శ్లో. యోఽత్తి యన్య యదా మాంసముభయోః పశ్యతా న్తరమ్,

ఏకస్య క్షణికా ప్రీతిరన్యః ప్రాణైర్విముచ్యతే.

67

అను. మరియు- 'మైత్రీధర్మం అనేది ఒక్కటియే మరణమునందునూ
 వెంబడించును. తక్కిన పుత్రాదిసంబంధాలు అన్నీ శరీరంతోపాటు నశిస్తాయి'. 66

ఇంకనూ- 'ఎవడైనా ఎవని మాంసాన్నైనా తిన్నచో ఈ ఇరువురికీ భేదం
 చూడుము. ఒకనికి క్షణికమైన తృప్తి గల్గగా వేతొకడు ప్రాణాలు పోగొట్టుకొను
 చున్నాడు'.

67

గ. అపిచ-

శ్లో. మత్తవ్యమితి యద్దుఃఖం పురుషస్యోపజాయతే.

శక్యస్తేనానుమానేన పరోఽపి పరిరక్షితుమ్.

68

శృణు పునః-

శ్లో. స్వచ్ఛన్దవనజాతేన శాకేనాఽపి ప్రపూర్యతే,

అన్య దగ్ధోదరస్యాఽర్థే కః కుర్యాత్ పాతకం మహత్.

69

అను. మరియు- 'మానవుడు తనకు మరణం దాపురిస్తే ఎలా దుఃఖిస్తాడో
 ఇతరుడూ అలాగే దుఃఖిస్తాడు. అని భావించి ఇతరున్ని రక్షించాలి'.

68

ఇంకనూ వినుము. 'అడవిలో తమంతగా పుట్టిన ఫల మూల పత్రాదుల వల్లనూ జీవింపవచ్చును. అట్టియెడ ఈ పాడుపొట్టకై హింసాదిక మైన పాపకార్యాన్ని ఎందుకు చేయాలి'?

69

గ. ఏవం విశ్వాస్య స మార్జార స్తరుకోటరే స్థితః. తతో దినేషు గచ్ఛత్సు అసౌ పక్షిశాబకానాక్రమ్య స్వకోటరమానీయ ఖాదతి. అథ యేషామపత్యాని ఖాదితాని, తైః శోకాఽఽరై ర్విలపద్భి రితస్తతో జిజ్ఞాసా సమారబ్ధా. తత్పరిజ్ఞాయ మార్జారః కోటరాన్నిసృత్య బహిః పలాయితః. పశ్చాత్ పక్షిభిరితస్తతో నిరూపయద్భిస్తత్ర తరుకోటరే శాబకాః ఖాదితా ఇతి (సర్వైః పక్షిభిః)నిశ్చిత్య స గృధో వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'అజ్ఞాతకులశీలస్య, ఇత్యాది.

అను. ఇలా నమ్మకం గల్గించి ఆ చెట్టుతొట్టలోనే నివసింపసాగింది. ఇట్లు కొన్ని దినాలు గడిచాయి. తర్వాత అది పక్షుల పిల్లలను పట్టుకొనేది. తన తొట్టుకు తెచ్చుకొని తినివేసేది. పిల్లలను పోగొట్టుకొనిన పక్షులు దుఃఖంతో అటు ఇటు వెదక నారంభించాయి. ఆ పిల్లి, అలా పక్షులు వెదకడం గమనించింది. తొట్టునుండి జాగ్రత్తగా వెలుపలికి వచ్చింది. పక్షుల కన్ను గప్పి పాటిపోయింది. పిమ్మట తమ పిల్లలకై వెదకే పక్షులు పిల్లి వదలిన చెట్టుతొట్టును చేరాయి. అందులో తమ పిల్లల ఈకలు మొదలైనవాటిని గుర్తించాయి. ఆ ముసలిగ్రద్దయే (జరద్గవమే)తమ పిల్లలను తినివేసింది అని నిశ్చయించాయి. వెంటనే ఆ గ్రద్దను చంపివేసాయి. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను- 'కులశీలాలు తెలియక చోటు ఇవ్వరాదు'. ఇత్యాదిగా.

గ. ఇత్యాకర్ణ్య స జమ్బుకః సకోప మిద మాహ- "మృగస్య ప్రథమదర్శనదినే భవానపి అజ్ఞాతకులశీల ఏవాసీత్. తత్కథం భవతా సప్రైతస్య స్నేహానువృత్తిరుత్తరోత్తరం వర్ధతే?"

అథవా-

శ్లో. యత్ర విద్యజ్ఞనో నాఽస్తి శ్లాఘ్యస్తత్రాఽల్పధీరపి,
నిరస్తపాదపే దేశే ఏరణ్డోఽపి ద్రుమాయతే.

అను. ఇది విని నక్క కోపంతో ఇలా అంది- 'ఈ లేడిని చూచిన మొదటిదినాన తాము గూడ అజ్ఞాతకులశీలురుగానే ఉంటిరి. అలాంటప్పుడు తమతో ఇతనికి మైత్రి దినదినానికి ఎట్లు వర్ధిల్లుతూ వచ్చింది?

మరియూ- 'ఎచ్చట విద్వాంసులు లేరో అచ్చట అల్పబుద్ధులు సైతం కొని యాడబడుదురు. చెట్టు లేనిచోట అముదముచెట్టే గొప్ప వృక్షంగా విరాజిల్లుతుంది'.

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. అయం నిజః పరో వేతి గణనా లఘుచేతసామ్,
ఉదారచరితానాన్తు వసుధై వ కుటుమ్భకమ్. 71

గ. యథా చాయం మృగో మమ బన్ధుస్తథా భవానపి. మృగోఽబ్రవీత్ - 'కిమనేనోత్తరోత్తరేణ. సర్వైరేకత్ర విశ్రమ్భాలావైః సుఖమనుభవద్భిః స్థీయతామ్'.

యతః-

శ్లో. న కశ్చిత్ కస్యచిన్మిత్రం న కశ్చిత్ కస్యచిద్రిపుః,
వ్యవహారేణ మిత్రాణి జాయంతే రిపవస్తథా. 72

అను. 'వీడు నావాడు లేక పరాయివాడు అనే భావం అల్పబుద్ధులకే ఉంటుంది. ఉదారచిత్తులకు లోకం అంతా తమ కుటుంబంగానే ఉండును'. 71

ఈ లేడి నాకు ఎలా బంధువో అలాగే నీవును". లేడి ఇలా అంది- "ఇట్లు మాటకు మాట పెంచుకొనడంవలన ఉపయోగం ఏముంది? అందరం ఒకచోట చేరి సార్థకమైన గోష్ఠీసుఖం అనుభవించుదము. ఏలననగా.

'ఎవడు ఎవనికి మిత్రుడుగాని శత్రువుగానీ (సహజంగా)గాడు. నడవడికచే మిత్రులుగాని శత్రువులుగాని అగుచుందురు'. 72

గ. కాకేనోక్తమ్- 'ఏవమస్తు'. అథ ప్రాతః సర్వే యథాఽభిమతదేశం గతాః. ఏకదా నిభృతం శృగాలో బ్రూతే- 'సఖే మృగ! ఏతస్మిన్నేవ వనైకదేశే సస్యపూర్ణం క్షేత్రమస్తి. తదహం త్వాం తత్ర

నీత్వా దర్శయామి' ఇతి. తథా కృతే సతి మృగః ప్రత్యహం తత్ర గత్వా ఖాదతి. తతో దినకతిపయేన క్షేత్రపతినా తద్దృష్ట్వా పాశాస్త్రత యోజితాః. అనంతరం పునరాగతో మృగస్తత్ర చరన్ పాశబద్ధోఽచింతయత్ - 'కో మామితః కాలపాశాదివ వ్యాధపాశాత్ త్రాతుం మిత్రతాదన్యః సమర్థః' ఇతి. అత్రాంతరే జమ్బుకస్తత్రాఽఽగత్యోపస్థితోఽచింతయత్ - 'ఫలితస్తావదస్మాకం కపటప్రబంధః, మనోరథ-సిద్ధిరపి బాహుల్యాన్నేభవిష్యతి. యత ఏతస్యోక్తృత్యమానస్య మాంసాఽస్సగ్నిప్తాన్యస్థీని మయాఽవశ్యం ప్రాప్తవ్యాని. తాని చ బాహుల్యేన మమ భోజనాని భవిష్యన్తి-

అను. కాకి చెప్పింది- 'అలాగే కానిమ్ము'. పిమ్మట వేకువన అవి అన్నీ (మూడూ) తమకు నచ్చిన ప్రదేశాలకు వెళ్ళినాయి. ఒకనాడు ఒంటరిగా నక్క జింకతో ఇలా అంది- "ఈ అడవిలోనే ఒకచోట పైరుతో నిండిన సుక్షేత్రం ఉంది. దానిని నీకు చూపెదను." నక్క అలాగే చేసింది. జింక ప్రతిదినం అచ్చటికి పోయి మేయసాగింది. అంతకొన్ని దినాలకు క్షేత్రస్వామి ఇదిగ్రహించాడు. జింక వచ్చేదారిలో ఉచ్చులు(వలత్రాళ్ళు) పన్నినాడు. మరుదినం జింక వచ్చింది. మేస్తూ పోయి ఉచ్చుల్లో చిక్కుపడింది- ఇలా విచారింపదొడగింది- 'మృత్యు పాశాలవంటి ఈ వేటకాడి ఉచ్చుత్రాళ్లనుండి మిత్రునికంటె ఇతరు డెవడు నన్ను రక్షింపగలడు'. ఇంతలో నక్క ఆ పొలంవద్దకు వచ్చింది- జింక ఉచ్చులలో చిక్కుపడడం తెలుసుకొంది- సంతోషంతో ఇలా ఆలోచన చేయసాగింది- "నా కపటవ్యూహం ఫలించింది. కోరికయూ సంపూర్ణంగా సిద్ధిస్తుంది. ఏలనన- దీనిని ముక్కలుముక్కలుగా నాకునప్పుడు నెత్తురుతో పూయబడినవీ, మాంసశేషం గలవీ అయిన ఎముకలు నాకు తప్పక లభిస్తాయి. అవి నాకు వలసినంత భోజన పదార్థాలు అగును.

గ. స చ మృగస్తం దృష్ట్వోల్లాసితో బ్రూతే- "సఖే! ఛిన్ది తావన్మమ బన్ధనమ్. సత్వరం త్రాయస్వ మామ్.

యతః-

శ్లో. ఆపత్సు మిత్రం జానీయాద్యుద్ధే శూరమృణే శుచిమ్,
భార్యాం క్షీణేషు విత్తేషు వ్యసనేషు చ బాన్ధవాన్. 73

అపరఞ్చ-

శ్లో. ఉత్సవే వ్యసనే చైవ దుర్భిక్షే రాష్ట్రవిప్లవే,
రాజద్వారే శ్మశానే చ యస్తిష్ఠతి స బాన్ధవః. 74

అను. ఆ జింకయూ ఆ నక్కను చూచింది. మిక్కిలి ఆనందం పొందింది. ఇలా పల్కింది- “మిత్రమా, నా బంధనాన్ని చేదింపుము. వేగంగా నన్ను రక్షింపుము. ఏలననగా-

‘ఆపదలందు మిత్రుడూ- యుద్ధంలో వీరుడూ- అప్పులబాధలో పరిశుద్ధవర్తనుడూ- ధనహీనదశలందు భార్యా- కష్టదశలందు బంధువులను తెలిసికొనవలయును. 73

మరియూ- ‘ఆనందంలో, దుఃఖంలో, కఙ్కువులో, దేశబాధలో, రాజద్వారంలో, శ్మశానంలో తోడుగా ఉండేవాడే బంధువు అనబడును’. 79

గ. జమ్బుకః పాశం ముహుర్ముహుర్విలోక్యాఽచి న్తయత్-
‘దృఢస్తావదయం బంధః’. బ్రూతే చ- ‘సఖే! స్నాయు నిర్మితాః పాశాః! తదద్య భట్టారకవాసరే కథమేతాన్ దన్తైః స్పృశామి? మిత్ర! యది చిత్తే నాఽన్యథా మన్యసే తదా ప్రభాతే యత్త్వయా వక్తవ్యం తత్ కర్తవ్యమ్’ ఇతి. అనన్తరం స కాకః ప్రదోషకాలే మృగమనాగతమవలోక్య ఇతస్తతోఽన్విష్యన్ తథావిధం తం దృష్ట్వావాచ- “సఖే! కిమేతత్” ఇతి. మృగేణోక్తమ్- “అవధీరితసుహృద్వాక్యస్య ఫలమేతత్.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. సుహృదాం హితకామానాం యః శృణోతి స బాషితమ్,
విపత్సన్నిహితా తస్య స నరః శత్రునన్దనః. 75

అను. అప్పుడు నక్క వలను మాటిమాటికి చూచి ఇలా తలంచింది- 'ఈ బంధం చాల గట్టిది'. ఇట్లు తలంచి జింకతో ఇలా అంది- "ఈ ఉచ్చితాశు నరాలతో చేసినట్టివి. నేడు రవివాసరం(ఆదివారం). కనుక దంతాలతో ఎట్లు తాక గలను? నీవు మనస్సులో వేటుగా దలంపనిచో నేను చెప్పేది వినుము. రేపు వేకువ వస్తాను- అప్పుడు నేను చేయదగినది ఏదియో తెలుపుము" అని నక్క వెళ్ళిపోయింది. పిమ్మట కాకి సాయంకాలమున మిత్రుడు రాకపోవడం గుర్తించింది. ఇటు అటు వెదకుచూ తిరిగింది. పొలంలో అలా పాశబద్ధుడైన మిత్రుణ్ణి చూచింది. ఇలా అడిగింది- 'మిత్రమా! ఇది ఏమి? జింక సమాధానం బెప్పింది- 'ఇది మిత్రుడి మాటను తిరస్కరించినందులకు లభించిన ఫలం. విజ్ఞాలు అన్నారు-

'మేలు కోరే మిత్రుల మాటలను విననివానికి ఆపదలు వెంటనే దాపురిస్తాయి. వాన్ని చూచి శత్రువులు సంతోషపడెదరు'. 75

గ. కాకో బ్రూతే- 'స వజ్చకః క్వాఽఽస్తే?' మృగేణో క్తమ్- 'మన్మాంసార్థీ తిష్ఠత్యత్రైవ'. కాకో బ్రూతే- మిత్ర! ఉక్తమేవ మయా పూర్వమ్-

శ్లో. అపరాధో న మేఽస్తీతి నైతద్విశ్వాసకారణమ్,
విద్యతే హి నృశంసేభ్యో భయం గుణవతామపి. 76

అను. కాకి అడిగింది- 'ఆ వంచకుడు ఎచ్చట ఉన్నాడు?'

జింక చెప్పింది- 'నా మాంసం తినగోరి ఇచ్చటనే (ఒకచోట) దాగి ఉన్నాడు'.

కాకి మరలా ఇలా అంది- "మిత్రమా ! నేను మొదటనే చెప్పాను". 'నాయందు దోషం లేదు. నాకు ఎవరివలననూ భయం లేదు'-అని విశ్వాసంతో ఉండడం సముచితం గాదు. ఎంతవారికైనా దుష్టులవల్ల అపాయభయం ఉండుట ప్రసిద్ధం.' 76

శ్లో. దీపనిర్వాణగన్ధశ్చ సుహృద్వాక్యమరున్ధతీమ్,
న జిప్రున్తి న శృణ్వన్తి న పశ్యన్తి గతాయుషః. 77

శ్లో. పరోక్షే కార్యహస్తారం ప్రత్యక్షే ప్రియవాదినమ్,
వర్జయేత్తాదృశం మిత్రం విషకుమ్భం పయోముఖమ్. 78

అను. ఆయువు మూడినవారు, దీపం ఆరిపోయినప్పుడు వచ్చే వాసనను గ్రహింపలేరు. మిత్రవాక్యాన్ని వినరు. అరుంధతీనక్షత్రాన్ని చూడలేరు. 77

పరోక్షంలో (అగువడకుండా) కీడు చేసేవాడూ - ప్రత్యక్షంగా మధురవాక్కులు వల్కేవాడూ అయిన మిత్రుడు పయోముఖవిషకుంభంతో సమానం-అట్టివాడి మైత్రిని చేయరాదు. దూరంగా ఉండాలి'. 78

గ. తతః కాకో దీర్ఘం నిశ్వస్య పునరువాచ- 'అరే వజ్చక, కిం త్వయా పాపకర్మణా కృతమ్.

యతః-

శ్లో. సంలాపితానాం మధురైర్వచోభిః
మిత్యోపచారై శ్చ వశీకృతానామ్,
ఆశావతాం శ్రద్ధధతాశ్చ లోకే
కిమర్థినాం వజ్చయితవ్యమస్తి. 79

అను. ఇలా అని దీర్ఘంగా నిట్టూర్పు విడిచి కాకి మరల ఇలా అంది-"ఓరీ వంచకుడా! పాపకర్ముడవైన నీవు ఎందుకు ఈ కీడును చేశావు? ఏలనన-

ఈ లోకంలో తియ్యని మాటలచే సంలాపితులూ (=మాట్లాడింపబడిన వారూ)-కవచోపచారాలచే లోబటచుకొనబడినవారూ- అందువల్లనే నమ్మినవారూ- లేనిపోని కోర్కెల నొందింపబడినవారూ అయినవారిని వంచించడం మంచిది గాదు.'

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. ఉపకారిణి విశ్రబ్ధే శుద్ధమతౌ యః సమాచరతి పాపమ్,
తం జనమసత్యసన్తం భగవతి వసుదేః కథం వహసి. 80

అను. మరియు-'ఓ భగవతీ, భూమాతా! ఉపకారం చేసినవాడూ, నమ్మిన

వాడూ, నిర్మలచిత్తుడూ అయిన మానవుని విషయంలో పాపంగా ప్రవర్తించే
(=కీడు చేసే) అసత్యదీక్షితున్ని ఎలా మోయుచున్నావు? 80

శ్లో. దుర్జనేన సమం సఖ్యం వైరజ్ఞాఽపి న కారయేత్,
ఉష్టో దహతి చాఽఙ్గారః శీతః కృష్ణాయతే కరమ్. 81

అను. దుష్టునితో స్నేహంగానీ విరోధంగాని చేయరాదు. నిప్పు వేడిగా ఉన్నచో కాల్చును. చల్లారినచో చేతిని నల్లగా చేయును. 81

గ. అథవా స్థితిరియం దుర్జనానామ్-

శ్లో. ప్రాక్ పాదయోః పతతి ఖాదతి పృష్ఠమాంసం
కర్ణే కలం కిమపి రౌతి శనైర్విచిత్రమ్,
చిద్రం నిరూప్య సహసా ప్రవిశత్యశక్కుః
సర్వం ఖలస్య చరితం మశకః కరోతి. 82

అను. దోమ దుర్జనుడి చరిత్రను పూర్తిగా అనుకరిస్తూ ఉంది. మొదట కాళ్ళపై పడును (వ్రాలును). వీపున మాంసం తినును. చెవిని చేరి మధురంగా వీదో మెల్లగా భాషించును. చిద్రం (తోపం-రంధ్రం) గమనించి వెంటనే నిశ్శంకగా లోనికి ప్రవేశించును. (కీడుచేయును).

గ. తథా చ-

శ్లో. దుర్జనః ప్రియవాదీ చ నైతద్విశ్వాసకారణమ్,
మధు తిష్ఠతి జిహ్వగ్రే హృది హాలాహలం విషమ్. 83

అను. అటులనే - "దుర్జనుడు మధురంగా మాట్లాడవచ్చును. అయినా ఆమాత్రంచే విశ్వసించరాదు. వానికి నాలుకచివరన తేనెయూ మనస్సులో హాలాహల విషం ఉండును." 83

గ. తతః ప్రభాతే స క్షేత్రపతి ర్లగుడహస్త స్తం ప్రదేశమాగచ్ఛన్ కాకేనాఽవలోకితః. తమవలోక్య కాకేనోక్తమ్ - "సఖే మృగ! త్వమాత్మానం మృతవత్ సందర్భ్య వాతేనోదరం పూరయిత్వా పాదాన్

స్తబ్ధీకృత్య తిష్ఠ! అహం తవ చక్షుషీ కిమపి విలిఖామి. యదాఽహం శబ్దం కరోమి తదా త్వముత్థాయ సత్వరం పలాయిష్యసే" ఇతి. మృగస్తథైవ కాకవచనేన స్థితః. తతః క్షేత్రపతినా హర్షోత్పల్లలోచనేన తథా విదో మృగ ఆలోకితః. అథాఽసౌ "ఆః స్వయం మృతోఽసి"-ఇత్యుక్త్యా మృగం బన్ధనాన్మోచయిత్వా పాశాన్ సంవరీతుం (నజ్జగ్రహీతుం) సత్వరో (సయత్నో) బభూవ. తతః కియద్ధూరేఽన్తరితే క్షేత్రపతౌ స మృగః కాకస్య శబ్దం శ్రుత్వా సత్వరముత్థాయ పలాయితః. తముద్దిశ్య తేన క్షేత్రపతినా ప్రకోపాత్ క్షిప్తేన లగుడేన శృగాలో వ్యాపాదితః.

అను. అంత ప్రాతఃకాలమున కాకి కఱ్ఱను చేత ధరించి వచ్చే పొలం యజమానిని చూచింది. వెంటనే జింకతో ఇలా అంది-"మిత్రమా ! మృగమా ! నీవు చచ్చినట్లు గాలిచే పొట్ట ఉబ్బించి కాళ్లను బిగువుగా నిగుడచాచి కదలకుండ పఱుండుము. నేను నీ తలపై వ్రాలి కన్నులను గీకుచున్నట్లు నటిస్తాను-సమయం గుర్తించి నేను అరుస్తాను. వెంటనే నీవు లేచి పరుగెత్తుము." జింక అటులనే (కాకి చెప్పినట్లు) చేసింది. పిమ్మట పొలం యజమాని వచ్చాడు. అలా పడిఉండే జింకను చూచాడు. ఆనందంచే అతడి కన్నులు వికసించాయి. 'అహ! స్వయంగానే చచ్చినావే'- అని జింకనుగూర్చి అతడు అన్నాడు. జింకబంధనాలను అన్నింటిని విప్పాడు. ఆ కాళ్లను అన్నింటినీ సక్రమంగా చుట్టుకొనే త్వరలో అలా కొంత దూరం పోయాడు. వెంటనే కాకి అరచింది. అది విని జింక పరుగెత్తింది. క్షేత్రస్వామి అది గాంచి కోపోద్రిక్తుడు అయ్యాడు. తన చేతిలోని కఱ్ఱను జింక పైకి విసరి వేశాడు. ఆ కఱ్ఱ జింకకు బదులు (దగ్గరలో పొంచి ఉండే) నక్కకు తగిలింది. ఆ వేటుతో నక్క చచ్చింది.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. త్రిభిర్వర్షైః త్రిభిర్మాసైః త్రిభిః పక్షైః త్రిభి ర్ద్వినైః,
అత్యుత్కృతైః పుణ్యపావై రిహైవ ఫల మశ్నుతే.

84

అతోఽహం బ్రవీమి- భక్ష్యభక్షకయోః ప్రీతిః' ఇత్యాది.

అను. అందుచే విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు.

‘అత్యధికములైన పుణ్యపాపాలచే ఇచ్చటనే మూడు సంవత్సరాలలో గానీ-
మూడు నెలలలో గానీ- మూడు పక్షాలలో గానీ- మూడుదినాలలో గానీ పలం
పొందును.’ 84

అందుచే నేను (హిరణ్యకుడు అనే ఎలుకను) చెప్పుచున్నాను-‘భక్ష్య-భక్ష
కులకు ప్రీతి’- ఇత్యాదిగా.

ఇది- మృగ-కాక-శృంగాలములకథ

గ. కాకః పునరాహ-

శ్లో. భక్షితేనాఽపి భవతా నాఽఽహారో మమ పుష్కలః,
త్వయి జీవతి జీవామి చిత్రగ్రీవ ఇవాఽనఘ. 85

అన్యచ్చ-

శ్లో. తిరశ్చామపి విశ్వాసో దృష్టః పుణ్యైకకర్మణామ్,
సతాం హి సాధుశీలత్వాత్ స్వభావో న నివర్తతే. 86

అను. అది విని లఘుపతనకుడు (కాకి) ఇలా మరల అన్నాడు- ‘ఓ పాప
శపితుడా! నిన్ను తిన్నంతమాత్రాన నాకు ఆహారం పరిపూర్ణం గాజాలదు. నీవు
జీవిస్తే చిత్రగ్రీవుడివలె సంతోషంగా జీవిస్తాను. 85

మరియూ- పుణ్యకర్మపరాయణులైన పశుపక్ష్యాదులందును నమ్మదగినవి
గలవు. సజ్జనులు సాధుస్వభావులు గనుక వారి గుణం మార్పును పొందదు. 86

గ. కిచ్చ-

శ్లో. సాధోః ప్రకోపితస్యాఽపి మనో నాయాతి విక్రియామ్,
న హి తాపయితుం శక్యం సాగరామ్భ స్తృణోల్కయా. 87

అను. మరియు ప్రకోపితుడు (రెచ్చగొట్టబడినవాడు) అయినా సజ్జనుడు
మానసికంగా మార్పును పొందడు. గడ్డిపరకల అగ్నిచే సముద్రజలం వేడిమిని
పొందదు గదా ! 87

గ. హిరణ్యకో బ్రూతే- “చపలస్త్వమ్ చపలేన సహ స్నేహః
సర్వథా న కర్తవ్యః.

తథా చోక్తమ్—

శ్లో. మార్జారో మహిషో మేషః కాకః కాపురుషస్తథా,
విశ్వాసాత్ ప్రభవన్త్యేతే విశ్వాసస్తత్ర నో హితః. 88

అను. హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు- ‘నీవు చపలుడవు. చపలుడితో
స్నేహం ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ చేయరాదు. విజ్ఞులు అన్నారు.’

పిల్లి, దున్నపోతు, మేకపోతు, కాకి, దుర్జనుడు- ఈ అయిదుగురిని నమ్మ
రాదు. అలా నమ్మడంవల్లనే వీరు కీడు చేయడంలో సమర్థులు అగుచున్నారు. 88

గ. కిజ్ఞాన్యత్- శత్రుపక్షో భవానస్మాకమ్. శత్రుణా సన్దిర్న
విదేయః.

ఉక్తశ్చైతత్—

శ్లో. శత్రుణా న హి సన్దధ్యాత్ సంశ్లిష్టేనాఽపి సన్దినా,
సుతప్తమపి పానీయం శమయత్యేవ పావకమ్. 89

అను. మరియు ఇంకొక విషయం. నీవు మాకు శత్రుపక్షంవాడవు. శత్రు
వుతో సందిని చేసికొనరాదు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

“ఎట్టి దృఢమైన సందిని అయినా శత్రువుతో చేసికొనరాదు. ఏలనన-
ఎంతగా కాగిన నీరైననూ అగ్నిని ఆర్పుచునే ఉంది.” 89

శ్లో. దుర్జనః పరిహర్తవ్యో విద్యయాఽలఙ్కృతోఽపి సన్,
మణినా భూషితః సర్పః కిమసౌ న భయఙ్కరః. 90

శ్లో. యదశక్యం న తచ్ఛక్యం యచ్ఛక్యం శక్యమేవ తత్,
నోదకే శకటం యాతి న చ నౌర్గచ్ఛతి స్థలే. 91

అను. దుర్జనుడు విద్యచే విరాజిల్లుచూ ఉండిననూ అతణ్ణి వదలిపెట్టవలయును. తలమీద మణిచే భాసీల్లుచుండిననూ పాము భయంకరమైనదియే గదా! 90

ఏది అసంభావ్యమో అది సంభవం గాదు. అలాగే ఏది సాధ్యమో అది సాధ్యమే అగును. నీజిపై బండి(రథం) పోలేదు: అలాగే నేలపై నొక పయనింప జాలదు. 91

అవరణ్చ-

శ్లో. మహతాఽప్యర్థసారేణ యో విశ్వసీతి శత్రుమ్.

భార్యాసు చ విరక్తాసు తదంతం తస్య జీవితమ్.

92

అను. మరియు- మహత్తరమైన ప్రయోజనాన్ని రక్షించి అయినా శత్రువును గాని అటులనే ప్రేమలేని భార్యలను గాని నమ్మి ఎవడైనా ప్రవర్తించినచో వాడి జీవితం అంతటితోనే ముగిసినట్లు తలంచాలి.

గ. లఘుపతనకో బ్రూతే- “శ్రుతం మయా సర్వమ్. తథాపి మమైతావానేవ సజ్కల్పః, యత్త్వయా సహ సౌహృద మవశ్యం కరణీయమితి. అన్యథాఽనాహారేణాఽఽత్మానం తవ ద్వారి వ్యాపాదయిష్యామితి. తథాహి-

శ్లో. మృద్ధుటవత్ సుఖభేద్యో దుఃసన్ధానశ్చ దుర్జనో భవతి,

సుజనస్తు కనకఘటవద్ దుర్భేద్యశ్చాశు సన్ధేయః.

93

అను. అంత లఘుపతనకుడు ఇలా అనుచున్నాడు-‘నేను తమ్మవాక్కును అంతా విన్నాను. అయినా నా సంకల్పం ఇదియే.’ ఏమన-మితో తప్పక మైత్రి చేయాలి. అలా కానిచో తమ ఇంటి ద్వారంవద్ద నిరాహారదీక్షచే మరణించాలి. అదియే తగిన పని.

దుర్జనుల స్నేహం మట్టికడవవలె తేలికగా పగిలిపోవును. దాన్ని అతికించడం సైతం చాలా కష్టం. ఇక సజ్జనస్నేహం బంగారుకడవవంటిది. అది తేలికగా పగిలిపోదు. ఒకవేళ పగిలినా అతికించడం సులభం. 93

కీర్తన-

శ్లో. ద్రవత్వాత్ సర్వలోహానాం నిమిత్తాన్మృగపక్షిణామ్,
భయాత్తోభాచ్చ మూర్ఖాణాం సజ్జతం దర్శనాత్ సతామ్. 94

అను. కరిగినై లోహాలు అన్నీ కలుస్తాయి. మృగాలూ పక్షులు ఆహారాది
కారణంగా పొలాలు మొదలైనచోట్ల చేరుతాయి. మూర్ఖులు భయంవల్లగానీ దురాశ
వల్లగానీ స్నేహితులు అగుదురు. ఇక సజ్జనులుమాత్రం కేవలం సందర్శన
భాగ్యంవల్లనే మిత్రులు అయ్యెదరు. 94

కీర్తన-

శ్లో. నారి కేలసమాకారా దృశ్యనే హి సుహృజ్జనాః,
అన్యే బదరికాఽఽకారా బహిరేవ మనోహరాః. 95

అత ఏవ సతాం సజ్జతిరిష్యతే. అన్యచ్చ-

శ్లో. స్నేహచ్ఛేదేఽపి సాధూనాం గుణా నాయాన్తి విక్రియామ్,
భజ్జేఽపి హి మృణాలానా మనుబద్ధన్తి తన్తవః. 96

అను. ఇంకనూ. "శుభహృదయులైన సజ్జనులు తెంకాయ వంటివారు.
దుర్జనులు పైకి అందంగా కనబడే రేగుపండ్లవంటివారు." 95

అందువల్లనే సజ్జనస్నేహాన్ని కోరుదురు.

మరియునూ. "సజ్జనులతో స్నేహం చెడినా వారిలో గుణాలు మార్పునాం
దవు. (సజ్జనులు కీడు చేయరు. అని భావం) తామరకాడ తెగిపోయిననూ తోపలి
దారాలు తెగినకాడను వదలిపెట్టవు." 96

గ. అన్యచ్చ-

శ్లో. శుచిత్వం త్యాగితా శౌర్యం సామాన్యం సుఖదుఃఖయోః,
దాక్షిణ్యఞ్చానురక్తిశ్చ సత్యతా చ సుహృద్గుణాః. 97

'ఏతైర్గుణైరుపేతో భవదన్యో మయా కః సుహృత్ ప్రాప్తవ్యః'?

అను. ఇంకనూ పరిశుద్ధత-త్యాగం-సుఖదుఃఖాదులందు సమభావం- పక్ష
పాతరాహిత్యం, అనురాగం, సత్యభాషణం-అనే ఈ ఏడింటిని మిత్రగుణాలు
అందురు. 97

ఈ గుణాలు నీయందు గలవు. ఇటువంటి నిన్ను వదలి వేరే మరియుక
మిత్రుణ్ణి ఎవరిని పొందాలి:

గ. ఇత్యాది తద్వచనమాకర్ణ్య హిరణ్యకో బహిరాగత్యాఽఽహ-
'అప్యాయితోఽహం భవతామేతేన వచనాఽమృతేన. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఘర్మార్తం న తథా సుశీతలజలైః స్నానం న ముక్తావలీ
న శ్రీఖణ్డవిలేపనం సుఖయతి ప్రత్యజ్ఞమప్యర్చితమ్,
ప్రీత్యై సజ్జనభాషితం ప్రభవతి ప్రాయో యథా చేతనః
సద్యుక్త్యా చ పరిష్కృతం సుకృతినా మాకృష్టిమన్త్రోపమమ్.

అను. ఈమొదలైన అతని (లఘుపతనకుని) మాటను విని హిరణ్యకుడు
తన బొటియనుండి వెలుపలికి వచ్చాడు. ఇలా అన్నాడు- మీ వాక్యామృతం చేత
సంతృప్తి చెందాను. ఇట్లు చెప్పుదురు:-

“శుభములైన నీతికథలచే అలంకృతమూ, వశీకరణమంత్రతుల్యమూ అయిన
పుణ్యచరితుల సద్భాషితం ఎంతగా మనస్సునకు ప్రీతిదాయకం అగునో-అంతగా
ఎండచే పీడితునికి శుభశీతలజలస్నానంగానీ ముత్యాలహారాలుగానీ సర్వాంగలిప్త
మైన చందనంగానీ సుఖాన్ని గల్గింపవు.”

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. రహస్యభేదో యాచ్ఛా చ నైష్ఠుర్యం చలచిత్తతా,
క్రోధో నిస్సత్యతా ద్యూతమేతన్నిత్రస్య దూషణమ్. 99

అనేన వచనక్రమేణ తదేకమపి దూషణం త్వయి న లక్ష్యతే.

అను. మరియు- రహస్యవిషయాన్ని వెల్లడిచేయడం, యాచించడం,
కాఠిన్యం, చలచిత్తత, క్రోధం, అసత్యభాషణం-అనే ఈ ఆరు మిత్రదూషణాలు
అనబడును. 99

ఈ వాక్కులను అనుసరించి విచారినై ఈ దూషణగుణాలలో ఒక్కటియూ నీయందు కనబడడం లేదు.

యతః-

శ్లో. పటుత్వం సత్యవాదిత్వం కథాయోగేన బుద్ధ్యతే,
అస్తబ్ధత్వ మచాపల్యం ప్రత్యక్షేణాఽవగమ్యతే. 100

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. అన్యథైవ హి సౌహార్దం భవేత్ స్వచ్ఛాంతరాత్మనః,
ప్రవర్తతేఽన్యథా వాణీ శాఠ్యోపహతచేతనః. 101

శ్లో మనస్యన్యద్ వచస్యన్యత్ కర్మణ్యన్య ధ్వరాత్మనామ్,
మనస్యేకం వచస్యేకం కర్మణ్యేకం మహాత్మనామ్. 102

“తద్భవతు భవతోఽభిమతమేవ”-ఇత్యుక్త్వా హిరణ్యకో మైత్రీం విదాయ భోజనవిశేషైర్వార్యయనం సంతోష్య స్వవివరం ప్రవిష్టః. వాయు సోఽపి స్వస్థానం గతః.

అను. ఏలనన. దక్షత, సత్యభాషణం అనే రెండు సుగుణాలు నీయందు గలవు. అని నీ సంభాషణచే తెలియుచున్నవి. ఇక జడతా రాహిత్యం చాపల్య శూన్యత్వం-అనే రెండుగుణాలు నీయందు ప్రత్యక్షంగా చూచుచున్నాను. 100

మరియూ- నిర్మలచిత్తుడి మైత్రీ వేటువిధంగా-అనగా ఉత్తమభావయుతమై ఉంటుంది. ఇక శర(వంచక) హృదయుని వాక్కు ఇందుకు భిన్నముగా ప్రవర్తిలును. 101

దురాత్ములకు మనస్సుతో తలంచెది- నోటితోచెప్పెది- శరీరంతోచేసెది- ఈ మూడు భిన్నభిన్నంగా ఉంటాయి. మహాత్ములు మనస్సుతో తలంచినదానినే వాక్కుతో తెలుపుదురు. అట్టిదానినే శరీరంతో ఆచరిస్తారు.

‘అటులనే నీ ఇష్టప్రకారమే అగుగాక’- అని హిరణ్యకుడు ఆతనితోడి (లఘువతనకుడితోడి) స్నేహం అంగీకరించాడు. విశిష్టభోజనపదార్థములతో

అతనికి సంతోషం గల్గించాడు. పిమ్మట తన బొటీయలో ప్రవేశించాడు. కాకియు తన గూడు చేరింది.

గ. తతఃప్రభృతి తయో రన్యోన్యాలలహారప్రదానేన కుశల ప్రశ్నైః విశ్రమ్భాలలావైశ్చ కియత్కాలోతివర్తతే. ఏకదా లఘు పతనకో హిరణ్యక మాహ-“సఖే ! వాయసస్య కష్టతర-లభ్యాలలహార మిదం స్థానమ్! తదేతత్ పరిత్యజ్య స్థానా న్తరం గన్తు మిచ్ఛామి” ఇతి హిరణ్యకో బ్రూతే-

శ్లో. స్థానభ్రష్టా న శోభన్తే దంతాః కేశా నఖా నరాః,

ఇతి విజ్ఞాయ మతిమాన్ స్వస్థానం న పరిత్యజేత్.

103

అను. అదిమొదలు ఆ మూషిక- వాయసములు రెండూ పరస్పరం విందులు చేసికొనడం- కుశలవార్తలు అడుగడం- విశ్వాసంతో ఎన్నో విషయాలను చర్చించడం- ఇత్యాదిగా కొంతకాలం గడిపాయి. అంత ఒకనాడు లఘుపతన కుడు హిరణ్యకుడితో ఇలా అన్నాడు- ‘మిత్రమా ! ఇచ్చట కాకులకు ఆహారం సులభంగా లభింపదు. అందుచే ఇచ్చటినుండి వేతే చోటుకు పోదలంచాను’. అందుకు హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు-

‘మిత్రమా! దంతములు, శిరోజాలు(తలవెండ్రుకలు), నఖములు(గోళ్లు), మానవులు స్వస్థానమును వదలినచో విరాజిల్లరు. ఇది గుర్తించి బుద్ధిమంతుడైనవాడు స్వస్థానాన్ని వదలిపెట్టరాదు.’

103

గ. కాకో బ్రూతే-‘మిత్ర! కాపురుషస్య వచనమేతత్.’

యతః-

శ్లో. స్థానముత్సృజ్య గచ్ఛన్తి సింహాః సత్పురుషా గజాః,

తత్రైవ నిధనం యాన్తి కాకాః కాపురుషా మృగాః.

104

అను. కాకి ఇలా అంది- మిత్రమా! అది కాపురుష (బుద్ధిహీన) లక్షణం. వీలననగా- సింహాలు, సజ్జనులు, ఏనుగులు- జన్మభూమిని వదలి జీవనం సాగిస్తూ ఉన్నారు. కాకులు, మందబుద్ధులు, మృద్రజస్తువులు జీవితాధారం లేకపోయిననూ జన్మభూమిని వదలలేక అచ్చటనే మరణిస్తూ ఉన్నాయి.

104

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. కో ధీరస్య మనస్వినః స్వవిషయః కో వా విదేశః స్మృతః
యం దేశం శ్రయతే తమేవ కురుతే బాహుప్రతాపాఽఽర్జితమ్,
యద్దంష్ట్రా-నఖ-లాఙ్గుల-ప్రహరణః సింహో వనం గాహతే
తస్మిన్నేవ హతద్విపేన్ద్ర-రుధిరై స్తృష్టాం చినత్యాత్మనః. 105

అను. విజ్ఞానియూ, సమర్థుడూ అయినవానికి ఇది స్వదేశం, ఇది విదేశం అనేది ఏమీ లేదు, పోయిన ప్రదేశాన్నే తన బలపరాక్రమాలచే సొంతం చేసు కుంటాడు. సింహం, తన కోరలు-గోళ్లు-తోక అనే ఈ మూడింటినీ ఆయుధాలుగా ఉపయోగించి తాను ప్రవేశించిన అడవిలో ఉండే మదపుటేనుగులను చంపి వాటి రక్తంచే తన దాహం తీర్చుకుంటుంది. 105

గ. హిరణ్యకో బ్రూతే - మిత్ర క్వ గన్తవ్యమ్ ? తథా చోక్తమ్

శ్లో. చలత్యేకేన పాదేన తిష్ఠత్యేకేన బుద్ధిమాన్,
నాఽసమీక్ష్య పరం స్థానం పూర్వమాయతనం త్యజేత్. 106

అను. హిరణ్యకుడు అడిగాడు - 'మిత్రమా, ఎచ్చటి కేగెదవు ? విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు - 'బుద్ధిమంతుడైనవాడు ఒక పాదమును పూర్తిగా నేలపై మోపిన తర్వాతనే రెండవపాదం ఎత్తును. అంతేగాని క్రోత్తవోటును సమగ్రంగా పరీక్షింపక పూర్వస్థానం విడువడు.'

గ. వాయసో బ్రూతే 'మిత్ర అస్తి సునిరూపితం స్థానమ్.
హిరణ్యకోఽవదత్ - 'కిం తత్?' వాయసః కథయతి - 'అస్తి దణ్డకారణ్యే
కర్పూరగౌరాభిధానం సరః. తత్ర చిరకాలోపార్జితః ప్రియసుహృన్నే
మన్దరాభిధానః కూర్మః సహజధార్మికః ప్రతివసతి. పశ్య మిత్ర -

శ్లో. పరోపదేశే పాణ్డిత్యం సర్వేషాం సుకరం నృణామ్,
ధర్మే స్వీయమనుష్ఠానం కస్యచిత్తు మహాత్మనః. 107

స చ భోజన విశేషైర్మాం సంవర్ధయిష్యతి ఇతి.

అను. కాకి - 'మిత్రమా ! చక్కగా విచారించినచోటు ఒకటి ఉంది !
హిరణ్యకుడు - 'ఆ స్థలం ఎచ్చట ? ఏది ?'

లఘుపతనకుడు (కాకి) - 'దండకారణ్యంలో కర్పూరగౌరం అనే ఒక
చెరువు ఉంది. అచ్చట నాకు చిరకాలంక్రిందట సంపాదించుకొనిన ప్రీయమిత్ర
మైన ఒక తాబేలు గలదు. పేరు మంథరుడు. సహజంగానే ధర్మవర్తనుడు.
చూడుము మిత్రమా ! "మానవులకు అందరకు ఇతరులకు బోధించడానికి
పాండిత్యం తేలికగా అలవడుతుంది. స్వయంగా ధర్మమును ఆచరించడం
ఒకానొక మహాత్ముడికి మాత్రమే సాధ్యం అగును." (107)

అందుచే ఆ [మహాత్ముడైన] మంథరుడు విందువంటకములచే నన్ను
పోషింపగలడు".

గ. హిరణ్యకోఽప్యహ - 'కిమత్రాఽఽస్థాయ మయా కర్తవ్యమ్?
యతః.

శ్లో. యస్మిన్ దేశే న సమ్మానో న వృత్తిర్న చ బాన్ధవః,
న చ విద్యాఽఽగమః కశ్చిత్తం దేశం పరివర్జయేత్. 108

అపరఙ్చ

శ్లో. ధనికః శ్రోత్రియో రాజా నదీ వైద్యస్తు పఞ్చమః,
పఞ్చ యత్ర న విద్యన్తే న కుర్యాత్ తత్ర సంస్థితిమ్. 109

అను. హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు - 'మిత్రమా ! నేను మాత్రం
ఇచ్చట ఉండి ఏమి చేయాలి ! ఏలనన.

"ఏ దేశంలో గౌరవం - జీవనాధారం - బంధుజనం - ఏ విధమైన విద్యా
ప్రాప్తి ఉండవో - ఆ దేశాన్ని విడువవలయును." (108)

మరియూ - "ధనికుడు - వేదవేత్త - ప్రభువు - నది - వైద్యుడు - అనే
ఈ అయిదు పదార్థాలు లేనిచోట నివాసం చేయరాదు." (109)

అపరఙ్చ

శ్లో. లోకయాత్రా భయం లజ్జా దాక్షిణ్యం త్యాగశీలతా,
పఞ్చ యత్ర న విద్యన్తే తత్ర వాసం న కారయేత్. 110

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. తత్ర మిత్ర ! న వస్తవ్యం యత్ర నాస్తి చతుష్టయమ్,
ఋణదాతా చ వైద్యశ్చ శ్రోత్రియః సుజలా నదీ. 111

అను. మరియు - జీవనవృత్తి - రాజశాసనభయం - పాపకార్యలజ్ఞా -
సమబుద్ధి - దాతృత్వం - అనే ఈ ఐదుగుణాలు లేనిచోట నివసింపరాదు. (110)
ఇంకనూ - ఋణదాత - వైద్యుడు - వేదవేత్త - శుభజల అయిన నది - అనే
ఈ నాలుగు లేనిచోట నివాసం చేయరాదు. (111)

గ. అతో మామపి తత్ర నయ. వాయసోఽవదత్ - 'ఏవమస్తు'
ఇతి. అథ వాయసస్తేన మిత్రేణ సహ విచిత్రాఽఽలాపసుఖేన తస్య
సరసః సమీపం యయా. తతో మన్థరో దూరాదేవ లఘువతనక మవ
లోక్య ఉత్థాయ యథోచిత మాతిథ్యం విధాయ మూషికస్యాఽప్యతిథి -
సత్కారం చకార.

అను. అందువలన నన్నునైతం తీసికొని పొమ్ము. ఇది విని కాకి - 'సరే,
అటులనే కానిమ్ము' అనెను. పిమ్మట కాకి తన మిత్రమైన ఎలుకను నోట
జాగ్రత్తగా పట్టుకొనింది. మధ్యమధ్యన అగుచూ విచిత్రసరసగోష్ఠులు చేస్తూ
క్రమంగా ఆ సరస్సును చేరింది. అచ్చట నుండే మంథరకుడు (తాబేలు) దూరం
నుండియే లఘువతనకుడిని చూచాడు. లేచి గౌరవపూర్వకంగా ఎదురు వచ్చాడు.
స్వాగతం పల్కాడు. ఇరువురికి తగినవిధంగా అతిథిసత్కారం చేశాడు.

యతః-

శ్లో. బాలో వా యది వా వృద్ధో యువా వా గృహమాగతః,
తస్య పూజా విధాతవ్యా సర్వత్రాఽభ్యాగతో గురుః. 112

తథా-

శ్లో. గురు రగ్ని ర్ద్విజాతీనాం వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురుః,
పతి రేకో గురుః శ్రీణాం సర్వత్రాఽభ్యాగతో గురుః. 113

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. ఉత్తమస్యాపి వర్ణస్య నీచోఽపి గృహమాగతః,

పూజనీయో యథాయోగ్యం సర్వదేవమయోఽతిథిః. 114

అను. ఏలనన- తన యింటికి వచ్చిన అతిథి అయినవాడు బాలుడుగానీ వృద్ధుడుగానీ యువకుడుగానీ అతన్ని యథాశక్తి ఆతిథ్యాదులతో సత్కరించాలి. అన్ని ఆశ్రమములవారికి అతిథి గురుతుల్యుడు. అలాగే- బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యులు అనే ద్వీజాతులవారికి అగ్ని గురువు. నాలుగువర్ణములవారికి బ్రాహ్మణుడు గురువు. స్త్రీలకు భర్త గురువు- ఇక అతిథి అన్నచో అందరికిని గురువు.

మరియూ- అగ్రజాతివాని ఇంటికి నీచజాతివాడు అతిథిగా వచ్చిననూ వానిని తగినవిధంగా సత్కరించాలి. అతిథి సర్వదేవతారూపుడు. 114

గ. వాయసోఽవదత్- “సఖే, మన్థర ! సవిశేషపూజా మనైవిధేహి. యతోఽయం పుణ్యకర్మణాం ధురీణః, కారుణ్యరత్నాకరో హిరణ్యకనామా మూషికరాజః. ఏతస్య గుణస్తుతిం జిహ్వోసహస్రద్వయేనాఽపి యదిసర్పరాజః కదాచిత్ కర్తుంసమర్థఃస్యాత్:- ఇత్యుక్త్వా చిత్రగ్రీవోపాఖ్యానం వర్ణితవాన్. తతో మన్థరః సాదరం హిరణ్యకం సమ్పూజ్యాఽఽహ- “భద్ర! ఆత్మనో నిర్జన వనాఽఽగమనకారణ మాఖ్యాతు మర్హసి” ఇతి. హిరణ్యకోఽవదత్- కథయామి శ్రూయతామ్-

అను. కాకి ఇలా చెప్పింది- ‘మిత్రమా మంథరా? ఈ మూషికరాజును (నాకంటె) అధికంగా సత్కరింపుము. ఇతని పేరు హిరణ్యకుడు. పుణ్యాత్ములలో మొదట గణింపదగినవాడు. దయాగుణంలో సముద్రం వంటివాడు. ఇతని సద్గుణాలను వర్ణించడానికి తన రెండువేల నాల్కలతో ఆదిశేషుడు సమర్థుడు అగు నేమో.’ ఇట్లు పల్కి చిత్రగ్రీవచరిత్రను విశదంగా వర్ణించి తెల్పాడు. పిమ్మట మంథరుడు హిరణ్యకుడిని ఆదరించి ఇలా అడిగాడు- ‘ఓ శుభమూర్తీ! తాము ఈ నిర్జనమైన అడవికి ఎందుకు వచ్చితిరో తెలుపండి. అంత హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు- ‘చెప్పెదను వినుడు’-

5. హిరణ్యక పూర్వవృత్తాంతః

గ. అస్తి చమృకాభిదానాయాం నగర్యాం పరివ్రాజకాఽఽవ
సథః. తత్ర చూడాకర్ణో నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి. సచ భోజనాఽ
వశిష్ట- భిక్షాఽన్నసహితం భిక్షాపాత్రం నాగదంతకేఽవస్థాప్య స్వపితి.
అహఞ్చ తదన్న ముత్సృత్యోత్పత్య ప్రత్యహం భక్షయామి. అనంతరం
తస్య ప్రియసుహృద్ వీణాకర్ణో నామ పరివ్రాజకః సమాయాతః. తేన
సహ నానాకథాప్రసంగాఽవస్థితో మమ త్రాసార్థం జర్జరవంశఖణ్డేన
చూడాకర్ణో భూమి మతాడయత్. తం తథావిధం దృష్ట్వా వీణాకర్ణ
ఉవాచ-“సఖే కిమితి మమ కథావిరక్తోఽన్యాసక్తో భవాన్?”

అను. చంపక - అనే నగరంలో సంన్యాసులమఠం ఒకటి ఉంది. అందు
చూడాకర్ణుడు అనే సంన్యాసి నివసించేవాడు. అతడు భుజించిన తర్వాత మిగిలిన
భిక్షాన్నమును, భిక్షాపాత్రలో ఉంచి చిలుకకొయ్యకు తగిల్చి(రాత్రివేళ) నిద్రించే
వాడు. పిమ్మట నేను ఎగిరెగిరి ఆ చిలుకకొయ్యను చేరి ఆ ఆహారం ప్రతిదినం భక్షించే
వాడను. అంత ఒకనాడు అతని ప్రియమిత్రుడైన వీణాకర్ణుడు అనే సంన్యాసి
అచ్చటికి వచ్చాడు. అతనితో నానాకథాంశాలను చర్చిస్తూనే మధ్యమధ్యన నన్ను
తయపెట్టేందుకై చీలిన పాతవెదురుకట్టను నేలపై తట్టచూ చూడాకర్ణుడు శబ్దం
చేసేవాడు. అలా చేసే చూడాకర్ణుని చూచి వీణాకర్ణుడు అడిగాడు- “మిత్రమా!
నేను చెప్పే కథాంశాల యెడ విరక్తుడవై పరధ్యానంగా ఉన్నావు.”

యతః-

శ్లో. ముఖం ప్రసన్నం విమలా చ దృష్టిః
కథాఽనురాగో మధురా చ వాణీ,
స్నేహోఽధికః సమృద్ధిమదర్శనఞ్చ
సదాఽనురక్తస్య జనస్య లక్ష్మ.

శ్లో. అదృష్టిదానం కృతపూర్వనాశనం
అమాననం దుశ్చరితాఽనుకీర్తనమ్,
కథాప్రసజ్గేన చ నామవిస్మృతిః
విరక్తభావస్య జనస్య లక్షణమ్.

116

అను. ఏలననగా- ప్రసన్నమైన ముఖం, నిర్మలం అయిన చూపు- కథా
శ్రవణంలో ఆసక్తి, మధురమైన వాక్కు, అధికమైన స్నేహం ఉత్సాహయుతంగా
కనబడడం- అనే ఈ ఆరు గుణాలు ప్రేమయుక్తునికి లక్షణాలు అందురు. 115

చూడకపోవడం- పూర్వం చేసిన మేలును మఱువడం, గౌరవం చేయ
కుండడం, చెడునడవడికలను కీర్తించడం, కథాగోష్ఠులలోని నామములను విస్మ
రించడం- అనే ఈ అయిదింటిని విరక్తుని లక్షణములు అందురు.” 116

గ. చూడాకర్ణే నోక్తమ్- “భద్ర ? నాఽహం విరక్తః కింతు
పశ్యాఽయం మూషికో మమాఽపకారీ సదా పాత్రస్థం భిక్షాన్న ముత్సృత్య
భక్షయతి”. వీణాకర్ణో నాగదంత మవలోక్యాఽఽహ- ‘కథమయం
మూషికః స్వల్పబలోఽప్యేతావద్ధూర ముత్పతతి. తదత్ర కేనాఽపి
కారణేన భవితవ్యమ్. క్షణం విచిన్త్య పరివ్రాజకేనోక్తమ్- ‘కారణ
జ్ఞాఽత్ర ధనబాహుల్యమేవ ప్రతిభాతి. యతః-

శ్లో. ధనవాన్ బలవాన్ లోకే సర్వః సర్వత్ర సర్వదా,
ప్రభుత్వం ధనమూలం హి రాజ్ఞామప్యపజాయతే.

117

అను. అందుకు చూడాకర్ణుడు ఇలా చెప్పాడు- ‘శుభమూర్తి : నేను విర
క్తుడను గాను. కాని ఇటు చూడుము- ఈ ఎలుక ఎగిరి నిత్యం పాత్రలోని
భిక్షాన్నం తింటూ నాకు కీడుచేస్తూ ఉంది’. అది విని వీణాకర్ణుడు చిలుకకొయ్యను
(ఉట్టివంటిది) చూచి ఇట్లు పల్కాడు- ‘కొలది బలం గలది అయిన ఈ ఎలుక
ఇంత ఎత్తు ఎలా ఎగురగల్గుచున్నది? ఇందుకు ఏదేని కారణం తప్పక ఉండును’.
ఇలా అని క్షణకాలం ఆలోచించి ఆ సంన్యాసి ఇట్లు చెప్పాడు-

“ఇందుకు కారణం అధికసంపద అనియే తోస్తూ ఉంది. ఏల ననగా-

‘ధనం గల్గిన ప్రతివ్యక్తియూ అంతటా అన్నివేళలా బలవంతుడు అగును. రాజులకు నైతం అధికారం ధనప్రభావంవల్లనే లభిస్తుంది”. 117

గ. తతః ఖనిత్ర మాదాయ తేన పరివ్రాజకేన వివరం ఖనిత్యా చిరసంజ్ఞితం మమ ధనం గృహీతమ్. తతఃప్రభృతి నిజశక్తి హీనః సత్త్వోత్సాహరహితః స్వాఽఽహారమ ప్యుత్పాదయితు మక్షమః సత్రాసం మన్దం మన్ద ముపసర్పన్ చూడాకర్ణేనాఽఽవతోకితః. తతస్తేనోక్తమ్.

శ్లో. ధనేన బలవాం త్లోకో ధనాద్భవతి పణ్ణితః,
పశ్యేనం మూషికం పాపం స్వజాతినమతాంగతమ్. 118

అను. అంతట ఆ సంన్యాసి(వీణాకర్ణుడు) త్రవ్వకోలను తెప్పించాడు. నా బొటియను త్రవ్వాడు. చిరకాలంగా నేను సంపాదించిన ధనాన్ని అంతా గ్రహించాడు. అదిమొదలు నేను నా బలం అంతా పోగొట్టుకున్నాను. తెలివీ, ఉత్సాహం నశించాయి. కేవలం నా పొట్టకు నైతం ఆహారం సంపాదన చేయలేకపోయాను. ఒకనాడు భయంచే మెల్లమెల్లగా తిరుగుచుండగా ఆ సంన్యాసి నన్ను చూచాడు. ఇలా అన్నాడు- “ధనం గలవాడే బలవంతుడు, పండితుడు అనబడును. ఈ ఎలుకను చూడుము- ఈ పాపాత్ముడు తన సంపదనంతా పోగొట్టుకొని సామాన్యమైన ఎలుక అయ్యాడు.” 118

కిచ్చి-

శ్లో. అర్థేన తు విహీనస్య పురుషస్యాఽల్పమేధసః,
క్రియాః సర్వా వినశ్యన్తి గ్రీష్మే కుసరితో యథా. 119

గ. అపరః-

శ్లో. యస్యార్థాస్తస్య మిత్రాణి యస్యార్థాస్తస్య బాన్ధవాః,
యస్యార్థాః స పుమాంతోకే యస్యార్థాః స హి పణ్ణితః. 120

గ. అపరః-

శ్లో. అపుత్రస్య గృహం శూన్యం సన్నితరహితస్య చ,
మూర్ఖస్య చ దిశః శూన్యా సర్వశూన్యా దరిద్రతా. 112

అను. ఇంకనూ- ధనశూన్యడైన అల్పబుద్ధి చేసే పనులు అన్నియూ ఎండ కాలంలోని చిన్నవాగులవలె నశించిపోవును. 119

మరియూ- ఈ ప్రపంచంలో ధనం గలవానికే మిత్రులూ బంధువులూ అధికంగా ఉందురు. అతడే ఉత్తమపురుషుడు అనబడును. అతడే పండితుడుగానూ గణింపబడును. 120

మరియూ- పుత్రహీనుని గృహం శూన్యంగా ఉండును. మంచి మిత్రులు లేని మూర్ఖునికి నాల్గుదిక్కులు శూన్యములై ఉండును. ఇక దరిద్రునికి అన్నచో సమస్తం శూన్యంగానే ఉండును. 121

గ. అపరజ్ఞు-

శ్లో. దారిద్ర్యాన్మరణాద్వాఽపి దారిద్ర్యమవరం స్మృతమ్,
అల్పక్లేశేన మరణం దారిద్ర్య మతిదుఃసహమ్. 122

అన్యచ్ఛ -

శ్లో. తానీన్ద్రియాణ్యవికలాని తదేవ నామ
సా బుద్ధి రప్రతిహతా వచనం తదేవ,
అర్థోష్మణా విరహితః పురుషః స ఏవ
అన్యః క్షణేన భవతీతి విచిత్ర మేతత్. 123

అను. మరియు- “దరిద్రత, మరణం- ఈ రెండింటిలో హెచ్చుతగ్గులు పరిశీలించినచో దారిద్ర్యమే గొప్పదిగా తోచును. ఏలనన- మరణం కొంతకాలం మాత్రమే దుఃఖం కల్గిస్తుంది. ఇక దారిద్ర్యం చిరకాలం సహింపరాని దుఃఖాన్ని గల్గిస్తుంది.” 122

మరియూ- “ధనం ఉండేటప్పుడు ఏ ఇంద్రియాలూ, ఏ పేరూ, ఏ చురుకైన బుద్ధి, ఏ వాక్కు ఉండేవో, అవియే ఉండిననూ ధనం అనే వేడిమి తొలగగానే క్షణంలో మానవుడు వేణేవాడు(క్రొత్తవాడు) అగుచున్నాడు. ఇది చిత్రమైన విషయం.” 123

గ. ఏతత్సర్వ మాకర్ణ్య మయాఽఽలోచితమ్- “మమాఽ

త్రాఽవస్థాన మయు క్త మిదానీమ్" తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అత్యంతవిముఖే దైవే వ్యర్థే యత్నే చ పౌరుషే,
మనస్వినో దరిద్రస్య వనాదన్యత్ కుతః సుఖమ్.

124

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. మనస్వీ మ్రియతే కామం కార్పణ్యం న తు గచ్ఛతి,
అపి నిర్వాణ మాయాతి నాఽనలో యాతి శీతతామ్.

125

అను. ఇది అంతా విని నేను ఇలా ఆలోచించాను. 'ఇక ఇప్పుడు ఇచ్చట నేను ఉండడం సముచితం గాదు. విజ్ఞులు అన్నారు-

"దైవం ప్రతికూలం అగుటచే పురుషప్రయత్నం విఫలమైపోయినచో అభి మానియైన దరిద్రునకు అడవిలో దప్ప మఱియొకచోట సుఖం లభింపదు." 124

మరియూ. అభిమానవంతుడు మరణాన్ని అయినా తృప్తిగా స్వీకరిస్తాడు గాని దీనతను అంగీకరింపడు. అగ్ని(నీటిచే) ఆరిపోవడానికి సిద్ధపడును గాని చల్లదనాన్ని మాత్రం పొందడు. 125

కిచ్చ-

శ్లో. కుసుమస్తబకస్యేవ ద్వే వృత్తీ తు మనస్వినః,
సర్వేషాం మూర్ధ్ని వా తిష్ఠే ద్విశీర్యేత వనేఽథవా.

126

యచ్ఛాఽన్యస్మై ఏతద్వృత్తాంతకథనం తదప్యనుచితమ్. యతః-

శ్లో. ఆర్థనాశం మనస్తాపం గృహే దుశ్చరితాని చ,
వజ్చన జ్ఞాపమానజ్ఞ మతిమా న్న ప్రకాశయేత్.

127

అను. మరియు-"పూలగుత్తికి వలె అభిమానవంతునికి రెండు ప్రవృత్తులు మాత్రమే గలవు. ఒకటి అందరి తలపై ఉండడం, రెండు అడవిలో శిథిలమై పోవడం."

ఇక ఇతరునికి ఈ వృత్తాంతం చెప్పడంనైతం ఉచితం గాదు. ఏలనన-

ధననష్టం, మనస్తాపం, ఇంటిలోనివారి దుష్టవర్తనలు, మోసం పొందడం, అవమానితుడు అవడం- అనే ఈ అయిదింటిని బుద్ధిమంతుడు ప్రకటింపరాదు." 127

గ. యచ్చత్తైవ యాచ్ఛయా జీవనం తదప్యతీవ గర్హితమ్.
యతః-

శ్లో. వరం విభవహీనేన ప్రాజ్ఞైః సన్తర్పితోఽనలః,
నోపచారపరిభ్రష్టః కృపణః ప్రార్థ్యతే జనః. 128

అను. ఇచ్చటనే యాచనావృత్తిచే జీవించడం అనుటయు మిక్కిలి నింద్యం. ఏల ననగా-"ధనహీనుడైనవాడు అగ్నిలో బడి ప్రాణాలు అర్పించడం ఉత్తమం. అంతేగాని ధర్మభ్రష్టుడైన లోభిని అర్పించడం మాత్రం సముచితం గాదు." 128

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. దారిద్ర్యా ద్ద్రియమేతి హీపరిగతః సత్త్వాత్ పరిభ్రష్టశ్యతే
నిస్సత్త్వః పరిభూయతే పరిభవాన్నిరేవేద మాపద్యతే,
నిర్విణ్ణః శుచ మేతి శోకపిహితో బుద్ధ్యా పరిత్యజ్యతే
నిర్బుద్ధిః క్షయ మే త్యహో నిదనతా సర్వాపదా మాస్పదమ్.

అను. మరియు-"దారిద్ర్యంవలన సిగ్గును, సిగ్గుచే బలహీనతను, బలహీనతచే అవమానం, అవమానంచే కార్యవైముఖ్యం, అందుచే దుఃఖం, దుఃఖంచే బుద్ధిభ్రష్టత, బుద్ధిభ్రష్టతచే వినాశం సంభవిస్తూన్నాయి. అయ్యో! దారిద్ర్యం అన్ని ఆపదలకు స్థానం అయింది." 129

కింఞ్చ-

శ్లో. వరం మౌనం కార్యం న చ వచనముక్తం యదన్యతం
వరం క్షైబ్యం పుంసాం న చ పరకలత్రాఽభిగమనమ్,
వరం ప్రాణత్యాగో న చ పిశునవాక్యే ష్యభిరుచిః
వరం భిక్షాశిత్వం న చ పరధనాఽఽస్వాదనసుఖమ్. 130

అను. మరియు-“అసత్యం పల్కుటకంటె మౌనంగా ఉండుటయూ, పర
స్త్రీలతో వ్యభిచరించడంకంటె నపుంసకుడై ఉండుటయూ, లోభివాక్కులందు
(నీచవాక్కులందు) అసక్తినందుటకంటె ప్రాణాలు వీడుటయూ, పరుల ధనాన్ని
అపహరించి సుఖాన్ని అనుభవించడంకంటె భిక్షాన్నాన్ని భుజించడము శ్రేష్ఠము
లైనవి.” 130

శ్లో. వరం శూన్యా శాలా న చ ఖలు వరో దుష్టవృషభః
వరం వేశ్యా పత్నీ న పునరవిసీతా కులవధూః,
వరం వాసోఽరణ్యే న పునరవివేకాఽధిపపురే
వరం ప్రాణత్యాగో న పున రధమానా ముపగమః. 131

అను. “మరిచిన ఎద్దు ఉండడంకంటె గోశాల శూన్యంగా ఉండడం,
కూరురాలూ నీతిహినురాలూ అయిన కులవధువుకంటె వేశ్యను భార్యగా చేసి
కొనడం, అవివేకి అయిన ప్రభువుయొక్క నగరంలో ఉండడంకంటె అరణ్యంలో
నివసించడం, సీచులతో కలిసిఉండడంకంటె ప్రాణాలు వీడడం శ్రేష్ఠమైనవి.”

గ. అపిచ-

శ్లో. సేవేవ మాన మఖిలం జ్యోతేన్నీవ తమో జరేవ లావణ్యమ్,
హరిహరకథేవ దురితం గుణశతమ ప్యర్థితా హరతి. 132

తత్కిమహం పరపిణ్డేనాఽఽత్మానం పోషయామి? కష్టం భోఃః,
తదపి ద్వితీయం మృత్యుద్వారమ్. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. రోగీ చిరప్రవాసీ పరాన్నభోజీ పరాఽఽవసథశాయీ,
యజ్జీవతి తన్మరణం యన్మరణం సోఽన్య విశ్రామః. 133

ఇత్యాలోచ్యాఽపి లోభాత్ పునరపి తదీయమన్నం గ్రహీతుం
గ్రహ మకరవమ్! తథా చోక్తమ్-

శ్లో. లోభేన బుద్ధి శ్చలతి లోభో జనయతే తృషామ్,
తృషారో దుఃఖ మాప్నోతి పరత్రేహ చ మానవః. 134

అను. మరియు-"సమస్తగౌరవాన్ని సేవావృత్తి వలె, చీకటిని వెన్నెల వలె- సౌందర్యాన్ని ముసలితనం వలె, సర్వపావసంతతిని హరిహరుల గుణ కీర్తన వలె, సకలసద్గుణాలను యాచనావృత్తి నాశం చేస్తుంది." 132

నేను పరాన్నభుక్తిచే జీవయాత్ర సాగించవలయునా? అది మిక్కిలి కష్టం. మఱియొక మృత్యుద్వారంతో సమానం.

ఇలా తలంచియు లోభానికి లోబడి మరలా అతడి అన్నం గ్రహించేందుకై మొండియత్నం చేసాను.

"రోగి, చిరకాలం దూరదేశాలలో ఉండేవాడు, పరాన్నంతినేవాడు, పరుల ఇంట్లో ఉండేవాడు, జీవించి ఉండడం మరణమే. మరణించడం వీడికి విశ్రాంతి.

విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు-

"లోభంచే బుద్ధి చలిస్తుంది-లోభం ధనాదికంపై ఆశను పుట్టిస్తుంది. ఆశా పీడితుడు ఈ లోకంలోనూ పరలోకంలోనూ దుఃఖం పొందును." 134

గ. తతోఽహం మన్దం మన్ద ముపసర్పం సేన వీణాకర్ణేన జర్జర వంశఖణ్డేన తాడిత శ్చాఽచి న్తయమ్-'లుబ్ధో హ్యసన్తుష్టో నియత మాత్మ ద్రోహీ భవతి! తథా చ-

శ్లో. ధనలుబ్ధో హ్యసన్తుష్టోఽనియతాత్మాఽజితేన్ద్రియః,
సర్వా ఏవాఽఽపద స్తస్య యస్య తుష్టం న మానసమ్. 135

అను. అంతట నేను మెల్లమెల్లగా ఆ భిక్షాపాత్రను సమీపించేందుకై ఎగుర బోయాను. అది గమనించి వీణాకర్ణుడు ఆ పాతవెదురుకణ్ణితో కొట్టాడు-ఆ దెబ్బ తిని పాటిపోతూ ఇలా తలంచాను- 'లోభియు అసంతుష్టుడూ అగుట తప్పక ఆత్మద్రోహమే అగును. విజ్ఞులు అన్నారు-ధనలుబ్ధుడు, అసంతుష్టుడు, సంయమ శూన్యుడు, అజితేంద్రియుడు అయినవానికి అపదలు అన్నీ సంభవిస్తాయి.' 135

శ్లో. సర్వాః సమృత్తయ స్తస్య సన్తుష్టం యస్య మానసమ్,
ఉపానద్ధూఢపాదస్య నను చర్మావృతేవ భూః. 136

అపరశ్చ-

శ్లో. సన్తోషామృతతృప్తానాం యత్సుఖం శాన్తచేతసామ్,
కుత స్తద్ధనలుబ్ధానా మితశ్చేతశ్చ దావతామ్. 137

అను. “ఎవని మనస్సు సంతోషం గలదై ఉండునో వానికి అన్ని సంపదలు లభించినట్లే. ఏలనన చెప్పలచే పాదములు కప్పబడినచో భూతలం అంతా చర్మంచే ఆవృతమైనట్లుగా ఉండును గదా.” 136

మరియూ-“సంతోషం అనే అమృతపానంచే సంతృప్తమైన వారును, అందువల్లనే శాంతహృదయులూ అయిన మహాత్ములకు ఉండే సుఖం ధనాశచే పరుగెత్తే మనస్సుగలవారికి ఎక్కడిది?” 137

కిచ్చి-

శ్లో. తేనాఽధీతం శ్రుతం తేన తేన సర్వ మనుష్ఠితమ్,
యేనాఽఽశాః పృష్ఠతః కృత్వా నైరాశ్య మవలమ్భితమ్. 138

ఆపిచ-

శ్లో. అసేవితేశ్వరద్వార మదృష్టవిరహవ్యథమ్,
అను కక్లీబవచనం ధన్యం కస్యాఽపి జీవనమ్. 139

అను. “ఎవడు ఆశలను వెనుకకు నెట్టి వైరాశ్యం (వైరాగ్యం) అవలంబించునో అతడు సర్వం చదివినవాడూ విన్నవాడూ మరియూ సర్వం అనుష్ఠించినవాడూ అగును.” 138

ఇంకనూ-“ప్రభువుల ద్వారమును సేవించనివాడూ, విరహవ్యథను అనుభవించనివాడూ దీనవాక్కులు పలుకనివాడూ ఆయిన పురుషుని జీవనమే ధన్యమైనది.” 139

యతః-

శ్లో. న యోజనశతం దూరం వాహ్యామానస్య తృప్తయా,
సన్తుప్తస్య కరప్రాప్తేఽప్యర్థే భవతి నాఽదరః. 140

తదత్రాఽవస్థోచిత-కార్య-పరిచ్ఛేదః శ్రేయాన్.

శ్లో. కోదర్మోః భూతదయా కిం సౌఖ్య మరోగితా జగతి జన్తోః,
కః స్నేహః? సద్భావః కిం పాణ్డిత్యం పరిచ్ఛేదః. 141

అను. ఏల ననగా.-“ఆశాపీడితుడికి నూరు ఆమడలు (శతయోజనాలు) నైతం దూరం గాదు. సంతుష్టుడు అరచేతితోని వస్తువును నైతం ఆదరంగా చూడడు.” 140

అందువలన ఇప్పుడు నా శక్తికి దగిన కార్యాన్ని చేయడానికి తగిన నిశ్చయం చేయాలి. (విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు)-

ప్రశ్న	—	సమాధానం	
ఏది ధర్మం ?	—	భూతదయ.	
ఏది సుఖం ?	—	నిత్యం ఆరోగ్యంతో ఉండడం.	
ఏది స్నేహం ?	—	సద్భావం.	
ఎట్టిది పాండిత్యం అనబడును?	—	కర్తవ్యాన్ని అకర్తవ్యాన్ని నిశ్చయించడం.	141

తథాచ-

శ్లో. పరిచ్ఛేదో హి పాణ్డీత్యం యదాపన్నా విపత్తయః,
అపరిచ్ఛేదకర్తృణాం విపదః స్యుః పదే పదే. 142

తథాహి-

శ్లో. త్యజేదేకం కులస్యాఽర్థే గ్రామస్యాఽర్థే కులం త్యజేత్,
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మాఽర్థే పృథివీంత్యజేత్. 143

అపరఙ్మ-

శ్లో. పానీయం వా నిరాయాసం స్వాద్వన్నం వా భయోత్తరమ్,
విచార్య ఖలు పశ్యామి తత్ సుఖం యత్ర నిర్వృతిః. 144

ఇత్యాలోఽఽహం నిర్జనవన మాగతః.

అను. అలాగే.-“కర్తవ్య అకర్తవ్యనిర్ణయరూపమైన పరిచ్ఛేదజ్ఞానాన్నే పాండిత్యం అందురు. సంభవించిన ఆపదలు అట్టి జ్ఞానంవల్లనే నశిస్తాయి. అట్టి పరిచ్ఛేదం అనే విచారజ్ఞానం లేనివారికి అడుగడుగునా ఆపదలు గల్గును.” 142

(యదాపన్నాః యస్మాత్ ఆపదం ప్రాప్తాః=ఆపన్నాః, వినష్టా ఇతి భావః).

అది సముచితమే. వంశ (కుటుంబ) రక్షణకై ఒక వ్యక్తిని, గ్రామానికై, ఒక (కుటుంబాన్ని) కులాన్నీ- దేశంకొరకై గ్రామాన్నీ-ఆత్మరక్షణకై దేశాన్నీ (నివాసభూమిని) త్యజించాలి. 143

మరియూ-“నిరాయాసంగా(భయరహితంగా) లభించే నీరూ-భయదాయకమైన మృష్టాన్నం- ఈ రెండింటిలో విచారిస్తే దేనియందు శాంతి లభిస్తుందో అదియే సుఖమైంది.” అనగా భయదాయకస్వాద్యన్నం కంటే, భయశూన్యమైన జలం మేలు అని భావం. 144

ఇలా తలంచి నేను (హిరణ్యకుడను) ఈ జనశూన్యమైన అడవిని చేరాను.

యతః-

శ్లో. వరం వనం వ్యాఘ్రగజేన్ద్రసేవితం

ద్రుమాలయః పత్రఫలామ్బుభక్షణమ్,

తృణాని శయ్యా వసనశ్చ వల్కలం

స బన్ధుమధ్యే ధనహీనజీవనమ్.

145

తతోఽస్మత్పుణ్యోదయా దనేన మిత్రేణాఽహం స్నేహాఽనువృత్త్యాఽనుగృహీతః. అధునా చ పుణ్యపరమృరయా భవదాశ్రయః స్వర్గ ఏవ మయా ప్రాప్తః.

అను. ఏలనన విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు- “ధనహీనుడై బంధువుల మధ్యన జీవించడంకంటే అడవిలో నివసించడం ఉత్తమం. అచ్చట పులులూ ఏనుగులూ ఉండుగాక, చెట్లనీడయే ఇల్లు అగుగాక. ఆకులు, పండ్లు, నీరు, ఇత్యాదికమే ఆహారం అగుగాక. గడ్డియే పొన్నుగాను నారగుడ్డలే వస్త్రములుగాను అగుగాక.”

అడవిని చేరిన మీదట నా పుణ్యఫలం ఈ లఘువతనకున్ని నాకు మిత్రునిగా అనుగ్రహించింది. నేడు పుణ్యపరంపరచే నీ ఆశ్రయం అనే స్వర్గమే నాకు లభించింది.

యతః-

శ్లో. సంసారవిషవృక్షస్య ద్వే హ్యేవ రసవత్పులే,
కావ్యాఽమృతరసాఽఽస్వాదః సజ్జమః సజ్జనైః సహ. 146

అపరఞ్చ-

శ్లో. సత్సజ్జః కేశవే భక్తిః గజ్ఞాఽమృసి నిమజ్జనమ్,
అసారే ఖలు సంసారే త్రిణి సారాణి భావయేత్. 147

అను. ఇందువలననే పెద్దలు అన్నారు-“సంసారం అనే విషవృక్షమునకు రసవత్తరములైన ఫలాలు రెండు. ఒకటి కావ్యరూపమైన అమృతరసాన్ని ఆస్వాదించడం. రెండవది సజ్జనులతోడి స్నేహం.”

మరియు-“సజ్జనస్నేహం, విష్ణుదేవునిపై నిశ్చలభక్తి గంగాజలస్నానం. అనే ఈ మూడు సారములేని ఈ సంసారంలో సారవంతములు.”

మన్తర ఉవాచ—

శ్లో. అర్థాః పాదరజోపమా గిరినదీవేగోపమం యౌవనమ్
ఆయుష్యం హిమబిన్దులోలచపలం ఫేనోపమం జీవనమ్,
ధర్మం యో న కరోతి నిశ్చలమతిః స్వర్గాఽర్గలోద్భాటనం
పశ్చాత్తాపహతో జరాపరిణతః శోకాగ్నినా దహ్యతే. 148

అను. (అది విని) మంథరుడు ఇలా అన్నాడు- “సంపదలు పాదాలకు, అంటుకొనిన దూలితో సమానాలు. యౌవనం కొండవాగువంటిది. ఆయువు మంచు గడ్డయొక్క నీటిబొట్టుతో తుల్యమైంది. జీవితం నీటిబుగ్గ (నురుగు)వలె క్షణికం. ఇట్టిస్థితిలో ప్రతిమానవుడు తప్పక నిశ్చలచిత్తంతో స్వర్గద్వారాలను తెరిపించే ధర్మాన్ని ఆచరించాలి. అలా చేయనివాడు వార్ధక్యం రాగానే (జీవితం వ్యర్థమాయెనని) దుఃఖాగ్నిచే తపిస్తాడు.”

యుష్మాభి రతిసఞ్చయః కృతః. తస్యాఽయం దోషః. శృణు-

శ్లో. ఉపార్జితానాం విత్తానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణమ్,
తటాకోదరసంస్థానాం పరీవాహ ఇవాఽమృతసామ్. 149

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. యదధోఽధః క్షితౌ విత్తం నిచఖాన మితమ్పచః,
తదధోనిలయం గన్తుం చక్రే పన్థాన మగ్రతః. 150

అను. "మీరు ధనాన్ని అధికంగా కూడబెట్టారు. దాని ఫలమే ఇది. వినండి. చెఱువు లో పొంగిపొరలే నీటికి అలుగువలె, సంపాదించిన సంపదలకు ధర్మమే రక్షణ ఇస్తుంది." 149

మరియు- "ధనికుడై ఉండియూ పరిమితంగా వండుకొని భుజిస్తూ ధనాన్ని భూమిలో మిక్కిలిలోతున దాచునో- ఆ మిక్కిలిలోతైన గుంత, వాడు అధోలోకానికి అనగా- నరకానికి పోవుటకు ముందుగానే త్రవ్వుకొన్న మార్గం వంటిది."

యతః-

శ్లో. నిజసౌఖ్యం నిరున్ధానో యో ధనార్జన మిచ్ఛతి,
పరార్థభారవాహీవ స క్లేశస్యైవ భాజనమ్. 151

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. దానోపభోగహీనేన ధనేన ధనినో యది,
భవామః కిం న తేనైవ ధనేన ధనినో వయమ్. 152

అను. ఏలనన- "తాను సుఖింపక ధనాన్ని సంపాదించేవాడు ఇతరుల బదువును మోసే గాడిద మొదలైన జంతువువలె కేవలం దుఃఖాన్నే పొందును." 151

విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు.

"దానం చేయడంగానీ-తాను అనుభవించడంగానీ, లేని ధనంచే ఎవరైనా ధనవంతులు అయినచో మేముమాత్రం (ఇతరులవద్ద ఉండే ధనంచే) ఎందులకు ధనవంతులం గాము ?" 152

గ. యతః-

శ్లో. ధనేన కిం యో న దదాతి నాఽశ్నుతే
బలేన కిం యశ్చ రిపూన్ న బాధతే,

శ్రుతేన కిం యో న చ ధర్మ మాచరేత్

కిమాత్మనా యో న జితేన్ద్రియో భవేత్.

153

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. అనమృగేన సామాన్యం కృపణస్య ధనం పరైః,

అస్యేదమితి సమ్భన్తో హానౌ దుఃఖేన గమ్యతే.

154

అను. “దానం చేయడానికి అనుభవించడానికి ఉపయుక్తం గాని (లోభివాని) ధనం- శత్రువులను బాధింపని బలం- ధర్మాచరణలేని పాండిత్యం- ఇంద్రియనిగ్రహంలేని జీవితం నిష్ఫలములు.”

153

మరియూ- “అనుభవింపబడనందున లోభివాని ధనం ధనహీనుడి దర్శనంతో సమనమే. అయితే దొంగలు మొదలగువారిచే ఆ ధనం నష్టమైనప్పుడు- “ఇది ఇతనిది” అని దుఃఖించే తెలియబడుచున్నది” అనగా లోభిధనం దుఃఖదాయకం అని భావం.

154

అపిచ-

శ్లో. న దేవాయ న విప్రాయ న బన్ధుభ్యో న చాత్మనే,

కృపణస్య ధనం యాతి వహ్ని-తస్కర-పార్థివైః.

155

అను. మరియు- లోభివాని ధనం అగ్నికి కాలిపోవును. లేక దొంగల గాని ప్రభువుచే గాని అపహరింపబడును. అంతేగాని అతనిచే అనుభవింపబడ దేవతాకార్యాలకు గాని విప్రబంధువులకు దానంచేయడానికి గాని ఉపపడదు.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. దానం ప్రపియవాక్యహితం

జ్ఞాన మగర్వం క్షమాఽన్వితం శౌర్యమ్,

త్యాగసహితఞ్చ విత్తం

దుర్లభమేత చ్చతుర్బద్రమ్.

ఉ క్త ఇచ్చి-

శ్లో. కర్తవ్యః స ఇచ్చయో నిత్యం కర్తవ్యో నాతిస ఇచ్చయః,
పశ్య స ఇచ్చయశీలోఽసౌ ధనుషా జమ్బుకో హతః. 157

తా వాహతుః- 'కథ మేతత్' మస్థరః కథయతి-

అను. విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు- "ప్రియవాక్కులతోడి దానం, గర్వంలేని జ్ఞానం, ఓర్పుగల్గిన శౌర్యం, త్యాగయుక్తమైన ధనం అనే ఈ నాలుగు శుభవస్తువులు అరుదుగా లభిస్తాయి." 156

మరియూ- "ధనాన్ని కూడబెట్టవలసినదే కాని అతిగా కూడబెట్టరాదు. చూడుము అతిగా కూడబెట్టే స్వభావం గల నక్క (అల్లెత్రాటినిగొరికి) విల్లుచే చంపబడింది." ఆ రెండు (లఘుపతనక హిరణ్యకులు) అడిగినవి- 'అది యెట్లు'?

మంథరకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

6. లుబ్ధ-శృగాల కథా

గ. ఆసీత్ కల్యాణకటకవాస్తవ్యో భైరవో నామ వ్యాధః. స చైకదా మాంసలుబ్ధో ధనురాదాయ మృగ మన్విష్యన్ విన్ధ్యాటవీమధ్యం గతః. తత్ర తేన మృగ ఏకో వ్యాపాదితః. తతో మృగమాదాయ గచ్ఛతా తేన మోరాకృతిః సూకరో దృష్టః. తతస్తేన మృగం భూమౌ నిదాయ సూకరః శరేణ హతః. సూకరేణాఽప్యగత్య ప్రలయఘన మోరగర్జనం కుర్వాణేన స వ్యాధో ముష్కదేశే హతః చిన్న ద్రుమ ఇవ పపాత.

అను. కల్యాణకటకం అనే దేశమున భైరవుడు అనే వేటకాడు నివసించేవాడు. వానికి ఒకనాడు మాంసం తినవలయును అని కోరిక కల్గింది. విల్లు తీసి

కొని జంతువును వెదకుచూ వింధ్యపర్వతం చేరాడు. వాడు అచ్చట ఒక లేడిని చూచాడు దాన్ని చంపాడు. అలా చంపినలేడిని భుజంపై వేసికొని పోసాగాడు. అలా పోతూ భయంకరమైన అడవిపందిని చూచాడు. వెంటనే జింకను నేలపై ఉంచి, ఆ పందిని బాణంతో గొట్టాడు. అది బాణందెబ్బకు విలవిలలాడుచూ వ్రలయమేఘంవలె గర్జిస్తూ వచ్చి వేటకాడిని వృషణప్రదేశమున ఢీకొట్టింది. ఆ దెబ్బతో మొదలు నఱికిన చెట్టు వలె వేటకాడు నేలకూలాడు (ప్రాణం వీడాడు). బాణందెబ్బకు పందియు చచ్చింది.

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. జల మగ్ని ర్విషం శస్త్రం ఘోర్వాధిః పతనం గిరేః,
నిమిత్తం కిణ్చిదాసాద్య దేహీ ప్రాణై ర్విముచ్యతే. 158

అథతయోః పాదాఽఽస్ఫాలనేన త్వేకః సర్పౌఽపి మృతః.

అను. విజ్ఞులు అందువలననే అన్నారు- “నీరు, అగ్ని, విషం, ఆయుధం, ఆకలి, రోగం, పర్వతమునుండి పడడం- మొదలైన ఏదో ఒక కారణంద్వారా జీవధారి ప్రాణాలు పోగొట్టుకొనుచుండును.”

పిమ్మట వేటకానియొక్కయు పందియొక్కయు కాళ్ళ త్రొక్కిడులచే ఒక పామునైతం చచ్చింది.

గ. అత్రాన్తరే దీర్ఘరావో నామ జమ్బుకః పరిభ్రమ న్నాహారార్థీ
తాన్ మృతాన్ మృగ-వ్యాధ-సర్ప-సూకరా నపశ్యత్. ఆలోక్యాఽచిన్త
యచ్చ- ‘అహో భాగ్యమ్? అద్య మహద్భోజ్యం మే సముపస్థితమ్.
అథవా-

శ్లో. అచిన్తితాని దుఃఖాని యథైవాఽఽయాన్తి దేహినామ్,
సుఖాన్యపి తథా మన్యే దైవ మత్రాఽతిరిచ్యతే. 159

అను. ఇంతలో దీర్ఘరావం అనే నక్క ఆహారంకొరకై వెదకుతూ అచ్చటకు వచ్చింది. చచ్చి ఉండే జింకను వేటకాడిని పామును పందిని చూచింది. సంతోషంతో ఇలా తలంచింది- ‘ఆహా! ఏమి భాగ్యం! నేడు నాకు గొప్ప ఆహారం

లభించింది. పెద్దలు ఇలా అన్నారు- “అచిన్తములై ఎలా దుఃఖాలు వచ్చునో సుఖాలు నైతం అలాగే వస్తాయి. అందు దైవం(అదృష్టం) ముఖ్యకారణం.”

గ. భవతు, ఏషాం మాంనైర్మాసత్రయం సమధికం భోజనం మే భవిష్యతి.

శ్లో. మాస మేకం నరో యాతి ద్వౌ మాసౌ మృగసూకరౌ,
అహి రేకం దినం యాతి హ్యద్య భక్ష్యో ధనుర్గుణః. 160

తతః ప్రథమబుభుక్షాయా మిదం నిఃస్వాదు కోదణ్డలగ్నం స్నాయు బన్ధనం ఖాదామి. ‘ఇత్యుక్త్వా తథాఽకరోత్ తతశ్చిన్నే స్నాయుబన్ధనే ద్రుత ముత్పత్తితేన ధనుషా హృది నిర్భిన్నః స దీర్ఘరావః పశ్చాత్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీమి - కర్తవ్యః సశ్చయో నిత్యమ్’ (155 శ్లోక) ఇత్యాది.

అను. కానిమ్ము, వీటి మాంసంతో నాకు మూడు నెలలు సంపూర్ణంగా ఆహారం లభిస్తుంది. (ఎట్లన)?

“ఈ మానవుడు ఒక నెల, లేడి ఒక నెల, పంది ఒక నెల. పాము ఒకదినం ఆహారం అగును. ఈ పూటకు ఈ అల్లెతాడు ఆహారం అగును.” 160

ఇప్పటి మొదటి ఆకలికై రుచిలేని ఈ వింటినారిని భక్షిస్తాను. ఇలా తలంచి ఆ నక్క అలాగే చేసింది. అల్లెతాడు తెగగానే వింటికొమ్ము వేగంగా విచ్చుకొని ఆ నక్కకొమ్ముకు బలంగా తగిలింది. నక్క గుండె పగిలి చచ్చింది. అందుచే నేను (మంథరుడను) చెప్పుచున్నాను- ‘కర్తవ్యః సశ్చయో నిత్యమ్’ ఇత్యాది.

గ. తథాచ -

శ్లో. యద్దదాతి యదశ్నాతి తదేవ ధనినో ధనమ్,
అన్యే మృతస్య క్రిడన్తి దారైరపి ధనైరపి. 161

కిళ్ళ-

శ్లో. యద్దదాసి విశిష్టేభ్యో యచ్ఛాస్మి దినే దినే,
తత్రే విత్తమహం మన్యే శేషం కస్యాఽపి రక్షసి. 162

అను. దానం చేయడం, తాను అనుభవించడం అనే ఈ రెండే ధనికుడి ధనానికి ఉపయోగాలు, వాడు మరణిస్తే వాడి ధనంతో మరియు భార్యతో ఇతరులు సుఖాన్ని అనుభవిస్తారు. (161)

మరియు - "నీవు యోగ్యులకు దానం చేసేదీ-నీవు అనుభవించేదీ మాత్రమే నీ ధనం. ఇక మిగిలిన ధనం అంతా ఇతరులదే, దానికి నీవు రక్షకుడవు అని నేను తలంతును." (162)

గ. యాతు, కిమిదాసి మత్రికాన్తోపవర్ణనేన. యతః

శ్లో. నాఽప్రాప్య మభివాఇచ్చన్తి నష్టం నేచ్ఛన్తి శోచితుమ్,
ఆపత్స్వపి న ముహ్యన్తి నరాః పణ్డితబుద్ధయః. 163

తత్ సఖే సర్వదా త్వయా సోత్సాహేన భవితవ్యమ్. యతః

శ్లో. శాస్త్రాణ్యధీత్యాఽపి భవన్తి మూర్ఖా
యస్తు క్రియావాన్ పురుషః స విద్వాన్,
సుచిన్తితశ్చౌషధ మాతురాణాం
న నామమాత్రేణ కరోత్యరోగమ్. 164

అను. సరే, అది పోనిమ్ము. ఇప్పుడు గతించినదాన్ని తలంచడంవలన లాభం ఏముంది ? ఏలనన

"పండితులైన మానవులు లభింపనిదానికై ఆసక్తులు గారు. నష్టమైన వస్తువు నకై విచారింపరు. ఆపదలు సంభవించినచో భ్రాంతులు గారు." (163)

కనుక మిత్రమా ? నీవు నిత్యం ఉత్సాహంగా ఉండవలయును. ఏలననగా "కొందరు శాస్త్రాలు అధ్యయనం చక్కగా చేసియూ (ఆచరణం లేనివారై)

మూర్ఖులై ఉన్నారు. ఎవరు ధర్మాన్ని ఆచరిస్తారో వారే విద్వాంసులు అనబడుదురు, ఔషధనామాన్ని నిత్యం స్మరించడంచే రోగం శాంతింపదు గదా ?”(164)

అన్యచ్ఛ

శ్లో. న స్వల్పమ ప్యధ్యవసాయభీరోః

కరోతి విజ్ఞానవిధి ర్గుణం హి,

అన్తస్య కిం హ స్తతలస్థితోఽపి

ప్రకాశయ త్యర్థమిహ ప్రదీపః.

165

తవత్ర సఖే దశాఽతిశేషేణ శాంతిః కరణీయా. ఏతదప్యతికష్టం త్వయా న మన్తవ్యమ్.

అను. ఇంకనూ “ఆచరణహీనుడికి విజ్ఞానవిధానం (శాస్త్రాధ్యయనం లేక శాస్త్రబోధ) ఏమాత్రమునూ ఉపయోగం గల్గింపదు. గ్రుడ్డివాడు చేతిలో దీపం ఉండిననూ ఏవస్తువునూ చూడలేడు గదా.”

అందుచే ఇచ్చట శేషజీవితాన్ని ప్రశాంతిగా గడువండి. దీనిని తాము కష్టంగా తలంపవద్దు.

శ్లో. సుఖ మాపతితం సేవ్యం దుఃఖమాపతితం తథా,

చక్రవత్ పరివర్తనే దుఃఖాని చ సుఖాని చ.

166

అవరజ్ఞ-

శ్లో. నిపానమివ మజ్జాకాః సరఃపూర్ణ మివాణ్డజాః,

సోద్యోగం నర మాయాన్తి వివశాః సర్వసమ్పదః.

167

అను. సుఖం వచ్చినా దుఃఖం వచ్చినా సహించాలి. సుఖదుఃఖాలు చక్రం మాదిరి తిరుగుతూ ఉంటాయి.

మరియూ - “కప్పలు అల్పజలం గల కూపాదికమునువలె; పక్షులు సమృద్ధజలమైన తటాకమును వలె - ప్రయత్నశీలుడైన మానవుణ్ణి సంపదలు వివశములై చేరును.”

అపి చ

శ్లో. ఉత్సాహసమ్పన్న మదీర్ఘసూత్రం
క్రియావిధిజ్ఞం వ్యసనే ష్వసక్తమ్,
శూరం కృతజ్ఞం దృఢసౌహృదజ్ఞ
లక్ష్మీః స్వయం యాతి నివాసహేతోః.

168

అను. మరియు - “ఉత్సాహవంతుడూ దీర్ఘసూత్రరహితుడూ [శీఘ్రకార్య కర్తయూ] కర్తవ్యాకర్తవ్య వివేకి - వ్యసనశూన్యుడూ - శూరుడూ - కృతజ్ఞుడూ దృఢమిత్రయుతుడూ అయిన పురుషుడి వద్దకు లక్ష్మి స్వయంగా నివసించేందుకై వస్తుంది.”

విశేషతశ్చ

శ్లో. వినాఽప్యర్థై ర్ధీరః స్పృశతి బహుమానోన్నతిపదం
సమాయుక్తోఽప్యర్థైః పరిభవపదం యాతి కృపణః,
స్వభావా దుద్భూతాం గుణసముదయావాప్తివిషయాం
ద్యుతిం నైంహిం శ్వా కిం ధృతకనకమాలోఽపి లభతే.

అను. విశేషించి - “ధీరుడు సంపదలు లేకపోయినా గౌరవయుక్తంగా ఉన్నతపదవిని పొందును. కృపణుడు (అల్పుడు-దైవబలశూన్యుడు) ఎన్ని సంపదలు గలవాడైనా అవమానాన్నే పొందును. ఎట్లనగా - ఎన్ని బంగారు హారాలు ధరించినా కుక్కకు సహజమై మహోన్నతగుణసముదయలబ్ధమై విలసిల్లే సింహ-శోభ రాదు గదా ?”

కింఞ్చ

శ్లో. ధనవానితి మదస్తే కిం గతవిభవో విషాద ముపయాసి,
కర-నిహత-కన్దుక-సమాః పాతోత్పాతా మనుష్యాణామ్.

అన్యచ్ఛ

శ్లో. వృత్త్యర్థం నాతిచేష్టేత సా హి దాతైవ నిర్మితా,
గర్భా దుత్పతితే జన్తౌ మాతుః ప్రస్రవతః స్తనౌ. 171

అను. ఇంకనూ - "నేను ధనవంతుడను" - అని నీకు అహంకారం ఉన్నచో ధనం పోగానే ఎందుకు దుఃఖిస్తావు? మానవులకు ఉన్నతియూ అవనతియూ చేతితో కొట్టిన బంతి వంటివి." (170)

మరియూ - "జీవనవృత్తికై అతిగా శ్రమింపకుము. దాన్ని బ్రహ్మయే ఏర్పాటుచేసినాడు. గర్భంనుండి శిశువు బయటికి రాగానే తల్లికి స్తనాలనుండి పాలు స్రవిస్తున్నాయి."

అపిచ సఖే శృణు

శ్లో. యేన శుక్లీకృతా హంసాః శుకాశ్చ హరితీకృతాః,
మయూరా శ్చిత్రితా యేన స తే వృత్తిం విధాన్యతి. 172

అపరశ్చ సతాం రహస్యం శృణు, మిత్ర!

శ్లో. జనయన్త్యార్జనే దుఃఖం తాపయన్తి విపత్తిషు,
మోహయన్తి చ సమృత్తౌ కథమర్థాః సుఖాఽవహాః. 173

అను. మరియు మిత్రమా! వినుము - "హంసలను తెల్లగాను - చిలుకలను ఆకుపచ్చరంగుగాను - (హరితవర్ణంగాను) నెమ్మళ్లను చిత్రవర్ణం గాను పుట్టించిన బ్రహ్మయే నీకు జీవనాధారం కల్పిస్తాడు." (172) ఇంకను మిత్రమా, సజ్జనుల రహస్యం వినుము.

"ఈ సంపదలను సంపాదనచేయడంలో దుఃఖం ఉంది - చోరాదులచే నశించిన దుఃఖం ఉంది. ఇక ఈ సంపదలు సమృద్ధిగా ఉన్నా మోహం (అజ్ఞానం) గల్గిస్తాయి. అట్టియెడ సంపదలు సుఖకరములు ఎట్లు అగును?" (173)

అపరశ్చ

శ్లో. ధర్మార్థే యస్య విత్రేహో వరం తస్య నిరీహతా,
ప్రజ్ఞాలనాద్ధి పఙ్కస్య దూరా దస్పర్శనం వరమ్.

యతః

శ్లో. యథా హ్యమిష మాకాశే పక్షిభిః శ్వాపదైర్భువి,
భక్ష్యతే సలిలే మత్స్యై స్తథా సర్వత్ర పిత్రవాన్. 175

అన్యచ్ఛ

శ్లో. రాజతః సలిలా దగ్నే శ్చోరతః స్వజనాదపి,
భయ మర్థవతాం నిత్యం మృత్యోః ప్రాణభృతా మివ.

అను. ఇంకనూ - "ధర్మం చేసేందుకై ధనకాంక్ష అందుమా, దానికంటె ధనకాంక్ష లేకుండడమే ఉత్తమం. బురదను త్రొక్కి పాదం కడుగుకొనడంకంటె బురదకు దూరంగా ఉండడం శుభం." (174)

ఏలనన - "మాంసాన్ని ఆకాశంలో పక్షులూ - భూమిపై చండాలాదులు - నీటిలో చేపలు మొదలైనవి ఎలా భక్షిస్తాయో అలాగే ధనవంతున్ని అందరు అంతటా భక్షిస్తారు." (175)

ఇంకనూ - "ప్రాణికోటికి మరణభయంవలె - ధనవంతుడికి ప్రభువువలన - నీటివలన - అగ్నివలన - దొంగలవలన - బంధుజనంవలన నిత్యం భయం ఉండును."

యథాహి

శ్లో. జన్మని క్లేశబహులే కిన్ను దుఃఖమతః పరమ్,
ఇచ్ఛా సమ్పద్యతో నా స్తి యచ్ఛేచ్ఛా న నివర్తతే. 177

అన్యచ్ఛ బ్రాతః శృణు

శ్లో. ధనం తావదసులభం లబ్ధం కృచ్ఛేణ పాల్యతే
లబ్ధనాశో యథా మృత్యుస్తస్మాదేతన్న చింతయేత్. 178

శ్లో. సా తృష్ణా చేత్ పరిత్యక్తా కో దరిద్రః క ఈశ్వరః,
తస్యా శ్చేత్ ప్రసరో దత్తో దాస్యజ్ఞా శిరసి స్థితమ్. 179

అను. ఎట్లనగా - "దుఃఖబహులం అయిన ఈ సంసారంలో (జన్మలో) కోరికకు దగినట్లు సంపద లభింపదు. ఇక కోరికయు నివర్తిల్లదు. ఇంతకంటె దుఃఖమైన విషయం ఏమి గలదు." (177)

సోదరా, మరియు వినుము

“ధనాన్ని సంపాదన చేయడం మొదటి కష్టం. సంపాదించిన దాన్ని రక్షించడం మిక్కిలి కష్టం. ఇక లభించిన ధనం నశించినచో మరణతుల్యదుఃఖం సంభవిస్తుంది. అందుచే ధనచింతన చేయరాదు.” (178)

“ధనాశను వీడినచో దర్మిదుడు లేడు ధనవంతుడు లేడు. ధనాశకు అవకాశం ఇచ్చినచో దాస్యం నెత్తిన ఉన్నట్లే అగును.”

అపరజ్ఞా

శ్లో. యద్యదేవ హి వాఙ్మేత తతో వాఙ్మా ప్రవర్తతే,
ప్రాప్త ఏవార్థతః సోఽర్థో యతో వాఙ్మా నివర్తతే. 180

కిం బహునా, విశ్రమ్భాఽఽలాపైః మయైవ సహాఽత్ర కాలో నీయతామ్.

యతః

శ్లో. ఆమరణాంతాః ప్రణయాః కోపా స్తత్క్షణభిజ్ఞురాః,
పరిత్యాగాశ్చ నిఃసజ్గా భవంతి హి మహాత్మనామ్. 181

అను. మరియు-“ఏ యే వస్తువునుగూర్చి చింతిస్తామో, ఆ యా వస్తువును గూర్చి కోరిక వృద్ధి అగును. దేనినుండి మనస్సు మరలునో-ఆ వస్తువు వస్తుతః లభించినదియే.” (180)

ఇక అధికంగా భాషించడం దేనికి : విశ్వాసయుక్తములైన సంభాషణలు చేస్తూ నాతో ఇచ్చట కాలం గడుపుము. ఏలనన “మహాత్ముల స్నేహాలు మరణ పర్యంతాలు-కోపాలు క్షణభంగురాలు. దానాదికములు ప్రతిఫలాపేక్షలేనివి అయి ఉండును.” (181)

గ. ఇతి శ్రుత్వా లఘుపతనకో బ్రూతే-‘ధన్యోఽసి, మన్థర ! సర్వథాఽఽశ్రయణీయోఽసి. యతః

శ్లో. సన్త ఏవ సతాం నిత్య మాపదుద్ధరణక్షమాః,
గజానాం పఙ్కమగ్నానాం గజా ఏవ దురన్ధరాః. 182

అను. ఇది విని లఘుపతనకుడు ఇలా అన్నాడు 'ఓ మన్థరా నీవు ధన్యుడవు. నీవు అన్నివిధాల ఆశ్రయింపదగినవాడవు. ఏల ననగా "సజ్జనులే సజ్జనులను ఆపదలనుండి ఉద్ధరించడానికి నిత్యం సమర్థులుగా ఉందురు. బురదలో మునిగిన ఏనుగులను ఏనుగులే ఉద్ధరింపగలవు."'

(182)

అపర ఇచ్చ

శ్లో. శ్లాఘ్యః స ఏకో భువి మానవానాం
స ఉత్తమః సత్పురుషః స ధన్యః,
యస్యాఽర్థినో వా శరణాఽఽగతా వా
నాఽఽశావిభజ్గా విముఖాః ప్రయాన్తి.

183

అను. మరియు-ఈ ప్రపంచంలో ఎవడివద్దకు వచ్చిన యాచకులు గానీ శరణార్థులు గాని నిరాశచే విముఖులై మరలిపోరో, అతడు మాత్రమే మానవులలో ప్రశంసనీయుడు ఉత్తముడు సత్పురుషుడు ధన్యుడు అనబడును.

గ. తదేవం తే స్వేచ్ఛాఽఽహార-విహారం కుర్వాణాః సన్తుష్టాః
సుఖం నివసన్తి స్మ. అథ కదాచి చ్చిత్రాజ్గనామా మృగః కేనాఽపి
త్రాసిత స్తత్రాఽఽగత్య మిలితః. తత్పశ్చాదాయాన్తం భయహేతుం
సమ్భావ్య మన్థరో జలం ప్రవిష్టః. మూషికశ్చ వివరం గతః. కాకోఽ
ప్యృడ్డియ వృక్షాఽగ్ర మారూఢః. తతో లఘుపతనకేన సుదూరం నిరూప్య
భయహేతు ర్న కోఽప్యవలమ్భితః. పశ్చాత్ తద్వచనా దాగత్య పునః
సర్వే మిలిత్వా తత్రైవోపవిష్టాః. మన్థరే తోక్తమ్ 'భద్ర మృగ కుశలం
తే స్వేచ్ఛయా చోదకా ద్యాఽఽహరోఽనుభూయతామ్. అత్రాఽవస్థా
నేన వన మిదం సనాదీక్రియతామ్ ఇతి.

అను. ఇలా లఘుపతనక-హిరణ్యక-మంథరులు మువ్వూరూ యథేచ్ఛగా ఆహారవిహారాదులు చేస్తూ సంతృప్తులై సుఖంగా నివసింపసాగారు. అంత ఒక నాడు చిత్రాంగుడు అనే జింక ఎవడో వేటకాడు వెంటపడగా భయపడి పరుగెత్తి వచ్చింది-వాటితోచేరింది. ఆ లేడి వెనుక ఏదో భయకారణం గలదు-అని అవి ఊహించాయి. అందువల్ల మంథరుడు నీటిలోనికి దూకాడు. హిరణ్యకుడు బొరి

యలో చొరబడ్డాడు. కాకి ఎగిరి ఎత్తైన చెట్టుకొమ్మపై కూర్చుంది. పిమ్మట లఘువతనకుడు చాల దూరం పరిశీలనగా చూచాడు. భయకారణం ఏమీ కనపడ లేదు. అంత అతడి మాటచే అందరు మరల వచ్చి చేరారు. అచ్చటనే కూర్చున్నారు, అప్పుడు మంథరకుడు ఇలా అన్నాడు - 'శుభమూర్తి, హరిణమా, నీకు కుశలమా! యథేచ్ఛగా ఆహారపానీయాలు గ్రహింపుము. ఇచ్చటనే ఉండి ఈ ఆడవిని పవిత్రం చేయుము.

గ. చిత్రాజ్ఞోబ్రూతే- 'లుబ్ధకత్రాసితోఽహం భవతాం శరణమాగతః, తతశ్చ భవద్భిః సహ మిత్రత్వమిచ్ఛామి. భవంతశ్చాఽనుకమ్యయన్తు మైత్ర్యేణ'. యతః-

శ్లో. తోభాద్వాఽథ భయాద్వాఽపి యన్త్యజేచ్ఛరణాఽఽగతమ్,

బ్రహ్మహత్యాసమం తస్య పాపమాహుర్మనీషిణః. 184

అను. అప్పుడు చిత్రాంగుడు (జింక) ఇలా చెప్పాడు. 'వేటకాడిచే భయ పెట్టబడినవాడనై మీ శరణం చొచ్చాను. అందువల్ల మీ మైత్రిని కోరుచున్నాను. మైత్రిని అనుగ్రహించండి. ఏల ననగా-

"లోభంవలనగానీ భయంవలనగానీ శరణాగతుణ్ణి ఎవడు రక్షింపడో, వాడికి బ్రహ్మహత్యా-తుల్యం అయిన పాపం వచ్చును. అని విజ్ఞులు అందురు."

గ. హిరణ్యకోఽప్యవదత్- 'మిత్రత్వం తావదస్మాభిః సహాఽయత్నేన నిష్పన్నం భవతః. యతః-

శ్లో. ఔరనం కృతసమ్భుతం తథా వంశక్రమాఽఽగతమ్,

రక్షకం వ్యసనేభ్యశ్చ మిత్రం జ్ఞేయం చతుర్విధమ్. 185

తదత్ర భవతా స్వగృహనిర్విశేషేణ స్థీయతామ్, ఇతి.

అను. అది విని హిరణ్యకుడు ఇలా అన్నాడు. 'మాతో స్నేహం అయితే తమకు అప్రయత్నంగానే సిద్ధించింది. ఏలననగా- మైత్రి నాల్గు విధాలు. ఒకటి పుత్రపౌత్రాది రక్తసంబంధమైంది. రెండు వివాహాదికం ద్వారా ఏర్పడేది. మూడు. వంశక్రమంగా సంభవించేది. నాల్గు అపదలనుండి రక్షించడం ద్వారా సిద్ధించేది.

‘కనుక తాము ఇచ్చట సొంతఇల్లుగా బావించి ఉండవచ్చును’

గ. తచ్చుత్వామృగః సానన్దో భూత్వా కృతస్వేచ్ఛాఽఽహారః
పానీయం పీత్వా జలాఽఽసన్న- వటతరుచ్ఛాయాయాముపవిష్టః.

అను. మృగం(జింక) అది విని ఆనందం పొందింది. తృప్తిగా(ఆహారం) పచ్చిక మేసింది. నీరు త్రాగింది. తటాకతీరాన ఉండే మట్టిచెట్టునీడన విశ్రాంతిగా శయనించింది.

గ. అథ మన్థరో బ్రూతే- ‘సఖే మృగ ! కేన త్రాసితోఽసి? అస్మిన్నిర్జ్జనే వనే కదాచిత్ కిం వ్యాధాః సఞ్చరన్తి? ఇతి. మృగేణోక్తమ్- “అన్తి కలిజ్జవిషయే రుక్మాజ్గదో నామ నృపతిః. స చ దిగ్విజయ వ్యాపారక్రమేణాఽఽగత్య చన్ద్రభాగానదీతీరే సమావేశితకటకో వర్తతే. ప్రాతశ్చ తేనాఽత్రాఽఽగత్య కర్పూరసరఃసమీపే భవితవ్యమ్. వ్యాధానాం ముఖాత్ కింవదన్తి శూయతే. తదత్రాఽపి ప్రాతరవస్థానం భయ హేతుకమిత్యాలోచ్య యథాకార్యం తథాఽఽరభ్యతామ్’. తచ్చుత్వా కూర్మః సభయమాహ- ‘మిత్ర! జలాశయాన్తరం గచ్ఛామి’. కాకమృగా వపి ఉక్తవన్తే- ‘మిత్ర! ఏవమస్తు’. హిరణ్యకో విమృశ్యాఽబ్రవీత్-“పునర్జలాశయే ప్రాప్తే మన్థరస్య కుశలమ్.” స్థలే గచ్ఛతోఽస్య కా విధా? యతః-

శ్లో. అమృంసి జలజన్తూనాం దుర్గం దుర్గనివాసినామ్,

స్వభూమిః శ్వాపదాదీనాం రాజ్ఞాం నైన్యం పరం బలమ్. 186

అను. అంత మంథరుడు ఇలా అడిగాడు- ‘మిత్రమా చిత్రాంగా! ఎందుకు భయపడినావు? జనశూన్యం అయిన ఈ అడవిలో ఎన్నడేని వేటకాండ్రు సంచరిస్తారా? చిత్రాంగుడు (జింక)ఇలా బదులు పల్కాడు- కలింగదేశమున రుక్మాంగదుడు అనే రాజు గలడు. అతడు దిగ్విజయయాత్ర చేస్తూ చంద్రభాగానదీతీరం చేరాడు. అచ్చట గుడారాలు వేసి ప్రస్తుతం బసచేశాడు. రేపు వేకువన ఇచ్చటకి వచ్చి ఈ కర్పూరసరోవరం సమీపాన విడిది చేయును. అని వేటకాండ్రు అను

కొనుచూ ఉండగా విన్నాను. అందువల్ల రేపు వేకువన ఇచ్చట ఉండడం అపాయకరంగా బావిస్తున్నాను. ఈ విషయం ఆలోచన చేసి ఏది మంచిదో అలా చేయడం శుభం'. అది విని తాజేలు భయపడి ఇలా అంది. 'మిత్రమా! మఱియొక సరస్సు నకు పోయేదను'. అందుకు కాకి జింక ఇలా అన్నాయి. 'మిత్రమా, అలాగే చేయుము. ఆ మాటను పొరణ్యకుడు విమర్శించి ఇలా పల్కాడు. 'వేటొక కొలను చేరితే మంథరుడు సుఖంగానే ఉంటాడు. కాని నేలపై పోయేటప్పుడు (మధ్యలో) ఇతడి గతి ఏమగునో గదా? ఏలననగా.

జలచరాలకు జలం, కోటలో ఉండేవారికి కోట, పులులు మొదలైన హింసక (శ్వాపద) జంతువులకు ఆడవీ, రాజులకు నైన్యం బలదాయకములు.

గ. అథాఽప్యుపాయశ్చిన్యతామ్. తథా చోక్తమ్.

శ్లో. ఉపాయేన హి యచ్ఛక్యం స తచ్ఛక్యం పరాక్రమైః,
శృగాలేన హతో హస్తీ గచ్ఛతా పజ్జ్వవర్తనా.

187

తద్యథా—

అను. అయినా ఉపాయం ఆలోచించండి. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

“ఏది ఉపాయంచే సాధ్యమగునో అది పరాక్రమాలచే సాధ్యం గాదు.. బురదదారిలో పయనిస్తూ నక్క ఏనుగును చంపింది. అదెట్లనగా.

7. కర్పూరతిలకహస్తీకథా

(కర్పూరతిలకం అనే ఏనుగు కథ)

గ. అస్తి బ్రహ్మరణ్యే కర్పూరతిలకో నామ హస్తీ. తమవలోక్య సర్వే శృగాలాశ్చిన్తయన్తి స్మ. “యద్యయం కేనాఽప్యుపాయేన మ్రియతే తదాఽస్మాకమేతేన దేహేన మాసచతుష్టయస్య స్వేచ్ఛాభోజనం భవేత్’

ఇతి. తతస్తస్మద్భ్యాదేకేన వృద్ధశ్చగాలేన ప్రతిజ్ఞా కృతా- మయా బుద్ధి-
ప్రభావాదస్య మరణం సాధయితవ్యమ్." అనంతరం స వజ్చకః కర్పూర-
తిలకసమీపం గత్వా సాష్టాంగపాతం ప్రణమ్యోవాచ- "దేవ : దృష్టిప్రసా-
దం కురు" ఇతి. హస్తీ బ్రూతే- 'కస్త్యమ్? కుతః సమాయాతః'.
సోఽవదత్- 'జమ్బుకోఽహం సర్వైర్వనవాసిభిః పశుభిర్మిలిత్వా భవ-
త్సకాశం ప్రస్తాపితః, యద్విదా రాజ్ఞా స్థాతుం న యుక్తమ్. తదత్రాఽట-
వీరాజ్యేభిషేక్తుం భవాన్ సర్వస్వామి గుణోపేతో నిరూపితః. యతః-

శ్లో. కులాఽఽచారజనాఽఽచారై రతిశుద్ధః ప్రతాపవాన్,

ధార్మికో నీతికుశలో స స్వామీ యజ్యతే భువి.

188

అను. బ్రహ్మరణ్యంలో కర్పూరతిలకం అనే ఏనుగు ఉంది. నక్కలు
అన్నీ దాన్ని చూచాయి. ఇలా తలంచాయి- 'దీన్ని ఏదేని ఉపాయంచే చంపితి
మేని దీన్ని దేహాన్ని నాల్గనెలలు హాయిగా విందుభోజనంగా తినవచ్చును'.
అంత వాటిలో ఒక ముసలినక్క ముందుకు వచ్చి ఇలా ప్రతిజ్ఞ చేసింది- 'నేను
నా బుద్ధిబలంచే దీన్ని చంపెదను.' పిమ్మట ఆ మోసకారి అయిన నక్క కర్పూర-
తిలకంవద్దకు పోయింది- సాష్టాంగపాతంగా ప్రణమిల్లింది. ఇలా విన్నవించింది-
"దేవా : దయాదృష్టిని అనుగ్రహింపుడు". ఏనుగు ఇలా అంది- 'ఎవరు నీవు ?
ఎందుకు వచ్చావు?' నక్క ఇలా సమాధానం పలికింది- 'నేను నక్కను. అడవి
లోని జంతువులు అన్నీ సభ చేశాయి.' నన్ను తమవద్దకు పంపాయి. వాటి సం-
దేశం ఇది- 'ప్రభువు లేకుండా ఉండడం సముచితంగా లేదు. అందువల్ల ఈ
అరణ్యరాజ్యానికి తమ్ము ప్రభువులనుగా అభిషేకింపదలచాము. తమ యందు
ప్రభువునకు యోగ్యులైన గుణాలు అన్నీ ఉన్నాయి. ఏలననగా-

'కులాచారంచేతనూ లోకాచారంచేతనూ పవిత్రుడూ, ప్రతాపవంతుడూ,
ధార్మికుడూ, నీతినిపుణుడూ, అయినవాడే ప్రభువు అగుటకు తగినవాడు. 188

అపరఞ్చ పశ్య-

శ్లో. రాజానం ప్రథమం విద్ధేత్ తతో భార్యాం తతో ధనమ్,

రాజన్యసతి లోకేఽస్మిన్ కుతో భార్యా కుతో ధనమ్.

189

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. పర్జన్య ఇవ భూతానామాధారః పృథివీపతిః,
వికలేఽపి హి పర్జన్యే జీవ్యతే న తు భూపతౌ.

190

అను. మరియు (వినుము) చూడుము-

“మొదట ప్రభువును ఆశ్రయించాలి. పిమ్మట భార్యను గ్రహించాలి. ఆ
మీదట ధనం ఆర్జించాలి. ఈ ప్రపంచంలో ప్రభువు లేనిచో భార్య ఎక్కడిది?
ధనం ఎక్కడిది?”

189

మరియు-“మేఘంవలె ప్రాణికోటికి అంతకూ ప్రభువే ఆధారం. ఒకప్పుడు
మేఘం వర్షింపకపోయినా ఏదోవిధంగా జీవించవచ్చును గాని ప్రభువు లేనిచో
జీవింప సాధ్యంగాదు.”

190

కీర్తన-

శ్లో. నియతవిషయవర్తీ ప్రాయశో దణ్డయోగా
జ్జగతి పరవశేఽస్మిన్ దుర్లభః సాధువృత్తః,
కృశమపి వికలం వా వ్యాధితం వాఽధనం వా
పతిమపి కులనారీ దణ్డభీత్యాఽభ్యువైతి.

అను. “ఈ పరాధీనమైన ప్రపంచంలో మానవుడు సాధారణంగా ‘దండి
స్తారు’ అనే భయంవల్లనే నియత (నీతిబద్ధ) వర్తనపై ఉన్నాడు. సహజసాధు
వర్తనకు దుర్లభం. కులకాంత నైతం దండిస్తారు అనే భయంవల్లనే భర్త (శోకా
దికంచే) కృశించినవాడైనా, వికలాంగుడైన, రోగి అయినా, ధనహీనుడైనా
సేవిస్తూ ఉంది.”

గ. తద్యథా లగ్నవేలా న చలతి తథా కృత్వా సత్వరమాగమ్య-
తాం దేవేన” -ఇత్యేవముక్త్యా స ఉత్థాయ చలితః. తతోసౌ రాజ్య
తోభాఽఽకృష్టః కర్పూరతిలకః శృగాలదర్శితవర్తమా దావన్ మహా
పజ్జే నిమగ్నః. హస్తినోక్తమ్- ‘సఖే! శృగాల! కిమధునా విధేయమ్?
మహాపజ్జే పతితోఽహం మ్రియే. పరావృత్య పశ్య” శృగాలేన విహ
స్యోక్తమ్- ‘దేవ! మమ పుచ్చాగ్రే హస్తం దత్త్వా ఉత్తిష్ఠ. యస్మాన్మ

ద్విధస్య వచసి త్వయా విశ్వాసః కృతః. తస్య ఫలమేతత్. తదను భూయతామశరణం దుఃఖమ్.

అను. అందుచే రాజ్యాభిషేకలగ్నవేల అతిక్రమింపకముందే ప్రభువులు దయచేయండి'. ఇలా అని ఆ నక్క అచ్చటినుండి లేచిపోసాగింది. అప్పుడు కర్పూరతిలకం అనే ఈ ఏనుగు రాజ్యపీఠంపై ఆశచే ఆకర్షితమై నక్కవెంట పరుగెత్తుచూ పెద్ద బురదలో చిక్కుపడించి. కదలజాలక నక్కతో ఇలా అంది- 'మిత్రమా! నక్కా! ఇప్పుడు ఏమి చేయాలి- గొప్ప బురదలో మునిగి మరణిస్తున్నాను'. నక్క నవ్వుతూ ఇలా పల్కింది- "ప్రభూ! నా తోక కొనను తోండములో పట్టుకొని పైకి రండి. నావంటివాడి మాటను నమ్మినందులకు లభించిన ఫలం ఇది. అందుచే దిక్కులేని దుఃఖం ఆనుభవింపుము".

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. యదాఽసత్సృజరహితో భవిష్యసి భవిష్యసి,

యదాఽసజ్జనగోష్ఠీషు పతిష్యసి పతిష్యసి.

192.

తతో మహాపజ్జే నిమగ్నో హస్తీ శృగాలై ర్భక్షితః, అతోఽహం. బ్రవీమి- 'ఉపాయేన తు యచ్ఛక్యమ్ ఇత్యాది.

అను. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు- "ఎప్పుడు దుర్జనస్నేహరహితుడవై ఉండెదవో అప్పుడు ఉండెదవు (జీవితుడవై ఉండెదవు). ఎప్పుడు దుర్జనగోష్ఠి లతో (స్నేహంలో) పడెదవో అప్పుడు పడిపోయెదవు (మరణిస్తావు)". 192

తర్వాత బురదలో చిక్కుపడిన ఏనుగు మరణించింది. నక్కలు అన్నీ దాన్ని భక్షించాయి. అందుచే నేను (హిరణ్యకుడను) తెల్పుచున్నాను. 'ఉపాయేన తు యచ్ఛక్యం'- ఇత్యాదిగ.

గ. తతస్తద్దితవచనమవధీర్య మహతా భయేన విముగ్ధ ఇవ మన్థరస్తజ్జలాఽఽశయముత్సృజ్య ప్రచలితఃః తేఽపి హిరణ్యకాదయః స్నేహాదనిష్ఠం శక్కుమానాస్తమనుజగ్ముః. తతస్తలే గచ్ఛన్ కేనాఽపి వ్యాధేన వనే పర్యటతా సమన్థరః ప్రాప్తః. స చ తం గృహీత్వోత్థాయ.

ధనుషి బద్ధ్యా 'ధన్యోఽస్మి' త్యభిదాయ భ్రమణక్లేశాత్ షుత్పిపాసాఽఽ
కులః స్వగృహోఽభిముఖం ప్రయాతః.

అను. అంత మందరుడు (తాజేలు) హిరణ్యకుడి హితవాక్కులను లక్ష్యం చేయలేదు. భయంచే భ్రాంతుడయ్యాడు. ఆ సరస్సును విడిచి పోసాగాడు. అప్పుడు హిరణ్యకుడు మొదలైనవారు అతనికి కిడును శంకించారు. అతడికి వెనుకనే (ప్రచ్ఛన్నంగా) కదిలారు. ఇంతలో అడవిలో తిరిగే ఒకానొక వేటకాడు నేలపై పయనించే మందరుడిని చూచాడు. వెంటనే పట్టుకొన్నాడు. వింటికొమ్మున బంధించాడు. అనాయాసలాభంచే తనను అదృష్టవంతుడిగా భావించాడు. అడవిలో తిరిగిన బడలికచే ఆకలిదప్పలచే కలత నందినవాడై ఇంటిదారి పట్టాడు.

గ. అథ తే మృగవాయసమూషికాః పరం విషాదముపగతాః
తమనుగచ్ఛన్తి స్మ. తతస్తు హిరణ్యకో విలపతి.

శ్లో. ఏకస్య దుఃఖస్య న యావదన్తం
గచ్ఛామ్యహం పారమివార్ణవస్య,
తావద్ద్వితీయం సముపస్థితం మే
చిద్రేష్వనర్థా బహులీభవన్తి.

193

అను. ఇది చూచి జింక- కాకి- ఎలుక ఈ మూడూ మిక్కిలి దుఃఖం పొందాయి. వేటకాణ్ణి అనుసరించాయి. అప్పుడు హిరణ్యకుడు ఇలా విలపించాడు-

"సముద్రంయొక్క వేరొకతీరంవలె ఒక దుఃఖంయొక్క అంతాన్ని పొందకముందే నాకు మఱియొక దుఃఖం దాపురించింది. అపదలందే అపదలు అధికంగా వచ్చిపడును."

193

శ్లో. స్వభావజం తు యన్మిత్రం భాగ్యేనైవాఽభిజాయతే,
తదకృత్రిమసౌహార్దమాపత్స్వపి న ముఞ్చతి.

194

అపి చ-

శ్లో. న మాతరి న దారేషు న సోదర్యే న చాత్మజే,
విశ్వాసస్తాదృశః పుంసాం యాదృజ్మిత్రే స్వభావజే.

195

అను. సహజమిత్రుడు భాగ్యంచేతనే లభిస్తాడు. అట్టివాడి సహజస్నేహం
ఆపదలందునూ తొలగిపోదు. 194

మరియూ- “మానవులకు సహజమిత్రుడియందు ఎంత నమ్మకం ఉండునో,
అంత నమ్మకం తల్లియందూ, భార్యయందూ, సోదరుడియందూ, పుత్రుడి
యందూ ఉండదు.” 195

గ. ఇతి ముహూర్విచిన్త్య ప్రాహ- ‘అహో, మే దుర్దైవమ్.
యతః:-

శ్లో. స్వకర్మసంతానవిచేష్టితాని
కాలాన్తరాఽఽవర్తిశుభాఽశుభాని,
ఇహైవ దృష్టాని మయైన తాని
జన్మాన్తరాణీవ దశాన్తరాణి. 196

అథవా- ‘ఇత్థమేవైతత్’-

శ్లో. కాయః సన్నహితాఽపాయః సమృదః పదమాపదామ్,
సమాగమాః సాఽపగమాః సర్వముత్పాది భజ్జురమ్. 197

అను. ఇట్లు పలుమారులు విచారించి ఇలా అన్నాడు. ‘అయ్యో! నా దుర
దృష్టం (వీమందును). ఏలననగా-

“పూర్వకర్మసమూహ సంప్రాప్త్యములూ కాలాంతరబోగ్యశుభాఽశుభ
రూపాలు అయిన దశలు అన్నీ నేను ఈజన్మలోనే అనుభవించాను.” 196

ఇది ఇంతే. “శరీరం క్షణభంగురం. సంపదలు ఆపదలకు నిలయాలు.
మిత్రతాదిసమాగమాలు అన్నీ వియోగకలితాలు. పుట్టునది అంతా గిట్టునదియే.”

గ. పునర్విమృశ్యాఽఽహ-

శ్లో. శోకాఽరాతిభయత్రాణం ప్రీతివిశ్రమ్భభాజనమ్,
కేన రత్నమిదం సృష్టం మిత్రమిత్యక్షరద్వయమ్. 198

శ్లో. మిత్రం ప్రీతిరసాయనం నయనయోరానందనం చేతనః

పాత్రం యత్ సుఖదుఃఖయోః సమమిదం పుణ్యాత్మనా లభ్యతే,
యేచాఽన్యే సుహృదః సమృద్ధిసమయే ద్రవ్యాఽభిలాషాఽఽకులాః
తే సర్వత్ర మిలన్తి తత్తన్మికషగ్రావా తు తేషాం విపత్. 199

అను. మరలా విచారించి ఇలా పల్కాడు-

“దుఃఖంనుండియూ శత్రువునుండియూ భయంనుండియూ రక్షించునదియూ, స్నేహానికి నమ్మకానికి స్థానం అయినదే అయిన ‘మిత్రం’ అనే రెండు అక్షరాలను ఏ మహాత్ముడు పుట్టించాడో.” 198

మరియూ- ‘కన్నులకు ప్రేమ అనే రసాయనం (సిద్ధాపదం) వంటివాడూ, మనస్సునకు ఆనందదాయకుడూ, సుఖదుఃఖాలలో సమాన భాగస్వామియూ అయిన మిత్రుడు పుణ్యాత్మునకే లభిస్తాడు. ఇక ఐశ్వర్యసమృద్ధి ఉన్నప్పుడు ధనాశచే పీడితులై చేరే మిత్రులు అంతటా లభిస్తారు. అపదయే అట్టివారికి పరీక్షయైన ఒకపిడిరాయి.’ 199

గ. ఇతి బహు విలప్య హిరణ్యకశ్చిత్రాజ్ఞ- లఘుపతనకావాహ-
“యావదయం వ్యాధో వనాన్న నిఃసరతి తావన్మన్థరం మోచయితుం
యత్నః క్రియతామ్”। తావూచతుః- “సత్వరం యథాకార్యముపదిశ”
హిరణ్యకో బ్రూతే- ‘చిత్రాజ్ఞో జలసమీపం గత్వా మృతమివాఽఽత్మానం
నిశ్చేష్టం దర్శయతు. కాకశ్చ తస్యోపది స్థిద్వా చక్ష్యా కిమపి విలిఖతు.
తదా నూనమేనేన లుబ్ధకేన మృగమాంసార్థినా తత్ర కచ్ఛపం పరిత్యజ్య
సత్వరం గన్తవ్యమ్. తతోఽహం మన్థరస్యబన్ధనం చేత్స్యామి. సన్నిహితే
లుబ్ధకే భవద్భ్యాం పలాయితవ్యమ్.”

అను. ఇలా హిరణ్యకుడు పెక్కువిధాల విలపించాడు. పిమ్మట లఘు పతనకుడిని చిత్రాంగుడిని చూచి ఇట్లు చెప్పాడు ‘ఈ వేటకాడు ఈ అడవిని దాటి పోకముందే మంథరుణ్ణి విడిపించటానికి ఏదేని ప్రయత్నం చేయాలి’ వారిరువురూ అడిగారు ‘నీవే కర్తవ్యాన్ని వెంటనే బోధింపుము. అంత హిరణ్యకుడు

ఇట్లు తెల్పాడు “ఇతడు పోయే దారిలో ఏదేని మడుగువద్దకు చిత్రాంగుడు ముందుగా వెళ్ళాలి. నీటికి దగ్గరగా చచ్చినట్లు ఏమాత్రం కదలకుండా పరుండాలి. అతడిపైన లఘువతనకుడు వ్రాలి ముక్కుతో ఏదో గీకుతూ ఉండాలి. అది వేటగాడు చూడగనే మంథరుణ్ణి నేలపై ఉంచును. లేడిమాంసంపై ఆశతో వెంటనే చిత్రాంగుని సమీపింప నెంచును. అతడు అచ్చటినుండి కదలగానే నేను మంథరుని బంధాలను కొరికివేస్తాను. వాడు మీదగ్గరికి వచ్చునంతలో మీరు ఇరువురూ పారిపొండు”.

గ. తతశ్చిత్రాజ్ఞ లఘువతనాభ్యాం శీఘ్రం గత్వా తథాఽనుష్ఠితే సతి స వ్యాధః పరిశ్రాంతః పానీయం పీత్వా తరోరథస్తాదుపవిష్టః సన్ తథావిధం మృగమపశ్యత్. తతః కచ్చపం జలసమీపే నిధాయ కర్తరికామాదాయ ప్రహృష్టమనా మృగాన్తికం చలితః. అత్రాన్తరే హిరణ్యకేన ఆగత్య మన్థరస్య బన్ధం చిన్నమ్. చిన్నబన్ధనః కూర్మః సత్వరం జలాశయం ప్రవిష్టః. స చ మృగః ఆసన్నం తం వ్యాధం విలోక్యోత్థాయ పలాయితః. ప్రత్యావృత్య లుబ్ధకో యావత్తరుతల మాయాతి తావత్కూర్మ మపశ్యన్నచిన్తయత్ ‘ఉచితమేవై తస్మమాఽ సమీక్ష్య కారిణః యతః.

శ్లో. యో ద్రువాణి పరిత్యజ్య అద్రువాణి నిషేవతే,
ద్రువాణి తస్య నశ్యన్తి అద్రువం నష్టమేవ హి. 200

అను. పిమ్మట చిత్రాంగ లఘువతనకులు అలాగే చేశారు. అలసిన వేటకాడు మడుగులో నీరు త్రాగాడు. తీరాన ఉండే చెట్టుక్రింద కూర్చున్నాడు. ఎదురుగా అలా ఉండే లేడిని చూచాడు వెంటనే తాబేలుచు (పెంటికొమ్మున గట్టుకొన్నదానిని) ఆ నీటిదగ్గరనే భూమిపై ఉంచాడు. కత్తి తీసికొని సంతోషంతో లేడి ఉండే చోటుకు కదిలాడు. ఇంతలో హిరణ్యకుడు (ఎలుక) వచ్చాడు. మంథరుడి బంధాలను కొరికివేశాడు. తోడనే మంథరుడు మడుగులో చొరబడ్డాడు. జింకయు కాకియూ వేటకాడు సమీపించడాన్ని గమనించాయి. జింక పరుగెత్తింది. కాకి ఎగిరిపోయింది. వేటకాడు ఇది గుర్తించాడు. వెనుకకు మరలి

చెట్టువద్దకు వచ్చాడు. తాబేలు లేకపోవడం గ్రహించి ఇలా విచారించాడు. 'అలోచనాశూన్యంగా పనిచేసిన నాకు ఇది జరుగడం సముచితమే. ఏలననగా

“ఎవడు (సంప్రాప్త) స్థిరవస్తువును వదలి అప్రాప్తవస్తువునకై ఆశపడి పోవునో - అట్టివాడికి (లబ్ధి) ప్రాప్తవస్తువు చేజారిపోవును. ఇక అప్రాప్తవస్తువు లేనే లేదు గదా.” (200)

గ. తతోఽసౌ స్వకర్మవశాన్నిరాశః కటకం ప్రవిష్టః. మన్థరా దయశ్చ సర్వే ముక్తాఽఽపదః స్వస్థానం గత్వా యథాసుఖమాస్థితాః.

అను. అంత వేటకాడు తన కర్మను నిందించుకుంటూ నిరాశతో ఇల్లు చేరాడు. ఇక మంతరుడు మొదలైన మిత్రులు నల్గురు అపదను తప్పించుకొన్న వారై తమ నెలవులు చేరారు - సుఖంగా నివసింపదొడగారు.

గ. అథ రాజపుత్రైః సానన్దముక్తమ్ - 'సర్వే శ్రుతవన్తః సుఖినో వయమ్ సిద్ధం నః సమీహితమ్. విష్ణుశర్మోవాచ “ఏతద్భవతా మభిలషితమపి సమృన్నమ్. అపరమతి ఇదమస్తు.

శ్లో. మిత్రం యాన్తు చ సజ్జనా జనపదై ర్లక్ష్మీః సమాలభ్యతాం భూపాలాః పరిపాలయన్తు వసుధాం శశ్వత్ స్వధర్మే స్థితాః, ఆస్తాం మానసతుష్టయే సుకృతినాం నీతిర్నవోడేవ వః కల్యాణం కురుతాం జనస్య భగవాంశ్చంద్రార్థచూడామణిః.

ఇతి శ్రీమన్నారాయణ పణ్డిత సజ్జహితః హితోపదేశే మిత్ర లాభః సమాప్తః.

అను. అంత రాజపుత్రులు ఆనందమంది ఇలా అన్నారు - 'అందరం ఈ మిత్రలాభకథలు విన్నాము. సుఖం పొందాము. మా కోరిక సిద్ధించింది.' విష్ణుశర్మ ఇట్లు వల్కాడు - 'మీరు అభిలషించిన విధంగానే ఈ మిత్రలాభం తెలువబడింది. మరియు ఈ క్రింది శుభం సిద్ధించుగాక.

సజ్జనులు మంచిమిత్రులను పొందుదురుగాక. దేశములు (దేశవాసులు)

లక్ష్మీసంపన్నత నొందును గాక. ప్రభువులు నిత్యం స్వధర్మనిరతులై భూమిని పాలింతురుగాక. ఈ నీతి నవవదువువలె సజ్జనులకు సంతోషం గల్గించుగాక చంద్ర - కలా శిరోమణియైన భగవానుడు శివుడు మానవులకు శుభములను అనుగ్రహించుగాక.

ఇది శ్రీమన్నారాయణ పండిత సంగృహీతమైన హితోపదేశ మిత్రలాభమునకు శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి రచించిన ఆంధ్రానువాదం సమాప్తం.

హితోపదేశః - సుహృద్భేదః.

హితోపదేశం - సుహృద్భేదం

గ. అథ రాజపుత్రతా ఊచుః - 'ఆర్య మిత్రలాభః శ్రుతస్తావ-
దస్మాభిః. ఇదానీం సుహృద్భేదం శ్రోతుమిచ్ఛామః". విష్ణుశర్మోవాచ-
'సుహృద్భేదం తావచ్ఛృణుత యస్యాయ మాద్యః శ్లోకః.

శ్లో. వర్ధమానో మహాన్ స్నేహో మృగేంద్రవృషయోర్వనే,
పిశునేనాతిలుభేన జమ్బుకేన వినాశితః. 1

అను. అంత రాజపుత్రులు ఇలా అడిగారు - 'ఆర్యా! మిత్రలాభం,
విన్నాం. ప్రస్తుతం మిత్రభేదాన్ని వినదలచాము'. విష్ణుశర్మ ఇట్లు చెప్పాడు -
'మిత్రభేదం వినుడు.

దాని మొదటిశ్లోకం ఇది. (శ్లోకభావం.)

"ఒక అడవిలో సింహానికి వృషభానికి మైత్రి ప్రవర్ధమానంగా ఉంది.
చాడీకోరూ దురాశాయుక్తం అయిన ఒక నక్క వాటి మైత్రిని నాశం చేసింది".

గ. రాజపుత్రైరుక్తమ్ - 'కథమేతత్' ? విష్ణుశర్మ కథయతి-
"అస్తి దక్షిణాపథే సువర్ణవతీ నామ నగరీ. తత్ర వర్ధమానో నామ,
వణిజ్ఞీవసతి తస్య ప్రచురేఽపి విత్తేఽపరాన్ బన్ధూ నతినమృద్ధాన్.
సమీక్ష్య పునరర్థవృద్ధిః కరణీయా ఇతి మతిర్బభూవ. యతః.

శ్లో. అదోఽదః పశ్యతః కస్య మహిమా నోపచీయతే,
ఉపర్యుపరి పశ్యంతః సర్వ ఏవ దరిద్రతి. 2

అను. రాజపుత్రులు అన్నారు “ఇది ఎట్లు?” విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్ప సాగాడు.

దక్షిణదేశంలో సువర్ణవతి అనే నగరం ఉంది. అందు వర్ణమానుడు అనే వైశ్యుడు నివసిస్తున్నాడు. అతనివద్ద అధికంగా ధనం ఉంది. అయినా తనకంటె ధనవంతులైన బంధువులను చూచి ఇంకా అధికంగా ధనం సంపాదించాలి - అనే కోరిక గల్గింది. ఏలనన తనకంటె క్రిందివారిని చూచేవాడు ఎవడు వృద్ధిలో ఉండడు. అనగా వారికంటె ఇతడు తనను గొప్పగా తలంచును అని భావం. అలాగే తమకంటె ఎక్కువవారిని చూచేవారు ఆందరూ దరిద్రులే. అనగా ఎక్కువ తక్కువ అనే భావాలు సాపేక్షములు అని సారాంశం. (2)

అపరశ్చ

శ్లో. బ్రహ్మహోఽపి నరః పూజ్యో యస్యాఽస్తి విపులం ధనమ్,
శశినస్తుల్యవంశోఽపి నిర్ధనః పరిభూయతే. ౩

అన్యచ్ఛ -

శ్లో. అవ్యవసాయినమలసం దైవపరం సాహసాచ్ఛ పరిహీనమ్,
ప్రమదేవ హి వృద్ధపతిం నేచ్ఛత్యుపగూహితుం లక్ష్మీః. 4

అను. ఇంకనూ “అధికంగా ధనం ఉండేవాడు బ్రహ్మహత్య చేసినవాడైనా పూజనీయుడు అగును. ధనహీనుడు చంద్రునితో సమానమైన వంశంలో పుట్టినా అవమానం పొందును.” (3)

మరియూ - “లక్ష్మి సాహసహీనుడై అంతా దైవం ఆదృష్టం అనుచూ, ఎలాటి ప్రయత్నం చేయక, సోమరిగా ఉండేవానిని - యువతి ముసలిమగడిని చాలె కౌగలించదలంపదు.” (4)

కింశ్చ

శ్లో. ఆలస్యం, శ్రీసేవా సరోగతా జన్మభూమివాత్సల్యమ్,
సంతోషో భీరుత్వం షడ్ వ్యామూతా మహత్త్వస్య. 5

యతః

శ్లో. సమృదా సుస్థిరమ్మన్యో భవతి స్వల్పయాఽపి యః,
కృతకృత్యో విధిర్మన్యే న వర్ధయతి తస్య తామ్. 6

అను. మరియు- “సోమరితనం, స్త్రీవ్యసనం, అనారోగ్యం, జన్మభూమిపై
ప్రేమ, (=జన్మభూమిని వదలలేకపోవడం) సంతోషం, భయం, అనే ఈ ఆరూ
అభివృద్ధికి ఆటంకాలు.” 5

ఏలనన- “ఎవడు అల్పసంపదచేతనే తనను సుస్థిరసంపద గలవాడినిగా
తలంచునో అట్టివాడి భాగ్యం అంతటితో అగుతుంది- ఇక వాణ్ణి వృద్ధి నొందిం
పడు.” 6

గ. అపరఞ్చ-

శ్లో. నిరుత్సాహం నిరానన్దం నిర్వీర్యమరినన్దనమ్,
మా స్మ సీమన్తినీ కాచిజ్జనయేత్ పుత్రమీదృశమ్. 7

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అలబ్ధం చైవ లిప్సేత లబ్ధం రక్షేదవక్షయాత్,
రక్షితం వర్ధయేత్ సమ్యక్ వృద్ధం తీర్థేషు నిక్షిపేత్. 8

అను. “ఉత్సాహం ఆనందం పరాక్రమం మొదలైన సుగుణాలు లేనివాడూ,
ఆందువలననే శత్రువులకు ఆనందం గల్గించేవాడూ అయిన పుత్రుణ్ణి ఏ యువ
తియు ప్రసవించకుండుగాకః” 7

ఆందువలననే విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

“లభించనిదాన్నే కోరవలెను-లభించినదాన్ని(చోరాది) హాని నుండి రక్షిం
చాలి. రక్షించినదాన్ని అభివృద్ధి నొందించాలి. అలా అభివృద్ధమైన సంపదను
పుణ్యకార్యాలకు వినియోగించాలి.”

గ. యతోఽలబ్ధమిచ్ఛతోఽర్థయో గాదర్థస్యప్రాప్తిరేవ. లబ్ధస్యాఽ
ప్యరక్షితస్య నిదేరపి స్వయం వినాశః. అపి చాఽవర్థమానశ్చాఽర్థః

కాలే స్వల్పవ్యయేఽప్యజ్ఞానవత్ క్షయమేతి. అనుపభుజ్యమానశ్చ నిష్ప్రయోజన ఏవ సః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ధనేన కిం యో న దదాతి నాఽశ్నుతే

బలేన కిం యశ్చ రిపూన్నబాధతే,

శ్రుతేన కిం యో నచ ధర్మమాచరేత్

కిమాత్మనా యో న జితేన్ద్రియో భవేత్.

9

అను. ఏలనన- లభించని ధనాన్ని కోరేవాడికి (తగిన యత్నం వలన) ధనప్రాప్తియే గలదు. లబ్ధం అయినది నిధియైనా ఆరక్షితం అయినచో స్వయంగానే (ఖర్చు చేయకున్నా) చోరాదులవలన నశిస్తుంది. ఇక వృద్ధి నొందింపక అలాగే ఉంచినచో చిన్న చిన్న ఖర్చులవల్లనూ కాటుకవలె (క్రమంగా) తగ్గిపోతుంది. అలా క్షయం అగును అని తలంచి అనుభవించక ఉంచినచో ఆ ధనం నిరర్థకమే అగును. పెద్దలు ఇలా చెప్పారు-

“దానం చేయడానికి తాను అనుభవించడానికి ఉపయోగపడని ధనం ఎందులకు? శత్రువులను బాధించనివాని బలం ఎందులకు? ధర్మాచరణ లేని శాస్త్రజ్ఞానం ఎందులకు? ఇంద్రియనిగ్రహం లేనివాని ఆత్మజ్ఞానం ఎందులకు?”

9

యతః-

శ్లో. జలబిన్దునిపాతేన క్రమశః పూర్యతే ఘటః,

స హేతుః సర్వవిద్యానాం ధర్మస్య చ ధనస్య చ.

10

శ్లో. దానోపభోగరహితా దివసా యస్య యాన్తి వై,

స కర్మకారభస్త్రైవ శ్వసన్నపి న జీవతి.

11

అను. ఏలననగా- “క్రమంగా నీరు బొట్టుబొట్టుగా పడడంచే కడవ నిండుతూ ఉంది. అలాగే సర్వవిద్యలనూ, ధర్మాన్ని, ధనాన్ని క్రమపద్ధతిలో అభివృద్ధి నొందించాలి.”

10

ఎవని దినాలు- “దానం, ఉపభోగం (ధనానుభవం) లేనివై గడుస్తాయో, అట్టివాడు కమ్మరివాడి తోలుతిత్తివలె ఊపిరి (గాలి) పీల్చుచున్ననూ- చచ్చిన వాడితో సమానం.”

11

గ. ఇతి సజ్జీవ్య నందక- సజ్జీవకనామానౌ వృషభౌ దురి
నియోజ్య శకటం నానావిధద్రవ్యపూర్ణం కృత్వా వాణిజ్యేన గతః కాశ్మీ
రం ప్రతి. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. అజ్ఞానస్య క్షయం దృష్ట్వా వల్మీకస్య చ సజ్జాయమ్,
అవన్యం దివసం కుర్యాద్దానాధ్యయనకర్మసు. 12

యతః-

శ్లో. కోఽతిభారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినామ్,
కో విదేశః సవిద్యానాం కః పరః ప్రియవాదినామ్. 13

అను. ఇలా ఆ వైశ్యుడు (వర్తమానుడు) తలంచాడు- (అచ్చట లభించే)
వలురకాలైన వస్తువులచే బండిని నింపాడు. బండిని లాగుటకు నందక-సంజీవక
ములు అనే ఎద్దులను కట్టాడు. వ్యాపారార్థియై కాశ్మీరదేశదిశగా పయనం సాగిం
చాడు. 12

మరియు- “అల్పంగా వాడబడినా కాటుక దినదినానికి తగ్గిపోవడం, అలాగే
పుట్ట అల్పంగానైనా దినదినానికి వృద్ధిపొందడం గమనించి మానవుడు విద్యా
భ్యాసం, దానం అనే కర్మలచే ప్రతిదినాన్ని సఫలం చేయాలి.”

ఏలనన- “సమర్థుడైనవాడికి ఏ పనీ భారంగా ఉండదు. పరిశ్రమించేవారికి
దూరదేశం ఏదీ కాదు. విద్యాంసులకు ఏదీ విదేశం గాదు. మృదుమదురంగా
మాట్లాడేవారికి ఎవరూ శత్రువులు (పరాయివారు) గారు.” 13

గ. అథ గచ్ఛత స్తస్య సుదుర్గనామ్ని మహారణ్యే సజ్జీవకో
బగ్నజానుర్నిపతితః. తమాలోక్య వర్తమానోఽచి న్తయత్-

శ్లో. కరోతు నామ నీతిజ్ఞో వ్యవసాయమిత స్తతః,
ఫలం పునస్తదేవాఽస్య యద్విధేర్మనసి స్థితమ్. 14

కిన్తు-

శ్లో. విన్మయః సర్వథా హేయః ప్రత్యూహః సర్వకర్మణామ్,
తస్మాద్విన్మయముత్సృజ్య సాధ్యే సిద్ధిర్విధీయతామ్. 15

అను. అలా పోవుచుండగా సుదుర్గం అనే పెద్ద అడవి వచ్చింది. అచ్చట సంజీవకుడు మోకాలు విరిగడంతో క్రిందబడినాడు. అతణ్ణి గాంచి వర్ధమానుడు ఇలా విచారించాడు.

“మానవుడు నీతిచతురుడై ఇటు నటు తన ప్రయత్నం (ఎంతయినా) చేయు గాక. కానీ విధాత మనస్సులో ఉండే ఫలమే అతడికి లభిస్తుంది.”

మరి ఏమన-“విస్మయం (ఆశ్చర్యం - తద్వారా తొందరపాటు) పూర్తిగా విడిచిపెట్టాలి. అన్ని పనులకు విఘ్నం సాధారణం. అందువల్ల తొందరపాటును వీడి కార్యంలో సిద్ధిని పొందాలి.”

గ. ఇతి సజ్చిన్త్య సజ్జీవకం తత్ర పరిత్యజ్య వర్ధమానః పునః స్వయం ధర్మపురం నామ నగరం గత్వా మహాకాయమన్యం వృషభ మేకం సమానీయ దురి నియోజ్య చలితః. తతః సజ్జీవకోఽపి కథం కథమపి ఖురత్రయే భరం కృత్వోత్థితః. ౧౧/231

యతః- 3200

NAR

శ్లో. నిమగ్నస్య పయోరాశౌ పర్వతాత్ పతేతస్య చ,

తక్షకేణాఽపి దష్టస్య ఆయుర్మర్మాణి రక్షతి.

16

ACEENO - 24763

అను. ఇలా అతడు(వర్ధమానుడు) విచారించాడు. సంజీవకుణ్ణి అచ్చటనే వదిలాడు. స్వయంగా (దాపున ఉండే) ధర్మపురం అనే నగరానికి పోయాడు. అచ్చట బలిసిన మఱియొక ఎద్దును ఖరీదుచేసి తెచ్చాడు. దానిని కాడికి కట్టాడు. మరల ప్రయాణం సాగించాడు. పిమ్మట సంజీవకుడు నైతం ఎంతో కష్టమీద మూడు కాళ్ళపై బరువు మోపి లేచాడు. ఏలనన-

“సముద్రంలో మునిగినా, పర్వతశిఖరంనుండి వడినా, తక్షకుడు కఱచినా ఆయువు ఉన్నచో ప్రాణములు రక్షింపబడును. (బ్రతుకును).”

శ్లో. నాఽకాలే మ్రియతే జస్తుర్విద్ధః శరశతైరపి,

కుశాఽగ్రేణైవ సంస్పృష్టః ప్రాప్తకాలో న జీవతి.

17

శ్లో. అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం
 సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి,
 జీవత్యనాథోఽపి వనే విసర్జితః
 కృతప్రయత్నోఽపి గృహే న జీవతి. 18

అను. “నూరు బాణాలచే కొట్టబడినా కాలం రానిచో ఏ ప్రాణి చావదు.
 పోగాలం దాపురిస్తే దర్భముల్లు గ్రుచ్చుకొన్నా బ్రతుకడు.” 17

“(మానవాదులు) రక్షింపకపోయినా దైవరక్షితం జీవిస్తుంది. ఎంతగా సుర
 క్షితం అయినా దైవహతం నశిస్తుంది. అడవిలో విడువబడిన దిక్కులేని
 ప్రాణియూ బ్రతుకుతుంది. జాగ్రత్తగా ఇంటిలో ఉన్నవాడు నైతం జీవించడం
 లేదు.” 18

గ. తతో దినేషు గచ్ఛత్సు సజ్జీవకః స్వేచ్ఛాఽఽహారం కృత్వా
 ఽరణ్యం బ్రామ్యన్ హృష్టపుష్టాఙ్గో బలవన్ననాద. తస్మిన్ వనే పిఙ్గలక
 నామా సింహః స్వభుజ్ఞోపార్జితరాజ్యసుఖ మనుభవన్నివసతి.

తథా చోక్తమ్

శ్లో. నాఽభిషేకో న సంస్కారః సింహస్య క్రియతే మృగైః,
 విక్రమార్జితరాజ్యస్య స్వయమేవ మృగేంద్రితా. 19

అను. అలా కొన్ని దినాలు గడిచాయి. సంజీవకుడు స్వేచ్ఛగా ఆహారం
 తింటూ అడవిలో తిరుగాడసాగాడు. క్రమంగా అతడి అవయవాలు బలం పుంజు
 కొన్నాయి. అందుచే బిగ్గరగా అంకెలు వేయసాగాడు. ఆ అడవిలో పింగలకుడు
 అనే సింహం నివసిస్తుంది. అది భుజబలంచే తక్కిన మృగాలను జయించి ఆ
 అడవికి ప్రభువై విరాజిల్లుతుంది.

విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు.

“అడవిలోని జంతువులచే సింహానికి అభిషేకం గాని ఇతరసంస్కారం
 గాని చేయబడలేదు. అయినా అది పరాక్రమంవల్లనే మృగరాజు అయి రాజ్యం
 పాలిస్తుంది.”

గ. స చైకదా పిపాసాఽఽకులితః పానీయం పాతుం యమునా కచ్చమగచ్చత్. తేన చ తత్ర సింహేనాఽననుభూతపూర్వక మకాల ఘనగర్జితమివ సజ్జీవకనాదితమశ్రావి. తచ్ఛ్రుత్వా పానీయమపీత్వా స చకితః పరివృత్య స్వస్థానమాగత్య కిమిదమిత్యాలోచయంస్తాష్టిం స్థితః. స చ తథావిధః కరటక-దమనకాభ్యామస్య మన్త్రిపుత్రాభ్యాం దృష్టః. తం తథావిధం దృష్ట్వా దమనకః కరటకమాహ- 'సఖే కరటక! కిమి త్యయముదకార్థీ స్వామీ పానీయమపీత్వా సచకితో మన్దంమన్దమవ తిష్ఠతే'?

అను. ఆ పింగలకుడు (సింహం) మిక్కిలి దప్పికచే కలత నొందాడు. నీరు త్రాగడానికై యమునాతీరానికి వచ్చాడు. ఇంతకు ముందు ఎన్నడూ అనుభవంలో లేనిదీ అకాలమేఘగర్జనవంటిదీ అయిన సంజీవకుడి అంకెను విన్నాడు. వెంటనే చకితుడు అయ్యాడు. నీరు త్రాగకయే వెనుకకు మరలాడు. తన నివాసం చేరాడు. 'ఇది ఏమిటా' అని ఆలోచిస్తూ మౌనం వహించాడు. అలా ఉండే అతణ్ణి అతడి మంత్రిపుత్రులైన కరటకుడు దమనకుడు చూచారు. అప్పుడు దమనకుడు కరటకునితో ఇలా అన్నాడు.

'మిత్రమా : కరటకా : దాహం గొన్న ప్రభువు నీరు త్రాగకయే మెల్లి మెల్లిగా బ్రాంతుడై వెనుకకు వచ్చి ఎందుకు కూర్చున్నాడు'.

గ. కరటకో బ్రూతే- 'మిత్ర దమనక ! అస్మన్మతేనాఽస్య సేవైవ న క్రియతే : యది తథా భవతి తర్హి కిమనేన స్వామిచేష్టానిరూపణేనాఽస్మాకమ్. యతోఽనేన రాజ్ఞా వినాఽపరాధేన చిరమవధీరితాభ్యా మావాభ్యాం మహద్దుఃఖమనుభూతమ్.

శ్లో. సేవయా దనమిచ్చద్భిః సేవకైః పశ్య యత్కృతమ్,

స్వాతన్త్ర్యం యచ్ఛరీరస్య మూఢైస్తదపి హరితమ్.

20

అను. కరటకుడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు. 'మిత్రమా, దమనకా : నా అభిప్రాయం ప్రకారం మనం ఇప్పుడు అతని సేవలో లేము. అలాంటప్పుడు మనం అతడి ఆకారవికారాదులను గమనించడం దేనికి ? చాలకాలం క్రిందటనే

ఇతడు మనలను అపరాధం లేకయే అవమానించాడు. అందుచే గొప్ప దుఃఖం అనుభవించాము.

“ధనాశచే సేవావృత్తిలో ఉండే సేవకులు చేసేది చూడుము. ఆ మూర్ఖులు శరీరానికి ఉండే ఆ కొద్దిపాటి స్వేచ్ఛను నైతం పోగొట్టుకున్నారు.” 20

శ్లో. శీతవాతాఽఽతపక్లేశాన్ సహనై యాన్ పరాశ్రితాః,
తదంశేనాఽపి మేధావీ తపస్తప్త్వా సుఖీ భవేత్. 21

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. ఏతావజ్జన్మసాఫల్యం యదనాయత్తవృత్తితా,
యే పరాధీనతాం యాతాస్తేవై జీవన్తి కే మృతాః. 22

అను. “పరాధీనులైనవారు చలి గాలి ఎండ మొదలైన ఏ దుఃఖాలను అనుభవిస్తూన్నారో- వాటిలో అంశమాత్రమైనా సహించి మేధావి అయినవాడు తపస్సు చేస్తే పరమసుఖం పొందును.” 21

మరియు- “జీవనార్థం(భుక్తికై) పరాధీనుడు కాక ఉండుటయే ఈ జన్మకు సఫలత అనబడును. పరాధీనులను జీవించినట్లు తలంచినచో ఇక చచ్చినవారు ఎవరు?” 22

గ. అవరణ్చ-

శ్లో. ఏహి గచ్ఛ పతో త్తిష్ఠ వద మౌనం సమాచర,
ఏవమాశాగ్రహగ్రనైః క్రిడన్తి ధనినోఽర్థిభిః. 23

కిణ్చ-

శ్లో. అబుధైరర్థలాభాయ పణ్యస్త్రీభిరివ స్వయమ్,
ఆత్మా సంస్కృత్య సంస్కృత్య పరోపకరణీకృతః. 24

అను. “రమ్ము; పొమ్ము; కూర్చుండుము; లేమ్ము; మాట్లాడుము; మౌనంగా ఉండుము (నోరు మూసుకొనుము)- ఇత్యాదిగా ధనాశతో చేరిన సేవకులతో ధనికులు క్రిడిస్తారు.” 23

మరియూ- “మూర్ఖులైనవారు వేశ్యవలె తమ్ము తాము స్వయంగా అలంకరించుకొని ఇతరులకు (ధనికులకు) ఉపయోగపడునట్లు చేస్తున్నారు.”

కిచ్చ-

శ్లో. యా ప్రకృత్యైవ చపలా నిపతత్యశుచావపి,
స్వామినో బహుమన్యన్తే దృష్టిం తామపి సేవకాః. 25.

అను. ఇంకనూ- “చపలం, అపవిత్రవస్తువుపై పడునదీ అయిననూ ప్రభువుయొక్క దృష్టిని సేవకులు గొప్పగా తలుస్తారు.” 25.

అపరచ్చ-

శ్లో. మౌనాన్మూర్ఖః ప్రవచనపటుర్వాతులో జల్పకో వా
జ్ఞాన్త్యా భీరుర్యది న సహతే ప్రాయశో నాభిజాతః,
దృష్టః పార్శ్వే వసతి నియతం దూరతశ్చాప్రగల్భః
సేవాధర్మః పరమగహనో యోగినామప్యగమ్యః. 26.

అను. మరియూ- “సేవకుడు అయినవాడు మౌనంగా ఉన్నచో మూర్ఖుడుగాను, నేర్పుగా మాట్లాడేవాడు అయినచో వదరుపోతుగా గాని లేక అసందర్భ ప్రలాపిగా గానీ, సహనశీలుడు అయినచో పిటికిపందగాను, సహనంలేనివాడు అయినచో నీచకులజాతుడుగాను, దగ్గరగా ఉన్నచో మర్యాదాహీనుడుగాను, దూరంగా ఉన్నచో సిగ్గరిగాను, యజమానుచే తలంపబడును. అందుచే సేవాధర్మం గ్రహించడానికి అలవికానిది. యోగులకునూ అగమ్యమైంది.” 26.

గ. విశేషతశ్చ-

శ్లో. ప్రణమత్యున్నతి హేతోర్జీవిత హేతోర్విముఞ్చతి ప్రాణాన్,
దుఃఖీయతి సుఖహేతోః కో మూఢః సేవకాదన్యః. 27

అను. విశేషించి “సేవకుడు యజమానుడి అభివృద్ధికై (తద్వారా తనకు ఉన్నతిని భావించి) ప్రణమిల్లుచున్నాడు. అతడి జీవితానికై (అతడు జీవిస్తే తనకు జీవనోపాధి ఉండుననే భావంతో) ప్రాణాలు అర్పిస్తున్నాడు. అతడి సుఖానికై (అతడు సుఖంగా ఉంటే తనకు సుఖం లభిస్తుంది అనే భావంతో), తాను దుఃఖం అనుభవిస్తాడు. ఇతడికంటె మూర్ఖుడు ఎవడు ఉన్నాడు?”

గ. దమనకో బ్రూతే- 'మిత్రః సర్వథా మనసాఽపి నైతత్కర్తవ్యమ్.

యథః

శ్లో. కథం నామ న సేవ్యస్తే యత్నతః పరమేశ్వరాః,
అచిరేజైవ యే తుష్టాః పూరయన్తి మనోరథాన్.

28

అన్యచ్ఛ పశ్య-

శ్లో. కుతః సేవావిహీనానాం చామరోద్ధూతసమ్పదః,
ఉద్దణ్డదవలచ్ఛత్రం వాజివారణవాహినీ.

29

అను. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'మిత్రమా! ఏవిధంగానైనా మనస్సులో నైతం ఇలాటి ఆలోచన చేయరాదు. ఏలనన-

"సంతుష్టులై స్వల్పకాలంలోనే అభిమతములను ఐశ్వర్యవంతులు (పరమేశ్వరులు) తీర్చెదరు. ఇట్టివారిని ఎలా సేవింపక ఉండాలి?"

28

మరియు చూడుము- "సేవచేయనివారికి, వింజామరలతోడి సంపదలు, ఎత్తైన కట్టగల తెల్లని గొడుగు, గుఱ్ఱాలు, ఏనుగులు గల సేన ఎలా లభిస్తాయి." 29

గ. కరటకో బ్రూతే- 'తథాపి కిమనేనాఽస్మాకం వ్యాపారేణ? యతోఽవ్యాపారేషు వ్యాపారః సర్వథా పరిహరణీయః; పశ్య-

శ్లో. అవ్యాపారేషు వ్యాపారం యో నరః కర్తుమిచ్ఛతి,
స భూమౌ నిహతః శేతే కీలోత్పాటీవ వానరః.

30

దమనకః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్'? కరటకో బ్రూతే-

అను. కరటకుడు అన్నాడు- 'అయినా మనకు ఇందులో జోక్యం ఎందులకు? జోలిమాలిన పనులు సర్వదా పరిత్యజించాలి. చూడుము- అక్కరలేని పనులందు తలదూర్చువాడు మేకును పెఱికిన కోతివలె గాయపడి మరణిస్తాడు.'

దమనకుడు అడిగాడు- "అది ఎట్లు?.... ఆ కథ తెలుపుము?"

కరటకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

1. కీలోత్పాటి వానర కథా

(మేకును పెటికిన కోతికథ)

గ. అస్తి మగధదేశే ధర్మాఽరణ్య సన్నిహితవసుధాయాం శుభ
దత్త నామ్నా కాయస్థేన విహారః కర్తుమారబ్ధః. తత్ర కరపత్ర దార్య
మాణై క స్తమ్భస్య కియద్ధూర స్పాటితస్య కాష్ఠఖణ్డ ద్వయమధ్యే కీలకః
సూత్రదారేణ నిహితః. తత్ర బలవాన్ వానరయూథః క్రిడన్నాగతః.
ఏకో వానరః కాలప్రేరిత ఇవ తం కీలకం హస్తాభ్యాం దృత్వోపవిష్టః.
తత్ర తస్య ముష్కద్వయం లమ్బమానం కాష్ఠఖణ్డద్వయాఽభ్యంతరే
ప్రవిష్టమ్. అనంతరం స చ సహజ చపలతయా మహతా ప్రయత్నేన
తం కీలక మాకృష్టవాన్. ఆకృష్టే చ కీలకే చూర్ణితాఽణ్డద్వయః పఞ్చ
త్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీమి-‘అవ్యాపారేషు వ్యాపార’ మిత్యాది.

అను. మగధదేశంలో ధర్మారణ్యం ఉంది. దానికి సమీపప్రాంతమున శుభ
దత్తుడు అనే కాయస్థుడు బౌద్ధవిహారం కట్టించ నారంభించాడు. అందులకు
గాను వడంగులు ఒక స్తంభం కోయుచున్నారు. కొంతదూరం స్తంభాన్ని
కోసినారు. [ఇంతలో మధ్యాహ్నభోజనసమయం అయింది] భోజనానికి పోతూ
వడంగి ఒకడు స్తంభంయొక్క చీలికలమధ్య ఒక మేకును ఉంచాడు. ఇంతలో
అచ్చటికి పెద్ద కోతుల గుంపు గంతులు వేస్తూ వచ్చింది. వాటిలో ఆయువు
మూడిన ఒక కోతి మేకు ఉంచిన స్తంభంవద్దకు వచ్చింది - స్తంభం చీలికల
వడుమ అండములు పడునట్లుగా కూర్చుంది. సహజచాపల్యంచే మేకును రెండు
చేతులతో పట్టుకొంది. దాన్ని ఊపుతూ బలంగా పైకి లాగింది. మేకు ఊడి
రాగానే చీలికలనడుమ ఉండే దాని వృషణాలు నజ్జనజ్జ అయిపోయాయి. విల
విల తన్నుకుంటూ అది చచ్చింది. అందుచే అక్కరలేని పనులందు తల
దూర్చరాదు’ అని నేను చెప్పుతున్నాను.

గ. దమనకో బ్రూతే - ‘తథాపి స్వామి చేష్టానిరూపణం సేవ
కేనాఽవశ్యం కర్తవ్యమ్.’ కరటకో బ్రూతే - “సర్వస్మిన్నేవాఽధికారే

య ఏవ నియు కః ప్రధానమ స్త్రీ స కరోతు. యతోఽనుజీవినా పరాధి
కార చర్చా సర్వథా న కర్తవ్యా. పశ్య.

శ్లో. పరాధికారచర్చాం యః కుర్యాత్ స్వామిహితేచ్ఛయా,
స విషీదతి చీత్కారాత్ గర్దభస్తాడితో యథా. 31

దమనకః పృచ్ఛతి - “కథమేతత్” కరటకో బ్రూతే -

అను. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు - ‘అయినా సేవకుడు ప్రభువుయొక్క
చేష్టలను తప్పక పరిశీలిస్తూ ఉండాలి’ అందుకు కరటకుడు ఇలా చెప్పాడు
‘అన్ని అధికారాలతో నియమింపబడిన ప్రధానమంత్రి ఉన్నాడు. అతడే ఆ పని
చేస్తాడు. సేవకుడైనవాడు ఇతరుల అధికారాలనుగురించి ఎప్పుడూ చర్చింప
రాదు. చూడుము.

“ప్రభుహితం గోరి సేవకుడెవడేని ఇతరుల అధికారంలో జోక్యం పెట్టు
కొన్నచో ఓండ్రపెట్టిన గాడిదవలె చావుదెబ్బలు తిని చచ్చును.”

దమనకుడు అడిగాడు - ‘అది ఎట్లు’ కరటకుడు ఇలా చెప్పాడు.

2 చీత్కార కారి గర్దభకథా

[ఓండ్రపెట్టిన గాడిద కథ]

గ. అస్తి వారాణస్యాం కర్పూరపటకో నామ రజకః. స రాత్రౌ
గాఢనిద్రాయాం ప్రసుప్తః. తదనంతరం తద్గృహద్రవ్యాణి హర్తుం
చౌరః ప్రవిష్టః. తస్య ప్రాజ్ఞణే గర్దభో బద్ధస్తిష్ఠతి. కుక్కురశ్చోప
విష్టోఽస్తి అథ గర్దభః శ్వానమాహ - “సఖే భవతస్తావదయం వ్యాపారః.
తత్కిమితి త్వముచ్చైః శబ్దం కృత్వా స్వామినం న జాగరయసి?”
కుక్కురో బ్రూతే. “భద్ర మమ నియోగస్య చర్చా త్వయా న

కర్తవ్యా. త్వమేవ కిం న జానాసి యథా తస్యాఽహర్నిశం గృహ
రక్షాం కరోమి యతోఽయం చిరాన్నిర్వృతో మమోపయోగం న జానాతి.
తేనాఽధునాఽపి మమాఽఽహారదానే మన్దాదరః. యతో వినా విదుర
దర్శనం స్వామిన ఉపజీవిషు మన్దాదరా భవన్తి'.

అను. వారాణసిలో కర్పూరపటకుడు అనే చాకలి ఉన్నాడు. ఒకనాడు
రాత్రి వాడు గాఢమైన నిద్రలో మునిగాడు. అప్పుడు ఒకానొక దొంగ అతని
యింటిలోని వస్తువులను అపహరించడానికి వచ్చాడు. ఇంటిముంగిట గాడిద
కట్టివేయబడి ఉంది. కుక్క కూర్చొని ఉంది. గాడిద కుక్కతో ఇలా అంది -
'మిత్రమా : ఇది నీపనియే గదా ఎందుకు నీవు బిగ్గరగా మొటిగి యజమానుని
మేల్కొల్పువు ?' కుక్క ఇలా బదులు పలికింది. 'శుభమూర్తి నా అధికారాన్ని
గుఱించి నీవు చర్చించరాదు. నీవు గమనిస్తూనే ఉన్నావు గదా : నేను రేయి
అనక పగలు అనక నిత్యం స్వామి ఇంటిని కాపాడుతూ ఉన్నాను. అందువల్ల
స్వామి నిశ్చింతగా ఉన్నాడు. అయినా ఇతడు నా ఉపయోగం గుర్తించడం
లేదు. ఇప్పుడు నాకు తిండి పెట్టడానికి నైతం శ్రద్ధ లేదు. కష్టం అనుభవించ
నిచో ప్రభువులు సేవకులయెడ అశ్రద్ధతో ఉంటారు.'

గ. గర్దభో బ్రూతే - శృణు రే బర్బర !

శ్లో. యాచతే కార్యకాలే యః స కిం భృత్యః స కిం సుహృత్ ?
శ్వా బ్రూతే

'భృత్యాన్ సమ్భావయేద్యస్తు కార్యకాలే స కిం ప్రభుః. 32

యతః

శ్లో. ఆశ్రితానాం భృతౌ స్వామిసేవాయాం ధర్మసేవనే,
పుత్రస్యోత్పాదనే చైవ న సన్తి ప్రతిహస్తకాః. 33

అను. గాడిద ఇలా అంది. 'ఓరీ నీచుడా వినుము. ఆపదలో ఉండే యజ
మానుని ఏవేని కోరే సేవకుడు మంచి సేవకుడు గాదు. అటులనే ఆపదలో
ఉండే మిత్రుని కోరే మిత్రుడు మంచిమిత్రుడు గాదు." కుక్క చెప్పింది - 'అవ
సరం గల్గినప్పుడు (మాత్రం) సేవకులను ఆదరించేవాడు నీచుడైన ప్రభువు.

ఏలననగా “అశ్రితులను రక్షించడం, ప్రభువును సేవించడం, ధర్మాన్ని ఆచరించడం - సంతానాన్ని పుట్టించడం - అనే ఈ నాలుగు పనులు ఎవరికి వారు స్వయంగా చేయదగినవి. ప్రతినిధులద్వారా చేయింపదగినవి గాదు.” (33)

గ. తతో గర్దభః సకోప మాహ-“అరే దుష్టమతే పాపీయాంస్త్యం
యద్విపత్తై స్వామికార్యే ఉపేక్షాం కరోషి. భవతు తావత్. యథా స్వామీ
జాగరిష్యతి, తన్మయా కర్తవ్యమ్ యతః -

శ్లో. పృష్టతః సేవయేదర్కం జఠరేణ హతాశనమ్,
స్వామినం సర్వభావేన పరలోకమమాయయా”. 34

ఇత్యుక్త్వాఽతీవ చీత్కారశబ్దమకరోత్.

అను. అంతట గాడిద కోపంతో ఇలా పల్కింది-‘ఓరీ దుష్టబుద్ధీ : నీవు మిక్కిలి పాపాత్ముడవు. అందువల్లనే ఆపదలో స్వామికార్యాన్ని ఉపేక్షిస్తున్నావు. కానిమ్ము, స్వామి మేల్కొనునట్లు నేను చేస్తాను. ఏలననగా

“ఎండ వీవునకు తగులునట్లుగా సూర్యుణ్ణి సేవించాలి. పొట్టకు వేడి తగులునట్లు అగ్నిని సేవించాలి. యజమానుడిని సర్వవిధాల సేవించాలి. పరలోకాన్ని మాయ వదలి సేవించాలి.” (34)

ఇలా పలికి ఆ గాడిద బిగ్గరగా ఓండ్రపెట్టింది.

గ. తతః స రజకస్తేన చీత్కారేణ ప్రబుద్ధో నిద్రాభజ్ఞకోపాదు
త్థాయ గర్దభం లగుడేన తాడయామాస. తేనాఽసౌ పఞ్చత్వమగమత్.
అతోఽహం బ్రవీమి - ‘పరాధికారచర్చా’ మిత్యాది. పశ్య. పశూనా
మన్వేషణ మస్మన్నియోగః. స్వన్నియోగచర్చా క్రియతామ్ ఇత్యుక్త్వా
విమృశ్య పునరాహ - ‘కిన్త్వద్య తయా చర్చయా న ప్రయోజనమ్.
యత ఆవయోర్భక్షితశేషాహారః ప్రచురోఽస్తి ?

అను అప్పుడు ఆ చాకలి అది ఓండ్రగించడంతో మెలకువను పొందాడు. నిద్ర చెడినది అని మిక్కిలి క్రుద్ధుడు అయ్యాడు లేచి కఱ్ఱతో గాడిదను బాది వేళాడు. ఆ దెబ్బలతో గాడిద మరణించింది. అందువల్ల నేను (కరటకుడను)

చెప్పుచున్నాను - 'పరుల అధికారంలో జోక్యం'-ఇత్యాది. వశువులను వెదకడం మన పని. దాన్నిగూర్చి విచారణ చేయుదము'. ఇలా అని విమర్శించి మరలా (కరటకుడు) ఇలా చెప్పాడు - కాని ఇప్పుడు ఆ చర్చచే ఉపయోగం మనకు లేదు. ఏలనన - మనకు తినగా మిగిలిన ఆహారం కావలసినంత ఉంది."

గ. దమనకః సరోషమాహ - 'కథమాహారార్థీ భవాన్ కేవలం రాజానం సేవతే? ఏతదయు క్తము క్తం త్వయా. యతః.

శ్లో. సుహృదాముపకారకారణాద్
ద్విషతా మప్యపకార కారణాత్,
నృపసంశ్రయ ఇష్యతే బుధైః
జరరం కో న బిభర్తి కేవలమ్. 35

అను. దమనకుడు రోషంతో ఇలా అన్నాడు - 'ఏమీ తాము కేవలం పొట్ట కూటికొఱకే రాజును సేవిస్తున్నారా ఇలా అనడం తమకు తగదు. ఏలననగా "బుద్ధిమంతులైనవారు మిత్రులకు మేలుచేయడానికి, అలాగే శత్రువులకు కీడు చేయడానికి రాజులను ఆశ్రయిస్తారు. కేవలం పొట్టను ఎవడూ నింపుకొనడం లేదు." (35)

శ్లో. జీవితే యస్య జీవన్తి విప్రా మిత్రాణి బానవాః,
సఫలం జీవితం తస్య ఆత్మార్థే కో న జీవతి. 36

అపిచ

శ్లో. యస్మిన్ జీవతి జీవన్తి బహవః స తు జీవతు,
కాకోఽపి కిం న కురుతే చఞ్ఞాన్వోదరపూరణమ్. 37

అను. "ఎవడు జీవించడంచే బ్రాహ్మణులు, మిత్రులు బంధువులు జీవిస్తారో అతడి జీవితమే సఫలం. తనకై ప్రతివాడు జీవిస్తూనే ఉన్నాడు."

మరియూ - "ఎవడు జీవింపగా అనేకులు జీవిస్తున్నారో అతడే జీవించు గాక : కాకియూ ముక్కుతో తన పొట్టను నింపుకొనుచున్నది గదా."

పశ్య

శ్లో. పఞ్చభిర్యాతి దాసత్వం పురాణైః కోఽపి మానవః,
కోఽపి లక్షైః కృతీ కోఽపి లక్షైరపి న లభ్యతే. 38

అన్యచ్ఛ

శ్లో. మనుష్యజాతౌ తుల్యాయాం భృత్యత్వమతిగర్హితమ్,
ప్రథమో యో న తత్రాపి స కిం జీవత్సు గణ్యతే. 39

తథా చోక్తమ్

శ్లో. వాజివారణలోహానాం కాష్ఠపాషాణవాససామ్,
నారీపురుషతోయానామన్తరం మహదన్తరమ్. 40

అను. “ఒకానొకడు అయిదు పైసలకును (పురాణములు = పైసలు) దాసుడు అగును. మరియొకడు లక్షరూపాయలకు ‘ధన్యుడను’ అని భావించును. వేతొకడు లక్షలకును లభింపడు అనగా దాసత్వం స్వీకరింపడు.” (38).

మరియూ - “మానవులంతా ఒకే జాతికి చెందుటచే సమానులు. అలాంటప్పుడు ఒకడు వేతొకడికి సేవకుడు అవడం నింద్యమైన విషయం. ఇక సేవకుడు అయిఉండియూ ప్రథముడు గానిచో అట్టివాడు బ్రతికినవారిలో గణింపబడునా?” (39).

విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు “గుఱ్ఱం, ఏనుగు, లోహం (ఇనుము మొ), కఱ్ఱ, తాయి, వస్త్రం, స్త్రీ, పురుషుడు, నీరు ఈ తొమ్మిదింటిలో మహాభేదాలు గలవు.” (40).

గ. తథాహి; స్వల్ప మప్యతిరిచ్యతే.

శ్లో. స్వల్పస్నాయువసాఽవశేషమలినం నిర్మాంసమప్యస్థికం
శ్వా లబ్ధ్వా పరితోషమేతి న భవేత్తస్య షుదాశాన్తయే,
సింహో జమ్బుకమఙ్కమాగతమపి త్యక్త్వా నిహన్తి ద్విపం
సర్వః కృచ్ఛ్రగతోఽపి వాఞ్చతి జనః సత్త్వానురూపం ఫలమ్॥

అను. అలాగే కొలదిభేదం నైతం (కొన్నియెడల) అధికంగా కనబడుతుంది - "కుక్క, అల్పంగా నరాలు, క్రొవ్వు గలదీ, మాంసహీనం, మలినం అయిన ఎముకను పొందియూ సంతోషం పొందుతుంది - దానిచే దాని ఆకలియు తీరదు. సింహం తన తొడపై చేరిననూ నక్కను వదలి ఏనుగును సంహరిస్తుంది కనుక అందరూ ఎంత ఆవదలో ఉన్నా తమ యోగ్యతకు తగిన ఫలాన్నే కోరుదురు."

గ. అపరఞ్చ, సేవ్యసేవకయోరన్తరం పశ్య -

శ్లో. లాఙ్గాలచాలన మధశ్చరణావపాతం
భూమౌ నిపత్య వదనోదరదర్శనఞ్చ,
శ్వా పిణ్డదన్య కురుతే గజపుష్పవస్తు
ధీరం విలోకయతి చాటుశలైశ్చ భుజ్జే. 42

అను. మరియు, ప్రభువునకూ సేవకునకూ ఉండే భేదం చూడుము. "కుక్క తనకు పిడికెడు అన్నపుముద్ద వేసే యజమానుని ఎదుట లోక ఆడిస్తుంది. అతడి కాళ్ళపై పడుతుంది. నేలపై బడితన నోటిని పొట్టనూ చూపుతుంది. గజరాజు మాత్రం తన యజమానుని గంభీరంగా చూస్తుంది. ముఖస్తుతులను పొందుతూ భుజిస్తుంది."

కిఞ్చ-

శ్లో. యజ్ఞీవ్యతే క్షణమపి ప్రథితం మనుష్యైః
విజ్ఞానవిక్రమయశోభిరభజ్యమానమ్,
తన్నామ జీవితమిహ ప్రవదన్తి తజ్ఞాః
కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిఞ్చ భుజ్జే. 43

అపరమపి-

శ్లో. అహితహిత విచారశూన్యబుద్ధేః
శ్రుతిసమయైర్భూభిస్తిరస్కృతస్య,
ఉదరభరణమాత్రకేవలేచ్ఛోః
పురుషపశోశ్చ పశోశ్చ కో విశేషః. 44

అను. మరియు. “మానవులు విజ్ఞానం, శౌర్యం, కీర్తి అనేవాటిచే పరిపూర్ణులై ప్రసిద్ధమైన జీవితం క్షణకాలం గడిపినా అదియే నిజమైన జీవితం అని పండితులు తెల్పుదురు. కాకియూ చిరకాలం జీవిస్తుంది. శ్రాద్ధాది పిండాలను భుజిస్తుంది.” 44

ఇంకనూ. “మంచిచెడ్డలను ఆలోచించే తెలివితేనివాడునూ, వేదోక్తములైన ఆచారాల నన్నింటినీ విడిచినవాడూ, తన పొట్టను నింపుకొనడం మాత్రమే తలంచే వాడూ అయిన పురుషపశువునకూ పశువునకూ భేదం ఏమిగలదు ?” 45

అపరఞ్చ

శ్లో. యో నాఽత్మజే న చ గురౌ న చ బన్ధువర్గే
దీనే దయాం న కురుతే న చ భృత్యవర్గే,
కిం తస్య జీవితఫలేన మనుష్యలోకే
కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిఞ్చ భుజ్జ్నే. 45

అను. మరియు. “ఏ మానవుడు- పుత్రునియెడ, గురుజనంపైన, బంధువర్గవిషయంలో, దీనులమీద, సేవకజనమందు దయను వహింపడో- వాడు జీవించడంవలన ఉపయోగం ఏముంది ? కాకీ జీవిస్తూంది. బలిపిండాలు భుజిస్తూంది.

గ. కరటకో బ్రూతే-‘ఆవాం తావదప్రధానౌ. తథాఽప్యౌవయోః కిమనయా విచారణయా?’ దమనకో బ్రూతే- ‘కియతా కాలేనాఽమాత్యాః ప్రధానతామప్రధానతాం వా లభంతే? యతః-

శ్లో. న కస్యచిత్ కశ్చిదిహ స్వభావాత్
భవత్యుదారోఽభిమతః ఖలో వా,
తోకే గురుత్వం విపరీతతాం వా
స్వచేష్టితాన్యేవ నరం నయన్తి. 46

అను. కరటకుడు ఇలా చెప్పాడు- ‘మనం ప్రస్తుతం ఇతనికి ప్రధానమంత్రులం గాదు గదా! అలాంటప్పుడు మనం దీనికి విమర్శించడం దేనికి?’ (అది

విని) దమనకుడు ఇలా అన్నాడు - 'ఎంతకాలానికి మంత్రులు ప్రధానులుగానో, లేక అప్రధానులుగానో అగుదురు? ఏలననగా -

“ఈ లోకందో ఎవడూ ఎవనికి గొప్పవాడు (ఉదాహరణ) గాని ఇష్టుడు గాని నీచుడు గాని సహజంగా కానేరడు. తన నడవడికవల్లనే మానవుడు గొప్పవాడు గాని, నీచుడు గాని అగుచుండును.”

46

కిచ్చు-

శ్లో. ఆరోఽప్యతే శిలా శైలే యత్నేన మహతా యథా,
నిపాత్యతే క్షణేనాథస్తథాఽత్మా గుణదోషయోః.

47

శ్లో. యాత్యదోఽదో వ్రజత్యుచ్చైర్నరః స్వైరేవ కర్మభిః,
కూపస్య ఖనితా యద్వత్ ప్రాకారస్యేవ కారకః.

48

తదృద్రమ్. స్వయత్నాఽఽయతో హ్యత్మా సర్వస్య.

అను. “ఎట్లు పెద్ద చట్టుబండ కొండమీదికి మిక్కిలి ప్రయత్నంచే ఎక్కించబడునో, అదే క్రిందికి క్షణంలో దొర్లింపబడునో - అలాగే మానవుడు తన గుణాలచే ఉన్నతిని, దోషాలచే పతనాన్ని పొందును.”

47

“బావిని త్రవ్వవాడు క్రిందికి, ప్రాకారాదికంయొక్క గోడ కట్టేవాడు పైకి ఎలా పోతూ ఉన్నారో అలాగే మానవుడు తన కర్మలను బట్టియే అవనతినిగానీ ఉన్నతినిగానీ పొందును.”

48

కనుక మంచిది, ప్రతివానికి అదృష్టం (ఆత్మ-ఆత్మశ్రేయం)వాని ప్రయత్నాలపై ఆధారపడి ఉంది.

గ. కరటకో బ్రూతే- “అథ భవాన్ కిం బ్రవీతి!” స ఆహ-
“అయం తావత్ స్వామీ పిఞ్గలకః కుతోఽపి కారణాత్ సచకితః పరి
వృత్తోపవిష్టః” కరటకో బ్రూతే- “కిం తత్త్వం జానాసి?” దమనకో
బ్రూతే- “కిమత్రాఽవిదితమస్తి?” ఉక్తచ్చు-

శ్లో. ఉదీరితోఽర్థః పశునాఽపి గృహ్యతే
హయాశ్చ నాగాశ్చ వహన్తి దేశితాః,
అను క్రమపూహతి పణ్డితో జనః
పరేఙ్గితజ్ఞానఫలా హి బుద్ధయః.

49

అను. కరటకుడు అడిగాడు— ‘శుభం, (అచ్చటికి పోయి) తాము ఏమి భాషిస్తారు?’ అతడు అన్నాడు— ‘ఇదిగో మన ప్రభువు చకితుడై వెనుకకు మరలి వచ్చి కూర్చున్నాడు.’ కరటకుడు అన్నాడు— ‘నీవు వాస్తవంగా గ్రహించావా!’ దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు— ‘ఇందు తెలియరానిది ఏముంది? విజ్ఞులు అన్నారు—

“చెప్పిన విషయాన్ని పశువునైతం గ్రహిస్తుంది. గుఱ్ఱాలూ, ఏనుగులూ ఆజ్ఞానుసారం బరువును మోస్తూ ఉన్నాయి. పండితుడు చెప్పనిదానిని నైతం ఊహిస్తాడు. ఇంగితంద్వారా (ఆకారచేష్టాదికంచే) ఇతరులభావాన్ని గ్రహించడమే గదా బుద్ధికి ఫలం.

శ్లో. ఆకారైర్రిజ్జితైర్గత్యా చేష్టయా భాషణేన చ,
నేత్రవక్త్రవికారేణ లక్ష్మ్యతేఽన్తర్గతం మనః.

50

అత్ర భయప్రస్తావే ప్రజ్ఞాబలేనాఽహమేనం స్యామిన మాత్మీ
యం కరిస్యామి. యతః—

శ్లో. ప్రస్తావనదృశం వాక్యం సద్భావనదృశం ప్రియమ్,
ఆత్మశక్తిసమం కోపం యో జానాతి స పణ్డితః.

51

అను. “ఆకారంచే, సంకేతాలచే, నడకలచే, చేష్టచే, మాటలచే, నేత్రవికారాలచే, ముఖవికారాలచే మనస్సులోని భావం తెలియబడును.”

50

ఇప్పుడు భయసమయాన్ని ఉపయోగించుకొని నేను ప్రజ్ఞాబలంచే ప్రభువును వశం చేసుకుంటాను. ఏలననగా—

“ఎవడు సందర్భోచితమైన వాక్యం, సద్భావానుగుణమైన ప్రేమ, బలానురూపం అయిన కోపం అనే ఈ మూడింటిని ఎరుంగునో, అతడే పండితుడు అనబడును.”

51

గ. కరటకో బ్రూతే- "సఖే? త్వం సేవాఽనభిజ్ఞః. పశ్య-

శ్లో. అనాహూతో విశేద్ యస్తు చాఽప్యప్తో బహుభాషతే,
ఆత్మానం మన్యతే ప్రీతం భూపాలస్య స దుర్మతిః." 52

అను. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా ! నీకు సేవాధర్మం తెలియదు చూడుము-

'ఎవడు ఆహ్వానం పొందకయే ప్రభువువద్దకు పోవునో, అడుగబడకయూ అతిగా మాట్లాడునో, స్వయంగా తనను ప్రభువునకు ప్రీతిపాత్రుడినిగా ఎంచునో, వాడు బుద్ధిహీనుడు."

గ. దమనకో బ్రూతే- "భద్ర ! కథమహం సేవాఽనభిజ్ఞః ?
పశ్య-

శ్లో. కిమప్యస్తి స్వభావేన సున్దరం వాఽప్యసున్దరమ్,
యదేవ రోచతే యస్మై భవేత్ తత్తస్య సున్దరమ్. 53

యతః

శ్లో. యస్య యస్య హి యో భావస్తేన తేన హి తం నరమ్,
అనుప్రవిశ్య మేధావీ క్షిప్రమాత్మవశం నయేత్. 54

అను. దమనకుడు ఇలా బదులు చెప్పాడు- 'శుభమూర్తీ : సేవాధర్మం తెలియనివాడను నేను అని ఎలా అందువు? చూడుము-

"ఏ వస్తువూ స్వభావంగా అందం గలది గానీ, అందం లేనిది గానీ కాజాలదు. ఆ యా వ్యక్తికి ఇష్టం అయితే సుందరంగాను, ఇష్టం గానిదైనచో అసుందరంగాను అగును".

వీలననగా- "మేధావి అయిన మానవుడు ఆ యా వ్యక్తియొక్క భావం గుర్తించాలి. అందుకు తగినట్లు ప్రవర్తించి అతడి సన్నిధిని చేరాలి. అతనిని వశం చేసుకొనాలి."

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. కోఽత్రేత్యహమితి బ్రూయాత్ సమ్యగాదేశయేతి చ,
అజ్ఞామవితథం కుర్యాద్యథాశక్తి మహిపతేః.

55

అపరచ్ఛ-

శ్లో. అల్పేచ్ఛర్థృతిమాన్ ప్రాజ్ఞః ఛాయేవానుగతః సదా,
ఆదిష్టో న వికల్పేత స రాజవసతౌ వసేత్.

56

అను. మరియు- “ప్రభువు, ‘ఎవరు ఇక్కడ’ అని అడుగగానే ‘నేను ఉన్నాను; అజ్ఞాపించుడు’-అని పల్కాలి. ఆమీదట భూపాలుని అజ్ఞాను యథాశక్తిని వ్యర్థంగానట్లు నిర్వహించాలి.”

55

ఇంకనూ- “అల్పవేతనం కోరేవాడూ, దైర్యశాలీ, నీడవలె నిత్యం ప్రభువును అనుసరించేవాడూ, ప్రభుని అజ్ఞాను ముందువెనుక చూడక చేసేవాడూ అయిన ప్రతిభాశాలియే రాజభవనంలో నివసింపగలడు.”

56

గ. కరటకో బ్రూతే- ‘కదాచిత్ త్వామనవసరప్రవేశా దవ మన్యతే స్వామీ’. స చాహ- అ స్త్యేవమ్. తథాప్యనుజీవినా స్వామి సాన్నిధ్యమవశ్యం కరణీయమ్. యతః-

శ్లో. దోషభీతే రనారమ్భస్తత్కాపురుషలక్షణమ్,
కైరజీర్ణభయాద్ బ్రాతర్భోజనం పరిహీయతే.

57

అను. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు- ‘ఒకవేళ అనవసరంగా ప్రవేశించినాడవు’ అని ప్రభువు నిన్ను అవమానిస్తే ఎలా?

దమనకుడు అందుకు ఇలా చెప్పాడు- ‘కానిమ్ము; అయినా సేవకుడు ప్రభుసన్నిధికి తప్పక పోవాలి. ఏలనన-

“దోషభయంచే కార్యమును ఆరంభించకపోవడం అనేది పిరికివాడి (కాపురుష) లక్షణం. సోదరా? అజీర్ణభయంచే ఎవడూ ఆహారాన్ని విడువడు గదా!”

పశ్య—

శ్లో. ఆసన్నమేవ నృపతిర్భజతే మనుష్యం

విద్యావిహీనమకులీనమసజ్జతం వా,

ప్రాయేణ భూమిపతయః ప్రమదా లతాశ్చ

యః పార్శ్వతో భవతి తం పరివేష్టయన్తి.

58

అను. చూడుము

“దగ్గర ఉండేవాడినే ప్రభువు తలుస్తాడు. వాడు విద్యలేనివాడూ, కుల హీనుడూ, మూర్ఖుడూ అగుగాక. సామాన్యంగా ప్రభువులు, స్త్రీలు (యువతులు), తీగెలు దగ్గర ఉండేవారినే ఆత్మీయంగా భావిస్తారు.”

గ. కరటకో బ్రూతే - “అథ తత్ర గత్వా కిం వక్ష్యతి భవాన్ ? స ఆహ - “శృణు కిమనురక్తో విరక్తో వా మయి స్వామీతి జ్ఞాస్యామి ? కరటకో బ్రూతే - “కిం తద్జ్ఞాన లక్షణమ్”? దమనకో బ్రూతే. శృణు.

శ్లో. దూరాదవేక్షణం హాసః సంప్రశ్నేష్వాదరో భృశమ్,

పరోక్షేఽపి గుణశ్లాఘా స్మరణం ప్రియవస్తుషు.

59

అను. కరటకుడు అడిగాడు - “అయితే తాము అచ్చటికి పోయి ఏమి మాట్లాడెదరు?” అతడు (దమనకుడు) ఇలా బదులు చెప్పాడు “వినుము. మొదట నాయెడ ప్రభువు దయగా ఉన్నాడా, లేక విరక్తిగా ఉన్నాడా-అని గ్రహిస్తాను. కరటకుడు మరల అడిగాడు - “అది తెలిసికోడానికి లక్షణం (గుర్తు) ఏమి ? అందుకు దమనకుడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు - వినుము “దూరంగా ఉండ గానే నన్ను చూడడం, చిరునవ్వు చిందించడం, ప్రశ్నించేటప్పుడు అధిక మైక ఆదరం చూపడం, పరోక్షంగా గుణాలను ప్రశంసించడం, ప్రియవస్తువులందు తలంచడం - ఇవి సంతృప్తిదైన ప్రభువు లక్షణాలు”.

శ్లో. అసేవకే చానురక్తిర్దానం సప్రియభాషణమ్,

అమర క్తస్య చిహ్నాని దోషేఽపి గుణసజ్గ్రహః.

60

అను. సేవచేయనివానియెడను అనురాగం, ప్రియభాషణములతో ఏదేని

ఇవ్వడం, దోషంనందును గుణాన్ని గ్రహించడం, ఇత్యాదికం అనురాగయుక్తుడైన ప్రభువునకు గుర్తులు.

అన్యచ్ఛ

శ్లో. కాలయాపనమాశానాం వర్తనం ఫలఖణ్డనమ్,
విరక్తేశ్వరచిహ్నాని జానీయాన్మతిమాన్నరః. 61.

ఏతద్ జ్ఞాత్వా యథా చాయం మమాఽఽయత్తో భవిష్యతి తథా వదిష్యామి. యతః.

శ్లో. అపాయసన్దర్శనజాం విపత్తి
ముపాయసన్దర్శనజాశ్చ సిద్ధిమ్,
మేధావినో నీతివిధిప్రయుక్తాం
పురఃస్ఫురన్తీమివ దర్శయన్తి. 62

అను. మరియు “(దర్శనాదికమునకు) కాలయాపనం చేయడం, వ్యర్థమైన ఆశలు పెంచడం, లభించవలసిన ఫలితాన్ని నైతం తొలగించడం - ఇత్యాదులను విరక్తుడైన ప్రభువునకు గుర్తులు అని బుద్ధిమంతుడు గ్రహించాలి”.

ఇది గుర్తించి ఎలా చేస్తే ఇతడు నాకు ఆదీనుడు అగునో అలా సంభాషిస్తాను. ఏలనన.

“బుద్ధిమంతులు (మేధావులు) నీతిశాస్త్రవిధిని అనుసరించి అపాయాలచే గల్గే హానినీ - ఉపాయాలచే లభించే కార్యసిద్ధిని ఎదురుగా ప్రకాశిస్తూ ఉన్నట్లు చూపగలరు.” (62)

గ. కరటకో బ్రూతే - “తథాఽప్యప్రాప్తే ప్రస్తావే న వక్తుమర్హసి. యతః.

శ్లో. అప్రాప్తకాలవచనం బృహస్పతిరపి బ్రువన్,
ప్రాప్నూయాద్ బుద్ధ్యవజ్ఞానమపమానశ్చ శాశ్వతమ్. 63

అను. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు - “అయినా సందర్భం రానిచో మాట్లాడవద్దు. ఏలననగా-

“సందర్భం లేక మాట్లాడినచో బృహస్పతి నైతం తన బుద్ధికి నిరాదరణనూ శాశ్వతమైన అవమానాన్నీ పొందును”.

గ. దమనకో బ్రూతే - ‘మిత్ర ! మా బైషీః. నాఽహ. మప్రాప్తాఽవసరం వచనం వదిష్యామి యతః.

శ్లో. ఆపద్యున్మార్గగమనే కార్యకాలాఽత్యయేషు చ,
అప్యష్టేనాఽపి వక్తవ్యం భృత్యేన హితమిచ్ఛతా. 64

యది చ ప్రాప్తాఽవసరేణాఽపి మయా మన్తోన వక్తవ్యః, తదా మన్త్రిత్యమేవ మమాఽనుపపన్నమ్. యతః.

దమనకుడు ఇలా అన్నాడు - “మిత్రమా భయపడకుము. నేను సందర్భరహితంగా ఏమీ మాట్లాడను. ఏలనన - “ఆపద నెత్తిన పడునట్లున్నా, చెడు దారిలో పయనిస్తున్నా, అవసరమైన కార్యానికి సమయం దాటునట్లున్నా, మేలుకోరే సేవకుడు ప్రభువు అడుగకపోయిననూ హితం చెప్పవలసి ఉండును.”(64)

ఇలా అవసరం వచ్చిననూ తగిన సలహా ఇవ్వనిచో నాకు మంత్రిపదవియే తగదు. ఏలనన.

శ్లో. కల్పయతి యేన వృత్తిం యేన చ లోకే ప్రశస్యతే నద్భిః,
స గుణస్తేన చ గుణినా రక్ష్యః సంవర్ధనీయశ్చ. 65

తద్బద్ర ! అనుజాసీహి మామ్, గచ్ఛామి, కరటకో బ్రూతే - “శుభమస్తు శివాస్తేపన్థానః; యథాఽభిలషితమనుష్ఠీయతామ్” ఇతి. తతో దమనకో విస్మిత ఇవ పిజ్జలకసమీపం గతః.

అను. “జీవనాధారం కల్పించేదీ, సజ్జనుల ప్రశంసలను పొందేదీ ఆయిన గుణాన్ని గుణవంతుడు రక్షించుకొనాలి, వృద్ధినిందించాలి కూడ”. 65

అందుచే ఓ శుభమూర్తీ నాకు అంగీకారం తెల్పుము. పోయివచ్చెద. అంత కరటకుడు ఇలా చెప్పాడు శుభం గల్గుగాక. నీ మార్గములు శివ (ఆనంద), మయములు అగుగాక. అభిమతం ఆచరింతువు గాక.

అప్పుడు దమనకుడు ఆశ్చర్యం పొందినవాడు వలె పింగలకుడివద్దకు వెళ్ళాడు.

గ. అథ దూరాదేవ సాదరం రాజ్ఞా ప్రవేశితః సాష్టాఙ్గప్రణీ
పాతం ప్రణీపత్యోపవిష్టః. రాజాఽఽహ - “చిరాద్ దృష్టోఽసి,” దమనకో
బ్రూతే - ‘యద్యపి మయా సేవకేన శ్రీమద్దేవపాదానాం న కిఞ్చిత్
ప్రయోజనమస్తి తథాపి ప్రాప్తకాల మనుజీవినా సాన్నిధ్యమవశ్యం
కర్తవ్యమిత్యాగతోఽస్మి. కిఞ్చ -

శ్లో. దంతస్య నిర్దర్షణకేన రాజన్
కర్ణస్య కణ్ఠాయనకేన వాపి,
తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం
కిమజ్ఞ వాక్పాణిమతా నరేణ.

66

అంతదూరంనుండియే ప్రభువు (పింగలకుడు) ఇతణ్ణి చూచాడు. ఆద
రంగా తోపలికి ఆహ్వానించాడు. దమనకుడు సాష్టాంగపాతంగా ప్రణమిల్లాడు.
లేచి కూర్చున్నాడు. రాజు ఇలా అడిగాడు - “ఏమి చాలకాలానికి కనబడ్డావు ?
దమనకుడు ఇట్లు అన్నాడు - “ప్రభూ : ఈ సేవకుడిచే వూజ్యపాదులైన ప్రభువు
లకు ఉపయోగం ఏమీ లేదు. అయినా అవసరం వచ్చినప్పుడు సేవకుడు ప్రభు
సన్నిధిని ఉండాలి అని వచ్చాను. మరియు -

“ఓ రాజా : ప్రభువులకు సైతం దంతముల సందున గ్రుచ్చుకొనడానికి,
చెవిదురదకు గీరుకొనడానికి అల్పమైన గడ్డిపరకతో అవసరం గలదు. ఇక
కాళ్ళు, చేతులు గల మనుష్యుడి ఉపయోగాన్ని ఏమనాలి.”

66

గ. యద్యపి చిరేణాఽవధీరితస్య దేవపాదై ర్మే బుద్ధినాశః
శక్యతే, తదపి న శక్యనీయమ్. యతః -

శ్లో. కదర్థితస్యాఽపి చ ధైర్యవృత్తేః
బుద్ధేర్విదాశో న హి శక్యనీయః,
అధఃకృతస్యాఽపి తనూనపాతో
నాధః శిఖా యాతి కదాచిదేవ.

67

అను. “ఇతడు చాలకాలంగా తిరస్కృతుడు. అందుచే (రాజనీతి) బుద్ధి నశించి ఉండును” అని వూజ్యులైన ప్రభువులు శంకింతురేమో కానీ అలా సందేహం పొందకుడు. ఏలననగా

“అవమానితుడు అయినచో దైర్యశాలి అయినవాని బుద్ధి నశిస్తుంది అని శంకింపరాదు. తలక్రిందుగా పట్టుకున్నా అగ్నిజ్వాల ఎప్పుడునూ క్రిందు మొగంగా ఉండదు గదా.” (ఊర్వముఖంగానే ఉండును).

గ. దేవ ! తత్ సర్వథా విశేషజ్ఞేన స్వామినా భవితవ్యమ్.
యతః:-

శ్లో. మణిర్లుతతి పాదేషు కాచః శిరసి దార్యతే,
యథై వాఽఽస్తే తథై వాఽఽస్తాం కాచః కాచో మణిర్మణిః 68

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. నిర్విశేషో యదా రాజా సమం సర్వేషు వర్తతే,
తదోద్యమసమర్థానాముత్సాహః పరిహీయతే. 69

అను. అందుచే ఓ ప్రభూ! ప్రభువు సేవకుల ప్రతిభావిశేషాన్ని గుర్తించు వాడై ఉండవలయును. ఏలనన-

“మణి, పాదాలపై దొర్లింపబడుగాక. గాజముక్క, శిరస్సుపై ధరింప బడుగాక. ఎలా ఉండేది అలానే ఉండుగాక. అయినా గాజా గాజే, మణి మణియే అగును.” (నీచుడు గొప్పవాడు గాజాలడు. ఉత్తముడు నీచుడు గాజాలడు). 68

మరియూ-“గుణతారతమ్యవిశేషాన్ని గుర్తించనివాడై ప్రభువు అందరియెడ సమానంగా ఉండినచో ప్రయత్నశీలురైన సేవకులకు ఉత్సాహం నశిస్తుంది.” 69

కింఞ్చ

శ్లో. త్రివిదాః పురుషా రాజన్న తమాధమమధ్యమాః,
నియోజయేత్తథై వై తాం త్రివిదేష్వేవ కర్మసు. 70

యతః-

శ్లో. స్థాన ఏవ నియోజ్యనే భృత్యాశ్చఽఽభరణాని చ,
న హి చూడామణిః పాదే నూపురం మూర్ధ్ని ధార్యతే. 71

అను. ఇంకనూ- “ఓ రాజా! మానవులు ఉత్తములు మధ్యములు అగ్రములు అని మూడువిధాలుగా ఉంటారు. వారిని అలాగే మూడువిధాలైన పనులలో నియమించాలి.” 70

ఏలననగా- సేవకులను, అభరణాలను ఆ యా యోగ్యస్థానాలయందే నియమించాలి. శిరోమణిని పాదమున, కాలిఅందెను శిరమున ధరింపరు గదా- 71

అపి చ-

శ్లో. కనకభూషణసంక్లృహణోచితో
యది మణిస్త్రపుషి ప్రణిధీయతే,
న స విరౌతి న చాపి న శోభతే
భవతి యోజయితుర్వచసీయతా. 72

అను. మరియు- “బంగారుభూషణాలలో పొదుగదగిన మణి సీసమునందు కూర్చబడినచో ఆ మణి ఏడ్వదు (శబ్దం చేయదు). ప్రకాశింపదు అనుట లేదు. కాని అలా పొదిగినవాడిని లోకం నిందిస్తారు. 72

అన్యచ్ఛ

శ్లో. ముకుతే రోపితః కాచశ్చరణాఽఽభరణే మణిః,
న హి దోషో మణేర స్తి కిన్తు సాధోరవిజ్ఞతా. 73

పశ్య-

శ్లో. బుద్ధిమాననురక్తోఽయమయం శూర ఇతో భయమ్,
ఇతి భృత్యవిచారజ్ఞో భృత్యైరాపూర్యతే నృపః. 74

అను. మరియు- ‘తలపైన గాజు- కాలికి అందెగా మణి ధరింపబడవచ్చు కానీ ఇందులో మణిదోషం లేదు. ధరించేవాని మూర్ఖత్వం ఉంది.’ 73

చూడుము- “ఈ సేవకుడు బుద్ధిమంతుడు. వీడు అనురక్తుడు. వీడు వీరుడు. వీనివలన (అవకారాది) భయం గలదు. అని ఇలా సేవకులవిషయం తెలిసిన ప్రభువు సేవకులచే పరివూర్ణుడై ఉండును.” 74

గ. తథాహి-

శ్లో. ఆశ్వః శస్త్రం శాస్త్రం వీణా వాణీ నరశ్చ నారీ చ,
పురుషవిశేషం ప్రాప్య హి భవంతి యోగ్యా అయోగ్యాశ్చ. 75

అన్యచ్ఛ

శ్లో. కిం భక్తేనాఽసమర్థేన కిం శక్తేనాఽపకారిణా,
భక్తం శక్త్యా మాం రాజన్నావజ్ఞాతుం త్వమర్హసి. 76

అను. అలాగే- “గుఱ్ఱం, ఆయుధం, శాస్త్రం, వీణ, వాక్కు, నరుడు, స్త్రీ-
ఇవి ఆన్నీ యోగ్యపురుషుణ్ణి చేరినచో యోగ్యములు గానూ, అయోగ్యపురుషుని
చేరినచో అయోగ్యములుగాను అగును.” 75

మరియూ- “సేవకుడు భక్తుడై అసమర్థుడైనా, అలాగే సమర్థుడై అపకారి
అయినా ప్రభువునకు ఉపయోగం లేదు. ఓ రాజా : భక్తుడూ, శక్తుడూ అయిన
నన్ను అవమానించడం సముచితం గాదు.” 76

యతః-

శ్లో. అవజ్ఞానాద్ రాజ్ఞో భవతి మతిహీనః పరిజనః
తతస్తత్ప్రామాణ్యాద్భవతి న సమీపే బుధజనః,
బుధైస్త్వక్తే రాజ్యే న హి భవతి నీతిర్గుణవతీ
విపన్నాయాం నీతౌ సకలమవశం నీదతి జగత్. 77

అను. ఏలననగా- “ప్రభువు అవమానించినచో సేవకజనం బుద్ధిహీనం
అగును. ఇక అది ప్రమాణంగా భావించి విద్వాంసులు దాపునకు రారు. విద్వాం
సులు సమీపింపనిచో గుణసంపన్నమైన నీతి, రాజ్యంలో ఉండదు. నీతి నశిస్తే
రాజ్యం అంతా విశ్వంఖలయై నశిస్తుంది.” 77

గ. అవరణ్చ-

శ్లో. జనం జనపదా నిత్యమర్చయన్తి నృపార్చితమ్,
నృపేణావమతో యస్తు స సర్వైరవమన్యతే.

78

కిణ్చ

శ్లో. బాలాదపి గ్రహితవ్యం యుక్తముక్తం మనీషిభిః,
రవేరవిషయే కిం న ప్రదీపస్య ప్రకాశనమ్.

79

అను. “ప్రభువు ఎవరిని గౌరవిస్తాడో అతన్ని (జనపదములు) దేశములు అనగా దేశవాసులు అందరూ గౌరవిస్తారు. ప్రభువు అవమానించినవానిని అందరూ అవమానిస్తారు.”

78

మరియూ- “విద్వాంసులైనవారు నీతియుక్తమైన వాక్కును బాలుడు చెప్పిననూ గ్రహించాలి. సూర్యకాంతి ప్రసరించనిచోట దీపాన్ని వెల్గించడం లేదా ఏమి?”

79

గ. పిఞ్జలకోఽవదత్ - “భద్ర దమనక కిమేతత్? త్వమస్మదీయ ప్రదానాఽమాత్యపుత్రః. ఇయన్తం కాలం యావత్కుతోఽపి ఖలవాక్యా న్నాఽఽగతోఽసి. ఇదానీం యథాఽభిమతం బ్రూహి”. దమనకో బ్రూతే- “దేవ! పృచ్ఛామి కిఞ్చిత్. ఉచ్యతామ్. ఉదకార్థీ స్వామీ పానీయ మపీత్వా కిమితి విస్మిత ఇవ తిష్ఠతి.”

పిఞ్జలకోఽవదత్ - “భద్రముక్తం త్వయా. కిన్వేతద్రహస్యం వక్తుం కాచిద్విశ్వాసభూమిర్నాస్తి తథాపి నిభృతం కృత్వా కథయామి, శృణు. సమృతి వనమిదమపూర్వసత్త్వాఽధిష్ఠిత మతోఽస్మాకం త్యాజ్యమ్. అనేన హేతునా విస్మితోఽస్మి. తథా చ శ్రుతో మయాఽపి మహానపూర్వః శబ్దః. శబ్దాఽనురూపేణాఽస్య ప్రాణీనో మహాబలేన భవితవ్యమ్”.

అను. పింగలకుడు ఇలా అన్నాడు- “భద్ర, దమనకా! ఇది ఏమి? నీవు మా ప్రధానమంత్రిపుత్రుడవు. ఇంతకాలం ఎవడో దుష్టుని మాటవలన రాలేదు.

ఇప్పుడు నీయిష్టం ఏమిటో తెల్పుము". అంత దమనకుడు ఇట్లు అడిగాడు- 'ప్రభూ! ఒకానొకవిషయం అడిగెదను. తెల్పండి- ప్రభువులవారు నీటిని త్రాగుటకై పోయియూ త్రాగకయే చకితులై నట్లు ఎందుకు వెనుదిరిగి వచ్చి కూర్చున్నారు?" పింగలకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'శుభమూర్తి : నీవు సరిగానే అడిగావు. కానీ ఈ రహస్యం తెలుపడానికి విశ్వాసపాత్రుడు ఎవడూ లభింపలేదు. అయినా ఏకాంతంగా(నిభృతంగా) చెప్పుచున్నాను, వినుము. ప్రస్తుతం ఈ అడవిలో ఒకానొక అపూర్వప్రాణి నివసిస్తోంది. అందువల్ల నేను ఈ అడవిని విడిచిపెట్టవలసి వచ్చింది. ఇందువల్ల చకితుడను అయ్యాను. దాని మహాశబ్దం నేను విన్నాను. 'బ్లాన్నిబట్టి ఆ ప్రాణి గొప్పబలం కలదిగా ఉండవచ్చును".

గ. దమనకో బ్రూతే- 'అస్తి తావదయం మహాన్ భయహేతుః, శబ్దోఽస్మాభిరప్యాయకర్ణితః. కిన్తు స కిమ్మన్త్రీ, యః ప్రథమం భూమి క్యాగం పశ్చాద్యుద్ధఙ్ఞోఽపదిశతి', అస్మిన్ కార్యసందేహే భృత్యానాముపయోగ ఏవ జ్ఞాతవ్యః. యతః-

శ్లో. బన్ధు-శ్రీ-భృత్యవర్గస్య బుద్ధేః సత్త్వస్య చాత్మనః,
ఆపన్నికషపాషాణే నరో జానాతి సారతామ్.

80

అను. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- 'ఇది అయితే గొప్ప భయకారణం నే ఉంది. ఆ శబ్దాన్ని మేమునైతం విన్నాము. కానీ మొదట దేశపరిత్యాగాన్ని మూట యుద్ధాన్ని దుష్టమంత్రియే ఉపదేశిస్తాడు. ఇలాంటి సందేహకార్యంలో వకుల ఉపయోగమే తెలిసికొనదగింది. ఏలననగా-

"ఆపద అనే ఒకపిడికాతియందే బంధువులయు, భార్యలయు, సేవకజను యు బుద్ధిబల సారాన్నీ, అలాగే తనదైన బుద్ధిబలసారాన్నీ మానవుడు తెలికొండు."

80

గ. సింహో బ్రూతే- 'భద్ర మహతి శక్కా మాం బాధతే'. మనకః పునరాహ స్వగతమ్- 'అన్యథా రాజ్యసుఖం పరిత్యజ్య స్థానారం గన్తుం కథం మాం సమ్భాషసే'. ప్రకాశం బ్రూతే- 'దేవ! యావ

దహం జీవామి, తావద్భయం న కర్తవ్యమ్. కిన్తు కరటకాదయోఽప్యై
శ్వాస్యంతాం యస్మాదాపత్ప్రతీకారకాలే దుర్లభః పురుషసమవాయః..'

అను. సింహం ఇలా చెప్పింది— “శుభమూర్తి : పెద్ద సందేహం నన్ను
బాధిస్తోంది”. దమనకుడు. తనలో ఇలా తలంచాడు— ‘లేనిచో రాజ్యసుఖాన్ని
వదలి వేతాకచోటునకు పోవుటను గూర్చి నాతో ఎట్లు మాట్లాడెదవు’. ఇలా
తలంచి ప్రకాశంగా అతడితో ఇలా అనెను— ‘ప్రభూ ! నేను జీవించి ఉండగా
భయపడకుడు. కాని కరటకుడు మొదలైనవారికి నైతం ఓదార్పు గల్గించుదాం.
(ఇచ్చట దైర్యంగా చేరునట్లు చేయుదము) అపదకు ప్రతీకారం చేసేటప్పుడు
పురుషుల నందరిని ఒకచోట చేర్చడం కష్టం.’

గ. తతస్తౌ కరటకదమనకౌ రాజ్ఞా సర్వస్వేనాఽపి పూజితౌ
భయప్రతీకారం ప్రతిజ్ఞాయ ప్రస్థితౌ. కరటకో గచ్ఛన్ దమనకమాహ—
‘సఖే! కిం శక్యప్రతీకారో భయహేతురశక్యప్రతీకారో వేతి న జ్ఞాత్వా
భయోపశమం ప్రతిజ్ఞాయ కథమయం మహాప్రసాదో గృహీతః. యతో
ఽనుపకుర్వాణో న కస్యాఽప్యపాయనం గృహ్ణీయాద్విశేషతో రాజ్ఞః..
పశ్య-

శ్లో. యస్య ప్రసాదే పద్మాఽఽస్తే విజయశ్చ పరాక్రమే,
మృత్యుశ్చ వసతి క్రోధే సర్వతేజోమయో హి సః.

తథాహి —

శ్లో. బాలోఽపి నాఽవమన్తవ్యో మనుష్య ఇతి భూమిపః,
మహతీ దేవతా హ్యేషా నరరూపేణ తిష్ఠతి.

82

అను. పిమ్మట కరటక దమనకులు రాజసన్నిధిని చేరారు. బహువిధము
లుగా రాజుచే గౌరవింపబడ్డారు. భయానికి ప్రతీకారం చేసెదము అని ప్రతిజ్ఞ
చేశారు. అచ్చటినుండి కదిలారు. పోతూ(దారిలో) కరటకుడు దమనకుడితో ఇలా
అన్నాడు— ‘మిత్రమా! దీనికి (భయానికి) ప్రతీకారం సాధ్యమా అసాధ్యమా అని
గ్రహింపక, భయాన్ని తొలగిస్తాం. అని ప్రతిజ్ఞ చెసి ఎందుకు ఈ మహాబహుమానం

స్వీకరించాం. ఏలనన- ఉపకరింపక ఎవరినుండి బహుమానం గ్రహింపరాదు. విశేషించి ప్రభువులనుండియు తీసికొనరాదు. చూడుము-

“అతని (రాజుయొక్క) కరుణయందు లక్ష్మీదేవి(సంపద), పరాక్రమంలో విజయం, క్రోధంనందు మృత్యువు నివసిస్తూ ఉంటాయి. ప్రభువు సర్వతేజోమయుడు”.

81

అలాగే-“ప్రభువు బాలుడు అయినా సామాన్యమానవునిగా అతన్ని దలంచి అవమానం చేయరాదు. అతడు మానవరూపంలో ఉండే గొప్ప దేవత.” 82

గ. దమనకో విహస్యాఽఽహ- “మిత్ర ! తూష్ణీమాస్యతామ్, జ్ఞాతం మయా భయకారణమ్. మలీవర్దనర్దితం తత్. వృషభాశ్చాఽస్మాకమపి భక్ష్యాః. కిం పునః సింహస్య”. కరటకో బ్రూతే- “యద్యేవం తదా కిం పునః స్వామిత్రానస్తత్త్రివ కిమితి నాపసీతః” దమనకోబ్రూతే- “యది స్వామిత్రానస్తత్త్రివ ముచ్యతే తదా కథమయం మహాప్రసాద లాభః స్యాత్? అపరశ్చ-

శ్లో. నిరపేక్షో న కర్తవ్యః స్వామీ భృత్యైః కదాచన,

నిరపేక్షం ప్రభుం కృత్వా భృత్యః స్యాద్దధికర్ణవత్.

83

గ. కరటకః పృచ్ఛతి- “కథమేతత్?” దమనకః కథయతి-

అను. అది విని నవ్వుతూ దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- ‘మిత్రమా : మౌనం వహింపుము. భయకారణం నాకు తెలియును. అది ఎద్దుఱంకె. ఎద్దులు మనకు నైతం ఆహారవస్తువులే. ఇక సింహవిషయం ఏమనాలి’. కరటకుడు అడిగాడు- ‘అలా అయితే స్వామిభయాన్ని అచ్ఛటనే ఎందుకు పోగొట్టలేదు? అందుకు దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- ‘స్వామిభయాన్ని అలా అచ్ఛటనే తొలగిస్తే ఈ గొప్ప బహుమానం ఎలా లభిస్తుంది?

మరియు- “నేవకులు ప్రభువును నిరపేక్షునిగా అనగా- తమ(నేవకుల

యొక్క) అవసరం లేనివాడినిగా చేసికొనరాదు. అలా చేసికొన్నచో నేవకుడైన దధికర్ణుడు అనే పిల్లివలె దురవస్థను పొందును. 83

కరటకుడు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు.'

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

3. దధికర్ణ విడాల కథా

(దధికర్ణుడు అనే పిల్లికథ)

గ. అస్త్వత్తరాపథేఽర్బుదశిఖరనామ్ని పర్వతే దుర్ధాన్తో నామ మహావిక్రమః సింహః. తస్య పర్వతకన్ధరమధిశయానస్య కేసరాగ్రం కశ్చిన్ముషికః ప్రత్యహం చినత్తి తతః కేసరాగ్రం లూనం దృష్ట్వా కుపితో వివరాఽన్తర్గతం మూషికమలభమానోఽచిన్తయత్.

శ్లో. ఘ్రదశత్రుర్బువేద్యస్తు విక్రమాన్నైవ లభ్యతే.

తమాహన్తుం పురస్కార్యః సదృశ స్తస్య సైనికః.

84

అను. ఉత్తరభారతమున అర్బుదశిఖరం అనే పర్వతం ఉంది. ఆ పర్వతంలో దుర్ధాన్తుడు అనే సింహం నివసిస్తుంది. అది గొప్ప పరాక్రమం గలది. ఆ సింహం పర్వతగుహలో నిద్రించేటప్పుడు ఒకానొక ఎలుక వచ్చి దాని జూలు అంచులను కొఱికివేసేది. ఇలా ప్రతిదినం జరుగుతూ ఉంది. తన జూలును చూచు కొనగానే సింహానికి ఎలుకపై కోపం వచ్చేది. కాని బొరియలో దూరిన ఎలుక దొరకడం లేదు. అప్పుడు ఆ సింహం ఇలా విచారించింది-

"అల్పుడైన శత్రువు బలంవలన లభింపడు. వానిని చంపడానికి అలాంటి చిన్న నైవికుడిని గౌరవవూర్వకంగా నియమించాలి."

84

గ. ఇత్యాలోచ్య తేన గ్రామం గత్వా విశ్వాసం కృత్వా దధికర్ణ

నామా బిడాలో యత్నేనాఽఽనీయ మాంసాఽఽహారం దత్త్వా స్వకన్ధరే స్థాపితః. అనన్తరం తద్భయాన్ముషికోఽపి బిలాన్న నిఃసరతి. తేనా ఽసౌ సింహోఽక్షతకేసరః సుఖం స్వపితి. మూషికశబ్దం యదా యదా శృణోతి, తదా తదా మాంసాహార దానేన తం బిడాలం సంవర్తయతి.

అను. ఇలా తలంచి ఆ సింహం (దగ్గరఉండే) గ్రామానికి పోయింది. అచ్చట దధికర్ణుడు అనే పిల్లిని చూచింది. ఆ పిల్లిని ఎంతో ప్రయత్నించి (బుజ్జి గించి) తనతో తెచ్చుకొంది. మాంసాహారం ఇస్తూ తన గుహలో ఉంచుకొంది. పిల్లివలన భయంచే ఎలుక తొట్టనుండి వెలుపలికి రావడం లేదు. సింహం జూలు కొఱకబడడం లేదు. అందువలన సింహం హాయిగా నిద్రపోయేది. ఇలా ఎలుక సద్దు ఉన్నంతకాలం ఆ సింహం పిల్లిని మాంసాహారంచే బాగా పోషించింది.

గ. అదైకదా చ మూషికః షుదాపీడితో బహిఃసచ్ఛరన్ బిడా లేన ప్రాప్తో వ్యాపాదితశ్చ. అనన్తరం స సింహోఽనేకకాలం యావ న్ముషికం న పశ్యతి తత్కృతాఽఽరావమపి న శృణోతి తదా తస్యా ఽనుపయోగాద్ బిడాలస్యోఽఽహారదానే మ్నాదరో బభూవ. తతోఽసా వాహారవిరహాద్దుర్బలో దధికర్ణోఽవసన్నో బభూవ. తతోఽహం బ్రవీమి- 'నిరపేక్షో న కర్తవ్య' ఇత్యాది. తతో దమనక కరటకౌ సజ్జీవకసమీపం గతౌ. తత్ర కరటకస్తరుతలే సాటోపముపవిష్టః. దమనకః సజ్జీవక సమీపం గత్వాఽబ్రవీత్-

అను. అంత ఒకనాడు ఎలుక ఆకలిచే పీడింపబడి వెలుపలికి వచ్చితిరుగ సాగింది. పిల్లికి చిక్కింది. చచ్చింది. పిమ్మట ఎలుక కనబడడంగానీ దానిశబ్దం గానీ ఎంతకాలానికీ లేకపోవడంతో సింహానికి పిల్లి నిరుపయోగంగా తోచింది. అందువల్ల పిల్లిపై ఆదరం తగ్గింది. ఆహారంనైతం సరిగా ఇవ్వడం మానివేసింది. అప్పుడు దుర్బలమై పిల్లి మరణించింది. అందువలన నేను(దమనకుడను) చెప్పుచున్నాను. 'నిరపేక్షుడినిగా ప్రభువును చేసికొనరాదు' - ఇత్యాది. పిమ్మట దమనక కరటకులు సంజీవకుడిని సమీపించారు. అచ్చట ఒక చెట్టుకింద కరటకుడు ఆడంబరంగా కూర్చున్నాడు. దమనకుడు సంజీవకునివద్దకు పోయి ఇలా అడిగాడు.

గ. 'అరే వృషభ ఏషోఽహం రాజ్ఞా పిజ్జల కేనాఽరణ్యరక్షణార్థం నియుక్తః. సేనాపతిః కరటకః సమాజ్ఞాపయతి సత్వరమాగచ్ఛ. నచే దస్మాదరణ్యాద్ధూరమపసర. అన్యథా తే విరుద్ధం ఫలం భవిష్యతి. న జానే క్రుద్ధః స్వామీ కిం విధాన్యతి". తచ్ఛ్రుత్వా సజ్జీవకశ్చాఽఽ యాత్. యతః-

శ్లో. ఆజ్ఞాభజ్ఞో నరేంద్రాణాం బ్రాహ్మణానామనాదరః,
పృథక్ శయ్యా చ నారీణామశస్త్రవిహితో వధః.

85

అను. ఓరీ వృషభమా : ఇదిగో నేను రాజైన పింగలకుడిచే ఈ అడవిని రక్షించేందుకు నియమింపబడిన సేవకుడను. సేనాపతి అయిన కరటకుడు ఆజ్ఞా పిస్తున్నాడు-వెంటనే రమ్మ. అలా కానిచో ఈ అడవినుండి దూరంగా తొలగి పొమ్ము. లేనిచో విపరీతఫలం సంభవిస్తుంది. ప్రభువు క్రుద్ధుడు అయితే ఏమి చేస్తాడో తెలియదు.' అది విని సంజీవకుడు కదలి వచ్చాడు. ఏలనన-

"ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించడం ప్రభువులకూ, అగౌరవం గల్గడం బ్రాహ్మణులకూ, వేఱుగా (ఒంటరిగా) పండుకొనడం స్త్రీలకూ- ఇవి ఆయుధరహితంగా గల్గించిన మరణములు".

(85)

గ. తతో దేశవ్యవహారాఽనభిజ్ఞః సజ్జీవకః సభయముపస్సృత్య సాష్టాంగపాతం కరటకం ప్రణతవాన్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. మతిరేవ బలాద్ గరీయసీ

యదభావే కరిణామియం దశా,

ఇతి ఘోషయతీవ డిణ్డిమః

కరిణో హస్తిపకాఽఽహతః క్వణన్.

86

అను. అంతట దేశవ్యవహారాలను తెలియని సంజీవకుడు, భయపడి అతడిని సమీపించాడు. సాష్టాంగవందనం చేశాడు. విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు. "బలం కంటె బుద్ధియే గొప్పది. అలాంటి బుద్ధి లేకయే ఏనుగులకు ఈ అవస్థ పట్టినది.

మావటివాడు మ్రోగించిన థక్క ధ్వనిస్తూ ఈ విషయం తెల్పుచున్నట్లుగా ఉంది." 86

గ. అథ సజ్జీవకః సాశక్జ్కమాహ- 'సేనాపతే కిం మయా కర్తవ్యమ్. తదభిదీయతామ్.' కరటకో బ్రూతే- 'వృషభ ! అత్ర కాననే తిష్ఠసి. అస్మద్దేవపాదాఽరవిన్దం ప్రణమ'. సజ్జీవకో బ్రూతే- 'తదభయ వాచం మే యచ్ఛ. గచ్ఛామి'. కరటకో బ్రూతే- 'శృణు రే బలీవర్ద ! అలమనయా శక్జ్కయా. యతః:-

శ్లో. ప్రతివాచమదత్త కేశవః

శపమానాయ న చేదిభూభుజే,

అనుహుజ్జురుతే ఘనద్వనిం

న పి గోమాయురుతాని కేశరీ.

87

అను. అప్పుడు సంజీవకుడు భయంతో ఇలా అన్నాడు- 'ఓ సేనాపతి' నేను ఏమి చేయాలో చెప్పండి.

కరటకుడు- 'ఓ వృషభమా ! ఈ అడవిలో ఉన్నావు. మా ప్రభువుల పాదకమలాలకు ప్రణమిల్లుము'.

సంజీవకుడు- 'అయితే నాకు అభయవాక్కును ఇయ్యండి'. వస్తాను.

కరటకుడు- 'ఓరీ బలీవర్దమా ! (వృషభమా !) ఈ సందేహం మానుము వీలననగా-

"శ్రీకృష్ణుడు తనను నిందించే శిశుపాలుడికి బదులు ఏమీ పల్కలేదు. సింహం మేఘగర్జనలకు హుంకరిస్తుంది. నక్కకూతలకు గర్జింపదు". (87)

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. తృణాని నోన్మూలయతి ప్రభజ్జనో

మృదూని నీచైః ప్రణతాని సర్వతః,

సముచ్చితానేవ తరూన్ ప్రబాధతే

మహాన్ మహత్యేవ కరోతి విక్రమమ్.

8

అను. మరియు- “కోమలములూ క్రిందికి వ్రాలినవీ అయిన గడ్డిపరకలను గాలి పెళ్లగింపదు. గొప్పగా పెరిగిన వృక్షాలనే పడగొట్టుతుంది. అలాగే గొప్పవాడు సాటి గొప్పవాడియెడనే పరాక్రమిస్తాడు”.

(88)

గ. తతస్తౌ సజ్జీవకం కియద్ధూరే సంస్థాప్య పిఞ్జలకనమీపం గతౌ. తతో రాజ్ఞా సాదరమవలోకితౌ ప్రణమ్యోపవిష్టౌ. రాజాఽఽహ- ‘త్వయా స దృష్టః. దమనకో బ్రూతే- దేవ ! దృష్టః. కిన్తు యద్దేవేన జ్ఞాతం తత్రథా? మహానేవాఽసౌ దేవం ద్రష్టుమిచ్ఛతి. కిన్తు మహాబలోఽసౌ సజ్జీభూయోపవిశ్య దృశ్యతామ్. శబ్దమాత్రాదేవ స భేతవ్యమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. శబ్దమాత్రాన్న భేతవ్యమజ్ఞాత్వా శబ్దకారణమ్,
శబ్దహేతుం పరిజ్ఞాయ కుట్టనీ గౌరవం గతా.

89

రాజాఽఽహ- ‘కథమేతత్ ?’. దమనకః కథయతి-

అ. పిమ్మట వారు ఇరువురూ (కరటక. దమనకులు) సంజీవకుడిని కొంచెం దూరంలో ఉంచారు. తాము మాత్రం పింగలకుడి వద్దకు పోయారు. రాజుచే ఆదరంగా చూడబడ్డారు. ప్రణామం చేసి కూర్చున్నారు. రాజు ఇలా అడిగాడు- ‘అతణ్ణి చూచినావా ?’

దమనకుడు- ‘దేవా చూచాను. ప్రభువులు తలచినట్లే ఉంది. అతడు గొప్పవాడే. ప్రభువులను చూడగోరుచున్నాడు. అయినా అతడు గొప్పబలం గలవాడు కనుక ఆత్మరక్షణకు సిద్ధమై ఉండండి. కాని కేవలం శబ్దానికై భయపడవద్దు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

“కారణం తెలిసికొనక శబ్దమాత్రానికి భయపడరాదు. శబ్దకారణం తెలిసి. కొని కుట్టిని (కుంటెనకత్తె. దాసి) గౌరవం పొందింది.”

రాజు అడిగాడు- ‘అది ఎట్లు’

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

4. ఘణ్డాకర్ణ-కుట్టనీ కథా

గ. అస్తి శ్రీపర్వతమధ్యే బ్రహ్మపురాఖ్యం నగరమ్. తచ్ఛిఖర ప్రదేశే ఘణ్డాకర్ణో నామ రాక్షసః ప్రతివసతీతి జనప్రవాదః శ్రూయతే. ఏకదా ఘణ్డామాదాయ పలాయమానః కశ్చిచ్ఛేరో వ్యాఘ్రేణ వ్యాపాధితః. తత్పాణిపతితా ఘణ్డా వానరైః ప్రాప్తా. వానరాస్తాం ఘణ్డామనుక్షణం వాదయన్తి. తతో నగరజనైః స మనుష్యః ఖాదితో దృష్టః. ప్రతిక్షణం ఘణ్డారవశ్చ శ్రూయతే. అనన్తరం ఘణ్డాకర్ణః కుపితో మనుష్యాన్ ఖాదతి, ఘణ్డాఞ్చ వాదయతీత్యుక్త్వా జనా నగరాత్ పలాయితాః.

అను. శ్రీపర్వతమధ్యభాగంలో బ్రహ్మపురం అనే నగరం ఉంది. ఆ పర్వతశిఖరప్రాంతంలో ఘంటాకర్ణుడు అనే రాక్షసుడు నివసిస్తున్నాడు. అని జనులు చెప్పుకుంటూ ఉంటారు. ఒకప్పుడు గంటను తీసికొని పరుగెత్తే దొంగను పులి చంపింది. వాడి చేతిలోని గంట కోతులకు దొరికింది. కోతులు ఆ గంటను క్షణక్షణం మ్రోగిస్తాయి. పిమ్మట నగరవాసులు పులిచే తినబడిన ఆ మనుష్యుడి శవాన్ని (అస్తిపంజరాన్ని) చూచారు. ప్రతిక్షణం ధ్వనించే ఘంటాశబ్దాన్ని వింటున్నారు. తర్వాత (వారు) ఇలా తలంచారు. 'ఘంటాకర్ణుడు కోపంతో మనుష్యులను తింటున్నాడు. గంటను వాయిస్తున్నాడు'- ఇలా తలంచి నగరంనుండి పారిపోయారు.

గ. తతః కరాలయా నామ కుట్టన్యా విమృశ్య- 'అనవసరోఽయం ఘణ్డానాదః, తత్కిం మర్కటా ఘణ్డాం వాదయన్తి'-ఇతి స్వయం విజ్ఞాయ రాజా విజ్ఞాపితః- "దేవ ! యది కియద్దనోపక్షయః క్రియతే, తదాఽహమేనం ఘణ్డాకర్ణం సాధయామి'. తతో రాజ్ఞా తస్యై దనం దత్తమ్. కుట్టన్యా చ కుణ్డలం కృత్వా తత్ర గణేశాదిపూజాగౌరవం దర్శయిత్వా స్వయం వానరప్రియఫలాన్యాదాయ వనం ప్రవిశ్య ఫలాన్యా కీర్తాని. తతో ఘణ్డాం పరిత్యజ్య వానరాః ఫలాసక్తా బభూవుః! కుట్టనీ చ

మణ్డాం గృహీత్వా నగరమాగతా సర్వజనపూజ్యాఽభవత్! అతోఽహం
బ్రవీమి- 'శబ్దమాత్రాన్న భేతవ్యమ్'- ఇత్యాది. తతః సజ్జీవకమాదాయ
దర్శనం కారితవన్తే. పశ్చాత్తత్రైవ పరమప్రీత్యా నివసతి (సజ్జీవకః).

అను. అప్పుడు కరాల అనే కుట్టని(తార్చక తై) ఇలా ఆలోచించింది- 'ఈ
గంట అనవసరంగా మ్రోగుతూ ఉంది. ఏవేని కోతులు గంటను వాయిస్తూ ఉండ
వచ్చు'. ఇలా తలంచి ఆమె రాజుతో ఇట్లు విన్నవించింది- 'ప్రభూ! కొంత ధనం
ఖర్చు చేసినచో నేను ఈ ఘంటాకర్ణున్ని సాధిస్తాను'. అంత ప్రభువు ఆమెకు
ధనం ఇచ్చాడు. ఆ కుట్టని ఏదో చక్రం గీసింది. దానిపై గణేశాదిపూజ ఇత్యా
దికం ఏదో ఆడంబరంగా నిర్వహించింది. తాను స్వయంగా కోతులకు ఇష్టమైన
పండ్లను మూటగట్టుకొంది. ఆ ఆడవికి పోయింది. ఆ పండ్లను వెదజల్లింది. వెంటనే
కోతులు గంటను వదలివేశాయి. ఆ పండ్లను ఆసక్తితో గ్రహించాయి. (అది
గుర్తించి) కుట్టని(తార్చక తై) గంటను తీసుకొంది. నగరానికి వచ్చింది. అందరికీ
పూజనీయురాలు అయింది. అందుచే నేను (దమనకుడను)చెప్పతూఉన్నాను- 'శబ్ద
మాత్రంచే భయపడరాదు'- ఇత్యాదిగ!....తర్వాత కరటకదమనకులు సంజీవకు
డిని తెచ్చాయి. పింగలకుడి దర్శనం చేయించాయి. (న్నేహం గల్గించాయి).
పిమ్మట సంజీవకుడు మిక్కిలి ప్రేమతో అచ్చటనే నివసింపసాగాడు.

గ. అథ కదాచిత్ తస్య సింహస్యబ్రాతా స్తబ్ధకర్ణనామా సింహః
సమాగతః. తస్యాఽఽతిథ్యం కృత్వా సింహముపవేశ్య పిఙ్గలక స్తదా
హారాయ పశుం హన్తుం చలితః. అత్రాన్తరే సజ్జీవకో వదతి- "దేవ !
అద్య హతమృగాణాం మాంసాని క్వ!" రాజాఽఽహ- "దమనక కర
టకే జానీతః." సజ్జీవకో బ్రూతే- "జ్ఞాయతాం కిమస్తి నాస్తి వా!" సింహో
విమృశ్యాఽఽహ- "నాస్త్యేవ తత్" సజ్జీవకో బ్రూతే- "కథమేతావన్నాం
సం తాభ్యాం ఖాదితమ్"? రాజాఽఽహ- "ఖాదితం వ్యయితమవధీరి
తచ్ఛ. ప్రత్యహమేష క్రమః". సజ్జీవకో బ్రూతే- "కథం శ్రీమద్దేవపా
దానామగోచరేణైవ క్రియతే" రాజాఽఽహ- "మదీయాఽగోచరేణైవ
క్రియతే": అథ సజ్జీవకో బ్రూతే- "నై తదుచితమ్. తథా చోక్తమ్.

శ్లో. నానివేద్య ప్రకుర్వీత భర్తుః కిఞ్చిదపి స్వయమ్,
కార్యమాపత్ప్రతీకారాదన్యత్ర జగతీపతేః.

90

అను. అంత ఒకనాడు ఆ సింహంయొక్క సోదరుడైన స్తబ్ధకర్ణుడు అనే సింహం వచ్చింది. పింగలకుడు(సింహంపేరు) అతనికి అతిథిసత్కారం చేశాడు. కూర్చుండబెట్టాడు. అతనికి ఆహారార్థమై ఏదేని జంతువును చంపడానికి కదలాడు. ఇంతలో(వచ్చి) సంజీవకుడు ఇలా అన్నాడు- 'ప్రభూ! నేడు(ఉదయం) చంపిన మృగాల మాంసాలు ఎచ్చట ఉన్నాయి?

రాజు- '(ఆవిషయం) కరటక దమనకులు ఎరుంగుదురు'.

సంజీవకుడు- 'ఉండో లేదో విచారించండి.'

పింగలకుడు (రాజు)- విచారించి ఇలా చెప్పాడు- "స్వయంగా కొంత తిన్నారు. ఇతరులకు కొంత పంచి ఖర్చుచేశారు. మిగిలినదాన్ని ఇటు అటు వెదజల్లారు." ప్రతిదినం ఇదే వరుస?

సంజీవకుడు- 'పూజ్యపాదులైన శ్రీప్రభువులవారికి తెలుపకయే ఇది ఎలా చేస్తున్నారు?'

పింగలకుడు- 'నాకు తెలుపకయే చేస్తున్నారు!'

సంజీవకుడు- 'ఇది సముచితం గాదు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

"ప్రభువునకు తెలుపక ఏ చిన్నవనినీ స్వయంగా చేయరాదు. (ఒకవేళ చేయవలసివస్తే) ఏదేని అపదకు ప్రతీకారాన్ని మాత్రం తెలుపకయే చేయవచ్చు."

90

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. కమణ్డలూపమోమాత్యస్తనుత్యాగో బహుగ్రహః,
న్యపతే! కింక్షణో మూర్ఘః దరిద్రః కింవరాటకః.

91

శ్లో. స హ్యమాత్యః సదా శ్రేయాన్ కాకినీం యః ప్రవర్తయేత్,
కోషః కోషవతః ప్రాణాః ప్రాణాః ప్రాణా న భూపతేః.

92

అను. మరియు- “ఓ రాజా : మంత్రి అయినవాడు కమండలమువలె అల్పంగా ఖర్చుచేసేవాడుగానూ, అధికంగా సేకరించేవాడుగానూ ఉండాలి. ఇక కింక్షణుడు మూర్ఖుడుగాను కింవరాటుడు దరిద్రుడుగాను తలంపబడును. 91

కింక్షణుడు = ఈ క్షణకాలం ఎంత అని కాలం దుర్వ్యయం చేసేవాడు.

కింవరాటకః = ఈ పైసా ఎంత అని ధనం దుర్వ్యయం చేసేవాడు.

“నిత్యం ఒక్కపైసా అయినా పెంచేవాడే ఉత్తముడు అయిన మంత్రి అనబడును. ధనాగారం గల ప్రభుడి ప్రాణాలే ధననిధివలె సురక్షితాలై ఉంటాయి. అలా వేని ప్రాణాలు ప్రాణాలుగావు. అనగా రక్షితములు గావు అనిభావం.” 92

శ్లో. కిణ్చరైర్నకులాచారైః సేవ్యతామేతి పూరుషః,

ధనహీనః స్వపత్న్యైపి త్యజ్యతే కిం పునః పరైః. 93

గ. ఏతచ్చ రాజ్ఞః ప్రధానం దూషణమ్-

శ్లో. అతివ్యయోనవేక్షా చ తథాఽర్జునమధర్మతః,

మోక్షణం దూరసంస్థానాం కోషవ్యసనముచ్యతే. 94

అను. “మరియు- సంపదలచే పురుషుడు సేవ్యుడు అగును. కులాచారాలచే గాదు. ధనహీనుడు భార్యచే నైతం విడువబడును. ఇతరుల విషయం ఏమనాలి.” 93

ఇది రాజునకు ప్రధానమైన దోషం. (ఏదనగా)

“అధికంగా ఖర్చుచేయడం, ఆయవ్యయాదికం సమీక్షింపకపోవడం, అధర్మంగా ఆర్జించడం, దూరంగా ఉండే లాభకరమైవాటిని విడువడం. ఈనాలుగు ధనాగారానికి హానిదాయకాలు అనబడుతాయి.” 94

యతః

శ్లో. క్షిప్రమాయమనాలోచ్య వ్యయమానః స్వవాఙ్మయా,

పరిక్షీయత ఏవాఽసౌ ధనీ వైశ్రవణోపమః. 95

అను. ఏలననగా. “ఆదాయం గుర్తించక వేగంగా ఇష్టప్రకారం ఖర్చు చేసేవాడు కుబేరుడివంటి ధనవంతుడై నా తప్పక క్షీణిస్తాడు.” 95

గ. స్తబ్ధకర్ణో బ్రూతే- “శృణు బ్రాతః? చిరాశ్రితావేతౌ దమనక కరటకౌ సంధివిగ్రహకార్యాధికారిణౌ చ. కదాచిదర్థాధికారే న నియోక్తవ్యో. అపరఞ్చ; నియోగప్రస్తావే యన్మయా శ్రుతం తత్కథ్యతే-

శ్లో. బ్రాహ్మణః క్షత్రియో బన్దుర్నాధికారే ప్రశస్యతే,
బ్రాహ్మణః సిద్ధమప్యర్థం కృచ్ఛేణాఽపి న యచ్ఛతి. 96

శ్లో. నియుక్తః క్షత్రియో ద్రవ్యే ఖడ్గం దర్శయతే ద్రువమ్,
సర్వస్యం గ్రసతే బన్దురాక్రమ్య జ్ఞాతిభావతః. 97

అను. స్తబ్ధకర్ణుడు ఇలా అన్నాడు- ‘సోదరా! వినుము. ఈ దమనక కరటకులు చాలకాలంగా ఆశ్రయించి ఉన్నారు. సంధికార్యంలో విగ్రహ (యుద్ధ) కార్యంలో అధికారులు సైతం అగుదురు. అందుచే వీరికి ధనంపై అధికారం ఇవ్వరాదు. మరియు- ధనాధికారం ఇచ్చే విషయంలో నేను విజ్ఞులవలన విన్నదానిని తెల్పెదను’-

“బ్రాహ్మణుడిని, క్షత్రియుడిని, బంధువుని అనగా ఈ మువ్వరిని ధనాధికారంలో నియమించడం ప్రశస్తం గాదు. ఏలననగా- బ్రాహ్మణుడు సిద్ధంగా ఉండే ధనాన్ని సైతం చాల కష్టంతోగాని ఇవ్వడు. క్షత్రియుడు తప్పక ఖడ్గం చూపుతాడు. ఇక బంధువైనవాడు దాయాదిభావంతో సర్వధనం కైంకర్యం చేస్తాడు.” 96-97

శ్లో. అపరాధేఽపి నిఃశఙ్కో నియోగీ చిరసేవకః,
స స్వామినమవజ్ఞాయ చరేచ్ఛ నిరవగ్రహః. 98

శ్లో. ఉపకర్తాఽధికారస్థః స్వాధికారం న మన్యతే.
ఉపకారం ద్వజీకృత్య సర్వమేవాఽవలుమ్పతి. 99

అను. “మొదటినుండి ఉండే సేవకుడు తాను తప్పుచేసియూ నిర్భయంగా ప్రభువును అవమానిస్తూ నిరాటంకంగా(నిరవగ్రహుడై) సంచరిస్తాడు. 98

“ఒకప్పుడు ఉపకారం చేసినవాడు అధికారంలో ఉంటే తన తప్పులను గుర్తింపడు. ఉపకారం అనే జండాను ఎగురవేస్తూ అంతా మ్రింగివేస్తాడు”. 99

శ్లో. ఉపాంశుక్రీడితోఽమాత్యః స్వయం రాజాయతే యతః,
అవజ్ఞాక్రియతే తేన సదా పరిచయాద్ ద్రువమ్. 100

శ్లో. అనర్దుష్టః శమాయుక్తః సర్వానర్థకరః కిల,
శకునిః శకటారశ్చ దృష్టాన్తావత్ర భూపతే? 101

అను. “రహస్యంగా రాజుతో జూదం మొదలగు క్రీడలకు అలవాటుపడిన మంత్రి తనను రాజుగా భావించును. నిత్యపరిచయం కారణంగా అతడు రాజును తిరస్కరిస్తాడు. ఇది నిశ్చయం”. 100

“ఓ రాజా! లోపల దుష్టుడూ(వెలుపలికి) శమ గలవాడూ అయిన మంత్రి అన్ని అనర్థాలు గల్గిస్తాడు. ఇందుకు దృష్టాంతంగా, దుర్యోధనుడి మేనమామ అయిన శకునిని, నందరాజు మంత్రి అయిన శకటాదున్ని చెప్పవచ్చును.” 101

శ్లో. సదాఽమాత్యో న సాధ్యః స్యాత్ సమృద్ధః సర్వ ఏవ హి,
సిద్ధానామయమాదేశః బుద్ధిశ్చిత్తవికారిణీ. 102

శ్లో. ప్రాప్తాఽర్థగ్రహణం ద్రవ్యపరీవర్తోఽనురోధనమ్,
ఉపేక్షా బుద్ధిహీనత్వం భోగోఽమాత్యస్య దూషణమ్. 103

అను. “ఐశ్వర్యసమృద్ధుడైన మంత్రి నిత్యం లోబడి ఉండదు. ఐశ్వర్యం పాధారణంగా అందరికీ చిత్తవికారం గల్గిస్తుంది. అని సీతిశాస్త్రవేత్తలు అందురు.”

“లభించిన ప్రభుధనాన్ని తాను (సొంతానికి) గ్రహించడం, ద్రవ్యపరీవర్తనం. అసగా అధికమూల్యవస్తువునకు బదులుగా అల్పమూల్యవస్తువును ఉంచడం, స్వార్థకార్యానికై ప్రభువును ఒత్తిడిపెట్టడం, రాజాజ్ఞాదులందు అశ్రద్ధగా ఉపేక్షగా వర్తించడం, మూర్ఖత్వం, రాజధనాన్ని స్వేచ్ఛగా అనుభవించడం. అనే ఈ ఆరుగుణాలు మంత్రికి దోషాలు అనబడును.” 103

శ్లో. నియోగ్యర్థగ్రహోపాయో రాజ్ఞా నిత్యపరీక్షణమ్,
ప్రతిపత్తిప్రదానశ్చ తథా కర్మవిపర్యయః. 104

శ్లో. నిపీడితా వమన్యుచ్చైర న్తఃసారం మహీపతేః,

దుష్టవ్రణా ఇవ ప్రాయో భవన్తి హి నియోగినః.

105

అను. “ఉద్యోగుల (అధర్మార్జిత) ధనం గ్రహించే ఉపాయం గల్గిఉండడం, ఉద్యోగుల నడవడికలను నిత్యం పరీక్షించడం- పనిని సరిగా నిర్వహించిన వారికి బహుమానం ఇవ్వడం- ఉద్యోగుల విదులను మార్చడం- ఇత్యాదులు రాజు చేయవలసిన పనులు.”

“సామాన్యంగా ఉద్యోగులు చెడుపుండ్లవలె ఉంటారు. చెడుపుండ్లనుగట్టిగా నొక్కితేనే అందలి చీము బయటికి వస్తుంది. అలాగే దుష్టులైన ఉద్యోగులను ప్రభువు పీడించి వారిని అధర్మధనం గ్రక్కనట్లు చేయాలి.”

105

శ్లో. ముహుర్నియోగినో బాధ్యా వసుధారా మహీపతేః,

సకృత్ కిం పీడితం స్నానవస్త్రం ముజ్జేద్ధృతం పయః.

106

గ. ఏతత్సర్వం యథాఽవసరం జ్ఞాత్వా వ్యవహర్తవ్యమ్.

అను. “ఓ రాజా : ధనాన్ని ధారగా స్రవించే (అధర్మంగా బహుధనం సంపాదించిన) ఉద్యోగులను మాటిమాటికి ఒత్తిడి తెచ్చి ధనం లాగాలి. స్నాన సమయంలో ధరించిన వస్త్రం, ఒకసారి పిండినంతనే తనలోని నీటిని పూర్తిగా విడువదు గదా!”

106

ఇది అంతా గ్రహించి సమయానుకూలంగా వ్యవహరించాలి:

గ. సింహో బ్రూతే- ‘అస్తి తావదేవమ్. కిన్వేతౌ నర్వథా న మమ వచనకారిణౌ’. స్తబ్ధకర్ణో బ్రూతే- “ఏతత్సర్వమనుచితం నర్వథా. యతః-

శ్లో. ఆజ్ఞాభజ్జకరాన్ రాజా న క్షమేత్ స్వసుతానపి,

విశేషః కో ను రాజ్ఞశ్చ రాజ్ఞశ్చిత్రగతస్య చ.

107

అను. పింగలకుడు ఇలా అన్నాడు. ‘ఇది ఇంతే(నిజమే). కాని ఈ ఇరువురూ అన్ని విధాల నా మాటను అనుసరింపరు.’ అంత స్తబ్ధకర్ణుడు ఇలా చెప్పాడు-

‘ఇది అంతా అన్ని విధాల అనుచితం. ఏలనన- ప్రభువు తన ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించే వారిని పుత్రులనైనా ఊమింపరాదు. అలా ఊమిస్తే ఆ ప్రభువునకూ చిత్రగతుడైన ప్రభువునకు భేదం ఏముంది? 107

శ్లో. స్తబ్ధస్య నశ్యతి యశో విషమస్య మైత్రీ
నష్టేన్ద్రియస్య కులమర్థపరస్య ధర్మః,
విద్యాఫలం వ్యసనినః కృపణస్య సౌఖ్యం
రాజ్యం ప్రమత్తసచివస్య నరాధిపస్య. 108

గ. అపరజ్ఞు-

శ్లో. తస్కరేభ్యో నియుక్తేభ్యః శత్రుభ్యో నృపవల్లభాత్,
నృపతిర్నిజలోభాచ్చ ప్రజా రక్షేత్పితేవ హి. 109

గ. బ్రాతః! సర్వథాఽస్మద్వచనం క్రియతామ్. వ్యవహారోఽప్య స్మాభిః కృత ఏవ. అయం సజ్జీవకః సస్యభక్షకోఽర్థాధికారే నియుజ్యతామ్.”

అను. “జడచిత్తుడికి కీర్తి, సమభావజూన్యుడికి (అవిశ్వాసికి) మైత్రీ, ఇంద్రియవశుడికి వంశమర్యాదా, ధనసంపాదనాసక్తుడికి ధర్మం, వ్యసనలంపటుడికి విద్యాప్రయోజనం, లోభివాడికి సుఖం, మదించిన మంత్రులు గల భూపాలుడి రాజ్యం నశిస్తాయి”. (దీపకాలంకారం) 108

మరియూ- “ప్రభువు ప్రజలను తండ్రివలె, దొంగలనుండి, తన అధికారులనుండి, శత్రువులనుండి, తన ప్రేయజనంనుండి, తన లోభగుణంనుండి రక్షించాలి.” 109

సోదరా! అన్ని యెడల మేము చెప్పినట్లు చేయుము. (ఈవిషయంలో) మేము నిశ్చయం చేసియే ఉన్నాము. సస్య (గడ్డి) భక్షకుడైన ఈ సంజీవకుడికి ధనాధికారం ఇమ్ము.”

గ. ఏతద్వచనాత్తథాఽనుష్ఠితే సతి తదారభ్య పిఙ్గలకసజ్జీవ కయోః సర్వబన్ధుపరిత్యాగేన మహతా స్నేహేన కాలోఽతివర్తతే. తతోఽనుజీవినామప్యహారదానే శైథిల్యదర్శనాద్ దమనకకరటకా

వన్యోన్యం చింతయతః. తదాఽఽహ దమనకః కరటకమ్. 'మిత్ర! కిం కర్తవ్యమ్. ఆత్మకృతోఽయం దోషః. స్వయంకృతేఽపి దోషే పరిదే వనమప్యనుచితమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. స్వర్ణరేఖామహం స్పృష్ట్యా బద్ధాఽఽత్మానఞ్చ దూతికా,
ఆదిత్సుశ్చ మణిం సాదుః స్వదోషాద్దుఃఖితా ఇమే.

గ. కరటకో బ్రూతే. 'కథమేతత్' దమనకః కథయతి.

అను. స్తబ్ధకర్ణుడు చెప్పినట్లే పింగలకుడు చేశాడు. అప్పటినుండి పింగలకుడు సంజీవకుడు తమ తమ బంధువులను విడిచి అధికస్నేహంగా కాలంగడుపసాగారు. అంతట నేవకులకు ఆహారం ఇచ్చే విషయంలో నైతం పింగలకుడికి శ్రద్ధ తగ్గిపోయింది. అది గాంచి దమనక కరటకులు పరస్పరం ఇలా విచారించారు. దమనకుడు కరటకుడితో ఇలా అన్నాడు- 'మిత్రమా, ఏమి చేయాలి? ఇది స్వయంగా చేసికొన్న దోషం. స్వయంకృతమైన దోషాన్ని గూర్చి విచారించడం నైతం ఉచితం గాదు.

విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు-

"నేను (చిత్రగత అయిన) స్వర్ణరేఖను తాకడంవలన, దూతిక తన్ను తాను బంధించుకొనడంవలన, సాదువు మణిని తీసికొనగోరడంవలన- ఇలా స్వదోషం వలన మేము మువ్వరం దుఃఖం పొందాము."

కరటకుడు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు'. దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

5. స్వర్ణరేఖాదీనాం కథా

స్వర్ణరేఖ మొదలై నవారి కథ

గ. అస్తీ కాశ్చనపురనామ్ని నగరే పీఠవిక్రమో రాజా. తస్య ధర్మాధికారిణా కశ్చిన్నాపితో వద్యభూమిం నీయమానః కన్దర్పకేతు నామ్నా పరివ్రాజకేన సాధుద్వితీయకేన-‘నాయం హ న్తవ్య’-ఇత్యుక్త్వా వస్త్రాశ్చలే ధృతః. రాజపురుషో ఊచుః-‘కిమితి నాయం వద్యః’! స ఆహ “శ్రూయతామ్- స్వర్ణరేఖామహం స్పృష్ట్యా”-ఇత్యాది పఠతి! త ఆహుః- “కథమేతత్” పరివ్రాజకః కథయతి-

అను. కాంచనపురం అనే నగరంలో పీఠవిక్రముడు అనే రాజు గలడు. అతడి ధర్మాధికారులు ఒకానొక మంగలికి మరణశిక్షను విధించారు. అందుచే రాజభటులు వాడిని వద్యభూమికి తీసికొని పోతూ ఉన్నారు. ఇంతలో కందర్ప కేతువు అనే సంన్యాసి ఆ దారిన వచ్చాడు. అతడివెంట ఒక సాధువు నైతం ఉన్నాడు. సంన్యాసి ‘ఇతడు చంపదగినవాడు కాదు’. అని పల్కి ఆ మంగలిని తన వస్త్రం అంచుతో కప్పాడు. రాజపురుషులు అడిగారు-

“వీడిని ఎందుకు చంపరాదు?” సంన్యాసి ఇలాచెప్పాడు-

“వినుడు. స్వర్ణరేఖను నేను తాకి- ఇత్యాది పఠించాడు (చూడుడు. 110 శ్లోకభావం). ఆ రాజభటులు మరల అడిగారు. “అది ఎట్లు? సంన్యాసి ఇలా చెప్ప సాగాడు-

గ. అహం సింహాలద్వీపస్య భూపతేర్జీమూతకేతోః పుత్రః కన్దర్పకేతుర్నామ. ఏకదా కేలికాననాఽవస్థితేన మయా పోతవణిజ్ఞుభా చ్ఛృతం- యదత్ర సముద్రమధ్యే చతుర్దశ్యా మావిర్భూతకల్పత రుతలే రత్నావలీకిరణబర్చరపర్యజ్కే స్థితా సర్వాఽలంకారభూషితా లక్ష్మీ

రివ వీణాం వాదయన్తీ కన్యా కాచిద్దృశ్యతే" ఇతి. తతోఽహం పోతవ
ణిజమాదాయ పోతమారుహ్య తత్ర గతః. అనన్తరం తత్ర గత్వా పర్య
జ్కేఽర్థమగ్నా తథైవ సాఽవలోకితా. తతస్తల్లావణ్యగుణాఽఽకృష్టేన
మయాఽపి తత్పశ్చాజ్ఞ మ్నో దత్తః. తదనన్తరం కనకపత్తనం ప్రాప్య
సువర్ణప్రాసాదే తథైవ పర్కజ్కే స్థితా విద్యాధరీభిరుపాస్యమానా
మయాఽవలోకితా. తయాఽప్యహం దూరాదేవ దృష్ట్వా సఖీం ప్రస్తాప్య
సాదరం సమూషితః. తత్సఖ్యా చ మయా పృష్టయా సమాఖ్యాతమ్.

అను. నేను సింహలద్వీపాధిపతి అయిన జీమాతకేతుడి పుత్రుడను. నా
పేరు కందర్పకేతువు. నేను ఒకనాడు క్రిడావనంలో విహరిస్తుండగా ఒక నౌకా
వ్యాపారి ఇలా చెప్పాడు. "చతుర్థశినాడు సముద్రంలో కల్పవృక్షం ఆవిర్భవి
స్తుంది. దానిక్రింద రత్నసమూహకిరణాలచే శబలితమైన ఒక మంచం కనబడు
తుంది. ఆ మంచమీద సర్వాభరణభూషితయై (సాక్షాత్తుగా) లక్ష్మీదేవివలె ఒక
కన్యామణి వీణ వాయిస్తూ దర్శనం ఇస్తుంది". అంత నేను ఆ నౌకావ్యాపారిని
తోడుగా తీసికొని అచ్చటికి వెళ్ళాను. అలాగే ఆ సుందరీమణిని చూచాను. మం
చంపై వయ్యారంగా సగం ఆమె పరుండి ఉంది. ఆమె లావణ్యంచే ఆకర్షింప
బడ్డాను. వెంటనే ఆమెను సమీపించేందుకై సముద్రంలోనికి దూకాను. కాని ఆ
మీదటనే నేను ఒక బంగారునగరాన్ని చేరాను. అచ్చట బంగారుమేడలో విద్యా
ధరసుందరీమణులచే నేవింపబడుతూ మంచంపై అలాగే ఆ సౌందర్యరాశి కన
బడింది. ఆమెయూ దూరంనుండియే నన్ను చూచింది. సాదరంగా చెలికత్తెను
పంపింది. ఆ చెలిద్వారా సంభాషించింది. పిమ్మట నేను "ఈ సుందరీమణి ఎవరు?
ఇత్యాది అడుగగా ఆ చెలికత్తె ఇలా చెప్పింది.

గ. "ఏషా కన్దర్పకేలినామ్నో విద్యాధరచక్రవర్తినః పుత్రీరత్న
మణ్జరీ నామ ప్రతిజ్ఞాపితా విద్యతే, యః కనకపత్తనం స్వచక్షుషాఽఽ
గత్య పశ్యతి స ఏవ పితురగోచరోఽపి మాం పరిణేష్యతీతి మనసః
సజ్కల్పః- తదేనాం గాన్ధర్వవిధినా పరిణయతు భవాన్" ఇతి.

అను. ఈమె గంధర్వచక్రవర్తి అయిన కందర్పకేలియొక్క పుత్రిక.
పేరు రత్నమంజరి. ఈమె ఇలా ప్రతిజ్ఞ చేసింది.

“ఎవడు ఈ బంగారునగరానికి స్వయంగా వచ్చి తన కన్నులతో నన్ను గాంచునో, వాన్ని నేను తండ్రికి తెలియజేయకయే వివాహం చేసికొంటాను. ఇదీ నా మనస్సుతోని సంకల్పం. కనుక తాము ఈమెను గాంధర్వపద్ధతిని స్వీకరించండి”.

గ. అథ తత్ర వృత్తే గాన్ధర్వవివాహే తయా సహ రమమాణస్తత్రాహం తిష్ఠామి. తత ఏకదా రహసి తయోక్తమ్. “స్వామిన్? స్వేచ్ఛయా సర్వమిదముపభోక్తవ్యమ్. ఎషా చిత్రగతా స్వర్ణరేఖా నామ విద్యాధరీ న కదాచిత్ స్పృష్టవ్యా”. పశ్చాదుపజాతకౌతుకేన మయా స్వర్ణరేఖా స్వహస్తేన స్పృష్టా. తయా చిత్రగతయాఽప్యహం చరణపద్మేన తాడిత ఆగత్య స్వరాష్ట్రే పతితః.

అను. అంత అచ్చట ఆమెను గాంధర్వ విధిని వివాహమాడాను. ఆమెతో క్రీడిస్తూ అచ్చటనే నేను ఉన్నాను. పిమ్మట ఒకనాడు ఆమె నాతో రహస్యంగా ఇలా అంది. ‘స్వామీ! స్వేచ్ఛగా ఈ సమస్తం అనుభవించండి. కాని ఈ చిత్రంలోని స్వర్ణరేఖ అనే విద్యాధరిని ఎప్పుడూ తాకవద్దు.’ అంతట కుతూహలంతో నేను స్వర్ణరేఖను నా చేతితో తాకినాను. చిత్రంలో ఉండిననూ ఆమె పద్మంపంటి పాదంతో తన్నింది. నేను నా రాష్ట్రంలో వచ్చి పడినాను.

గ. అథ దుఃఖితోఽహం పరివ్రాజితః పృథివీం పరిభ్రామ్యన్నిమాం నగరీమనుప్రాప్తః. అత్ర చాతిక్రాంతే దివసే గోపగృహే సుప్తః సన్నపశ్యమ్. ప్రదోషమయే పశూనాం పాలనం కృత్వా స్వగేహమాగతో గోపః స్వవదూం దూత్యా సహ కిమపి మన్త్రయన్తీమపశ్యత్. తతస్తాం గోపీం తాడయిత్వా స్తమ్భే బద్ధ్వా సుప్తః. తతోఽర్ధరాత్రే ఏతస్య నాపి తస్య వదూర్ధూతీ పునస్తాం గోపీముపేత్యాఽవదత్. ‘తవ ప్రియో విరహోఽనలదగ్ధోఽసౌ స్మరశరజర్జరితో మమూర్షురివ వర్తతే.”

తథా చోక్తమ్

అను. అంతట నేను దుఃఖంతో సంన్యాసి నయ్యాను. భూసంచారం చేస్తూ ఈ నగరం చేరాను. పగలు గడిపాను. రాత్రి ఒక గొల్లవాడి యింటిలో శయనించి

ఈ విషయం చూచాను. గొల్లవాడు పశువులను మేపి సాయంకాలం ఇంటికి వచ్చాడు. తన భార్య దూతికతో ఏదో మాట్లాడడం చూచాడు. వెంటనే ఆ గొల్లదానిని దండింది స్తంభానికి కట్టివేసి నిద్రించాడు. పిమ్మట ఈ అర్ధరాత్రమున మంగలి భార్య అయిన ఆ దూతిక వచ్చింది. ఆ గొల్లదానితో ఇలా చెప్పింది. నీ ప్రేయదు నీ విరహం అనే అగ్నిలో కాలిపోతూ ఉన్నాడు. మన్నుడు బాణాలచే కీలకీ రుదై చచ్చుటకు సిద్ధంగా ఉన్నాడు. విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు.

శ్లో. రజనీచరనాథేన ఖణ్డితే తిమిరే నిశి,

యానాం మనాంసి వివ్యాధ దృష్ట్యా దృష్ట్యా మనోభవః. 111

గ. తస్య తాదృశీమవస్థామవలోక్య పరిక్లిన్నమనాస్త్వామను వర్తితుమాగతా. తదహమత్రాఽఽత్మానం బద్ధ్యా తిష్ఠామి. త్వం తత్ర గత్వా తం సంతోష్య సత్వర మాగమిష్యసి'.

అను. "చంద్రుడు ఉదయించాడు. రాత్రియందలి చీకటిని తొలగించాడు. అంత మన్నుడు గుఱిగా చూచి చూచి యువకుల హృదయాలను వేధించాడు."

నేను అతడి అలాంటి అవస్థను చూచాను. మిక్కిలి కలతనొందాను. నిన్ను అనుకూలంగా చేయడానికై వచ్చాను. అందుచే నేను నన్ను ఇచ్చట బంధించు కొని ఉంటాను. నీవు అచ్చటికి పొమ్ము. అతన్ని సంతోషపఱచి వెంటనే రమ్మ"

గ. తథాఽనుష్ఠితే సతి సగోపః ప్రబుద్ధోఽవదత్ - 'ఇదానీం త్వం పాపిష్ఠాం జారానికం నయామి'. తతో యదాఽసౌ న కిఞ్చిదపి బ్రూతే; తదా క్రుద్ధో గోపః - 'దర్శాన్ముమ వచసి ప్రత్యుత్తరమపి న దదాసి'. ఇత్యుక్త్వా క్రుద్ధేన తేన కత్తరికామాదాయాఽస్యా నాసికా చిన్నా. తథా కృత్వా పునః సుప్తో గోపో నిద్రాముపగతః. అథాఽఽగత్య గోపీ దూతీ మప్పచ్ఛత్ - 'కా వార్తా' ఇతి. దూత్యోక్తమ్ - "పశ్య మామ్. ముఖమేవ వార్తాం కథయతి" అనన్తరం సా గోపీ తథా కృత్వాఽఽత్మానం బద్ధ్యా స్థితా. ఇయచ్ఛ దూతీ తాం చిన్ననాసికాం గృహీత్వా న్యగృహం ప్రవిశ్య స్థితా.

అను. అలాగే దూతిక తన్ను బంధించుకొని గొల్లదానిని పంపింది. కొంతసేపటికి గొల్లవాడికి మెలకువ వచ్చి ఇలా అన్నాడు- 'ఇప్పుడు పాపిష్ఠురాలు అయిన నిన్ను నీ మిండడివద్దకు పంపుతాను'. అప్పుడు గొంతు మార్పునకు భయపడి మంగలిది బదులు పల్కలేదు. అంత గొల్లవాడు క్రుద్ధుడు అయ్యాడు- 'గర్వంతో నామాటకు సమాధానం చెప్పవా'. అని కత్తెర తెచ్చాడు. దాని ముక్కును కత్తిరించాడు. పిమ్మట పోయి మరల పరుండి నిద్రించాడు. తర్వాత గొల్లది వచ్చింది- 'విశేషం ఏమి'- అని దూతికను అడిగింది.

దూతి ఇలా చెప్పింది- 'నన్ను చూడుము. నా ముఖమే జరిగిన విషయం తెల్పుతుంది'. ఆ మీదట గొల్లది దూతికబంధం విప్పింది- తనను బంధించు కొన్నది. దూతిక తెగిన తన ముక్కును తీసుకొంది. తన యింటిని చేరింది.

గ. తతః ప్రాతరేవానేన నాపితేన స్వవదూః షురభాణ్డం యాచితా సతీ షురమేకం ప్రాదాత్. తతోఽసమగ్రభాణ్డే ప్రాప్తే సముపజాతకో పోఽయం నాపిత స్తం షురం దూరాదేవగృహే క్షిప్తవాన్. తతః కృతాఽర్తనాదేయం- "వినాఽపరాధేన మే నాసికాఽనేన చిన్నా"- ఇత్యుక్త్వా ధర్మాధికారిసమీపమేన మానీతవతీ.

అను. అంత తెల్లవారగనే మంగలి తన భార్యను- 'మంగలిపెట్టెను తెచ్చి ఇమ్ము' అని అడిగాడు. అందుకు ఆమె ఒక కత్తిని మాత్రమే పెట్టెనుండి తెచ్చి ఇచ్చింది. పూర్తిపెట్టెను తెచ్చి ఇవ్వనందులకు మంగలి కోపం పొందాడు. ఆ కత్తిని దూరంగా ఇంటిలోనికి విసరివేశాడు. వెంటనే ఆ మంగలిది బిగ్గరగా ఏడుస్తూ- 'తప్పు ఏమీ చేయకపోయినా ఇతడు నా ముక్కు కోశాడు'. అని ధర్మాధికారులవద్దకు ఆ మంగలిని(తన భర్తను) తీసుకొనిపోయింది.

గ. అథ తత్ర చ సా గోపీ తేన గోపేన పునః పృష్టోవాచ- "అరే పాప, కో మాం మహాసతీం విరూపయితుం సమర్థః? మమ వ్యవహార మకల్మషమప్థౌ లోకపాలా ఏవ జానన్తి. యతః-

శ్లో. ఆదిత్యచన్ద్రావనితోఽనలశ్చ

ద్యౌ ర్భూమిరాపో హృదయం యమశ్చ,

అహశ్చ రాత్రిశ్చ ఉభే చ సన్ధ్యే

ధర్మశ్చ జానాతి నరస్య వృత్తమ్.

112

అను. అంత అచ్చట (గొల్లవాడియింటిలో) ఆ గొల్లదియూ భర్త మరల అడుగగా ఇలా చెప్పింది. 'ఓరీ పాపాత్ముడా, నన్ను కురూపను చేయడానికి ఎవడికి శక్తి గలదు? విశుద్ధమైన నా నడవడికను లోకపాలకులు ఎనిమిదిమంది ఎరుంగుదురు. ఏలననగా-

"సూర్యుడు, చంద్రుడు, వాయువు, అగ్ని, ఆకాశం, భూమి, నీరు, హృదయం, యముడు, పగలు, రాత్రి రెండు సంద్యలు- ధర్మం-వీరు అందరూ మానవుడి ప్రవర్తనను ఎరుంగుదురు."

గ. యద్యహం పరమసతీ స్యామ్, త్వాం విహాయాఽన్యం న జానే పురుషా న్తరం స్వప్నోఽపి న భజే, తేన దర్మేణ చిన్నాఽపిమమ నాసికాఽచ్ఛిన్నాఽస్తు. మయా త్వం భస్మ కర్తుం శక్యసే. కిన్తు స్వామీ త్వమ్. లోకభయాదుపేక్షే. పశ్య మన్ముఖమ్" ఇతి. యావదసౌ దీపం ప్రజ్వాల్య తన్ముఖమవలోకతే తావదున్నసం ముఖమవలోక్య తచ్ఛరణయోః పతితః-"ధన్యోఽహం యస్యేదృశీ భార్యా పరమసాధ్వీ"ఇతి.

అను. నేను పరమవతివ్రతను అయినచో- నిన్ను వీడి ఇతరున్ని ఎరుగని దానిని అయినచో- కలలోనూ పరపురుషసంబంధం లేనిదానను అయినచో-అలాటి ధర్మమహిమచే కోయబడినరై నా, నా ముక్కు పూర్వం మాదిరిగా (కోయబడనిదిగా)ఉండుగాక! నేను విన్ను బూడిదగా చేయగలను. కాని నీవు నాకుమగడవు, లోకభయంచే వదలుతున్నాను. నా మొగం చూడుము."

అంత గొల్లవాడు దీపం వెల్గించి ఆమెమొగం చూచాడు. ముక్కు చక్కగా ఉండడం తెలిసికొన్నాడు. వెంటనే ఆమె కాళ్ళపై పడ్డాడు. 'నేను ధన్యుడను. ఇంతటి పరమవతివ్రత నాకు భార్యగా లభించింది' అని అన్నాడు.

గ. యోఽయమాస్తే సాధురేతద్వృత్తాన్తమపి కథయామి. ఆయం స్వగృహాన్నిర్గతో ద్వాదశవర్షైర్మలయోపకణ్ణాదిమాం నగరీమను

ప్రాప్తః. అత్ర వేశ్యాగృహే సుప్తః. తస్యాః కుట్టన్యా గృహద్వారి. స్థాపితకాష్ఠఘటితవేతాలస్య మూర్ధని రత్నమేకముత్కృష్టమాస్తే. తత్ర లుబ్ధేనానైన సాధునా రాత్రావృత్తాయ రత్నంగ్రహీతుం యత్నః కృతః. తదా తేన వేతాలేన సూత్రసజ్జారితబాహుభ్యాం పీడితః సన్నార్తనాద మయం చకార. పశ్చాదుత్థాయ కుట్టన్యోమ్ క్ర- “పుత్ర మలయోపకణ్ఠా దాగతోఽసి. తత్ సర్వరత్నాని ప్రయచ్ఛాఽస్మై. నోచేదనేన న త్యక్త వ్యోఽసి. ఇత్థమేవాఽయం చేటకః”-ఇతి.

అను. ఇదిగో ఈ సాధువు ఉన్నాడే అతడి విషయం చెప్పెదను- ఇతను ఇల్లు వదలి పండ్రెండేండ్లు మలయపర్వతప్రాంతాల్లో వసించాడు. ఇప్పుడు ఈ నగరానికి వచ్చాడు. ఒక రాత్రి ఒక వేశ్య ఇంట్లో శయనించాడు. ఆ వేశ్య యొక్క (కుట్టనియొక్క) ఇంటి ముఖద్వారంవద్ద కట్టతో చేసిన భేతాలుడి బొమ్మ ఉంది. ఆ ప్రతిమ (బొమ్మ) శిరస్సున ఒక ఖరీదైన రత్నం పొదుగబడి ఉంది. ఈ సాధువు ఆ రత్నాన్ని చూచాడు. ఆశపడ్డాడు. రాత్రివేళ లేచాడు. రత్నాన్ని తీసుకొన యత్నించాడు. వెంటనే భేతాలుడి భుజాలు దారాలచే కదలింపబడినాయి. ఇతన్ని గట్టిగా బంధించాయి. ఇతడు దీనుడై బిగ్గరగా ఏడ్వసాగాడు. వేశ్య లేచి వచ్చింది. ఇలా చెప్పింది. ‘బిడ్డా! మలయ పర్వతప్రాంతంనుండి వచ్చావు. (నీదగ్గర రత్నాలు చాలా ఉంటాయి) కనుక రత్నాలు అన్నీ ఇతడికి ఇమ్ము. లేనిచో వీడు విడువడు. ఈ సేవకుడు ఇంతే’.

గ. తతోఽనేన సర్వరత్నాని సమర్పితాని. యథాఽయమ పహృత సర్వస్వోఽస్మాసు సమాగమ్య మిలితః.” ఏతత్ సర్వం శ్రుత్వా రాజపురుషైర్నార్యయే ధర్మాధికారి ప్రవర్తితః. అనన్తరం తేన సా దూతి గోపీ చ గ్రామాద్బహిర్నిఃసారితే. నాపితశ్చ గృహంగతః. స్వర్ణరేఖా మహం స్పృష్ట్యా-ఇత్యాది అతః స్వయంకృతోఽయం దోషః. అత్ర విలపనం నోచితమ్. (క్షణం విమృశ్య) మిత్రః యథాఽనమోః సౌహార్దం మయా కారితమ్, తథా మిత్రభేదోఽపి మయా కార్యః యతః-

శ్లో. అతథ్యాన్యపి తథ్యాని దర్శయన్త్యతిపేశలాః,
సమే నిమ్నోన్నతానీవ చిత్రకర్మవిదో జనాః.

అను. అప్పుడు ఇతను రత్నాలు అన్నీ సమర్పించుకున్నాడు. ఇలా అంతా పోగొట్టుకొని మాతో వచ్చి చేరాడు". రాజభటులు ఇది అంతా విన్నారు. న్యాయం తెలుపవలసిందిగా ధర్మాధికారిని కోరారు. అంతట ధర్మాధికారి దూతి అయిన మంగలిదానికి మరియు గొల్లదానికి గ్రామబహిష్కారం శిక్షగా విధించాడు. మంగలి సుఖంగా ఇల్లు చేరాడు.

అందుచే నేను (దమనకుడను) 'స్వర్ణరేఖను నేను తాకి'- ఇత్యాదిగ చెప్పు తున్నాను. ఇది స్వయంగా చేసికొన్న దోషం. దీన్ని గూర్చి విచారింపరాదు." ఇలా అని దమనకుడు క్షణకాలం ఆలోచించి మరలా ఇలా చెప్పాడు. 'మిత్రమా! నేను ఎలా వీరిరువురికి మైత్రి గల్గించానో అలాగే మిత్రభేదం నైతం చేయాలి. వీలనన-

"చిత్రకారుడు తన ప్రతిభచే చిత్రరువునందు సమతలాన్ని నైతం హెచ్చు తగ్గులుగా చూపగలడు. అలాగే నీతిశాస్త్రనిపుణుడునూ అసత్యాలను సత్యాలుగా నిరూపింపగలడు."

(113)

గ. అపరశ్చ-

శ్లో. ఉత్పన్నేష్వపి కార్యేషు మతిర్వస్య న హీయతే,
న నిస్తరతి దుర్గాణి గోపీ జారద్వయం యథా.

114

గ. కరటకః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్'
దమనకః కథయతి-

అను. మరియు, "వివత్కరములైన కార్యాలు సంభవించినా ఎవరి బుద్ధి (ప్రతిభ) క్షిణింపదో అలాటివాడు మాత్రమే గొల్లది ఇద్దరు మిండగాండను తప్పించినట్లు దుఃఖాలను తరిస్తాడు."

(114)

కరటకుడు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు'.

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

6. గోపీ విటద్వయ కథా

గోపీ—జారద్వయ కథ

గ. అస్తి ద్వారవత్త్యాం పుర్యాం కస్యచిద్గోపస్య వధూర్బన్ధకీ.
సా గ్రామస్య దణ్డనాయకేన తత్పుత్రేణ సమం రమతే. తథా చోక్తమ్.

శ్లో. నాఽగ్నిస్త్రప్యతి కాష్ఠానాం నాఽఽపగానాం మహోదధిః,
నాఽన్తకః సర్వభూతానాం న పుంసాం వామతోచనాః. 115

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. న దానేన న మానేన నాఽఽర్జవేన న సేవయా,
న శస్త్రేణ న శాస్త్రేణ సర్వథా విషమాః స్త్రియః. 116

అను. ద్వారవతి అనే నగరంతో ఒకానొక గొల్లవాడు గలడు. వాడి భార్య రంకులాడి. ఆమె ఆ గ్రామ దండనాయకుడితోనూ, అతడి పుత్రుడితోనూ వ్యభిచారం చేసేది.

విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు—

“అగ్ని కఱ్ఱలచే, సముద్రం నదులచే, యముడు సర్వప్రాణులచే, యువతి పురుషులచే తృప్తి పొందరు. (115)

మరియూ— “స్త్రీలు భయంకరమైనవారు. వారు దానంచే గానీ, సమ్మానంచే గానీ- ఋజు (సరళ) భావంచేగానీ, శస్త్రం (దండన)చేగానీ శాస్త్రబోధచే గానీ సంస్కరింపబడజాలరు”. (116)

యతః-

శ్లో. గుణాశ్రయం కీర్తియుతం చ కాన్తం
పతిం రతిజ్ఞం సదనం యువానమ్,

విహాయ శీఘ్రం వనితా వ్రజన్తి
నరాన్తరం శీలగుణాదిహీనమ్.

117

గ. అపరణ్చ-

శ్లో. న తాదృశీం ప్రితిమువైతి నారీ
విచిత్రశయ్యాశయితాఽపి కామమ్,
యథా హి దూర్వాదివికీర్ణభూమౌ
ప్రయాతి సౌఖ్యం పరాకాన్తసజ్గాత్.

118

అను. ఏలననగా— “స్త్రీలు గుణవంతుడూ, కీర్తిశాలీ, సుందరుడూ, కామ
శాస్త్రవేత్తయూ, ధనికుడూ, యువకుడూ అగు భర్తను వీడి శీఘ్రంగా గుణ
హీనుడూ, దుష్టుడూ అయిన విటునితో రమింతురు”- (117)

మరియూ “గణికనేలపై పరపురుషుడి సంవర్గంతో ఎంత తృప్తిని పొందు
తుందో అంత తృప్తిని అడది భర్తతో సుందరమైన శయ్యవైననూ పొందదు”.

గ. అథ కదాచిత్ సా దణ్ణనాయకపుత్రేణ సహ రమమాణా
తిష్ఠతి. అథ దణ్ణనాయకోఽపి రస్తుం తత్రాఽఽగతః. తమాయాన్తం
దృష్ట్వా తత్పుత్రం కుసూలే నిక్షిప్య దణ్ణనాయకేన సహ తథైవ క్రిడతి.
అనన్తరం తస్యా భర్తా గోపో గోష్ఠాత్ సమాగతః.

తమవలోక్య గోప్యోక్తమ్—‘దణ్ణనాయక! త్వం లగుడం గృహీత్వా
కోపం దర్శయన్ సత్వరం గచ్ఛ’ఇతి. తథా తేనాఽనుష్ఠితే గోపేన
గృహమాగత్య భార్యా పృష్టా. “కేన కార్యేణ దణ్ణనాయకః సమాగత్యా
ఽత్ర స్థితః”. సా బ్రూతే- ‘అయం కేనాఽపి కార్యేణ పుత్రస్యోపరి
క్రుద్ధః. స చ మార్గమాణోఽప్యత్రాఽఽగత్య ప్రవిష్టో మయా నిక్షిప్య
రక్షితః’.

తత్ప్రతా చాఽన్విష్యాఽత్ర న దృష్టః? అత ఏవాఽయం దణ్ణనా
యకః క్రుద్ధ ఏవ గచ్ఛతి. తతః సా తత్పుత్రం కుసూలాదృహిష్కృత్య
దర్శితవతి. తథాచో క్తమ్-

శ్లో. ఆహారో ద్విగుణః శ్రీణాం బుద్ధిస్తాసాం చతుర్గుణా,
షడ్గుణో వ్యవసాయశ్చ కామశ్చాష్టగుణః స్మృతః.

119

అను. అంత ఒకనాడు ఆమె దండనాయకుడి పుత్రుడితో రమిస్తూ ఉంది. అంతలో దండనాయకుడు నైతం రమించడానికి అచ్చటికి వచ్చాడు. ఆ గొల్లది అతడు రావడం చూచింది. అతడి పుత్రుణ్ణి గాదెలో దాచింది. అతడితో (దండనాయకుడితో) అలాగే రమింపసాగింది. కొంతసేపటికి ఆమె మగడు ఆవుల కొట్టంనుండి వచ్చాడు. ఆ గొల్లది మగని రాకను గుర్తించింది. దండనాయకుడితో ఇలా అంది. 'దండనాయక! నీవు ఆ కట్టను తీసికొమ్ము, కోపంనటిస్తూ వేగంగా పొమ్ము'. అతడు అలాగే చేశాడు. గొల్లవాడు ఇంటిలోనికి వచ్చాడు. భార్యను ఇలా అడిగాడు. 'దండనాయకుడు ఎందుకు ఇచ్చటికి వచ్చాడు?' ఆ గొల్లది ఇలా బదులు చెప్పింది. 'అతను ఎందువల్లనో పుత్రుడిపై క్రుద్ధుడు అయ్యాడు. పుత్రుడు పరుగెత్తుచూ వచ్చాడు. మన ఇంటిలో దూరాడు. నేను గాదెలో ఉంచి రక్షించాను. అతడి తండ్రి ఇంటిలో వెదికాడు కనగొనలేదు. అందుచే క్రోధంతోనే పోతున్నాడు". ఇలా అని దండనాయకుడి పుత్రుణ్ణి గాదెనుండి వెలికి రప్పించి చూపించింది.

పెద్దలు ఇలా చెప్పారు.

"పురుషాపేక్షతో చూస్తే శ్రీలకు ఆహారం రెండురెట్లు, బుద్ధి నాలుగురెట్లు, ప్రయత్నశీలత ఆరు రెట్లు, కామం ఎనిమిదిరెట్లు అయి ఉంటుంది." 119

గ. అతోఽహం బ్రవీమి- 'ఉత్పన్నేష్వపి కార్యేషు'- ఇత్యాది. కరటకో బ్రూతే- 'అస్త్యైవమ్ : కిన్త్వనయోర్మహానన్యోన్యనిసర్గోపజాతః స్నేహః కథం భేదయితుం శక్యః?' దమనకో బ్రూతే- "ఉపాయః క్రియతామ్. తథా చోక్తమ్.

శ్లో. ఉపాయేన హి యచ్ఛక్యం న తచ్ఛక్యం పరాక్రమైః,
కాక్యా కనకసూత్రేణ కృష్ణనర్పో నిపాతితః.

120

గ. కరటకః పృచ్ఛతి- "కథమేతత్" దమనకః కథయతి.

అను. అందువల్ల నేను(దమనకుడు) చెప్పుతున్నాను- విపత్కరములైన కార్యాలు సంభవించినా- ఇత్యాది. కరటకుడు ఇలా అన్నాడు- 'అలాగే కానిమ్ము. కానీ ఈ ఇరువురికీ పరస్పరం సహజసిద్ధమైన మైత్రి గొప్పది. దాన్ని ఎలాభేదించ గలవు'. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- "ఉపాయాన్ని వెదకాలి."

విజ్ఞాలు ఇలా తెల్పారు- "ఉపాయంచే ఏది సాధ్యమో అది పరాక్రమాలచే సాధింపబడదు. అడకాకి బంగారుహారంద్వారా నల్లత్రాచును చంపింది?" 120

కరటకుడు అడిగాడు- "అది ఎట్లు?"

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు.

7. కాకి - కృష్ణసర్ప కథా

(కాకి - నల్లత్రాచు కథ)

గ. కస్మింశ్చిత్తరౌ వాయసదమ్పతీ నివసతః. తయోశ్చాఽపత్యాని కోటరాఽవస్థితేన కృష్ణసర్పేణ ఖాదితాని- తతః పునర్గర్భవతీ వాయసీ వాయసమాహ- "నాథ! త్యజ్యతామయం వృక్షః. అత్రాఽవస్థితేన కృష్ణ సర్పేణాఽవయోః సంతతిః సతతం భక్ష్యతే.

యతః-

శ్లో. దుష్టా బార్యా శరం మిత్రం భృత్యశ్చోత్తరదాయకః,

ససర్పే చ గృహే వాసో మృత్యురేవ న సంశయః.

121

అను. ఒకానొక చెట్టుపై కాకులజంట నివసిస్తూంది. వాటి పిల్లలను ఆ చెట్టుతొట్టలో ఉండే నల్లత్రాచు తినివేసింది. మరలా (కొంతకాలానికి) అడకాకి గర్భవతి అయింది. తన భర్తతో ఇలా చెప్పింది- 'నాథా! ఈ చెట్టును వదలి పోదాం. ఈ చెట్టుతొట్టయందు ఉండే నల్లత్రాచు మన సంతానాన్ని తినివేస్తూ

ఉంది. ఏలనన- “దుష్టురాలు ఆయిన భార్య వంచకుడైన మిత్రుడు, ఎదురించి మాట్లాడే నేవకుడు, పాము ఉండే ఇంటిలో నివాసం- ఇవన్నీ మరణతుల్యములు. ఇందు సందేహం లేదు”. (121)

గ. వాయసో బ్రూతే- “ప్రియే న భేతవ్యమ్. వారం వారం మయైతస్య మహాపరాధః సోఢః. ఇదానీం పునర్న క్షన్తవ్యః. వాయస్యా హ- ‘కథమేతేన బలవతా సార్థం భవాన్ విగ్రహీతుం సమర్థః’ వాయసో బ్రూతే- ‘అలమనయా శక్జ్కయా యతః-

శ్లో. బుద్ధిర్యస్య బలం తస్య నిర్బుద్ధేన్తు కుతో బలమ్,
పశ్య సింహో మదోన్మత్తః శశకేన నిపాతితః.

122

గ. వాయసో విహస్యాఽఽహ- ‘కథమేతత్ ?’ వాయసః కథ యతి-

అను. మగకాకి ఇలా అంది. ‘ప్రియురాలా! భయపడకుము. నేను చాలా మార్లు ఇతడి మహాపరాధాలు క్షమించాను. ఇక ఇప్పుడు మాత్రం క్షమింపను’.

ఆడకాకి ఇలా అంది- ‘తాము ఈ బలవంతుడితో ఎలా పోరాడగలరు’?-

మగకాకి ఇలా బదులు పల్కింది- ‘ఈ సందేహం విడుపుము. ఏల ననగా-

“ఎవడు బుద్ధి గలవాడో వాడే బలవంతుడు అనబడును. బుద్ధిహీనుడికి బలం ఎక్కడిది? చూడుము- మదంచే గర్వించిన సింహాన్ని కుందేలు చంపింది”.

ఆడకాకి నవ్వుతూ అడిగింది- ‘అది ఎట్లు ?

మగకాకి ఇలా చెప్పసాగింది-

8 దుర్గాస్త సింహ - శశక కథ

దుర్గాంతుడు అనే సింహాన్ని చంపిన కుందేలు కథ

గ. అస్తీ మన్దరనామ్ని పర్వతే దుర్గాన్తో నామ సింహః. స చ సర్వదా పశూనాం వదం కుర్వన్నాస్తే. తతః సర్వైః పశుభిః మిలిత్వా స సింహో విజృంభతః - 'మృగేన్ద్ర కిమర్థ మేకదా బహుపశుమాతః క్రియతే. యది ప్రసాదో భవతి తదా వయమేవ భవదాహారాయ ప్రత్యహమేకైకం పశుముపథాకయామః - ఇతి. తతః సింహేనోక్తమ్ - 'యద్యేతదభిమతం భవతాం తర్హి భవతు తత్'. తతః ప్రభృత్యేకైకం పశుముపకల్పితం భక్షయన్నాస్తే. అథ కదాచిద్వృద్ధశశకస్య వారః సమాయాతః. సోఽచిన్తయత్.

శ్లో. 'త్రాసహేతో ర్విసీతిస్తు క్రియతే జీవితాఽఽశయా,

పశ్చాత్వం వేద్యమిష్యామి కిం సింహానునయేన మే.

123

గ. మన్దం మన్దం గచ్ఛామి' ఇతి.

అను. మందరం అనే పర్వతంలో దుర్గాంతుడు అనే సింహం ఉంది. అది నిత్యం జంతువులను చంపుతూ ఉండేది. అప్పుడు [ఆ అడవిలోని] జంతువులు అన్నీ కలిశాయి. సింహంవద్దకు పోయి ఇలా విన్నవించాయి - "మృగరాజా ఒకేసారి జంతువులను అన్నిటిని ఏల చంపెదవు? తాము అనుగ్రహిస్తే మేమే తమకు ఆహారంగా వ్రతదినం ఒక్కొక్క జంతువును సమర్పిస్తాము", అందుకు సింహం ఇలా అంది - 'మీకు అది సమ్మతం అయితే అలాగే చేయండి.' అది మొదలు ఆ సింహం తనకు పంపబడిన జంతువును భక్షిస్తూ ఉండేది. అంత ఒకనాడు ఒక ముసలికుందేలు వంతు వచ్చింది. అది ఇలా తలచింది.

“జీవించే ఆశతో అపాయ (భయ) కారణాన్ని గూర్చి వినయం (ప్రార్థన)

చేయబడుతూంది. మరణం తప్పక గల్గేటప్పుడు సింహాన్ని ఎందుకు నేను ప్రార్థించాలి”

123

మెల్లమెల్లగా పోయెదను.?

తతః సింహోఽపి ఖుదా పీడితః కోపాత్తమువాచ - 'కుతస్త్యం విలమ్బ్య సమాగతోఽసి'. శశకోఽబ్రవీత్ - “దేవ నాఽహమపరాధీ. ఆగచ్ఛన్ పథి సింహోన్తరేణ బలాద్ధృతః. తస్యాగ్రే పునరాగమనాయ శపథం కృత్వా స్వామినం నివేదయితు మత్రాఽఽగతోఽస్మి. సింహః సకోపమాహ - “సత్వరం గత్వా తం దురాత్మానం దర్శయ. క్వ స దురాత్మా తిష్ఠతి”. తతః శశకస్తం గృహీత్వా గభీరకూపం దర్శయితుం గతః. తత్రాఽఽగత్య - 'స్వయమేవ పశ్యతు స్వామీ' - ఇత్యుక్త్వా తస్మిన్ కూపజలే తస్య సింహస్యైవ ప్రతిబింబం దర్శితవాన్. తతోఽసౌ క్రోధాఽఽద్యాతో దర్పాత్తస్యోపర్యాత్మానం నిక్షిప్య పఞ్చత్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీమి - “బుద్ధిర్యస్య బలం తస్య - “ ఇత్యాది.

అను. [ఇలా తలంచి ఆ కుందేలు ఆలస్యంగా పోయింది]. అందువల్ల సింహానికి ఆకలిచే చాల బాధ గల్గింది - కుందేలును చూచి కోపంతో ఇలా అడిగింది - 'ఓయీ నీవు ఎందుకు ఆలస్యంగా వచ్చావు?' కుందేలు అందుకు ఇట్లు సమాధానం చెప్పింది - 'ప్రభూ ఇందు నా అపరాధం లేదు. ఇచ్చటికి వస్తూ ఉండగా దారిలో మరియొక సింహం బలంగా పట్టుకొంది. అప్పుడు నేను తమ్ము దర్శించి మరలా వచ్చెదను - అని దానిముందు ప్రమాణంచేసి ఆ విషయం తెల్పడానికి వచ్చాను". అది వినగానే సింహానికి మిక్కిలి కోపం వచ్చింది - ఇలా అంది - 'వెంటనే నన్ను తీసికొని పొమ్ము - ఆ దుర్మార్గుడు ఎచ్చట ఉన్నాడో చూపుము " అప్పుడు కుందేలు సింహాన్ని తనవెంట రమ్ము-అని కోరింది. మిక్కిలి లోతైన బావివద్దకు తీసుకొని పోయింది - ఇదిగో ఈ బావిలోనికి ప్రభువులు స్వయంగా చూడండి" - ఇలా అని బావిలోని నీటిలో ఆ సింహంయొక్క నీడను చూపింది. వెంటనే సింహం క్రోధంచే కన్నులు గానక గర్వంతో ఆ సింహంమీదికి - అనగా బావిలోనికి దూకింది. మరణించింది. అందుచే నేను (మగకాకిని) చెప్పుతున్నాను. ఎవడు తెలివిగలవాడో వాడే బలవంతుడు - ఇత్యాదిగ.

గ. వాయస్యాహ - “శ్రుతం మయా సర్వమ్ సమృతి యథా కర్తవ్యం తద్రూపి” ఇతి. వాయసోఽవదత్ “అత్రాఽఽసన్నే సరసి రాజపుత్రః ప్రత్యహమాగత్య స్నాతి. స్నానసమయే తదజ్ఞాదవతారితం తీరస్థశిలానిహితం కనకసూత్రం చఞ్ఞాన్ విధృత్యాఽఽనీయాఽస్మిన్ కోటరే దారయిష్యసి.” అథ కదాచిత్ స్నాతుం జలం ప్రవిష్టే రాజపుత్రే వాయస్యా తదనుష్ఠితమ్. అథ కనకసూత్రాఽనుసరణప్రవృత్తై రాజపురుషైస్తత తరుకోటరే కృష్ణసర్పౌ దృష్టో వ్యాపాదితశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి - “ఉపాయేన తు యచ్ఛక్యమ్ - ఇత్యాది”. 1

అను. ఆడకాకి ఇలా అంది - ‘నేను అంతా విన్నాను. ఇప్పుడు ఎలా చేయాలో చెప్పుము. మగకాకి ఇలా చెప్పింది - ‘ఒక రాజకుమారుడు ప్రతిదినం ఇచ్చటికి సమీపంలో ఉండే కొలనుకు వచ్చి స్నానం చేస్తాడు. అప్పుడు తీరంలో ఉండే రాతిమీద తన మెడలోని బంగారుహారాన్ని ఉంచుతాడు. నీవు ఆ గొలుసును ముక్కుతో పట్టుకొనుము - తెచ్చి ఈ తొట్టలో పడవేయుము.’ ఒకనాడు రాజపుత్రుడు స్నానం చేసేందుకు నీటిలోనికి దిగగానే ఆడకాకి అలాగే చేసింది. అంత బంగారుహారాన్ని అనుసరిస్తూ రాజభటులు వచ్చారు - [చెట్టుతొట్టలో ఆడకాకి వేయడం చూచారు] తొట్టలో నల్లత్రాచు ఉండడం గాంచారు - దాన్ని చంపారు. అందుచే నేను (దమనకుడను) చెప్పుతున్నాను - “ఉపాయంచే ఏవి సాధ్యం అగునో - ఇత్యాది (చూడుడు - 120 శ్లోకభావం)

గ. కరటకో బ్రూతే - “యద్యేవం తర్హి గచ్ఛ. శివాస్తే నన్తు పన్థానః.” తతో దమనకః పిఙ్గలక - సమీపం గత్వా ప్రణమ్యోవాచ - ‘దేవ ఆత్యయికం కిమపి మహాభయకారి కార్యం మన్యమానః సమాగతోఽస్మి. యతః -

శ్లో. ఆపద్యున్మార్గగమనే కార్యకాలాఽత్యయేషు చ,

కల్యాణవచనం బ్రూయాదప్యష్టోఽపి హితో నరః.

124

అను. కరటకుడు అన్నాడు - ‘అలా అయితే వెళ్ళుము. నీ మార్గాలు శుభమయాలు అగుగాక.’ అంతట దమనకుడు పింగలకుడివద్దకు వెళ్ళాడు -

ప్రణామం చేశాడు - ఇలా విన్నవించాడు - “ప్రభూ తమకు సంభవించే మిక్కిలి భయంకరమైన ఆపదను గుర్తించాను - అందుచే (పిలువకపోయినా) వచ్చాను. ఏలనన -

“ఆపత్కాలంలో, చెడుదారిని పయనించే సమయంలో, అవశ్య కర్తవ్యమైన కార్యానికి సమయం మించే వేళలో - మేలుగోరేవాడు తనను అడుగక పోయినా హితమైన మాటను తెలుపాలి.” (124)

అన్యచ్ఛ

శ్లో. భోగస్య భాజనం రాజా న రాజా కార్యభాజనమ్,
రాజకార్యపరిధ్వంసీ మన్త్రి దోషేణ లిప్యతే. 125

గ. తథాపి పశ్య. అమాత్యానామేష క్రమః

శ్లో. వరం ప్రాణపరిత్యాగః శిరసో వాఽపి కర్తనమ్,
న తు స్వామిపదాఽవాప్తిపాతకేచ్ఛోరుపేక్షణమ్. 126

అను. మరియు - “ప్రభువు భోగమయజీవనుడై ఉంటాడు. అతడు కార్యకర్తయై ఉండడు. ప్రభుకార్యాలను చెడగొట్టే మంత్రి దోషం పొందును”.

మరియు చూడండి - మంత్రులకు ఇది నియమం -

“ప్రాణాలు వీడడంగాని లేక శిరస్సును ఖండించుకొనడం గాని ఉత్తమం. రాజపీఠాన్ని పొందగోరే పాతకుణ్ణిమాత్రం ఉపేక్షించడం (మంత్రికి) తగదు.”

గ. పిఙ్గలకః సాదరమాహ - ‘అథ భవాన్ కిం వక్తుమిచ్ఛతి’ ? దమనకో బ్రూతే - ‘దేవ ! సశ్శీవక స్తవోపర్యసదృశవ్యవహారీవ లక్ష్యతే. తథా చాస్మత్సన్నిధానే శ్రీమద్దేవపాదానాం శక్తిత్రయనిన్దాం కృత్వా రాజ్యమేవాభిలషతి”. ఏతచ్ఛ్రుత్వా పిఙ్గలకః సభయం సాశ్చర్యం మత్వా తూష్టిం స్థితః. దమనకః పునరాహ-దేవ! సర్వామాత్యపరిత్యాగం కృత్వైక ఏవాఽయం యద్భవతా సర్వాధికారీ కృతః, న ఏష దోషః. యతః-

శ్లో. అత్యుచ్చితే మన్త్రిణి పార్థివే చ
 విష్ణభ్య పాదాపుపతిష్ఠతే శ్రీః,
 సా శ్రీస్వభావాదనహా భరస్య
 తయోర్వయోరేకతరం జహాతి.

127

అను. పింగలకుడు ఆదరంగా ఇలా అన్నాడు. 'మంచిది; తాము ఏమి చెప్పదలుస్తున్నారు ?'

దమనకుడు. 'ప్రభూ! సంజీవకుడు తమ విషయంలో అనుచితంగా వ్యవహరిస్తున్నట్లు తోస్తూ ఉంది. ఎట్లన- అతను మాముందు పూజ్యపాదులైన శ్రీమంతులైన ప్రభువులయొక్క త్రివిధశక్తులను (ప్రభు-మంత్ర-ఉత్సాహశక్తులను) నిందించాడు. రాజ్యాన్నే కాంక్షించాడు :'

ఇది విని పింగలకుడు భయాన్నీ, ఆశ్చర్యాన్ని పొందాడు. మౌనం వహించాడు. అంత దమనకుడు మరలా ఇలా అన్నాడు. "ప్రభూ! తాము మంత్రులను అందర్నీ పరిత్యజించాడు. అతన్నే సర్వాధికారిగా చేశారు. ఇదియే దోషం. ఏల ననగా-

"మిక్కిలి ఉన్నతుడైన మంత్రి మీదా అలాగే రాజుమీదా లక్ష్మి తన రెండు కాళ్ళను మోచి వివసిస్తుంది. కాని ఆమె తన శ్రీసహజమైన ఛాంచల్యంవలన (రెండుప్రక్కల పాదాలు ఉంచడం అనే) కార్యభారం సహింపజాలనిదై వారిరువురిలో ఒకరిని వదలివేస్తుంది."

(127)

గ. అవరణ్

శ్లో. ఏకం భూమిపతిః కరోతి సచివం రాజ్యే ప్రమాణం యదా
 తం మోహాచ్చయతే మదః స చ మదాలస్యేన నిర్బిద్యతే,
 నిర్బిన్నస్య పదం కరోతి హృదయే తస్య స్వతన్త్రస్పృహ
 స్వాతన్త్రస్పృహయా తతః స నృపతేః ప్రాణాన్తికం ద్రుహ్యతి.

అ. మరియు. "ప్రభువు రాజ్యంలో ఒక మంత్రివే సర్వాధికారముక్తుణ్ణి (ప్రమాణమైనవాణ్ణి) చేస్తే, ఆ మంత్రిని అధికార మోహంవల్ల మదం అనగా అహంకారం ఆవరిస్తుంది. అట్టి అహంకారంవలన గల్గిన సోమరితనంచే (నిర్ల

క్ష్యంచే) భేదభావం పొడసూపుతుంది. భేదభావాన్ని పొందిన హృదయంలో స్వతంత్ర వాంఛ జనిస్తుంది. పిమ్మట అలాంటి స్వాతంత్ర్యవాంఛచే ఆతను రాజానకు ప్రాణహానికరమైన ద్రోహం చేయనారంభిస్తాడు".

గ. అవరణ్-

శ్లో. విషదగ్ధస్య భక్తస్య దన్తస్య చలితస్య చ,
అమాత్యస్య చ దుష్టస్య మూలాదుద్ధరణం సుఖమ్.. 129

గ. కిణ్చ-

శ్లో. యః కుర్యాత్ సచివాఽఽయత్తాం శ్రియం తద్వ్యసనే సతి,
సోఽన్తవజ్జగతిపాలః సీదేత్ పశ్చార్కైర్వి నా. 130

అ. మరియు- "విషమిశ్రం అయిన అన్నమునూ— కదులుతూ ఉండే. పంటినీ— దుష్టుడు అయిన మంత్రినీ సమూలంగా తీసివేయడం సుఖకరం."

ఇంకనూ— "ఏ భూపాలుడు తన రాజ్యలక్ష్మిని తన మంత్రియొక్క అధీనం చేస్తాడో. ఆ భూపాలుడు తనకు ఏదేని ఆపద సంభవించినచో దారిచూపేవాడు లేని గ్రుడ్డివాడివలె దుఃఖం అనుభవిస్తాడు". (130)

గ. స చ సర్యకార్యేషు స్వేచ్ఛాతః ప్రవర్తతే. తదత్ర ప్రమాణం స్వామీ. ఏతచ్ఛ జానాతి-

శ్లో. న సోఽస్తి పురుషో లోకే యో న కామయతే శ్రియమ్,
పరస్య యువతిం రమ్యాం సాదరం నేక్షతేఽత్ర కః. 131

అను. ఆతను అన్నికార్యాల్లో స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తిల్లుతున్నాడు. ఆపైన ఈ విషయంలో వ్రభువుల చిత్తం. (తాము) ఇదియూ ఎరుంగుదురు.

"ఈ ప్రపంచంలో సంపదను కోరనివాడు ఎవడూ లేడు. అందంగా ఉండే పరుడి జవరాల్ని చూడనివా డెవడు?" (131)

గ. సింహా విహస్యాఽఽహ- 'భద్ర ? యద్యప్యేవం తథాపి సజ్జీవకేన సహ మమ మహాన్ స్నేహః. పశ్య-

శ్లో. కుర్వన్నపి వ్యలీకాని యః ప్రీయః ప్రీయ ఏవ సః,

అశేషదోషదుష్టోఽపి కాయః కస్య న వల్లభః ?

132

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. అప్రియాణ్యపి కుర్వాణో యః ప్రీయః ప్రీయ ఏన సః,

దగ్ధమన్దిరసారేఽపి కస్య వహ్నావనాదరః.

133

అను. సింహం నవ్వి ఇలా అంది- 'శుభమూర్తి ! ఇలా అయినప్పటికీ నాకు సంజీవకుడియెడ స్నేహం గొప్పదిగానే ఉంటుంది. చూడుము-

"ఇష్టదైనవాడు తప్పులు చేసినా ఇష్టమగుగానే ఉంటాడు. రోగాదిదోషాలతో శరీరార్థంగా ఉండినా శరీరం ఎవరికి ప్రీయంగా ఉండదు ?" (132)

మరియూ- "అప్రియం అయిన కార్యాలు ఎన్ని చేస్తూ ఉండినా ప్రీయమైన వాడు ప్రీయుడుగానే ఉంటాడు. ఎన్ని గృహాలను కాల్చివేసిననూ అగ్నిని మరూ అగౌరవంగా చూడరు గదా !"

గ. దమనకః పునరేవాఽఽహ- 'దేవః స ఏవాఽతి దోషః యతః-

శ్లో. యస్మిన్నేవాధికంచక్షురారోహయతి పార్థివః,

సుతేఽమాత్యేఽప్యదాసినే స లక్ష్మ్యాఽఽశ్రీయతే జనః.

134

గ. శృణు దేవ-

శ్లో. అప్రియస్యాఽపి పథ్యస్య పరిణామః సుఖావహః,

వక్తా శ్రోతా చ యత్రాఽస్తి రమన్తే తత్ర సమ్పదః.

135

అను. దమనకుడు మరలా ఇలా చెప్పాడు- 'దేవా ! అదే మిక్కిలి దోషం. మననగా-

"ప్రభువుల ఆదరదృష్టి ఎవడిపై అధికంగా ప్రసరిస్తుందో వాడు పుత్రులైనా మంత్రి అయినా తుదకు ఆ ప్రభువును ఉపేక్షించేవాడైనా లక్ష్మిచే ఆశ్రయంపొందును."

(134)

ప్రభూ : వినుము- “హితం గల్గించేదీ, వినడానికి కటువుగా ఉన్నా దాని పరిణామం సుఖదాయకంగా ఉంటుంది. అలాంటి హితం చెప్పేవాడూ వినేవాడూ ఎక్కడ ఉంటారో అచ్చట సంపదలు ఆనందంతో ఉంటాయి.” (135)

గ. త్వయా చ మూలభృత్యానపాస్యాఽయమాగస్తుకః పున్
స్కృతః. ఏతచ్ఛానుచితం కృతమ్. యతః-

శ్లో. మూలభృత్యాన్ పరిత్యజ్య నాఽఽగస్తూన్ ప్రతిమానయేత్,
నాఽతః పరతరో దోషో రాజ్యభేదకరో యతః. 136

అను. మీరు పూర్వసేవకులను తొలగించి ఈ క్రొత్తగా వచ్చినవాళ్ళి
పెద్దగా గౌరవించారు. ఇలా చేయడం అనుచితం. ఏలననగా- “ప్రాచీన సేవకు
లను తొలగించి క్రొత్తగా వచ్చినవారిని ఆదరింపరాదు. ఏలనన రాజ్యంలో భో
లను గల్గించేందుకు ఇంతకుమించి వేరే దోషం లేదు.” (136)

గ. సింహో బ్రూతే- ‘కిమాశ్చర్యమ్’ మయా యదభయవాచ
దత్వాఽఽనీతః సంవర్ధితశ్చ తత్కథం మహ్యం ద్రుహ్యతి ? దమనో
బ్రూతే- దేవ !

శ్లో. దుర్జనో నార్జవం యాతి సేవ్యమానోఽపి నిత్యశః,
స్వేదనాఽభ్యజ్ఞానోపాయైః శ్వపుచ్ఛమివ నామితమ్. 137

అపరఞ్చ-

శ్లో. స్వేదితో మర్దితశ్చైవ రజ్జుభిః పరివేష్టితః,
ముక్తో ద్వాదశభిర్వర్షైః శ్వపుచ్ఛః ప్రకృతిం గతః. 138

అను. సింహం ఇలా అంది- ‘ఎంత ఆశ్చర్యం అయిన విషయం? నే
అభయవాగ్దానం చేశాను- పిలిపించాను. అభివృద్ధికి తెచ్చాను, అలాంటప్పుడు నాకే
ద్రోహం ఎలా చేయదలుస్తాడు’?

అందుకు దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- “దేవా : నిత్యం సేవితుడై నా దు
నుడు మంచిగుణాన్ని (ఋజుతను) పొందడు. కుక్కతోక వేడితైలంచే ఎంత?
స్వేదితం అయినా వంకరగా ఉండడాన్ని పీడదు.” 139

మరియూ— “కుక్కతోక తైలంచే న్యేదితం (అనగా వేడితైలంచే తడువ
డడం) అయినా. తోమబడినా. త్రాళ్ళచే పండ్రెండేండ్లు చుట్టబడినదై విడువ
బడినా, అది తన ప్రకృతిగుణమైన వంకరతనాన్ని పొందనే పొందును.” 138

అన్యచ్చ

శ్లో. వర్ధనం వాథ సమ్మానం ఖలానాం ప్రీతయే కుతః,
ఫలన్త్యమృతసేకేఽపి న పథ్యాని విషద్రుమాః. 139

గ. తతోఽహం బ్రవీమి-

శ్లో. అపృష్టోఽపి హితం బ్రూయాద్యస్య నేచ్ఛేత్ పరాభవమ్,
ఏష ఏవ సతాం దర్శో విపరీతమతోఽన్యథా. 140

అను. ఇంకనూ— “అభివృద్ధికి తేవడంగానీ సన్మానించడంగానీ దుష్టులకు
ప్రీతిని గల్గింపజాలవు. అమృతం పోసి పెంచినా విషవృక్షాలు ఆరోగ్యదాయకాలు
అయిన ఫలాలను ఇవ్వవు గదా!” ఇందువల్ల నేను చెప్పుచున్నాను.

“ఎవడి పరాభవాన్ని ఎవడు కోరడో. అలా కోరినవాడు అడగకపోయినా
పరాభవలక్ష్యమైనవాడికి హితాన్ని బోధించాలి. ఇదే సత్పురుషుల ధర్మం.
ఇందుకు భిన్నంగా ప్రవర్తింపడం దుర్జనుల లక్షణం అనబడుతుంది. 140

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. సః స్నిగ్ధోఽకుశలాన్నివారయతి యస్తత్కర్మ యన్నిర్మలం,
సా స్త్రీ యాఽనువిధాయినీ స మతిమాన్ యః సద్విరభ్యర్చ్యతే.
సా శ్రీర్యా న మదం కరోతి స సుఖీ యస్తస్త్వయా ముచ్యతే
తస్మిన్త్రతం యదకృత్రిమం స పురుషో యః భిద్యతే నేవ్రియైః.

అను: విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు— “అశుభంనుండి నివారించేవాడే ప్రేమ
గలవాడు అనీ, పవిత్రం అయినదానినే కార్యం(కర్మ) అనీ, అనుననించేదాన్నే
భార్య అనీ, సజ్జనుల గౌరవం పొందినవాడినే బుద్ధిమంతుడు అనీ, గర్వంగల్గింపవి
దానినే లక్ష్మి (సంపద) అనీ, ఆశ లేనివాడినే సుఖి అనీ, కవచం లేనివాడినే
మిత్రుడు అనీ, ఇంద్రియాలచే దుఃఖం పొందనివాడినే పురుషుడు అనీ అంటారు.”

గ. యది సజ్జీవకవ్యసనాదితో విజ్ఞాపితోఽపి స్వామీ న నివర్తతే
తదీదృశే భృత్యే న దోషః. తథా చ-

శ్లో. నృపః కామాసక్తో గణయతి న కార్యం న చ హితం
యథేష్టం స్వచ్ఛందః ప్రవిచరతి మతో గజ ఇవ.
తతో మానద్మాతః స పతతి యదా శోకగహనే
తదా భృత్యే దోషాన్ క్షిపతి న నిజం వేత్త్యవినయమ్. 142

అను. నేను ఇంతగా విన్నవించినా ప్రభువులవారు సంజీవకుడిపై ఉండే
వ్యసనరూపమైన ప్రేమ మొదలైన కారణాలవలన మనస్సును మార్చుకొనకపోతే
అప్పుడు ఈ విషయంలో ఈ సేవకుడి దోషం ఏమీ లేదు. మరియు-

“కామాసక్తుడైన ప్రభువు (అవశ్యమైన) కార్యాన్ని గణింపడు. హితం
వినడు. మదగజం వలె ఇష్టం వచ్చినట్లు స్వచ్ఛందంగా ప్రవర్తిస్తాడు. అప్పుడు
అభిమానంచే ఉన్మత్తుడు అయిపోతాడు. అలాంటప్పుడు (క్రమంగా) దుఃఖం అనే
దుర్గమారణ్యంలో చిక్కుపడుతాడు. ఆ దోషాన్ని సేవకులపై నెట్టివేస్తాడు. తన
అవినయాన్ని అందుకు కారణంగా గుర్తింపడు”. 142

గ. పిఙ్గలకః (స్వగతమ్)-

శ్లో. న పరస్యాపరాధేన పరేషాం దణ్డమాచరేత్,
ఆత్మనాఽవగతం కృత్వా బద్ధీయాత్పూజయేచ్ఛ వా. 143

గ. తథా చోక్తమ్

శ్లో. గుణదోషావనిశ్చిత్త్య విధిర్న గ్రహనిగ్రహే,
స్వనాశాయ యథా న్యస్తో దర్పాత్ సర్పముఖే కరః. 144

గ. ప్రకాశం బ్రూతే- ‘తదా సజ్జీవకః కిం ప్రత్యాదిశ్యతామ్’;

అను. అంత పింగలకుడు తనలో ఇలా తలంచాడు-

“ఒకడి అపరాధంచే మఱియొకణ్ణి దండింపరాదు. స్వయంగా గ్రహించాలి.
ఆమీదట దండించడంగానీ, గౌరవించడంగానీ చేయాలి”. 143

మరియూ విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

“మంచిచెడ్డలను నిశ్చయింపక అనుగ్రహంగానీ అగ్రహంగానీ చూపడం సముచితం గాదు. అలా చేయడం అనేది అహంకారంతో (గర్వంతో) పాము నోటితో చేతిని ఉంచడంవంటిది.” ఇలా తలంచి ప్రకాశంగా దమనకుడితో ఇలా చెప్పాడు- ‘అలాంటప్పుడు సంజీవకుణ్ణి బహిష్కరింపవలయునా ఏమి?’

గ. దమనకః ససప్రమృమమాహ- ‘దేవ! మామైవమ్. ఏతావతా మన్త్రబేదో జాయతే’. తథాహ్యుక్తమ్-

శ్లో. మన్త్రబీజమిదం గుప్తం రక్షణీయం యథా తథా,
మనాగపి న భిద్యేత తద్భిన్నం న ప్రరోహతి. 145

కెళ్ళు-

శ్లో. ఆదేయస్య ప్రదేయస్య కర్తవ్యస్య చ కర్మణః,
క్షిప్రమక్రియమాణస్య కాలః పిబతి తద్రసమ్. 146

అను. అందుకు దమనకుడు తొట్రుపాటుతో ఇలా అన్నాడు- ‘ప్రభూ! వద్దు అలా వద్దు. ఇందుచే మంత్రం (అలోచన-రహస్యం) పొక్కుతుంది. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

“ప్రభువు మంత్రం అనే బీజాన్ని ఉన్నది ఉన్నట్లుగా(జాగ్రత్తగా) రక్షించాలి. అది అల్పంగా స్పృటితం(వగిలినది)అయినా మరలా మొంక ఎత్తదు” 145

మరియూ- “తీసికొనడంగాని, ఇవ్వడంగాని, ఇతరకర్తవ్యకార్యంగాని త్వరగా చేయబడనిచో వాటి సారాన్ని కాలం పీల్చివేస్తుంది”. అమా శ్రమంగా చేయబడని ఆదాన- ప్రదాన కర్తవ్యకార్యదుల పరిణామం సుఖావహం గాదు-అవి భావం. 146

గ. తదవశ్యం సమారబ్ధం మహతా ప్రయత్నేన నమ్యాదేవీ
యమ్.

కిచ్చి-

శ్లో. మన్తో యోధ ఇవాధీరః సర్వాజ్ఞైః సంవృతైరపి,

చిరం న సహతే స్థాతుం పరేభ్యో భేదశక్కుయా. 147

గ. యద్యసౌ దృష్టదోషోఽపి దోషాన్నివర్త్య సన్ధాతవ్యస్తద
తీవాఽనుచితమ్. యతః-

శ్లో. సకృద్దృష్టన్తు యో మిత్రం పునః సన్ధాతుమిచ్ఛతి,

స మృత్యుమేవ గృహ్లాతి గర్భమశ్వతరీ యథా. 148

అను. అందుచే ఆరంభించిన కార్యాన్ని మిక్కిలి ప్రయత్నంతో అవశ్యం
పూర్తిచేయాలి. మరియు-

“పిరికివాడైన యుద్ధపీరుడు తన అవయవాలను అన్నింటినీ కవచాదికంచే
కప్పుకొని ఉన్నా శత్రువులు భేదిస్తారు అనే భయంచే యుద్ధభూమిలో చాలాకాలం
నిలవజాలనివిధంగా మంత్రాన్ని(రాజకీయరహస్యాన్ని)నైతం చాలాకాలం అలాగే
ఉంచరాదు.” 147

ఇక ఇతడి దోషం తెలిసినా- ‘దోషంనుండి మరలించి ఇతడితో సంధిని
చేసుకొందము’-అని తలంతుమేని అది మిక్కిలి అనుచితం. ఏలననగా-

“ఒకమారు దుష్టుడైన (వంచనచేసిన) మిత్రుడితో ఎవడు మరల సంధిని
కోరునో- వాడు కంచరగాడిద గర్భం దాల్చినట్లు మరణమునే స్వీకరిస్తున్నాడు”.

గ. సింహో బ్రూతే—‘జ్ఞాయతాం తావత్ కిమస్మాకమసౌ
కర్తుం సమర్థః?’ ఇతి దమనక ఆహ—దేవ !

శ్లో. అజ్ఞాజ్ఞిభావమజ్ఞాత్వా కథం సామర్థ్యనిర్ణయః,

పశ్య టిట్టిభమాత్రేణ సముద్రో వ్యాకులీకృతః. 149

గ. సింహః పృచ్ఛతి—‘కథమేతత్?’ దమనకః కథయతి—

అను. సింహం అడిగింది-‘ఇతను మమ్ము ఏమి చేయగలడో (మొదట)

తెల్పుము?. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'ప్రభూ ? "సహాయ్య-సహాయక రూప మైన ఇతడి అంగాంగిసంపదను తెలిసుకొనకుండా ఎలా సామర్థ్యం నిర్ణయింప గలం ? చూడండి-చిన్న తీతువుపిట్ట సముద్రుణ్ణి ఎంతగా కలత పెట్టిందో ?

సీంహం అడిగింది-'అది ఎట్లు'.

దమనకుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

9. సముద్ర - టిట్టిభకథా

(సముద్రంయొక్కయూ తీతువుపిట్టలజంటయొక్కయూ కథ)

గ. దక్షిణసముద్రతీరే టిట్టిభదమ్పతీ నివసతః. తత్ర చాసన్న ప్రసవా టిట్టిభీ భర్తారమాహ—“నాథ ? ప్రసవయోగ్యస్థానం నిభృత మనుసన్ధీయతామ్” ఇతి.

టిట్టిభోఽవదత్ — “ప్రియే : నన్విదమేవస్థానం ప్రసూతి యోగ్యమ్”. సా బ్రూతే—“సముద్రవేలయా వ్యాప్యతే స్థాన మేతత్”. టిట్టిభోఽవదత్—“కిమహం నిర్బలః సముద్రేణ నిగ్రహీతవ్యః”? టిట్టిభీ విహస్యాఽఽహ—“స్వామిన్ త్వయా సముద్రేణ చ మహదన్తరమ్. అథవా

శ్లో. పరాభవం పరిచ్ఛేత్తుం యోగ్యా యోగ్యశ్చ వేత్తి యః,
అస్తీహ యస్య విజ్ఞానం కృచ్ఛ్రేణాఽపి న సీదతి.

150

గ. అపిచ-

శ్లో. అనుచితకార్యారమ్భః స్వజనవిరోధో బలీయసా స్పర్ధా,
ప్రమదాజనవిశ్వాసో మృత్యోర్ద్వారాణి చత్వారి.

151

అను. దక్షిణసముద్రతీరంలో తీతువుపట్టల జంట నివసిస్తోంది. ప్రసవ కాలం సమీపించడంతో ఆడతీతువు భర్తతో ఇలా చెప్పింది. 'నాథ : పురుటికి తగిన ఏకాంత స్థానం వెదుకండి'. అందుకు మగతీతువు ఇలా అంది 'స్రియులారా! ఈ చోటే నీ పురుటికి తగినదై ఉంది గదా?' ఆడ తీతువు ఇలా అంది- 'నాథా! ఈ ప్రదేశం సముద్రంయొక్క అలలచే నిండి పోతుంది'? (అందుకు) మగతీతువు ఇలా బదులు పలికింది- 'సముద్రంచే నిగ్రహింపబడడానికి (అవమానింపబడడానికి) నేనేమి అంత బలహీనుడనా : అది విని ఆడ తీతువు పక్కున నవ్వింది- మగడితో ఇలా అంది- సముద్రానికి తమకుచాల భేదం ఉంది. మరియు-స్వామీ :

"ఎవడు తన అవమానాన్ని తొలగించుకొనే విషయంలో తన యోగ్యతను గుర్తింపగలడో-తన శక్తిని గూర్చిన (సమగ్ర) జ్ఞానం గల్గి ఉంటాడో- అలాంటి వాడు ఎలాంటి ఆపదలందూ దుఃఖితుడు గాడు". 150

ఇంకనూ-"తగని పనిని ఆరంభించడం, తనవారితో విరోధం, బలవంతుడితో పోటీపడడం, ఆడవారిని నమ్మడం-అనే ఈ నాలుగు మృత్యుద్వారాలు అంటారు".

గ. తతః కృచ్ఛేణ స్వామివచనాత్ సా తత్రైవ ప్రసూతా. ఏతత్సర్వం శ్రుత్వా సముద్రేణాఽపి తచ్ఛక్తిజ్ఞానార్థం తదణ్డాన్యపహృతాని. తతష్టిట్టిభీ శోకాఽఽర్తా భర్తారమాహ-"నాథ! కష్టమాపతితమ్. తాన్యణ్డాని మే నష్టాని టిట్టిభోఽవదత్-'ప్రియే? మా భైషిః'. ఇత్యుక్త్వా పక్షిణాం మేలకం కృత్వా పక్షిస్వామినో గరుడస్య సమీపం గతః. తత్ర గత్వా సకలవృత్తాంతం టిట్టిభేన భగవతో గరుడస్యపురతో నివేదితమ్ 'దేవ! సముద్రేణాఽహం స్వగృహోఽవస్థితో వినాఽపరాధేనైవ నిగృహీతః? తతస్తద్వచనమాకర్ణ్యగరుత్మతా ప్రభుర్భగవాన్నారాయణః సృష్టి-స్థితి ప్రలయ హేతుర్నిజ్ఞప్తః. స సముద్రమణ్డదానాయాఽఽదిదేశ. తతో భగవదాజ్ఞాం మౌళా నిధాయ సముద్రేణ తాన్యణ్డాని టిట్టిభాయ సమర్పితాని. అతోఽహం బ్రవీమి-'అజ్ఞాజ్ఞిభావమజ్ఞాత్వా ఇత్యాది."

అను. అంత ఆడతీతువు తనకు కష్టంగా ఉన్నా భర్తమాటను

పాటించింది. అచ్చటనే ప్రసవించింది (గ్రుడ్లు పెట్టింది). ఇది అంతా సముద్రుడు విన్నాడు. వాటి శక్తిని పరీక్షింపదలచాడు. అందుచే ఆ గ్రుడ్లను అపహరించాడు. అప్పుడు ఆడతీతువు మిక్కిలి దుఃఖించే పీడిత అయింది. మగడితో ఇలా అంది- 'నాథ : కష్టం వచ్చిపడింది. ఆ నా గ్రుడ్లు నశించాయి'. అందుకు మగతీతువు ఇలా బదులు చెప్పింది- 'ప్రియురాలా ? భయపడవద్దు'. ఇలా అని మగతీతువు పక్షులను అన్నింటినీ సమావేశపరచింది- (ఆ సమావేశంలోని నిర్ణయం ప్రకారం పక్షులకు అన్నింటికి ప్రభువు అయిన గరుడునివద్దకు పోయింది. విషయం అంతా తెలిపి ఇలా విన్నవించింది- 'దేవ : నేను ఏ దోషం చేయలేదు. నా యింటిలో ఉండే నన్ను సముద్రుడు ఇలా శిక్షించాడు?. గరుడుడు అది అంతా విన్నాడు. భగవానుడు సర్వజగత్ప్రభువు సృష్టి-స్థితి-ప్రलयకారకుడు అయిన నారాయణుడికి విన్నవించాడు. నారాయణుడు గ్రుడ్లను ఇవ్వవలసినదిగా సముద్రుణ్ణి ఆజ్ఞాపించాడు. అంత సముద్రుడు భగవదాజ్ఞను శిరమున వహించాడు. గ్రుడ్లను తీతువునకు ఇచ్చాడు. అందుచే నేను (దమనకుడను) చెప్పుతున్నాను. (అంగాంగి భావం తెలుసుకొనక) సహాయ సహాయకసంపదను గుర్తింపక. ఇత్యాది. (చూడుడు-149 శ్లోకభావం)

గ. రాజాఽఽహ- 'కథమసౌ జ్ఞాతవ్యో ద్రోహబుద్ధిరితి' దమనకో బ్రూతే- "యదాఽసౌ సదర్పః శృణ్వాగ్రప్రహరణాఽభిముఖశ్చకిత ఇవాఽఽగచ్ఛతి తదా జ్ఞాన్యతి స్వామీ" ఇతి. ఏవముక్త్యా స సజ్జీవక సమీపం గతః. తత్ర గతశ్చ మన్దం మన్దముపసర్పన్ విస్మితమివాఽఽత్మానమదర్శయత్. సజ్జీవకేన సాదరముక్తమ్- 'భద్ర, కుశలం తే'? దమనకో బ్రూతే- 'అనుజీవినాం కుతః కుశలమ్. యతః—

శ్లో. సమృత్తయః పరాధీనాః సదా చిత్తమనిర్వృతమ్,

న్యజీవితేఽప్యవిశ్వాసస్తేషాం యే రాజసేవకాః.

152

అను. అది విని ప్రభువైన పింగలకుడు ఇలా అడిగాడు- 'ఇతను ద్రోహబుద్ధి గలవాడని తెలిసికొనడం ఎలా?' దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- 'ఎప్పుడు అతను కొమ్ములకొనలతో పొడవడానికి తయారైనవాడులా తత్తరపాటుతో వస్తాడో అప్పుడు ప్రభువులు (అతడి ద్రోహబుద్ధిని) తెలుసుకోగలరు'. ఇలా అచ్చటి

నుండి కదలాడు దమనకుడు. సంజీవకుడివద్దకు పోయాడు. మెల్లమెల్లగా అతన్ని సమీపిస్తూ తనను ఆశ్చర్యంతో కూడియున్నట్లుగా కనబడజేశాడు. సంజీవకుడు అతన్ని చూచాడు. ఆదరంగా ఇలా అడిగాడు. 'శుభమూర్తీ, మీరు క్షేమంగా ఉన్నారా?' అది విని దమనకుడు ఇలా అన్నాడు. 'నేవకులకు కుశలం ఎక్కడిది?

వీలననగా. "రాజసేవకుల సంపదలు నిత్యం పరాధీనాలై ఉంటాయి. మనస్సునకు శాంతి ఉండదు. తమ జీవితమునందే నమ్మకం ఉండదు." 152

అన్యచ్ఛ

శ్లో. కోఽర్థాన్ ప్రాప్య న గర్వితో విషయిణః కస్యాపదోఽస్తంగతాః
 స్త్రీభిః కస్య న ఖణ్డితం భువి మనః కో వాఽస్తి రాజ్ఞాం ప్రేయః.
 కః కాలస్య భుజాన్తరం న చ గతః కోఽర్థీ గతో గౌరవం
 కో వా దుర్జనవాగురాసు పతితః క్షేమేణ యాతః పుమాన్. 153

అను. మరియు. "ఈ ప్రపంచంలో సంపదలు పొంది గర్వించనివాడూ, విషయాసక్తుడై ఆపదలను తొలగించుకొన్నవాడూ, ఆడవారిచే మనస్సు విఘ్నం పొందనివాడూ, ప్రభువులకు (నిత్యం) ఇష్టమైనవాడూ, మృత్యువు కౌగిట్లో చిక్కినివాడూ, యాచకుడై గౌరవం పొందినవాడూ, దుష్టుల వలల్లో చిక్కి క్షేమంగా మరలినవాడూ ఎవ్వడు ఉన్నాడు?"- అనగా ఎవ్వడు లేడు అని భావం.

గ. సజ్జీవకేనో క్తమ్. "సఖే ! కిమేతత్?" ఇతి. దమనక ఆహ-
 "కిం బ్రవీమి మన్దభాగ్యః. పశ్య-

శ్లో మజ్జన్నపి పయోరాశౌ లబ్ధ్యా సర్పావలమ్బనమ్,
 న ముఞ్చతి న చాఽఽదతే తథా ముగ్ధోఽస్మి సమృతి. 154

యతః-

శ్లో. ఏకత్ర రాజవిశ్వాసో నశ్యత్యన్యత్ర బాన్ధవః,
 కిం కరోమి క్వ గచ్ఛామి పతితో దుఃఖసాగరే. 155

గ. ఇత్యుక్త్వా దీర్ఘం నిఃశ్వాసోపవిష్టః.

అను. సంజీవకుడు అడిగాడు. 'మిత్రమా ! ఇదేమి? (ఇలా మాట్లాడుతున్నావు)'. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు. 'అభాగ్యుణ్ణి. ఏం చెప్పగలను' చూడుము. "ఒకడు సముద్రంలో మునుగుతూ ఉండగా ఒక పాము ఆధారంగా చేతికి అందింది. కాని అతను దాన్ని విడువలేడు. గట్టిగా పట్టుకోలేడు. అలానే ప్రస్తుతం భ్రాంతిలో ఏమి చేయడానికి తెలియనిస్థితిలో ఉన్నాను." 154

ఏలననగా. "ఒకప్రక్క రాజువద్ద నమ్మకం నశిస్తుంది. ఇంకొకప్రక్క (నీవంటి) బంధువు నశిస్తాడు. ఏమి చేయుదును? ఎక్కడికి పోవాలి? దిక్కుతోచక దుఃఖసముద్రంలో మునిగిపోయాను." 155

ఇలా పల్కి నిట్టూర్పు విడిచి చతికిలబడ్డాడు.

గ. సజ్జీవకో బ్రూతే- 'మిత్ర ! తథాపి సవిస్తరం మనోగతము చ్యతామ్' ఇతి. దమనకః సునిభృతమాహ- 'యద్యపి రాజవిశ్వాసో న కథనీయః తథాపి భవానస్మదీయప్రత్యయాదాగతః. మయా పరలో కార్థినాఽవశ్యం తవ హితమాఖ్యేయమ్, శృణు. అయం స్వామీ తవోపరి వికృతబుద్ధీ రహస్యుక్తవాన్ - "సజ్జీవకమేవ హత్వా స్వపరివారం తర్హయామి". ఏతచ్ఛ్రుత్వా సజ్జీవకః పరం విషాదమగమత్. దమనకః పునరాహ- "అలం విషాదేన; ప్రాప్తకాలం కార్యమనుష్ఠీయతామ్."

అను. సంజీవకుడు అడిగాడు- 'మిత్రమా ! అలా అయిన వివరంగా నీ మనస్సులోని విషయం తెల్పుము'. అంత దమనకుడు మిగుల నమ్రతతో (మెల్లగా- గోప్యంగా) ఇలా చెప్పాడు- ప్రభువు నమ్మకంతో చెప్పినదాన్ని తెలుపరాదు. ఏమైనా తాము నన్ను నమ్మి వచ్చినవారు. అందుచే చావును కోరి అయినా నేను తప్పక తమకు హితం బోధించాలి. వినండి. ఈ ప్రభుబుద్ధి మీయెడ వికృతంగా మారింది. అతను నాతో రహస్యంగా ఇలా అన్నాడు. 'ఈ సంజీవకుణ్ణి చంపి ఈ నా పరివారానికి విందు చేస్తాను'. ఇది వినగానే సంజీవకుడు మిగుల విషాదం పొందాడు. అంతట దమనకుడు మరలా ఇలా అన్నాడు. 'తాము విషాదం పొందవద్దు. సమయానికి తగినట్లు ఆచరించండి'.

గ. సజ్జీవకః క్షణం విమృశ్యాఽఽహ స్వగతమ్-“సుష్టు ఖల్విద ముచ్యతే - కిం వా దుర్జనచేష్టితం న వేత్యేతద్ వ్యవహారాన్నిర్ణేతుం న శక్యతే. యతః-

శ్లో. దుర్జనగమ్యా నార్యః ప్రాయేణాపాత్రభృద్భవతి రాజా,
కృపణానుసారి చ ధనం మేమో గిరిజలధివర్షీ చ. 156

శ్లో. కశ్చిదాశ్రయసౌన్దర్యాద్ధతే శోభామసజ్జనః,
ప్రమదాతోచనన్యస్తం మలీమసమివాజ్ఞానమ్. 157

అను. సంజీవకుడు క్షణకాలం విచారించి తనలో తాను తలంచాడు. ‘విజ్ఞాలు ఈ విషయంలో చక్కగా చెప్పారు. మరియు ఇది దుర్జనులు పన్నిన కుట్రయా. కాదా అని నైతం నడవడికవల్ల నిర్ణయం చేయడానికి వీలుపడదు. ఏలననగా-

“స్త్రీలు దుర్జనులనే పొందుతారు. ప్రభువు అయోగ్యులనే పోషిస్తాడు ధనం లోభివానినే చేరుతుంది. మేఘం కొండలపై సముద్రంపై వర్షిస్తుంది.” 156

“ఎలా సుందరీమణియొక్క అందమైన కంటిని చేరడంతో నల్లనైన కాటుకనైతం కాంతి నందుతోందో అలాగే దుష్టుడునైతం తాను ఆశ్రయించిన వస్తువుయొక్క శోభచే విరాజిల్లుతాడు.” 157

గ. తత్ర విచిన్తోక్తమ్- ‘కష్టం కిమిదమాపతితమ్. యతః-

శ్లో. ఆరాధ్యమానో నృపతిః ప్రయత్నా
న్న తోషమాయాతి కిమత్ర చిత్రమ్,
అయం త్వపూర్వప్రతిమావిశేషో
యః సేవ్యమానో రిపుతామువైతి. 158

గ. తదయమశక్యార్థః ప్రమేయః. యతః-

శ్లో. నిమిత్తముద్దిశ్య హి యః ప్రకుప్యతి
ద్రువం స తస్యాఽపగమే ప్రసీదతి,

అకారణద్వేషి మనస్సు యస్య వై
కథం జనస్తం పరితోషయిష్యతి.

159

గ. కిం మయాఽపకృతం రాజ్ఞః. అథవా నిర్నిమిత్తాఽపకారి
ణశ్చ భవన్తి రాజానః”.

అను. ఇలా తనలో విచారించి దమనకుడితో సంజీవకుడు అన్నాడు- ‘ఈ
కష్టమైన(గొప్పదైన) ఆపద ఇలా వచ్చివడింది.’

ఏలననగా- “ఏదేని ప్రతిమారూపమైన (అర్చావతారమైన) దైవాన్ని
అల్పంగా ఆరాధించినా సుకృతం లభిస్తుంది. కానీ ఈ నూతనప్రతిమారూపమైన
ప్రభువునుమాత్రం ఎంతగా ఆరాధించినా సంతోషం పొందడు. ఇందు ఆశ్చర్యం
లేదు. సేవించేకొద్దీ శత్రుతనే పొందును.” అనగా- ప్రభువును సేవించేకాలంలో
అల్పకాలాన్ని దైవసేవకు వినియోగిస్తే మానవుడు తరిస్తాడు అని భావం. 158

అందువలన ఈ రాజసేవావిషయం (ప్రమేయం) మిక్కిలి అసాధ్యమైన
కార్యం. ఏలననగా-

“ఏదేని కారణంవల్ల ఎవడేని కోపం పొందితే, ఆ కారణం తొంగింది
అతన్ని సంతోషం పొందించడానికి సాధ్యం అవుతుంది. కాని అకారణంగా
ద్వేషించే మనస్సు గలవాడిని ఎలా సంతృప్తున్ని చేయగలం?” 159

నేను ప్రభువునకు ఏమి కీడు చేశాను ? అయినా ప్రభువులు అకారణంగా
అపకర్తలుగా ఉంటారు?

గ. దమనకో బ్రూతే- ‘ఏవమేతత్’ శృణు-

శ్లో. విజ్ఞైః స్నిగ్ధైరుపకృతమపి ద్వేష్యతామేత కైశ్చిత్

సాక్షాదన్యైరపకృతమపి ప్రీతిమేవోపయాతి,

చిత్రం చిత్రం కిమథ చరితం నైకభావాశ్చయోజనాం

సేవాధర్మః పరమగహనో యోగినామవ్యగమ్యః-

160

అను. దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు- ‘ఇది ఇంతే విచిత్రం

“విజ్ఞానా మేలుకోరేవారూ అయిన కొందరు సేవకులు చేసిన ఉపకారం సైతం ప్రభువులచే ద్వేషింపబడుతుంది. ఇక అహితులు చేసిన సాక్షాత్తుగా అపకారం సైతం ప్రీతికారణం అవుతుంది. స్థిరచిత్తంలేని ప్రభువుల చరితంలో ఇంత కంటే ఆశ్చర్యం ఏముంది ? అందువల్ల ఈ సేవాధర్మం దుర్గాహ్యమైంది, యోగులకునూ బోధపడదు.”

160

అన్యచ్ఛ -

శ్లో. కృతశతమసత్సు నష్టం సుభాషితశతం చ నష్టమబుధేషు,
వచనశతమవచనకరే బుద్ధిశతమచేతనే నష్టమ్.

161

కీర్తన—

శ్లో. చన్దనతరుషు భుజిజ్ఞా జలేషు కమలాని తత్ర చ గ్రాహః,
గుణఘాతినశ్చ భోగే ఖలా న చ సుఖాన్యవిఘ్నాని.

162

అను. మరియు- “నీచులకు చేసిన వందలకొలది ఉపకారాలూ, మూర్ఖులకు చెప్పిన వందలకొలది సుభాషితాలూ, అచరింపనివాడికి బోధించిన వందలకొలది సలహాలు, తెలివిలేనివాడికి చేసిన వందలకొలది ఉపదేశాలు- ఇవన్నీ నిష్ఫలాలు.”

161

ఇంకనూ- “పరిమళం ఉండే గంధపుచెట్లలో పాములూ, కమలాలు ఉండే నీళ్ళలో మొసళ్ళూ, భోగములలో గుణఘాతకులైన నీచులూ ఉండడం లోకస్థితి. సుఖాలు ఏవీ విఘ్నాలులేనివై లేవు”. అనగా విఘ్నయుక్తాలు అని భావం. 162

(ద్వితీయాభావం వస్తురూపం అని న్యాయశాస్త్రసిద్ధాంతం).

గ. అయం స్వామీ వాచిమదురో విషహృదయో జాతః.
యతః-

శ్లో. దూరాదుచ్ఛ్రితపాణిరార్ద్రనయనః ప్రోత్సారితార్ద్రాసనో
గాఢాలింగనతత్పరః ప్రేయకథాప్రశ్నేషు దత్తాదరః,
అన్తర్భూతవిషో బహిర్మధుమయశ్చాతీవ మాయాపటుః
కో నామూఽయమపూర్వనాటకవిధిర్యః శిక్షితో దుర్జనైః.

163

అను. ఈ ప్రభువు మాటలో తియ్యనివాడుగా హృదయంలో విషయుక్తుడుగా అయినట్లున్నాడు. ఏలిననగా—

“వచ్చే వ్యక్తిని చూడగానే దూరంనుండియే స్వాగతభావంతో చేతిని ఎత్తడం, ఆనందబాష్పాలతో కన్నులను నింపడం, గాఢంగా కౌగలించుకోడానికి ఆసక్తితో ఉండడం, ప్రియజనుల విషయాలను అడుగడంలో ఆదరాన్ని చూపడం, లోపల విషంతో నిండిఉన్నా బయటికి మధురంగా కనబడడం— మొదలైన మాయానైపుణ్యాన్ని అద్భుతంగా ప్రదర్శించే ఈ అపూర్వనాటకవిధానం ఎంత విచిత్రమైంది? దీన్ని దుర్జనులు చక్కగా నేర్చుతారు.” 163

గ. తథాపి—

శ్లో. పోతో దుస్తరవారిరాశితరణే దీపోఽన్తకారాఽఽగమే
నిర్వాతే వ్యజనం మదాన్తకరిణాం దర్శోపశాన్త్యై సృణోః,
ఇత్థం తద్భువి నాస్తి యస్య విధినా నోపాయచింతా కృతా
మన్యే దుర్జనచిత్తవృత్తిహరణే దాతాఽపి భగ్నోద్యమః. 164

అను. అది యుక్తమే— (ఎట్లనగా)—

“దాటశక్యంగాని సముద్రం దాటడానికి నౌక, చీకటిని తొలగించడానికి దేవం, గాలి లేనప్పుడు విసనకణ్ఠ, మదగజాల మదాన్ని అణచేందుకు అంకుశం ఇలా ప్రతిదానికి ప్రతీకారోపాయం బ్రహ్మ చేశాడు. అలా ప్రతీకారం లేనిది లోకంలో లేదు. కానీ దుర్జనుల చిత్తవృత్తిని మార్చే విషయంలో బ్రహ్మదేవుడు నైతం ప్రయత్నవిఫలుడనియే తలుస్తాను”. 164

గ. [తచ్ఛృత్వా]సజ్జీవకః పునర్నిశ్వస్య ‘కష్టం భోః’ కథమహం
సస్యభక్షకః సింహేన నిపాతయితవ్యః! యతః—

శ్లో. యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం బలమ్,
తయోర్వివాదో మస్తవ్యో నోత్తమాద మయోః క్వచిత్. 165

గ. (పునర్నిచిన్త్య) కేనాఽయం రాజా మమోపరి వికారితః, న
జానే. భేదముపగతాద్రాజ్యః సదా భేతవ్యమ్.

యద్వా-

శ్లో. మన్త్రిణా పృథివీపాలచిత్తం విఘటితం క్వచిత్,
వలయం సృటిక స్యేవ కో హి సన్తాతుమీశ్వరః. 166

అను. (అది విని) సంజీవకుడు మరల నిట్టూర్పు విడిచాడు- ఇలా తలంచాడు. 'అయ్యో! కష్టం, నేను గడ్డితినేవాడనై ఉండియూ సింహంచే చంప బడుతున్నాను- ఏలననగా-

“తోకంలో సమానధనం అలాగే సమానబలం గలవారికే విరోధం (లేక స్నేహం) సంభవమగును. ఉత్తములకు ఆధములకు ఎచ్చటా సంభవం గాదు”. (మరల ఆలోచించి) ఈ రాజుకు నాపై ఎవడు విపరీతభావము పుట్టించినాడో తెలియదు. భేదమును పొందిన రాజునుండి భయపడవలెను. ఎందుచేతననగా “సృటికకంకణాన్ని విరగగొట్టినట్లు ఎవడో మంత్రి రాజుమనస్సును విఘటించి ఉంటాడు. దాన్ని అతికించే సమర్థుడు ఎవడు గలడు?” 165-166

గ. అన్యచ్ఛ -

శ్లో. వజ్రం చ రాజతేజశ్చ ద్వయమేవాతిభీషణమ్,
ఏకమేకత్ర పతతి పతత్యన్యత్ సమన్తతః. 167

తతః సజ్జామే మృత్యురేవ వరమ్. ఇదానీం తదాజ్ఞానువర్తన మయుక్తమ్. యతః-

శ్లో. మృతః ప్రాప్నోతి వా స్వర్గం శత్రుం హత్వా సుఖాని చ,
ఉభావపి హి శూరాణాం గుణావేతౌ సుదుర్లభౌ. 168

అను. మరియు- “వజ్రాయుధం, రాజశక్తి- ఈ రెండూ మిక్కిలి భయంకరమైనట్టివి. ఇందులో ఒకటి (అయిన వజ్రాయుధం) ఒకచోటనే పడుతుంది. రెండవది (రాజశక్తి) అంతటా పడుతుంది”. 167

అందువల్ల యుద్ధంలో మరణించడమే ఉత్తమం. ఇప్పుడు అతడి అజ్ఞను పాలించడం సముచితం గాదు. ఏలననగా- “వీరుడైనవాడు మరణిస్తే స్వర్గానికి

పోతాడు. శత్రువును చంపితే సుఖాలు అనుభవిస్తాడు. వీరులై నవారికి ఈ రెండూ లాభాలే". (ఇతరులకుమాత్రం ఇవి కష్టసాధ్యాలు) 168

గ. యుద్ధకాలశ్చాయమ్.

శ్లో. యత్రాఽయుద్ధే ద్రువం మృత్యుర్యుద్ధే జీవితసంశయః,
తమేవ కాలం యుద్ధస్య ప్రవదంతి మనీషిణః. 169

యతః-

శ్లో. అయుద్ధే హి యదా పశ్యేన్న కిచ్చద్దితమాత్మనః,
యుద్ధ్యమానస్తదా ప్రాజ్ఞో మ్రియతే రిపుణా సహ. 170

అను. ఇది యుద్ధానికి తగిన కాలం.

"ఎచ్చట యుద్ధం లేకుండినా మరణం తప్పదో - యుద్ధంనందే జీవితం సంశయయుక్తంగా ఉంటుందో - అలాంటి పరిస్థితినే యుద్ధానికి .తగిన కాలం అని విజ్ఞులు అంటారు". 169

ఏలననగా- "యుద్ధం చేయనందువల్ల తనకు ఏవిధమైన మేలు లేనప్పుడు ప్రాజ్ఞుడైనవాడు యుద్ధం చేస్తూ శత్రువుచే మరణిస్తాడు". 170

శ్లో. జయే చ లభతే లక్ష్మీం మృతే చాఽపి సురాజ్ఞనామ్,
క్షణవిధ్వంసినః కాయాః కా చిన్తా మరణే రణే. 171

ఏతచ్చిన్తయిత్వా సజ్జీవక ఆహ- 'భో మిత్ర ! కథమసౌ మాం జిహ్మాంసుర్జాతవ్యః' ఇతి.

అను. "జయిస్తే రాజ్యలక్ష్మి లభిస్తుంది. మరణిస్తే వీరస్వర్గంలో దేవ కాంతసుఖం లభిస్తుంది. శరీరాలు క్షణికాలు. అలాంటి స్థితిలో యుద్ధంలో సంభవించే మరణాన్ని గూర్చి విచారించడం దేనికి ?" 171

ఇలా తలంచి సంజీవకుడు (ప్రకాశంగా) ఇలా అన్నాడు- ఓ మిత్రమా ! ఇతను నన్ను చంపదలచాడు. అని ఎలా తెలుసుకోవాలి ?

గ. దమనకో బ్రూతే- 'యదాఽసౌ పిఙ్గలకః సమున్నతలాఙ్గాల
ఉన్నతచరణో వివృతాస్యస్త్రావం పశ్యతి, తదా త్వమపి సవిక్రమం
దర్శయిష్యసి. యతః:-

శ్లో. బలవానపి నిస్తేజాః కస్య నాఽభిభవాఽఽస్పదమ్,
నిఃశక్కం దీయతే లోకైః పశ్య భస్మచయే పదమ్. 172

గ. కిన్తు సర్వమేతత్ సుగుప్తమనుష్ఠాతవ్యమ్. నోచేన్న త్వం
నాఽహమ్'-ఇత్యుక్త్వా దమనకః కరటకసమీపం గతః.

అను. దమనకుడు ఇలా అన్నాడు- ఎప్పుడైతే ఈ పింగలకుడు తోకను
పైకి ఎత్తి ఉంటాడో అలాగే ముందరికాళ్ళను నైతం పెకెత్తి నోరు బాగుగా
తెరిచి దాడిచేయడానికి సిద్ధమైనట్లుగా ఉండి నిన్ను చూస్తాడో అప్పుడు నీవు నీ
పరాక్రమం చూపగలవు. ఏలననగా-

“బలం ఉన్నా తేజస్సు (పరాక్రమం) లేనిచో ఎవడై నా అవమానం
పొందుతాడు. చూడుము- జనులు బూడిదరాశిపై నిర్భయంగా పాదం ఉంచు
తారు”.

172

కానీ ఇదంతా మిక్కిలి రహస్యంగా ఆచరించాలి. అలా కానిచో నీవు
ఉండవు; నేనూ ఉండను. ఇలా అని దమనకుడు కరటకుడివద్దకు పోయాడు.

గ. కరటకేనోక్తమ్ - 'కిం నిష్పన్నమ్' ? దమనకేనోక్తమ్-
“నిష్పన్నోఽసావన్యోన్యభేదః”. కరకకో బ్రూతే- కోఽత్ర సన్దేహః
యతః:-

శ్లో. బన్ధుః కో నామ దుష్టానాం కుప్యతే కో న యాచితః,
కో న దృప్యతి విత్తేన కుక్పత్యే కో న పణ్డితః. 173

గ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. దుర్వృత్తః క్రియతే దూరైః శ్రీమానాత్మవివృద్ధయే,
కిం నామ ఖలసంసర్గః క్రియతే నాఽఽశ్రయాశవత్. 174

అను. కరటకుడు అడిగాడు. 'ఏమి చేశావు?' అందుకు దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు. "ఇరువురికి బేదభావాలు పుట్టించాను". అది విని కరటకుడు ఇలా అన్నాడు. 'ఇందు సందేహం ఏముంది? ఏలనన. "దుష్టులకు బంధువు ఎవడు ఉన్నాడు? యాచిస్తే కోపం పొందనివాడు ఎవడు గలడు? ధనంచే గర్వం పొందనివాడెవడు గలడు? చెడ్డపనిని చేయడానికి నేర్చులేనివాడు ఎవడు గలడు?"

మరియు. "వంచకులు తమ అభివృద్ధికై ధనికుడిని దుష్టునిగా చేస్తారు. దుష్టసహవాసం అగ్నివలె ఏపనినైనా చేస్తుంది".

గ. తతో దమనకః పిఙ్గలక సమీపం గత్వా- "దేవ! సమాగతోఽసౌ పాపాశయః. తతః సంజీవాయ స్థీయతామ్-ఇత్యుక్త్వా పూర్వోక్తాకారం కారయామాస. సంజీవకోఽప్యైగత్య తథావిధం వికృతాకారం సింహం దృష్ట్వా స్వానురూపం విక్రమం చకార. తతస్తయోర్యుద్ధే సంజీవకః సింహేన వ్యాపాదితః.

అను. ఇలా కరటకుడు అనుచుండగా దమనకుడు పింగలకుడి వద్దకు పోయాడు. ఇలా విన్నవించాడు. "దేవా! ఆ పాపబుద్ధి (అయిన సంజీవకుడు) వచ్చాడు. దాడికి సిద్ధంగా ఉండండి. ఇలా అని పింగలకుడిని అలాంటి రూపం గలవాడిని (సంజీవకుడి దగ్గర తాను తెల్పిన రూపం గలవాడిని)గా చేశాడు. తర్వాత సంజీవకుడు వచ్చాడు. అలా వికృతరూపంతో ఉండే సింహాన్ని చూచాడు. తన శక్తికి తగినట్లుగా ఎదిరించాడు. ఆ ఇరువురికి జరిగిన యుద్ధంలో పింగలకుడు సంజీవకుణ్ణి వధించాడు.

గ. అథ సంజీవకం సేవకం పిఙ్గలకో వ్యాపాద్య విశ్రాంతః సశోక ఇవ తిష్ఠతి, బ్రూతే చ- "కిం మయా చారుణం కర్మ కృతమ్ యతః-

శ్లో. పరైః సంభుజ్యతే రాజ్యం స్వయం పాపన్య బాజనమ్,

ధర్మాత్రికమతో రాజా సింహో హ నివరాదిమ్.

గ. అపరజ్ఞా-

శ్లో. భూమ్యేకదేశస్య గుణాన్వితస్య

భృత్యస్య వా బుద్ధిమతః ప్రణాశః,

భృత్యప్రణాశో మరణం నృపాణాం

నష్టాపి భూమిః సులభా న భృత్యాః. 176

అను. అంత తన సేవకుడైన సంజీవకుణ్ణి చంపి (అలసిపోయిన) పింగలకుడు విశ్రాంతి తీసికొంటూ దుఃఖితుడయ్యాడు. ఇలా అన్నాడు - 'అయ్యో ! నేను ఈ పాపమైన పనిని ఎందుకు చేశాను ? - ఏలననగా -

"సింహం ఏనుగును చంపి పాపం పొందుతుంది. ఏనుగుమాంసాన్ని తక్కిన జంతువులన్నీ భుజిస్తాయి. అలాగే రాజు ధర్మాతిక్రమణం చేసి (రాజ్యం సంపాదించి) తాను పాపానికి పాత్రుడౌతాడు. కానీ రాజ్యసుఖాన్ని ఇతరులు హాయిగా అనుభవిస్తారు". 175

మరియూ - "రాజ్యంలో సారవంతమైన కొంతభాగం లేక గుణవంతుడూ బుద్ధిమంతుడూ అయిన సేవకుడూ - అనే ఈ రెండింటిని తులనాత్మకంగా పరిశీలిస్తే అలాంటి సేవకుడి మరణం రాజునకు తన మరణంతో సమానం. ఏలనన - పోయిన రాజ్యాన్ని మరల సంపాదించవచ్చును. మరణించిన సేవకుడు మరల తిరిగిరాడు గదా !" 176

గ. దమనకో బ్రూతే - "స్వామిన్ : కోఽయం నూతనో న్యాయో యదరాతిం హత్వా సంతాపః క్రియతే. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. పితా వా యది వా భ్రాతా పుత్రో వా యది వా సుహృత్,

ప్రాణచ్ఛేదకరా రాజ్ఞా హస్తవ్యా భూతిమిచ్ఛతా. 177

అపిచ-

శ్లో. ధర్మార్థకామతత్త్వజ్ఞో నైకాంతకరుణో భవేత్,

న హి హస్తస్థమప్యన్నం క్షమావాన్ భక్షితుం క్షమః. 178

అను. అప్పుడు దమనకుడు ఇలా చెప్పాడు - “దేవా : ఇదేమి క్రొత్త రాజనీతిగా ఉందే. శత్రువును చంపి దుఃఖం పొందుతున్నారు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

“ఐశ్వర్యం కోరే ప్రభువు - తన ప్రాణానికి అపాయంగా తోస్తే తల్లిడిని గాని, సోదరుణ్ణి గాని - పుత్రున్ని గాని - మిత్రుని గాని వధించవలసిందే.”

మరియూ - “ధర్మార్థకామాలు అనే పురుషార్థముల తత్త్వం చక్కగా నెరింగినవాడు, పూర్తిగా దయామయుడై ఉండరాదు. ఏలనన, అధికక్షమ గల వాడు చేతిలోని అన్నాన్ని సైతం భక్షింపలేడు”. 178

అపరణ్వు-

శ్లో. క్షమా శత్రౌ చ మిత్రే చ యతీనామేవ భూషణమ్,
అపరాధిషు సత్వేషు నృపాణాం నైవ దూషణమ్. 179

కిణ్వు-

శ్లో. రాజ్యలోభాదహంకారాదిచ్ఛతః స్వామినః పదమ్,
ప్రాయశ్చిత్తం తస్యైకం జీవోత్సర్గో న చాపరమ్. 180

అను. మరియు - “శత్రువునందు, మిత్రుడియందు సహనంగా ఉండడం అనేది సంన్యాసులకు (యతీశ్వరులకు) మాత్రమే శోభను గల్గిస్తుంది. అవరాధులైన ప్రాణులను క్షమించడం అనేది మాత్రం రాజులకు దోషం - అనగా కీడును గల్గిస్తుంది”. 179

ఇంకా - “రాజ్యంపై ఆశచేగానీ - అహంకారంచేగానీ రాజనీతి గోరే వాడికి ప్రాయశ్చిత్తం మరణమే. ఇతరశిక్ష యేదీ సరిపోదు.” 180

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. రాజా ఘృణీ బ్రాహ్మణః సర్వతః
స్త్రీ చావశా దుష్ప్రకృతిః సహాయః,
ప్రేష్యః ప్రతీపోఽదిక్కుతః ప్రమాదీ
త్యాజ్యా ఇమే యశ్చ కృతం న వేత్తి 181

విశేష తత్వ-

శ్లో. సత్యాన్యతా చ పరుషా ప్రియవాదినీ చ
హింసా దయాలురపి చార్థపరా వదాన్యా,
నిత్యవ్యయా ప్రచురరత్నధనాగమా చ
వారాజ్ఞనేవ నృపనీతిరనేకరూపా.

182

అను. మరియు- “దయావంతుడైన ప్రభువు, అన్నీ భుజించే బ్రాహ్మణుడు, లోబడి ఉందని ఆడది, చెడుస్వభావం గల సహాయకుడు, ఎదురించే నేవకుడు, తప్పులు చేసే అధికారి, చేసిన ఉపకారం గుర్తింపనివాడు, - ఈ ఏడుగురిని పరిత్యజించాలి.”

181

విశేషించి “ఈ రాజనీతి అనేది వేశ్యవలె - ఒకచో సత్యవాక్కు గలదై నచో మఱియొకచోట అసత్యం పల్కుతుంది. కొన్నియెడల కఠినంగా ఉంటే మఱియొకచోట మృదుమధురంగా మాట్లాడుతుంది. ఒకచో హింసకమైతే వేఱొకచో దయామయంగా బాసిల్లుతుంది. ఒకచో ధనార్జనపరంగా ఉంటే మఱియొకచో అధికదానశీలతతో విరాజిల్లుతుంది. ఒకచో నిత్యం వ్యయం చేసేదిగా ఉంటే ఇంకొకచోట అధికంగా ధనాన్ని ఆర్జించేదిగా ఉంటుంది. ఇలా ఈ రాజనీతి అనేకరూపంగా విరాజిల్లుతుంది.”

182

గ. ఇతి దమనకేన సన్తోషితః పిఞ్గలకః స్వాం ప్రకృతిమాపన్నః. సింహాసనే సముపవిష్టః. దమనకః ప్రహృష్టమనాః - “విజయతాం మహారాజః. శుభమస్తు సర్వజగతామ్” - ఇత్యుక్త్వా యథాసుఖమవస్థితః.

అను. ఇలా దమనకుడు సంతోషకరమైన మాటలు పల్కాడు. అది విని పింగలకుడు ఆనందం పొందాడు. మొదటి స్థితికి వచ్చాడు. సింహాసనం అధిష్టించాడు. అప్పుడు దమనకుడు మిక్కిలి సంతృప్తుడయ్యాడు - ‘మహారాజాకు విజయం కల్గుగాక. సర్వప్రపంచానికి శుభం అగుగాక : అని పల్కి సుఖంగా (అతడిముందు) కూర్చున్నాడు.”

గ. విష్ణుశర్మోవాచ - ‘సుహృద్భేదః శ్రుతస్తావద్భవద్భిః.’ రాజ

పుత్రా ఊచుః - “భవత్ప్రసాదాచ్ఛతః. సుఖినో భూతా వయమ్.
విష్ణుశర్మాఽబ్రవీత్ - ’ అపరమపీదమస్తు.

శ్లో. సుహృద్భేదస్తావద్భవతు భవతాం శత్రుభవనే
ఖలః కాలాఽఽకృష్టః ప్రలయముపసర్పత్వహరహః,
జనో నిత్యం భూయాత్ సకలసుఖసంపత్తివసతిః
కథారమ్భే రమ్భే సతతమిహ బాలోఽపి రమతామ్. 183

ఇతి హితోపదేశే నారాయణపణ్డితసంకల్పహితే సుహృద్భేదో నామ
ద్వితీయః కథాసంకల్పహః సమాప్తః.

అను. విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పాడు - ‘తాము ఈ మిత్రభేదం విన్నారు గదా?
రాజపుత్రులు అన్నారు. ‘తమ అనుగ్రహంవల్ల విన్నాం. మేము సుఖం పొందాం.
విష్ణుశర్మ (మరల) ఇలా అన్నాడు - ‘మరియు ఈ శుభం సైతం గల్గుగాక.

“ఈ మిత్రభేదం మీ శత్రువుల ఇంద్రియంలో సంభవించుగాక. దుష్టులు ప్రతి
దినం మృత్యువుచే ఆకృష్టులై నశింతురు గాక. ప్రజలు అందరు సకలశుభ
సంపదలకు నివాసం అగుదురుగాక. నా యీ అందమైన కథల ఆరంభాదికంచే
శిశువుల సైతం ఆనందం పొందుదురుగాక.” శుభం. 183

ఇది శ్రీ నారాయణ పండిత సంగృహీతమైన హితోపదేశంలో మిత్రభేదం
అనే ద్వితీయకథాసంగ్రహానికి శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి విరచితమైన
ఆంధ్రానువాదం సమాప్తం.

అకారాదిక్రమ శ్లోకసూచిక

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం. శ్లో.సం.

అ		
అజ్ఞాజ్ఞి భావమజ్ఞాత్వా	172	149
అచిన్తితాని దుఃఖాని	79	159
అజరామరవత్ ప్రాజ్ఞో	1	3
అజాతమృత మూర్ధాణాం	4	13
అజ్ఞాతకులశీలస్య	38	56
అజ్ఞానస్య క్షయం	104	12
ఆతద్యాన్యపి తద్యాని	154	113
అతిథిర్ఋస్య భగ్నాశో	43	63
అతివ్యయోఽనవేక్షా చ	142	94
అత్యంతవిముఖే దైవే	68	124
అత్యుచ్చితే మంత్రిణి	165	127
అదృష్టిదానం కృత	65	116
అదోధః పశ్యతః కస్య	100	2
అనన్యాయే విషం విద్యా	7	23
అనాహూతో విశేద్	121	52
అనిష్టాదిష్టలాభేఽపి	17	6
అనుచిత కార్యారమ్భః	173	151
అనేకసంశయోచ్ఛేది	3	10
అనర్దుష్టః క్షమాయుక్తః	144	101
అన్యథైవ హి సౌహార్దం	58	101
అపరాధేఽపి నిశ్కంకో	143	98
అపరాధో న మేఽస్తీతి	49	76

అపాయ సన్దర్శనజాం	124	62
అపుత్రస్య గృహం	66	112
అపృష్టోఽపి హితం	169	140
అప్రాప్తకాలవచనం	184	63
అప్రియస్యాపి పథ్యస్య	167	135
అప్రియాణ్యపి కుర్వాణో	167	133
అబుదైరర్థలాభాయ	108	24
అమ్బుంసి జలజన్తూనాం	89	186
అయం నిజః వతో వేతి	46	71
అయద్ధే హి యదా	183	170
అరక్షితం తిష్ఠతి దైవ	106	18
ఆరావప్యచితం కార్యం	41	59
అర్థనాశం మనస్తాపం	68	127
అర్థాః పాదరజోపమా	75	148
అర్థాగమో నిత్యమర్థగితా	6	20
అర్థేన తు విహీనస్య	66	119
అలిబ్ధం కైవ లిప్యేత	102	8
అల్పానామపి వస్తూనాం	28	35
అర్థేయ్య ర్థగిమాన్	123	56
అపజ్ఞాప్రాజ్ఞో వ్యతి	123	71
అవశ్యేయవిత్తానాం	22	18
అవశ్యంభాషిన్ భావా	8	28
అవ్యవస్థాయిన ముఖ్య	101	4

	పు.సం.	శ్లో.సం.
అవ్యాపారేషు వ్యాపారం	110	30
అశ్వః శస్త్రం శాస్త్రం	129	75
అసంభవం హేమమ్మగ	25	28
అసంభాగేన సామాన్యం	77	154
అసాధనా విత్తహీనా	14	2
అనేవకే చానురక్తిరానం	123	60
అనేవితేశ్వరద్వారం	72	139
అస్మింస్తు నిర్గుణం	12	43
అహిత హిత విచార	117	44
ఆ		
ఆకారై రిజ్జితైర్గత్యా	120	50
ఆజ్ఞాభక్తకరాన్ రాజా	145	107
ఆజ్ఞాభజో నరేంద్రాణాం	136	85
ఆదిత్యచంద్రావనితో	152	112
ఆదేయస్య ప్రదేయస్య	171	146
ఆపత్సు మిత్రం	48	73
ఆపదర్థే ధనం రక్షేత్	31	42
ఆపదా మాపతన్తినాం	26	30
ఆపద్యున్మార్గగమనే	163	124
ఆపద్యున్మార్గ గమనే	125	64
ఆమరణాంతాః ప్రణయాః	86	181
ఆయుః కర్మ చ విత్తచ్ఛ	8	27
ఆరాధ్యమానో నృపతిః	178	158
ఆరోప్యతే శిలాశైలే	119	47
ఆరిత్యం శ్రీ నేవా	101	5
ఆశ్రితానాం భృతౌ	113	33
ఆసన్నమేవ నృపతి	123	58

	పు.సం.	శ్లో.సం.
ఆహారనిద్రా భయ	7	25
ఆహారో ద్విగుణః	158	119
ఇ		
ఇజ్ఞాధ్యయనదానాని	19	8
ఈ		
ఈర్ష్య ఘృణీ త్వసన్తుష్టః	24	25
ఉ		
ఉత్తమస్యాపి వర్ణస్య	43	64
ఉత్తమస్యాపి వర్ణస్య	63	114
ఉత్తాయోత్తాయ బోధ్యవ్యం	15	4
ఉత్పన్నేష్వపి కార్యేషు	155	114
ఉత్సవే వ్యసనే చైవ	48	74
ఉత్సాహసమ్మన్న	83	168
ఉదీరితోఽర్థః	120	49
ఉద్యమేన హి సిద్ధ్యన్తి	10	36
ఉద్యోగినం పురుషసింహ	9	33
ఉపకర్తాఽధికారస్థః	143	99
ఉపకారిణి విశ్రబ్ధే	50	80
ఉపాంశు క్రిడితోఽమా త్యః	144	100
ఉపాయేన హి యచ్ఛక్యం	90	187
ఉపాయేన హి యచ్ఛక్యం	158	120
ఉపార్జితానాం విత్తానాం	75	149
ఋ		
ఋణకర్తా పితా శత్రుః	6	22
ఏ		
ఏకం భూమిపతిః కరోతి	165	128

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం. శ్లో.సం.

ఏకఏవ సుహృద్ధర్మో	44	66
ఏకత్ర రాజ విశ్వాసో	176	155
ఏకస్య దుఃఖస్య న యావ	94	193
ఏతాపజ్జస్మసాపల్యం	108	22
ఏహ గచ్ఛ పతోత్తిష్ఠ	108	23

ఔ

ఔరసం కృతసమృద్ధం	88	185
-----------------	----	-----

క

కజ్జ-ణస్య తు లోభేన	16	5
కథం నామ న సేవ్యతే	110	28
కదర్థితస్యాపి చ	126	67
కనకభూషణ సంగ్రహ	128	72
కమణ్డలూపమో	141	91
కరోతు నామ నీతిజ్ఞో	104	14
కర్తవ్యః సంచయో	78	157
కల్పయతి యేన వృత్తిం	125	65
కశ్చిదాశ్రయసౌందర్యాత్	178	157
కాకతాళీయవత్ ప్రాప్తం	10	35
కాచః కాఞ్చనసంసర్గాత్	11	40
కాయః సంనిహితాపాయః	95	197
కాలయాపన మాశానాం	124	61
కావ్యశాస్త్రవినోదేన	14	1
కించాదైర్ష్య కులాచారైః	142	93
కిం త్ర క్రేనాసమర్థేన	129	76
కిమప్యస్తి స్వభావేన	121	53
కించోఽపి సుమనః	12	44

కుతః సేవావిహీనానాం	110	29
కుర్వన్నపి వ్యతీకాని	167	132
కులాఽఽచార జనా	91	188
కుసుమ స్తబక స్నేహ	65	124
కృతశతమసత్పు నష్టం	180	161
కోఽతిభారః సమర్థానాం	104	13
కోఽత్రేత్యహమితి	122	55
కో ధన్యో బహుభిః	6	21
కో ధర్మో భూతదయా	72	141
కో దీరస్య మనస్వినః	60	105
కోఽర్థః పుత్రేణ జాతేన	4	12
కోఽర్థాన్ ప్రాప్య న	176	153
క్షమా శత్రౌ చ మిత్రే	187	173
క్షిప్ర మాయమనాలోచ్య	142	55
క్షుద్రశత్రుర్పవేద్యస్తు	134	54

గ

గతానుగతికో లోకః	2	12
గుణదోషా వనిశ్చిత్క	170	144
గుణా గుణజ్ఞేషు సదా	122	42
గుణాశ్రయం కీర్తి	122	117
గుణిగణగణనారమ్భే	7	1
గురురగ్నిర్ద్విజాతీనాం	12	11

ఘ

ఘర్మార్తం న తతా	37	43
-----------------	----	----

చ

చన్దనతరుమ భుజ్జ్వా	122	121
చంత్యేకేన పాదేన	122	123

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం. శ్లో.సం.

జ

జనం జనపదా నిత్యం	130	78
జనయన్త్యార్థనే దుఃఖం	84	173
జన్మని క్లేశబహులే	85	177
జయే చ లభతే లక్ష్మిం	183	171
జలబిందునిపాతేన	103	10
జలమగ్నిర్విషం శత్రుం	79	158
జాతిద్రవ్యబలానాం చ	32	45
జాతిమాత్రేణ కిం	41	58
జీవితే యస్య జీవన్తి	115	36

త

తత్ర పూర్వశ్చతుర్వర్గో	19	9
తత్ర మిత్ర న వస్తవ్యం	62	111
తస్క రేభ్యో నియుక్తేభ్యః	146	109
తానీన్ద్రియాణ్యవికలాని	67	123
తావద్భయస్య భేతవ్యం	40	57
తిరశ్చామపి విశ్వాసో	53	86
తృణాని నోన్మూలయతి	137	88
తృణాని భూమిరుదకం	42	60
తృష్టాం చేహ పరిత్యజ్య	85	179
తేనాదీతం శ్రుతం తేన	72	138
త్యజేదేకం కులస్యార్థే	73	143
త్రాసహేతో ర్విసీతిస్తు	161	123
త్రిభిర్వర్తైః త్రిభిర్మానైః	52	84
త్రివిధాః పురుషాః	127	70

ద

దస్తస్య నిర్దర్శనతేన	126	66
----------------------	-----	----

దరిద్రాన్ భర కౌంతేయ	21	15
దాతవ్యమితి యద్దానం	21	16
దానం ప్రేయవాక్య	77	156
దానే తపసి శౌర్యే చ	5	17
దానోపభోగరహితా	103	11
దానోపభోగహినేన	76	152
దారిద్ర్యాద్ద్రియమేతి	69	129
దారిద్ర్యాన్మరణాద్వాపి	67	122
దీపనిర్వాణగంధం చ	49	77
దుర్జనః పరిహర్తవ్యో	54	90
దుర్జనః ప్రకృతిం యాతి	135	54
దుర్జనః ప్రేయవాదీ చ	51	83
దుర్జనగమ్యా నార్యః	178	156
దుర్జనేన సమం సఖ్యం	51	81
దుర్జనో నార్జవం యాతి	168	137
దుర్వృత్తః క్రియతే	184	174
దుష్టా భార్యా శతం	159	121
దురాదవేక్షణం హాసః	123	59
దురాదుచ్ఛితపాణి	180	163
దోషభీతేరనారమ్భః	122	57
ద్రవత్వాత్ సర్వ	56	94
ధనం తావదసులభం	85	178
ధనలుబ్ధో హ్యసన్తుష్టో	71	135
ధనవానితి హి మదస్తే	83	170
ధనవాన్ బలవాన్ తోకే	65	117
ధనాని జీవితజ్ఞౌవ	32	44
ధనికః శ్రోత్రియో రాజా	61	109

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం. శ్లో.సం.

ధనేన కిం యో న దదాతి	77	153
ధనేన కిం యో న దదాతి	103	9
ధనేన బలవాం ల్లోకే	66	118
ధర్మార్థే యస్య విత్తేహ	84	174
ధర్మార్థకామతత్త్వజ్ఞో	186	178
ధర్మార్థకామమోక్షాణాం	7	26
ధర్మార్థకామమోక్షాణాం	31	43

న

న కశ్చిత్ కస్యచిన్నితం	46	72
న కస్యచిత్ కశ్చిదిహ	118	46
న గణస్యాగ్రతో గచ్ఛేత్	26	29
న తాదృశీం ప్రీతిముపైతి	157	118
న దానేన న మానేన	156	116
నదీనాం శత్రుపాణీనాం	22	19
న దేవాయ న విప్రాయ	77	155
న దైవమితి సజ్చిన్త్య	9	32
న ధర్మశాస్త్రం పఠతీతి	22	17
న పరస్యాపరాధేన	170	143
న మాతరి న దారేషు	94	195
న యోజనశతం దూరం	72	140
న సంశయ మనానుష్యా	17	7
న శ్లోకేన పురుషో	166	131
న స్వల్పమప్యధ్యవసాయ	82	165
నాకాలే మ్రియతే జంతుః	105	17
నాగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానాం	156	115
నాద్రవ్యే నిహితా కాచిత్	12	42
నానివేద్య ప్రకుర్వీత	141	90

నాప్రాప్య మభివాంఛన్తి	81	163
నాభిషేకో న సంస్కారః	106	19
నారికేలసమాకారా	56	95
నిజసౌఖ్యం నిరున్తానో	76	151
నిపానమివ మణ్డుకాః	82	167
నిపీడితా వమన్యుచ్చై	145	105
నిమగ్నస్య పయోరాశౌ	105	16
నిమిత్తముద్దిశ్య హి యః	178	159
నియతవిషయవర్తి	92	191
నియుక్తః క్షత్రియో	143	97
నియోగ్యర్థగ్రహోపాయో	144	104
నిరపేక్షో న కర్తవ్యో	133	83
నిరుత్సాహం నిరానందం	102	7
నిర్గుణేష్వపి సత్త్వేషు	42	62
నిర్విశేషో యదా రాజా	127	69
నృపః కామాసక్తో	170	142

వ

పశ్చాభిర్యాతి దానత్వం	116	38
పటుత్వం సత్యవాదిత్వం	58	100
పరాధికారచర్చాం యః	112	31
పరాభవం వరిచ్ఛేత్తుం	173	150
పరిచ్ఛేదో హి పాణ్డిత్యం	73	142
పరైః సంభుజ్యతే	185	175
పరోక్షే కార్యహస్తారం	50	78
పరోవదేకే పాణ్డిత్యం	60	107
పర్జన్య ఇవ భూతానాం	92	190
పానీయం వా నిరాయాసం	73	144

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం. శ్లో.సం.

పితా వా యది వా	186	177
పుణ్యతీర్థే కృతం యేన	6	19
పుస్తకేషు చ నాదీతం	10	39
పూర్వజన్మకృతం	9	31
పృష్ఠతః సేవయే	114	34
పోతో దుస్తరవారిరాశి	181	164
ప్రణమత్యున్నతిహేతో	109	27
ప్రతివాచమదత్త కేశవః	137	87
ప్రత్యాఖ్యానే చ దానే	20	13
ప్రస్తావనదృశం వాక్యం	120	51
ప్రప్కాదయోః పతతి	51	82
ప్రపాణా యథాత్మనో	20	12
ప్రప్తార్థగ్రహణం	144	103

బ

బంధుః కో నామ	184	173
బందుశ్రీ భృత్యవర్గస్య	131	80
బలవానపి నిస్తేజాః కస్య	184	172
బాలాదపి గ్రహీతవ్యం	130	79
బాలోఽపి నావమస్తవ్యో	132	82
బాలో వా యది వా	42	61
బాలో వా యది వా	62	112
బుద్ధిమాననురక్తోఽయ	128	74
బుద్ధిర్యస్య బలం తస్య	160	122
బ్రహ్మహోఽపి నరః	101	3
బ్రాహ్మణః క్షత్రియో	143	96
భక్షితేనాఽపి భవతా	53	85
భక్ష్య భక్షకయోః ప్రీతిః	37	55

భూమ్యేకదేశస్య గుణాన్వి	186	176
భోగస్య భాజనం రాజా	164	125

మ

మజ్జన్నపి పయోరాశౌ	176	154
మణిర్దురతి పాదేషు	127	68
మతిరేవ బలాద్ధరీయసీ	136	86
మనస్యన్యద్ వచస్యన్యత్	58	102
మనస్వీ మ్రియతే	68	125
మనుష్యజాతౌ తుల్యా	116	39
మన్త్రిణా పృథివీపాల	182	166
మన్త్రిభీజ మిదం గుప్తం	171	145
మన్త్రో యోధ ఇవాదీరః	172	147
మరుస్థల్యాం యథా వృష్టి	20	11
మర్తవ్యమితి యద్దుఃఖమ్	44	68
మహతాఽప్యర్థసారేణ	55	92
మాంసమూత్ర పురీషాన్థి	33	47
మాతా మిత్రం పితా చేతి	29	38
మాతా శత్రుః పితా వైరీ	10	37
మాతృవత్పరదారేషు	20	14
మార్జారో మహిషో మేషః	54	88
మాసమేకం నరో యాతి	80	160
మిత్రం ప్రీతిరసాయనం	96	199
మిత్రలాభః సుహృద్భేదో	3	9
ముకుటే రోపితః కాచః	128	73
ముఖం ప్రసన్నం విమలా	64	115
ముహుర్నియోగినో	145	106
మూలభృత్యాన్ పరిత్యజ్య	168	136

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం. శ్లో.సం.

మృతః ప్రాప్నోతి వా	182	168
మృద్వటవత్సుఖభేద్యో	55	93
మౌనాన్మూర్ఛః ప్రవచన	109	26

య

యః కుర్యాత్సచివా	166	130
యజ్ఞీవ్యతే క్షణమపి	117	43
యత్ర విద్వజ్జనో నాస్తి	45	70
యత్రాయుద్ధే ద్రువం	183	169
యదథోఽదః క్షితౌ	76	150
యదభావి న తద్భావి	8	29
యదశక్యం న తచ్ఛక్యం	54	91
యది నిత్యమనిత్యేన	33	48
యదాఽసత్సంగరహితో	93	192
యద్దదాతి యదశ్నాతి	80	161
యద్దదాసి విశిష్టోభ్యో	81	162
యద్యదేవ హి వాంచేత	86	180
యద్యేన యజ్యతే తోక్తే	36	54
యథా మృత్ప్రిణ్ణతః కర్తా	9	34
యథా హ్యమిష మాకాశే	84	175
యథా హ్యేకేన చక్రేణ	8	30
యథోదయగిరేర్ద్రవ్యం	12	46
యన్నవే భాజనే లగ్నః	2	8
యయో దేవ సమం విత్తం	181	165
యస్మాచ్ఛ యేన చ	30	40
యస్మిన్దేశే న సమ్మానో	61	108
యస్మిన్నేవాధికం చక్షుః	167	134
యస్య కస్య ప్రసూతోఽపి	7	23

యస్య ప్రసాదే పద్మానే	132	81
యస్య మిత్రేణ సంభూషో	30	39
యస్య యస్య హి యో	121	54
యస్యార్థాస్తస్య మిత్రాణి	66	120
యస్మిన్ జీవతి జీవన్తి	115	37
యాచతే కార్యకాలే యః	113	32
యాత్యథోఽథో వ్రజ	119	48
యాని కాని చ మిత్రాణి	35	53
యా ప్రకృత్యైవ చపలా	109	25
యేన శుక్తికృతా హంసాః	84	172
యో తి యస్య యదా	44	67
యోఽధికాద్యోజనశతాత్	34	50
యో ద్రువాణి పరిత్యజ్య	97	200
యో నాత్మజే న చ గురౌ	118	45
యావనం ధనసంపత్తిః	31	41

ర

రజనీచరనాథేన	151	111
రహస్యభేదో యాజ్ఞా చ	57	99
రాజతః సలిలాదగ్నే	85	176
రాజా మృజీ బ్రాహ్మణః	187	181
రాజానం ప్రథమం పుండ్రే	91	189
రాజ్యలోభాదహంకార	187	180
రూపయావనసంపన్నా	10	38
రోగశోకవర్జితావ	31	41
రోగీ చిత్తమవాసీ	70	133
లాగూలహంస మధ	42	42

పు.సం. శ్లో.సం.

శ్లో.సం. పు.సం.

లోకయాత్రా భయం లజ్జా	61	110
లోభాత్ క్రోధః ప్రభవతి	25	27
లోభాద్వాద భయాద్వా	88	184
లోభేన బుద్ధిశ్చలతి	70	134
ప		
వజ్రం చ రాజతేజశ్చ	182	167
వరం గర్భస్రావో	4	14
వరం ప్రాణపరిత్యాగః	164	126
వరం శూన్యా శాలా	70	131
వరం మౌనం కార్యం	69	130
వరం వనం వ్యాఘ్ర	74	145
వరం విభవహినేన	69	128
వరమేకో గుణీ	5	18
వర్దనం వాద సన్మానం	100	1
వర్దమానో మహాన్	169	139
వాజివారణలోహానాం	116	40
విజ్ఞేః స్నిగ్ధైరుపకృత	179	160
విద్యా దదాతి వినయం	2	6
విద్యా శత్రుఞ్చ శాత్రుఞ్చ	2	7
వినాఽవ్యర్థైర్వీరః	83	169
వినా వర్తనమేవై తే	33	46
విపది ధైర్యమథాభ్యుద	27	32
విషదగ్ధస్య భక్తస్య	166	129
విస్మయః సర్వథా	104	15
వృత్త్యర్థం నాతిచేష్టేత	83	171
వృద్ధస్య వచనం	24	23
వ్యోమైకాంతవిహారిణో	35	52

శ

శక్కాభిః సర్వమాక్రాంత	24	24
శత్రుణా న హి సందధ్యాత్	54	89
శబ్దమాత్రాన్న భేతవ్యం	138	89
శరీరస్య గుణానాం చ	33	49
శశిదివాకరయోర్గ్రహ	35	51
శాస్త్రాణ్యదీత్యాపి	81	164
శీతవాతాతపక్లేశాన్	108	21
శుచిత్వం త్యాగితా	56	97
శోకస్థానసహస్రాణి	15	3
శోకారాతిభయత్రాణం	95	198
శ్రుతో హితోపదేశో	1	2
శ్లాఘ్యః స ఏకో భువి	87	183

ష

షడ్దోషాః పురుషేణేహ	27	34
--------------------	----	----

స

సంయోజయతి విద్యైవ	2	5
సంలాపితానాం మధురై	50	79
సంసారవిషవృక్షస్య	75	146
సంహతాస్తు హరన్త్యేతే	28	37
సంహతిః శ్రేయసీ	28	36
సకృద్బుష్టస్తు యో	172	148
స జాతో యేన జాతేన	5	15
సత్యాన్మతా చ పరుషా	188	182
సత్సజ్జః కేశవే భక్తిః	75	147
సదాఽమాతో న సాధ్యః	144	102
సన్త ఏవ సతాం నిత్యం	86	182

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం. శ్లో.సం.

సంతోషామృతతృప్తానాం	71	137
స బంధు ర్యో విపన్నానా	26	31
సమృత్తయః పరాదీనాః	175	152
సమృదా సుస్థిరమ్మనో	102	6
సమృది యస్య న హర్షో	27	33
సర్వద్రవ్యేషు విద్యైవ	2	4
సర్వస్య హి పరీక్ష్యంతే	23	20
సర్వహింసానివృత్తా	43	65
సర్వాః సంపత్తయ	71	136
స స్నిగ్ధోఽకుశలా	169	141
స హి గగనవిహారి	23	21
స హ్యమాత్యః సదా	141	92
సా తృష్ణా చేత్ పరి	85	179
సాదోః ప్రకోపితస్యాపి	53	87
సిద్ధిః సాధ్యే సతామస్తు	1	1
సుఖమాపతితం సేవ్యం	82	166
సుజీర్ణమన్నం సువిచక్షణః	24	22
సుమహాన్త్యపి శాస్త్రాణి	25	26
సుహృదాం హితకామానాం	48	75

సుహృదాముపకార	115	35
సుహృద్భేదస్తావ	189	183
సేవయా ధనమిచ్ఛద్భిః	107	20
సేవేవ మాన మఖిలం	70	132
స్తబ్ధస్య నశ్యతి యశో	146	108
స్థాన ఏవ నియోజ్యంతే	128	71
స్థానభ్రష్టా న శోభంతే	59	103
స్థానముత్సృజ్య గచ్ఛన్తి	59	104
స్నేహచ్ఛేదేఽపి	56	96
స్వకర్మ సంతాన విచేష్టితాని	95	196
స్వచ్ఛంద వనజాతేన	44	69
స్వర్ణరేఖామహం	147	110
స్వల్పస్నాయువసా	116	41
స్వాభావజం తు	94	194
స్వేదితో మర్దితశ్చైవ	168	138

హ

హ హ పుత్రక నాదీతం	7	24
హ్రీయతే హి మతిస్తాత	11	41

Acc - No. 24764
నారాయణపండిత రచిత

ః తో ప దే శ ము

ద్వితీయభాగము

(విగ్రహ , సంధి)

76
3-94

ఆంధ్రానువాదకులు

శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి

ప్రకాశకులు

సంస్కృత ప్ర ర సమితి
హైదరాబాదు-500 001.

హితోపదేశము-ద్వితీయభాగము

[విగ్రహము, సంధి]

ప్రథమ ముద్రణ : 1994

ప్రతులు : 2000

వెల రూ. 30/-

సర్వహక్కులు ప్రకాశకులవి.

This book is published with the financial Assistance of
Tirumala Tirupati Devasthanams under their scheme
"Aid to publish Religious books."

ప్రకాశకులు :

సంస్కృతభాషా ప్రచార సమితి

5-4-743 (2వ అంతస్తు)

హరేకృష్ణదేవాయం ప్రక్కన,

నాంపల్లిస్టేషన్ రోడ్డు,

హైదరాబాదు - 500 001.

ఫోన్ నెం. 515481, 590028.

ముద్రణ :

శివాజీ ప్రెస్, 4-4-53, గంజ్ బజార్, సికింద్రాబాదు-3.

శ్రీ:

తొలిపలుకు

అత్యుత్తమమైన ప్రాచీనసంస్కృతసాహిత్య గ్రంథాలను తెలుగు అనువాదాలద్వారా ఆంధ్రయువతకు అందజేయాలనే ఉద్దేశ్యంతో సంస్కృతభాషాప్రచార సమితి గ్రంథప్రచురణ కార్యాన్ని యథాశక్తిగా సాగిస్తూన్నది. నీతులను కథలద్వారా బోధించడంలో పంచతంత్రానికి, దాన్ని ఆనుసరించి వ్రాయబడిన హితోపదేశానికి ఉన్న వైశిష్ట్యం అందరికీ తెలిసినదే. ఇంతకు పూర్వమే పంచతంత్రం రెండు సంపుటలలో ఉత్తమ సంస్కృతవిద్వాంసులు శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డిగారి ఆంధ్రానువాదంతో ప్రకటింపబడింది. వారే రచించిన ఆంధ్రానువాదంతో హితోపదేశం మొదటి సంపుటం 1993 లో సమితి ఆంధ్రపాఠశాలలోకానికి అందజేసింది. దీని రెండవసంపుటాన్ని ఇప్పుడు సంతోషపూర్వకంగా అందజేస్తున్నది. ఏతదనువాదరచయితలైన శ్రీబాలచెన్నారెడ్డిగారికి సమితి కృతజ్ఞతను తెలుపుతున్నది.

ఇంతకు పూర్వం కొన్ని గ్రంథాల ప్రచురణకూ, ఈ హితోపదేశ ద్వితీయభాగ ప్రచురణకూ ఆర్థికసహాయం అందజేసిన శ్రీ తిరుమల తిరుపతిదేవస్థానాధికారులకు సమితివక్షాన కృతజ్ఞత తెలుపుతూ ఏతాద్యగ్రంథప్రచురణకు శ్రీవేంకటగిరిశుడు నిరంతరము సమితికి తగు సామర్థ్యమును కలిగించగలడని విశ్వసిస్తున్నాను.

హైదరాబాదు,
30.3.1994.

పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు
కులపతి
సంస్కృతభాషా ప్రచార సమితి

విషయ సూచిక

I.	విగ్రహ:	1-82
	1. వానరాణాం పక్షిణాం చ కథా	4
	2. రజకస్య తద్గర్భస్య చ కథా	7
	3. గజయూథ శశక కథా	10
	4. హంస-కాక-వధిక కథా	18
	5. కాక-వర్తకయోః కథా	19
	6. రథకారకథా	21
	7. సీలవర్ణశృగాల కథా	36
	8. వీరవరకథా	53
	9. నిద్యర్థి-నాపిత కథా	62
II.	సన్ధి:	83-154
	1. కూర్మకథా	85
	2. మత్స్యత్రయ కథా	87
	3. వణిగ్భార్యకథా	88
	4. బకనకులకథా	92
	5. మునిః మూషికశ్చ	96
	6. బక కర్కటక కథా	98
	7. భగ్నభాణ్ణ బ్రాహ్మణకథా	101
	8. సున్దోపసున్ద కథా	105
	9. ధూర్జత్రయాణాం బ్రాహ్మణస్య చ కథా	118
	10. సింహ-వ్యాఘ్ర-కాక-జమ్బుక-ఉష్మకథా	119
	11. మన్దవిషసర్పకథా	125
	12. బ్రాహ్మణనకుల కథా	138
III.	శ్లోకానుక్రమణిక	155-160

హితోపదేశః - విగ్రహః

హితోపదేశము - విగ్రహము (యుద్ధము)

అథ పునః కథారమ్భకాలే రాజపుత్రా ఊచుః- “ఆర్య! యమ్. త ద్విగ్రహం శ్రోతుం నః కుతూహలమస్తి”. క్తమ్- “యద్యేవం భవద్భ్యో రోచతే తత్ కథయామి. యతామ్. యస్యాఽయమాద్యః శ్లోకః-

సైః సహ మయూరాణాం విగ్రహే తుల్యవిక్రమే,
స్య వజ్ఞితా హంసాః కాతైః స్థిత్యాఽరిమన్దిరే. 1

అంతట మరల కథారంభసమయాన రాజపుత్రులు ఇలా అడిగారు.
౧ రాజపుత్రులం. అందువల్ల మాకు విగ్రహాన్ని (యుద్ధాన్ని) స్కంధంగా ఉంది.” విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పాడు- “మీకు అలా ఇష్టంగా పిస్తాను. విగ్రహం (యుద్ధం) వినండి”. దాని మొదటి శ్లోకం ఇది

౧ నెమళ్లు సమానపరాక్రమం గలవి. అయినా వాటికి యుద్ధం అప్పుడు కాకులు శత్రువులైన హంసల ఇల్లు చేరాయి. హంసలకు నాయి. వాటిని మోసగించాయి (ఓడించాయి). 1

రాజపుత్రా ఊచుః- “కథమేతత్?” విష్ణుశర్మా కథయతి-
రద్వీపే వద్మకేలి నామధేయం సరః. తత్ర పారణ్యగర్భో
ంసః ప్రతివసతి. స చ సర్వై ర్జలచరైః పక్షిభి ర్మిలిత్వా
షిక్తః. యతః-

శ్లో. యది న స్యాన్నరపతిః సమ్యజ్ఞేతా తతః ప్రజా,
అకర్ణదారా జలధౌ విప్లవేతేహ నౌ రివ.

2

అపరజ్ఞా-

శ్లో. ప్రజాం సంరక్షతి నృపః సా వర్తయతి పార్థివమ్,
వర్తనా ద్రక్షణం శ్రేయ స్తదభావే నదవ్యసత్.

3

అను. రాజపుత్రులు అడిగారు- “అది ఎట్లు? విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పసాగాడు-
“కర్పూరదీప్తపమున పద్మకేలి అనే ప్రసిద్ధమైన కొలను ఉంది. అచ్చట హిరణ్య
గర్భుడు అనే రాజహంస నివసిస్తూంది. నీటిలో నివసించే పక్షులన్నీ కలిసి ఆ
హిరణ్యగర్భుణ్ణి పక్షిరాజ్యానికి ప్రభువుగా ఆభిషేకం చేశాయి. ఏలనన-

చక్కని నాయకుడైన ప్రభువు లేనిచో ప్రజ సరంగు లేని నౌకవలె దుఃఖ
సముద్రంలో మునిగిపోతుంది.

2

మరియూ- రాజు ప్రజను సంరక్షిస్తాడు. ప్రజ ధనదాన్యాదిరూపమైన
పన్ను (శిస్తు)చే రాజును వృద్ధి నందిస్తుంది. కాని ఈ రక్షణ-వర్ధనములనే రెండిం
టిలో రక్షణయే శ్రేష్ఠమైనది. రక్షణ లేనియెడల వర్ధనం ఉండీయూ లేనట్లే. 3

మూ. ఏకదాఽసౌ రాజహంసః సువిస్తీర్ణకమలపర్యజ్ఞే-
సుఖాఽఽసీనః పరివారపరివృత స్తిష్ఠతి. తతః కుతశ్చిద్దేశా దాగత్య
దీర్ఘముఖో నామ బకః ప్రణమ్యోపవిష్టః. రాజోవాచ- “దీర్ఘముఖ !
దేశాన్తరా దాగతోఽసి. వార్తాం కథయ”. స బ్రూతే-దేవ! మహతీ వార్తా.
తా మాఖ్యాతుకామ ఏవ సత్వర మాగతోఽస్మి. ప్రళయతామ్-

అను. ఒకనాడు ఆ రాజహంస సువిశాలమైన కమలతయనంపై ఆనందంగా
కూర్చుండి పరివారంతో, కొలువుదీరి ఉంది. అప్పుడు ఏదో దేశాంతరంనుండి
దీర్ఘముఖుడు అనే కొంగ వచ్చింది. ప్రణమిల్లి- ప్రభుని కనునైగచే యథోచిత
పీఠంపై కూర్చుంది. అంత ప్రభువు ఇలా అడిగాడు- “దీర్ఘముఖా ! దేశాంతరం
నుండి వచ్చావు. అచ్చటి వార్తను తెలుపుము.” దీర్ఘముఖుడు ఇలా బదులు
చెప్పాడు- “ప్రభూ ! గొప్ప వార్త గలదు. దాన్ని తెల్పడానికే త్వరగా వచ్చాను.
వినండి-

మూ. అస్త్రీ జమ్బూద్వీపే విన్ద్యో నామ గిరిః. తత్ర చిత్రవర్ణో నామ మయూరః పక్షిరాజో నివసతి. తస్యాఽనుచరై శ్చరద్భిః పక్షిభి రహం దగ్ధారణ్యమద్యే చరన్న్వవలోకితః. పృష్టశ్చ- “కస్త్యమ్? కుతః సమాగతోఽసి”? తదా మయోక్తమ్- “కర్పూరద్వీపస్య రాజచక్రవర్తినో హిరణ్యగర్భస్య రాజహంసస్యాఽనుచరోఽహం, కౌతుకా ద్దేశాన్తరం ద్రష్టు మాగతోఽస్మి. ఏతచ్ఛ్రుత్వా పక్షిభి రుక్తమ్- “అనయో ర్దేశయోః కో దేశో భద్రతరో, రాజా చ”.

అను. జంబూద్వీపాన వింధ్యం అనే పర్వతం ఉంది. అచ్చట చిత్రవర్ణుడు అనే నెమలి నివసిస్తుంది. అది అచ్చటి పక్షులకు అన్నింటికి రాజు. నేను దండకారణ్యంలో తిరుగుతూ ఉండగా అతడి సేవకులైన పక్షులు నన్ను చూచాయి. ఇలా అడిగాయి- “సీవు ఎవరు? ఎచ్చటినుండి వచ్చావు?” అంత నేను ఇలా చెప్పాను- “కర్పూరద్వీపంలో హిరణ్యగర్భుడు అనే రాజహంస కలదు. అతను ఆ ద్వీపానికి సార్వభౌముడు. నేను అతడి సేవకుడను. ఇతరదేశాలు చూచే కుతూహలంతో వచ్చాను.” అది విని ఆ పక్షులు ఇలా అన్నాయి- “ఈ రెండుదేశాలలో ఏ దేశం శుభతరమైంది? ఏ ప్రభువు ప్రశస్తుడు?”

మూ. తతో మయోక్తమ్- “ఆః! కి మేవ ముచ్యతే? మహద్వన్త రమ్. యతః కర్పూరద్వీపః స్వర్గ ఏవ. రాజహంసశ్చ ద్వితీయః స్వర్గ పతిః. కథం వర్తయితుం శక్యతే? అత్ర మరుస్థలే పతితా యూయం కిం కురుథ? అన్మద్దేశే గమ్యతామ్.” తతోఽన్మద్వచన మాకర్ణ్య సర్వే పక్షిణః సకోపా బభూవుః.

శ్లో. పయఃపానం భుజిజ్ఞానాం కేవలం విషవర్దనమ్,
ఉపదేశో హి మూర్ఖాణాం ప్రకోపాయ న శాన్తయే.

4

అను. అప్పుడు నేను ఇలా అన్నాను- “ఆః! ఎందుకు ఇలా అంటున్నారు? చాలా జేదం ఉంది. కర్పూరద్వీపం స్వర్గమే. రాజహంసుడు రెండవ ఇంద్రుడు, ఎలా వర్ణింపగలం? ఈ ఎడారిభూమిలో వడిన మీరు ఏం చేస్తారు? మా దేశానికి

రండి". అంత నా మాటలు వినగానే ఆ వక్షులు అన్నీ మిక్కిలి కోపం పొందాయి. విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు—

పాములకు పాలు త్రావడం వాటి విషాన్ని పెంచడానికే అవుతుంది. అలాగే మూర్ఖులకు హితం బోధించడంవల్ల వారి కోపం పెరుగునే గాని శాంతిం.

4

అన్యదృశ్య-

శ్లో. విద్వానే వోపదేష్టవ్యో నాఽవిద్వాంస్తు కదాచన,
వానరా నుపదిశ్యాఽథ స్థానభ్రష్టా యయుః ఖగాః. ౧౧
రాజోవాచ— “కథ మేతత్ ?” దీర్ఘముఖః కథయతి-

అను. మరియు బుద్ధిమంతుడికే ఉపదేశం చేయాలి. మూర్ఖుడికి ఎన్నటికి చేయరాదు. కోతులకు నీతిని బోధించి వక్షులు స్థానభ్రష్టలై (ఇల్లా-వాకిలీ విడిచి పెట్టి) పోయాయి. ౧౨

రాజు అడిగాడు-“అది ఎట్లు?” దీర్ఘముఖుడు (కొంగ) ఇలా చెప్పసాగాడు-

1. వానరాణాం పక్షిణాం చ కథా

[కోతులయు పక్షులయు కథ]

మూ. అస్తే నర్మదాతీరే పర్వతోపత్యకాయాం విశాలః శాల్యలీ. తరుః. తత్ర నిర్మితసీదక్రోడే పక్షిణః సుఖేన నివసన్తి. అథైకదావర్షాసు. నీలపద్మైరివ జలధరపటలై రావృతే నభస్తలే దారాఽఽసారై ర్మహతీ. వృష్టిర్బభూవ. తతో వానరాంశ్చ తరుతలేఽవస్థితాన్ శీతాఽఽకులాన్ కమ్పమానా నవతోక్య కృపయా పక్షిభి రుక్తమ్- “భో! భో! వానరాః! శృణుత-

శ్రీ. అస్మాభి ర్నిర్మితా నీడా శ్చజ్ఞామాత్రాహృతై స్తృణైః,
హస్తపాదాదిసంయుక్తా యూయం కి మవసీదథ.

6

అను. సర్వదానదీతీరంలో ఒక కొండలోయలో ఒకానొక పెద్ద బూదుగు చెట్టు ఉంది. ఆ చెట్టుకొమ్మలపై గూళ్ళు కట్టుకొని ఎన్నియో పక్షులు సుఖంగా నివసిస్తూ ఉన్నాయి. అంత ఒకసారి వర్షాకాలంలో ఆకాశం మేఘాలచే దట్టంగా అవరింపబడింది. తెఱపి లేకుండ ధారాపాతంగా గొప్ప వర్షం కురువసాగింది. అప్పుడు ఆ చెట్టుక్రిందికి కొన్ని కోతులు చేరాయి. అవి చలిచే వణకుతూ మిక్కిలి బాధపడుతున్నాయి. వాటిని చెట్టుమీద ఉండే పక్షులు చూచాయి. జాలిపడినాయి. సమీపించి ఇలా అన్నాయి- “ఓ ఓ కోతులారా ! వినండి-

ముక్కు మాత్రమే ఉండే మేము గడ్డిపరకలు తెచ్చుకొని ఇలా గూళ్ళు కట్టుకున్నాము (వాటిలో సుఖంగా ఉన్నాము). మీకు కాళ్ళూ చేతులూ ఉన్నాయి. అయినా బాధ పడుతున్నారు.”

6

మూ. తత్రచ్చత్వా వానరై ర్జాతా మర్నై రాలోచితమ్- “అహో ! నిర్వాతనీడగర్భాఽవస్థితాః సుఖినః పక్షిణోఽస్మా నిన్దన్తి. తద్భవతు తావద్ వృష్టే రుపశమః.” అనంతరం శాస్త్రే పానీయవర్షే, తై ర్వానరై ర్యృక్ష మారుహ్య. సర్వేనీడా భగ్నాః; తేషా మజ్ఞాని చాధః పాతితాని. ఆలోఽహం బ్రవీమి- ‘విద్వానేవోపదేష్టవ్య’ ఇత్యాది (పానీయవర్షే = జల వృష్టే).

అను. ఆ మాటలు విని కోతులు కోపం పొందాయి. ఇలా ఆలోచన చేశాయి- “ఔరా ! గాలి దూరని గూళ్ళలో సుఖంగా ఉండడంతో ఈ పక్షులు మనలను నిందిస్తూన్నాయి. కానిమ్ము, వర్షం తగ్గనీ. ఇలా తలించి వర్షం ఆగగానే ఆ కోతులు చెట్టును ఎక్కాయి. పక్షుల గూళ్ళను అన్నింటినీ నాశనం చేశాయి. వాటి గ్రుడ్లను నేలపై పడద్రోశాయి. అందుచే నేను (దీర్ఘముఖుడు అనే కొంగను) చెప్పి తున్నాను- “విద్వాంసులకే బోధించాలి”-ఇత్యాది.

మూ. రాజోవాచ - “తతస్తైః పక్షిభిః కిం కృతమ్”? బకః కథయతి- “తతస్తైః పక్షిభిః కోపాదుక్తమ్- ‘కేనాఽసౌ రాజహంసో రాజా

కృతః ?' తతో మయోపజాతకోపే నోక్తమ్-'అయం యుష్మదీయో మయూరః కేన రాజా కృతః? ఏతచ్ఛ్రుత్వా తే పక్షిణో మాం హస్తు ముద్యతాః. తతో మయాఽపి స్వవిక్రమో దర్శితః.

యతః:-

శ్లో. అన్యదా భూషణం పుంసః శ్చమా లజ్జేవ యోషితః,
పరాక్రమః పరిభవే వై యాత్యం సురతేష్వివ. 7

అను. అంత ప్రభువు (హంసలరాజు హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా అడిగాడు. "అప్పుడు ఆ పక్షులు ఏమి చేశాయి?" కొంగ ఇలా చెప్పసాగింది. "ఆ పక్షులు అప్పుడు కోపంతో అన్నాయి. 'ఈ రాజహంసున్ని రాజుగా ఎవరు చేశారు?' అది వినగానే నాకు కోపం వచ్చింది. ఇలా సమాధానం చెప్పాను. 'మీ ఈ నెమలిని ఎవరు రాజుగా చేశారు?' అది వినగానే ఆ పక్షులు నన్ను చంపడానికి సిద్ధమైనాయి. అప్పుడు నేనూ నా పరాక్రమం చూపాను. ఏలనగా. శ్రీంకు (సురతంకంబె) ఇతరములైన సమయాంలో సిగ్గువలె, పురుషులకు శ్చమ శోభ నిస్తుంది. అలాగే రతికాలంలో శ్రీంకు దృష్టతవలె, పురుషులకు అవమానసమయంలో పరాక్రమం శోభను కల్గిస్తుంది. 7

[దృష్టత = నేర్పు; ప్రాధత]

మూ. రాజా విహస్యాఽఽహ-

శ్లో. ఆత్మనశ్చ పరేషాం చ యః సమీక్ష్య బలాబలమ్,
అన్తరం నైవ జానాతి స తిరస్క్రియతేఽ రిభిః. 8

కిఞ్చ-

శ్లో. సుచిరం హి చరన్నిత్యం శ్రేతే సన్య మబుద్ధిమాన్,
ద్వీపచర్మపరిచ్ఛన్నో వాగ్దోషాద్ గర్దభో హతః. 9
బకః పృచ్ఛతి-'కథ మేతత్ ?' రాజా కథయతి-

అను. రాజు నవ్వి ఇలా అన్నాడు-తనయొక్కయు, శత్రువులయొక్కయు

బలాన్ని, బలహీనతను పరిశీలించి అందలి భేదాన్ని గ్రహింప జాలనివాడు శత్రువులచే తిరస్కృతుడు అగును. 8

మరియు- ఒకనొక గాడిద పులిచర్మంచే కప్పబడినదై చాలకాలంగా పంటపొలంలో పైరును మేస్తూనే ఉంది. కానీ ఒకనాడు బుద్ధిహీనత కారణంగా ఓండ్రపెట్టింది. పొలం కాపరులచే చంపబడింది. 9

కొంగ అడిగింది- “అది యెట్లు?”

రాజహంస ఇలా చెప్పసాగింది-

2. రజకస్య-తద్గర్భస్య చ కథా

(చాకలి - మరియు వాడి గాడిద కథ)

మూ. అస్తీహస్తీనాపురే విలాసో నామ రజకః. తస్య గర్దభోఽతి భారవహనా ధ్వర్బలో ముమూర్షురివాభవత్. తతస్తేన రజకేనాఽసౌ వ్యాఘ్రచర్మణా ప్రచ్ఛాద్యాఽరణ్యసమీపే సస్యక్షేత్రే విముక్తః. తతో దూరా త్రమవలోక్య వ్యాఘ్రబుద్ధ్యా క్షేత్రవతయః సత్వరం పలాయన్తే.

అను. హస్తీనాపురంలో విలాసుడు అనే చాకలి ఉండేవాడు. అతనికి ఒక గాడిద ఉండేది. అది బరువును అధికంగా మోయడంతో బలహీనతవల్ల చచ్చేదిగా తయారైంది. అప్పుడు చాకలి ఆ గాడిదకు పులితోలు కప్పాడు. అడవికి దగ్గరగా ఉండే పంటచేరో వదిలాడు. పొలంకాపరులు దూరంనుండి దాన్ని చూచేవారు. పులి అని తలచి (భయంతో) పరుగెత్తేవారు.

మూ. అథైకదా కేనాఽపి సస్యరక్షకేణ ధూనరకమ్బులకృతతను త్రాజేన దనుష్కాంఠం సజ్జీకృత్య ఆనతకాయే నైకాన్తే స్థితమ్. తం చ దూరా దృష్ట్వా గర్దభః పుష్టాఙ్గో యథేష్టసస్యభక్షణజాతబలో ‘గర్ద

భోఁయ' మితి మత్తోచ్చైః శబ్దం కుర్వాణ న్నదభిముఖం దావితః. తతస్తేన సన్యరక్షకేణ చీత్కారశబ్దా ద్గర్ధభోఁయ మితి నిశ్చిత్త్య లీల యైవ వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి- “నుచిరం హి చరన్నిత్యమ్-” ఇత్యాది.

అను. అంతట ఒకనాడు ఒకానొక పౌలంకావరి బూడిదపన్నె కంబళిని ఒడలంతా కవచంవలె కప్పకున్నాడు. విల్లును ఎక్కు పెట్టాడు. బాణప్రయోగానికి అనుకూలంగా ముందుకు కొంచెం వంగి ఒక ఏకాంతప్రదేశంలో పొంచి ఉన్నాడు. స్వేచ్ఛగా వైరును మేయడంతో బలిని అవయవపుష్టితో ఉండే ఈ గాడిద అతణ్ణి చూచింది. “ఇది మణియొక గాడిద” అని తలచింది. వెంటనే బిగ్గరగా ఓంఠ్ర పెట్టుతూ అతడి ముందుకు పరుగెత్తింది. అప్పుడు ఆ పౌలంకావరి దాని ఓంఠ్ర పెట్టడాన్ని వినడంతో ఇది గాడిద అని నిశ్చయించాడు. తేలికగా దాన్ని చంపి వేశాడు. అందుచే నేను (హిరణ్యగర్భుడు అనే రాజహంసను) చెప్పచున్నాను. “చాలాకాలంగా నిత్యం మేస్తూ”- ఇత్యాది.

మూ. దీర్ఘముఖో బ్రూతే- “తతః పశ్చాత్తైః పక్షిభి రుక్తమ్- “అరే పాప! దుష్టబక! అస్మాకం భూమౌ చరన్నస్మాకం స్వామిన మధిక్షిపసి? తన్న క్షన్తవ్య మిదాసీమ్.” ఇత్యుక్త్వా సర్వే మాం చక్షాభి ర్హత్యా సకోపా ఊచుః- “పశ్య రే మూర్ఖ! స హంస స్తవ రాజౌ సర్వథా మృదుః. తస్య రాజ్యాధికారో నాస్తి. యత ఏకాన్తమృదుః కరతలస్థమ ప్యర్థం రక్షితు మక్షమః. స కథం పృథివీం శాన్తి? రాజ్యం వా తస్య కిమ్? త్వం చ కూపమజ్ఞాకః. తేన తదాశ్రయ ముపదిశసి. శృణు-

శ్లో. సేవితవ్యో మహాపుష్కః ఫలచ్ఛాయాసమన్వితః,

యది దైవాత్ ఫలం నాస్తి చ్ఛాయా కేన నివార్యతే.

10

అను. దీర్ఘముఖుడు (కొంగ) ఇలా చెప్పాడు- “పిమ్మట ఆ పక్షులు ఇలా అన్నాయి.- ‘ఓరీ పాపాత్మా! దుష్టడా! మా భూమిలో తిరుగుచూ మావ్రభువును ఆక్షేపిస్తావా! ఇందుకు నిన్ను మేము ఇప్పుడు క్షమింపరాదు’- ఇలా అని అవి అన్నీ నన్ను ముక్కుతో పొడుస్తూ ఇలా అన్నాయి. ‘చూడు. ఓరీ మూర్ఖా! నీ

ప్రభువైన ఆ హంస అన్నివిధాలా మెత్తనివాడు. అట్టివాడికి రాజ్యం పాలించే అర్హత లేదు. ఏల ననగా మిక్కిలి మెత్తనివాడు. చేతిలోని వస్తువును సైతం రక్షించుకోజాలడు. అలాంటివాడు ఇక భూమిని ఎలా శాసిస్తాడు? వాడికి రాజ్యం దేనికి? నీ వొక బావిలోని కప్పవు. అందుచే అతడి ఆశ్రయాన్ని గూర్చి ఉపదేశిస్తున్నావు, వినుము.

పండ్లూ, నీడా ఉండే పెద్దచెట్టునే ఆశ్రయించాలి. దురదృష్టంవల్ల పండ్లు లభింపకపోతే నీడ అయినా లభిస్తుంది. దాన్ని ఎవడూ నివారించడు. 10

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. హీనసేవా న కర్తవ్యా కర్తవ్యో మహదాశ్రయః,
పయోఽపి శౌణ్డికిహస్తే వారుణీ త్యభిధీయతే. 11

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. మహాన వ్యల్పతాం యాతి నిర్గుణే గుణవిస్తరః,
ఆధారాఽఽదేయభావేన గజేన్ద్ర ఇవ దర్పణే. 12

అను. మరియూ- నీచులను సేవింపరాదు. మహాత్ములను ఆశ్రయించాలి. ఈడిగదాని చేతిలో ఉండే పాలుసైతం మధ్యంగా (కల్లుగా) తలంపబడుతుంది.

[ఈడిగ = మధ్యవ్యాపారంచేసే జాతి- గొండ్లజాతి].

ఇంకనూ- గుణహీనుణ్ణి ఆశ్రయించిన మహాగుణసముదాయం సైతం ఆధారప్రభావంచే అల్పంగా భావింపబడుతుంది. గజరాజం అద్దంలో చిన్నదిగా కనబడుతుంది గదా. 12

కిస్తు-

శ్లో. అజా సింహప్రసాదేన వనే చరతి నిర్భయమ్,
రామమాసాద్య లక్ష్మాయాం రాజ్యం లేభే విభీషణః. 13

విశేషతశ్చ-

శ్లో. వ్యవదేశేఽపి సిద్ధిః స్యాదతిశక్తే నరాధిపే,
శశినో వ్యవదేశేన శశకాః సుఖమానతే". 14

మయోక్తమ్ - "కథమేతత్ ?" తే పక్షిణః కథయన్తి-

అను. మరియు- సింహంయొక్క అనుగ్రహంచే మేకయూ అడవిలో నిర్భయంగా సంచరింపగలదు. శ్రీరాముడి రక్షణను పొంది విభీషణుడు లంకలో రాజ్యపీఠం అధిష్టించాడు. 13

విశేషించి- మిక్కిలి బలవంతుడైన ప్రభువుయొక్క పేరును గ్రహించడం వల్లనూ కార్యం సిద్ధిస్తుంది. శశకములు (కుందేళ్ళు) శశి (చంద్రుని) యొక్క పేరును చెప్పకొని సుఖాన్ని పొందాయి. 14

అంత నేను (దీర్ఘముఖుడు అనే కొంగను) అడిగాను- "అది ఎట్లు?" అ- పక్షులు ఇలా చెప్పాయి-

3. గజ యాథ - శశక కథా

[గజయాథం-కుందేళ్లు]

మూ. కదాచి ద్వర్వాన్యపి వృష్టేరభావాత్ తృషారో గజయాథో యాథపతిమాహ- "నాథ ! కోఽభ్యుపాయోఽస్మాకం జీవనాయ? నాఽస్తి శుద్రజస్తానాం (అపి) నిమజ్జనస్థానమ్. వయం చ నిమజ్జనస్థానాఽభావాన్మృతాః. అన్థా ఇవ కిం కుర్మాః ? క్వ యామః?" తతో హస్తిరాజో నాఽతిదూరం గత్వా నిర్మలం హ్రదం దర్శితవాన్.

అను. ఒకప్పుడు వర్షాకాలంలోనూ వానలు కురువలేదు. అందువల్ల ఏనుగుల గుంపు దాహంచే మిక్కిలి బాధ నొందింది. అప్పుడు అవి తమ యాథ.

వతితో ఇలా విన్నవించాయి- “ప్రభూ! మాకు జీవించే మార్గం ఏదీ కనబడడం లేదు. గున్న ఏనుగులకునూ స్నానం చేయడానికి తగిన స్థలం ఏదీ లేదు. మేమూ స్నానయోగ్యస్థానం లభింపనందున మృతతుల్యులం అయినాము. ఇప్పుడు గ్రుడ్డి వారివలె ఏమి చేయగలం? ఎచ్చటికి పోగలం?” అది విన్నాడు ఏనుగులరాజు. కొలదిదూరం వెళ్ళాడు. శుభ్రమైన నీరు గల సరోవరం చూచాడు. దాన్ని ఏనుగులకు చూపాడు (ఏనుగులు ప్రతిదినం అచ్చటికి పోయి స్నానం చేస్తూ ఉండేవి).

మూ. తతో దినేషు గచ్ఛత్సు త త్తీరాఽవస్థితాః ఘద్రశశకా గజ పాదాఽఽవపతిభి శ్చూర్జితాః. ఆన న్తరం శిలీముఖో నామ శశక శ్చిన్తయా మాస- “అనేన గజయూథేన పిపాసాఽఽకులితేన ప్రత్యహ మత్రాఽఽ గన్తవ్యమ్. తతో వినష్టమస్మత్కులమ్”. తతో విజయో నామ వృద్ధ శశకోఽవదత్. “మా విషీదత. మయాఽత్ర ప్రతికారః కర్తవ్యః.” తతోఽసౌ ప్రతిజ్ఞాయ చలితః. గచ్ఛతా చ తేనాఽఽలోచితమ్. “కథం మయా గజయూథనాథసమీపే స్థిత్యా వక్తవ్యమ్ ? యతః-

శ్లో. స్పృశన్నపి గజో హన్తి జిఘ్రన్నపి భుజ్జమః,

పాలయన్నపి భూపాలః ప్రహసన్నపి దుర్జనః.

15

అతోఽహం పర్వతశిఖర మారుహ్య యూథనాథం సంవాదయామి.

అను. అలా కొన్ని దినాలు గడిచాయి. ఆ కొలనుతీరంలో నివసించే చిన్న ప్రాణులైన కుందేళ్ళు ఏనుగుల కాళ్ళ త్రొక్కిళ్ళచే పిండివైపోయాయి. అప్పుడు శిలీముఖుడు అనే కుందేలు ఇలా విచారించింది- “దాహించే పీడింపబడే ఏనుగుల గుంపు ప్రతిదినం ఇచ్చటికి వస్తుంది. ఇందువల్ల మాజాతిఅంతా నశించి పోతుంది”. అది విని విజయుడు అనే ముసలికుందేలు ఇలా చెప్పింది. “దుఃఖ పడకుడు. ఈ ఆవద తొలగడానికి నేను ఏదేని ఉపాయం చేస్తాను.” ఇలా ప్రతిజ్ఞ చేసి అది వెళ్ళిపోయింది. అలా పోతూ అది ఇలా ఆలోచన చేసింది. నేను ఎలా ఏనుగుల గుంపుయొక్క ప్రభువునకు సమీపంలో నిలబడి మాట్లాడగలను ?

ఏలనన- ఏనుగు తాకుతూనే, పాము వాసనచూస్తూనే, రాజు రక్షిస్తూనే, నీచుడు నవ్వుతూనే చంపుతారు. 15

అందుచే పర్యతశిఖరాన్ని ఎక్కి యూథపతితో సంభాషిస్తాను.

మూ. తథాఽనుష్ఠితే సతి యూథనాథ ఉవాచ- “క స్త్యమ్? కుతః సమాయాతః?”

స బ్రూతే- “శశకోఽహమ్. భగవతా చన్ద్రేణ భవదన్తికం ప్రేషితః.” యూథపతిరాహ- “కార్య ముచ్యతామ్” విజయో బ్రూతే-

శ్లో. ఉద్యతేష్వపి శస్త్రేషు దూతో వదతి నాఽన్యథా,
సదైవాఽవద్యభావేన యథార్థస్య హి వాచకః. 16

తదహం తదాజ్ఞయా బ్రవీమి. శృణు- యదేతే చన్ద్రసరోరక్షకాః శశకా స్త్వయా నిస్సూరితా స్తదనుచితం కృతమ్. తే శశకా శ్చిర మస్మాకం రక్షితాః. అత ఏవ మే శశాంజ్క ఇతి ప్రసిద్ధిః.

అను. పిమ్మట ఆ ముసలికుందేలు అలాగే ఏనుగులు వచ్చేదారిలో ఉండే ఒక పర్యతశిఖరాన్ని ఎక్కింది. వచ్చే గజయూథాన్ని చూచింది. బిగ్గరగా సగర్వంగా ఇలా అంది- “ఓరీ గజయూథనాథా! నా సందేశం వినుము.” అది విని యూథనాథుడు ఇలా అడిగాడు. “ఎవరు నీవు? ఎవ్వరినుండి వచ్చావు?” అది (కుందేలు) ఇలా చెప్పింది- “నేను శశకమును (కుందేలును). భగవానుడైన చంద్రుడు సీదగ్గరకు పంపాడు.” యూథపతి అడిగాడు- “పని ఏమిటో తెల్పుము.” విజయుడు (కుందేలు పేరు) ఇలా చెప్పాడు. “తనపైకి ఆయుధాలు ఎత్తబడిఉన్నా దూత అయినవాడు అసత్యం పల్కాడు. వదార్హుడు కానందున అతను సర్వదా యథార్థాన్నే బోధిస్తాడు. 16

అందువల్ల నేను ఆ చంద్రుడి ఆజ్ఞచే మాట్లాడుతున్నాను. వినుము. నీవు ఈ చంద్రసరోవరరక్షకులైన కుందేశ్వను (శశకములను) వెళ్ళగొట్టి తప్పచేవావు. ఈ శశకాలను చిరకాలంగా మేము రక్షిస్తూ వచ్చాము. అందువల్లనే నాకు శశాంకుడు అనే ప్రసిద్ధి గల్గింది.”

మూ. ఏవ ముక్తవతి దూతే యూథపతి ర్భయా దిదమాహ-
“ప్రణిదే! ఇద మజ్ఞానతః కృతమ్. పునర్న తత్ర గమిష్యామి”.

దూత ఉవాచ- “యద్యేవం తదత్ర సరసి కోపాత్ కమ్పమానం
భగవంతం శశాంజ్కం ప్రణమ్య ప్రసాద్య చ గచ్ఛ.”

తతస్తేన రాత్రౌ యూథపతిం సీత్యా తత్ర జలే చఞ్చలం చస్త్రీః
బిమ్బం దర్శయిత్వా స యూథపతిః ప్రణామం కారితః. ఉక్తఞ్చ తేన-
“దేవ! అజ్ఞానా దనేన అపరాధః కృతః. తతః క్షమ్యతామ్. నైవం వారా
న్తరం విదాస్యతే” ఇత్యుక్త్వా ప్రస్థాపితః. తతో వయం బ్రూమః- “వ్యవ
దేశేఽపి నీధిః స్యాత్” ఇతి.

అను. ఇలా దూత చెప్పగానే గజరాజు భయపడిపోయాడు. సముద్రై
ఇలా విన్నవించాడు. “ఓ రాయబారీ! క్షమించండి. తెలియక ఈ తప్పుచేశాను.
మరలా అప్పటికి పోను.”

అది విని దూత [విజయిండు అనే ముసలికుందేలు] ఇలా అంది- “అలా
అయితే కొలనువద్దకు రమ్మ. కొలనులో భగవానుడైన చంద్రుడు ఉన్నాడు. అతను
సీయేడ కోపావేశంతో వణకుతున్నాడు. ప్రణమిల్లి అతన్ని ప్రసన్నుని చేసికొని
పోమ్ము.”- ఇలా పల్కి ఆ కుందేలు రాత్రివేళ ఆ గజరాజును కొలనువద్దకు తీసు
కొనిపోయింది. కొలనులో అలల తాకిడిచే కదలాడే చంద్రబింబాన్ని చూపించింది.
పిమ్మట అతడిచే (గజరాజుచే) ప్రణామం చేయించింది. స్వయంగా ఇలా అర్చిం
చింది. “ప్రభూ! ఇతను తెలియక ఈ తప్పు చేశాడు. అందువల్ల ఇప్పటికి క్షమిం
చండి. మరలా ఇలాంటి తప్పు ఎప్పటికీ చేయడు.”

ఇలా ప్రార్థనను సవించి ఆ గజయూథపతిని పంపివేసింది. అందుచే మేము
(మయూరప్రభు సేవకులం) చెప్పుతున్నాం- “మహాత్ముల పేరును ఏదో నెవంగా
పేర్కొనడంవల్లనూ కార్యం నీడిస్తుంది” అని.

మూ. తతో మయోక్తమ్- “స ఏవాఽస్మత్ప్రభూ రాజహంసో
మహాప్రతాపోఽతినమర్థః. త్రైలోక్యస్యాపి ప్రభుత్వం తత్ర యుజ్యతే.
కిం పునః పక్షిరాజ్యమ్” ఇతి. తదాఽహం తైః పక్షిభిః- “దుష్ట! కథమస్మ

దూమ చరసి” ఇత్యభిదాయ రాజశ్చిత్రవర్ణస్య సమీపం నీతః. తతో రాజ్ఞః పురో మాం ప్రదర్శ్య తైః ప్రణమ్యోక్తమ్- “దేవ! అవధీయతామ్. ఏష దుష్టోఽన్మద్దేశే చరన్నపి దేవపాదా నధిక్షిపతి” ఇతి.

రాజాఽఽహ- “కోఽయమ్? కుతః సమాయాతః?” ఇతి.

తే ఊచుః- “హిరణ్యగర్భనామ్నో రాజహంస స్యానుచరః కర్పూరద్వీపా దాగతః”.

అథాఽహం గృధ్రేణ మన్త్రిణా పృష్టః- “కస్తత్ర ముఖ్యో మస్త్రీ” ఇతి.

మయోక్తమ్- “సర్వశాస్త్రార్థపారగః సర్వజ్ఞో నామ చక్రవాకః” ఇతి.

అను. పిమ్మట నేను ఇలా అన్నాను- “ఆ మా ప్రభువైన రాజహంసుడే మహాపరాక్రమసంపన్నుడూ, అధికబలశాలి. అతడు ముల్లోకాలకు ప్రభువు అగుటకు సమర్థుడు. ఇక ఈ వక్షిరాజ్యం ఎంత? అప్పుడు ఆ వక్షులు- “అలాంటిప్పుడు మారాజ్యంలో ఎలా తిరుగుతున్నావు?” అని నిందించి తమ ప్రభువైన చిత్రవర్ణుడి వద్దకు తీసుకొనిపోయాయి. అతడికి ప్రణమిల్లాయి. నన్ను చూపి ఇలా విన్నవించాయి- “దేవా! అవధరింపుడు. ఈ దుష్టుడు మనదేశంలో తిరుగుతూ ఘాజ్యపాదులైన ప్రభువును నిందిస్తున్నాడు.

రాజా అడిగాడు- “ఇతను ఎవడు? ఎచ్చటనుండి వచ్చాడు?”

వారు ఇలా చెప్పారు- “ఇతను హిరణ్యగర్భుడు అనే రాజహంసయొక్క సేవకుడు. కర్పూరద్వీపంనుండి వచ్చాడు.”

అంతట మంత్రి అయిన గ్రద్ధ నన్ను ఇలా అడిగింది- “అచ్చట ముఖ్య మంత్రి ఎవరు?” అందుకు నేను ఇలా అన్నాను- “సర్వజ్ఞుడు అనే చక్రవాక వక్షి. అతను సర్వశాస్త్రాలను సమగ్రంగా అధ్యయనం చేసిన మేధావి.”

మూ. గృధ్రో బ్రూతే- “యుజ్యతే. స్వదేశజోఽసౌ”. యతః-

శ్లో. స్వదేశజం కులాచారవిశుద్ధ ముపదాశుచిమ్,
మస్త్రజ్ఞ మవ్యసనినం వ్యభిచారవివర్జితమ్, 17
అధీతవ్యవహారార్థం మౌలం భ్యాతం విపశ్చితమ్,
సముత్పాదక మర్థస్య విదధ్యా న్మన్త్రిణం నృపః. 18

అను. గ్రద్ద ఇలా అంది- “మంచిది. ఆతను ఆ దేశంలో జన్మించినవాడే.
వీరిననగా-

“స్వదేశంలో పుట్టినవాడూ, సత్కులసంజాతుడూ, ఆచారశుద్ధుడూ, ధర్మ
పరీక్షలలో పవిత్రుడుగా నిల్చినవాడూ (ఉపదాశుద్ధుడూ), రాజనీతిజ్ఞుడూ, త్రాగుడు
మొదలైన వ్యసనాలు లేనివాడూ, పరశ్రీలపై వ్యామోహం లేనివాడూ, వంశ
వరంపరంగా వచ్చినవాడూ (మౌలుడూ), సద్గుణాలచే ప్రసీద్ధుడూ, విద్వాంసుడూ,
ధనసంపాదనదక్షుడూ అయినవాడినే మంత్రిగా ప్రభువు నియమించాలి.” (17-18)

మూ. అత్రా న్తరే శుకేనో న్తమ్- “దేవ! కర్పూరద్వీపాదయో
లఘుద్వీపా జమ్బూద్వీపాఽన్తర్గతా ఏవ. అత న్తత్రాపి దేవపాదానామే
వాధిపత్యమ్”. తతో రాజ్ఞాఽప్యుక్తమ్- “ఏవమేవ. యతః-

శ్లో. రాజా మత్రః శిశుశ్చైవ ప్రమదా ధనగర్వితః,
అప్రాప్యమపి వాఙ్మనీ కింపున ర్లభ్యతేఽపి యత్. 19

అను. ఇంతలో (అచ్చట ఉండే) చిలుక ఇలా అంది- “దేవా ! కర్పూర
ద్వీపం మొదలైన చిన్న ద్వీపాలు జంబూద్వీపంలో చేరినవే. అందువల్ల అచ్చట
నైతం ప్రభువులదే అధికారం.” అప్పుడు రాజుగూడ-“అలాగే” అన్నాడు. వీరినన-

“ప్రభువు, ఉన్నత్రుడు (పిచ్చివాడు), శిశువు, యౌవనమదంతోడి యువతి,
ధనగర్వితుడు ఈ ఐదుగురు పొందడానికి సాధ్యంగాని దానిని నైతం కాంక్షిస్తారు.
ఇక లభించేస్థితిలో ఉన్నదానినిగూర్చి ఏమనాలి.”

మూ. తతో మయోక్తమ్- “యది వచనమాత్రేజై వాధిపత్యం
సీద్ధ్యతి, తదా జమ్బూద్వీపేఽవ్యస్మత్ప్రభో ర్నిరణ్యగర్భస్య స్వామ్య

మన్తీ." శుకో బ్రూతే- "కథ మత్ర నిర్ణయః?" మయోక్తమ్- "సంక్రామ ఏవ."

రాజ్ఞా విహస్యోక్తమ్- "స్వస్వామినం గత్వా సజ్జీకురు." తదా మయోక్తమ్- "స్వదూతోఽపి ప్రస్తాప్యతామ్. రాజోవాచ- "కః ప్రయా స్యతి దోత్యేన? యత ఏవమ్భూతో దూతః కార్యః-

శ్లో. భక్తో గుణీ శుచిర్దక్షః ప్రగల్భోఽవ్యసనీ షమీ,
బ్రాహ్మణః పరమర్మజ్ఞో దూతః స్యాత్ ప్రతిభానవాన్. 20

అను. అంతట నేను ఇలా అన్నాను- "మాటమాత్రంచేతనే ప్రభుత్వం సిద్ధించేటట్లు అయితే ఈ జంబూద్వీపంలో నైతం మా ప్రభువైన హిరణ్యగర్భుడి యొక్క అధిపత్యం ఉంది." అది విని చిలుక ఇలా అంది- "అయితే ఇందు నిర్ణయం ఎలా అగును?"

అప్పుడు నేను "యుద్ధమే పరిష్కారమార్గం" అన్నాను.

అది విని ఆ రాజు నవ్వుతూ- "అలా అయితే నీవు పోయి మీ ప్రభువును యుద్ధానికి సిద్ధం చేయుము" అన్నాడు.

అందుకు నేను- "తమ దూతను నైతం పంపండి" అన్నాను. అప్పుడు రాజు తనవారితో ఇలా చర్చించాడు- "రాయబారిగా ఎవడు పోగలడు? ఏలనన.(దూత) రాయబారి అయినవాడు ఇలా ఉండాలి-

రాజభక్తుడు, గుణవంతుడు, పవిత్రుడు, కార్యదక్షుడు, వాక్పటుత్వంగలవాడు, మధ్యాదివ్యసనాలు లేనివాడు, సహనశీలుడు, పరహృదయం గ్రహించేవాడు, బ్రాహ్మణుడు, ప్రతిభావంతుడు అయినవాడినే రాయబారిగా నియమించాలి.

మూ. గృధ్రో వదతి- "స న్యేవ దూతా బహవః. కిన్తు బ్రాహ్మణ ఏవ కర్తవ్యః". యతః-

శ్లో. ప్రసాదం కురుతే పత్యుః సమృత్తిం నాభివాఙ్మతి,
కాలిమా కాలకూటస్య నాఽవైతీశ్వరసంక్లమాత్. 21

అను. గ్రద్ద ఇలా చెప్పింది- “దౌత్యానికైతే చాలమందియే ఉన్నారు. కాని బ్రాహ్మణుడినే దూతగా నియమించాలి. వీలననగా-

బ్రాహ్మణుడైన దూత ప్రభువును ప్రసన్నుని చేసుకుంటాడు. ధనాన్ని కాంక్షింపడు. అనగా ధనాశకు లోబడడు. ఈశ్వరుడి సంబంధం పొందినా కాల కూటవిషం తన నల్లదనాన్ని పోగొట్టుకొనలేదు.” (అనగా బ్రాహ్మణుడు ఐశ్వర్యం మధ్యన ఉన్నా తన సిద్ధోత్సాహాన్ని విడువడు. అని భావం). 21

మూ. రాజాఽఽహ- “శుక ఏవ ప్రజతు. శుక ! త్వమేవానేన సహ తత్ర గత్వాఽస్మదభిలషితం బ్రూహి” ఇతి. శుకో బ్రూతే- “యథాఽఽజ్ఞాపయతి దేవః. కిన్త్వయం దుర్జ్ఞనో బికః. తదనేన సహ న గచ్ఛామి. తథా చోక్తమ్.

శ్లో. ఖలః కరోతి దుర్వృత్తం నూనం ఫలతి సాధుషు,
దశాననోఽహరత్సితాం బన్ధనం తు మహోదధేః. 22

అను. అంతట రాజు (=చిత్రవర్ధుడు - జంబూద్వీప వక్షిరాజు) ఇలా అన్నాడు- “అలా అయితే చిలుకయే పోవుగాక.” ఇలా అని చిలుకను ఉద్దేశించి “ఓ చిలుకా ! నీవే ఇతడితో ఆచచ్ఛికి పొమ్ము. రాజహంస అయిన హిరణ్య గర్భుడికి మా అభిప్రాయం తెల్పుము”. అందుకు చిలుక ఇలా అంది- “ప్రభువుల చిత్తం. కాని ఈ కొంగ పెద్దది. కనుక ఇతడితో వెళ్ళను. విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు-

దుష్టుడు సీచకార్యం చేస్తాడు - దాని ఫలం సజ్జనుడు అనుభవించవలసి వస్తుంది. రావణుడు సీతను అపహరించాడు. సముద్రం బంధనం పొందింది. 22

అపరశ్చ-

శ్లో. న స్థాతవ్యం న గన్తవ్యం దుర్జ్ఞనేన సమం క్వచిత్,
కాకసజ్గా ద్ధతో హంస స్తిష్ఠన్ గచ్ఛంశ్చ వర్తకః. 23

రాజోవాచ- “కథ మేతత్ ?” శుకః కథయతి-

అను. మరియు- దుర్జ్ఞనుడితో కలిసి ఎచ్చటా ఉండరాదు. అలాగే దుర్జ్

నుడితోడ ఎచ్చటికి ప్రయాణం చేయరాదు. ఏలననగా కాకితో కలిసిఉన్నదై హంస, అలాగే కాకితో కలిసి ప్రయాణం చేసి వర్తకవక్షి (మీలవల్లంకిపిట్ట) మరణించాయి."

23

రాజు అడిగాడు - "అది ఎట్లు?" చిలుక ఇలా చెప్పబొడగింది.

4. హంస-కాక-పథిక కథా

[హంస - కాకి - బాటసారి]

మూ. అస్త్వజ్ఞుయిసీవ ప్రాంతరే ప్లక్షతరుః. తత్ర హంసకాకౌ నివసతః. కదాచిద్ద్రీష్మనమయే పరిశ్రాంతః కశ్చిత్ పథికస్తత్ర తరుతలే ధనుష్కాణ్డం సన్నిదాయ సుప్తః. తత్ర క్షణాంతరే తన్ముఖాద్ వృక్షచ్ఛాయాఽవగతా. తతః సూర్యతేజసా తన్ముఖం వ్యాప్తమవలోక్య తద్వృక్షస్థితేన పుణ్యశీలేన శుచినా రాజహంసేన కృపయా పక్షౌ ప్రసార్య పునస్తన్ముఖే ఛాయా కృతా. తతో నిర్భరనిద్రాసుఖినా పరిభ్రమణపరిశ్రాంతేన పాతేన ముఖవ్యాదానం కృతమ్.

అను. ఉజ్జయినీనగరానికి పోయే దారిలో ఒక రావిచెట్టు ఉంది. ఆ చెట్టు మీద ఒక హంస, ఒక కాకి నివసిస్తూన్నాయి. ఒకసారి ఎండకాలమున ఒక బాటసారి ఆ దారిని పోతూ ఉన్నాడు. (ఎండ తీవ్రంగా ఉండడంతో) అలసిపోయాడు. ఆ చెట్టుక్రిందికి వచ్చాడు. విల్లును నేలపై ఉంచి శయనించాడు. వెంటనే నిద్ర వచ్చింది. కానీ త్వరలోనే అతడి ముఖంమీది చెట్టునీడ తొలగిపోయింది. ఎండ వచ్చింది. దీన్ని చెట్టుమీద ఉండే హంస చూచింది. మిక్కిలి జాలి పొందింది. విశుద్ధపుణ్యస్వభావం గలది అగుటచే తన రెక్కలను విప్పింది. ఆ బాటసారికి నీడ వట్టింది. అంతట మార్గాయాసంచే గాఢమైన నిద్రాసుఖంలో ఉండే ఆ బాటసారి యాదృచ్ఛికంగా నోరు తెరచాడు.

మూ. అథ పరసుఖ మనహిష్టుః స్వభావదౌర్జన్యేన స కాక స్తస్య ముఖే పురీషోత్సర్గం కృత్వా పలాయితః. తతో యావదసౌ పాన్థ ఉత్థా యోర్ధ్వం నిరీక్షతే, తావ త్రేనావలోకితో హంసః, కాణ్ఠేన హతో వ్యాపాది తశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి- 'న స్థాతవ్యమ్' ఇతి.

అను. "అంత ఇతరుల సుఖాన్ని సహింపలేని కాకి, తనకు పుట్టుకతో వచ్చిన దుర్బుద్ధిని అనుసరించి ఆ బాటసారి నోటిలో రెట్ట వేసింది, వెంటనే పారి పోయింది. బాటసారికి మెంతువ వచ్చింది. కోపంతో ప్రైకి చూచాడు. అతడికి హంస కనబడింది. కఱ్ఱతో కొట్టాడు. ఆ దెబ్బతో హంస చచ్చింది. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను- "నీచులతో కలిసి ఉండరాదు" ఇత్యాది.

5. కాక-వర్తకయోః కథా

[కాకి - మీనపల్లంకిపిట్ట]

మూ. దేవ! వర్తకకథామపి కథయామి. శ్రూయతామ్-

ఏకత్ర వృక్షే కాక- వర్తకౌ సుఖం నివసతః. ఏకదా భగవతో గరుడస్య యాత్రాప్రసంగేన సర్వే పక్షిణః సముద్రతీరం గతాః. తతః కాకేన సహ వర్తక శ్చలితః. అథ గచ్ఛతో గోపాలస్య మస్తకస్థితదధి బాణ్డాద్ వారం వారం తేన కాకేన దధి ఖాద్యతే. తతో యావదసౌ దధి బాణ్డం భూమౌ నిధాయోర్ధ్వ మవలోకతే తావత్తేన కాకవర్తకౌ దృష్టౌ. తతస్తేన దృష్టః కాకః పలాయితః. వర్తకః స్వభావనిరపరాధో మన్దగతి నేన ప్రాప్తో వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'న గస్తవ్యమ్' ఇత్యాది.

అను. దేవా ! వర్తకపక్షి (మీనపల్లంకిపిట్ట) కథను చెప్పెదను. ఎనండి-

ఒక వృక్షంమీద కాకి, వర్తకపక్షి సుఖంగా నివసిస్తున్నాయి. ఒకసారి తీర్థయాత్రాప్రసంగంగా దేశసంచారం చేస్తూ భగవానుడైన గరుడుని దర్శించేందుకై సముద్రతీరానికి పోయాయి. అప్పుడు కాకిలో వర్తకపక్షియు వెళ్ళింది. ఈ పక్షులు రెండూ వెళ్ళే దారిలో ఒకానొక గొల్లవాడు నెత్తిన పెరుగుకుండ ఉంచుకొని పోతూ ఉన్నాడు. కాకి అది చూచింది. మాటిమాటికి ఆ పాత్రపై వాలడం, పెరుగును ముక్కుకు అందినంత తినడం, ఎగురడం చేయసాగింది. గొల్లవాడు ఇది గమనించాడు. పెరుగుపాత్రను నేలమీద ఉంచాడు. పైకి చూచాడు. కాకి, మీన పల్లంకిపిట్ట కనబడ్డాయి. కాని కాకి పారిపోయింది. వేగంగా పరుగెత్తే శక్తి లేనిదీ, సహజనిర్దోషి అయిన ఈ వర్తకపక్షి మాత్రం వాడికి చిక్కింది. చంపబడింది. అందుచే నేను చెప్పుచున్నాను- 'దుష్టులతో కలిసి ప్రయాణం చేయరాదు' ఇత్యాది.

మూ. తతో మయోక్తమ్- 'భ్రాతః శుక! కిమేవం బ్రవీషి? మాం ప్రతి యథా శ్రీమద్దేవపాదా స్తథా భవానపి?' శుకేనోక్తమ్- 'అస్త్యేవమ్ కిన్-'

శ్లో. దుర్జనై రుచ్యమానాని సమ్మతాని ప్రియాణ్యపి,
అకాలకుసుమానీవ భయం సజ్జనయన్తిహి.

24

దుర్జనత్వం చ భవతో వాక్యాదేవ జ్ఞాతం యదనయో రూపాలయో ర్విగ్రహే భవద్వచనమేవ నిదానమ్. పశ్య-

శ్లో. ప్రత్యక్షేఽపి కృతే దోషే మూర్ఖః సాన్త్యేన తుష్యతి,
రథకారో నిజాం భార్యాం సజారాం శిరసాఽకరోత్.

25

రాజ్ఞోక్తమ్ - 'కథమేతత్?' శుకః కథయతి-

అను. అంత నేను ఇలా అన్నాను- 'సోదరా! శుకమా! ఇలా ఎందుకు అంటున్నావు? నాకు శ్రీమంతులైన మహారాజులు ఎట్లో, నీవు అట్లే.' చిలుక ఇలా అంది- 'అలాగే కానిమ్ము. కాని-

దుష్టులు చెప్పే మాటలు శాస్త్రసమ్మతాలుగా ప్రీతికరాలుగా ఉండినా అకాల పుష్పాలవలె భయాన్నే గల్గిస్తాయి.

24

దుర్జనత్వం నీ వాక్కులవల్లనే తెలిసింది. ఎట్లన ఈ ఇద్దరు ప్రభువుల యుద్ధానికి నీ వాక్కే కారణం. చూడుము.

తప్పును కన్నులతో చూచియు మూర్ఖుడు ఓదార్చుమాటలతో సంతృప్తి నందును. వడంగి తన భార్యను (అవిడ) విటుడితో బాటు నెత్తిన బెట్టుకొన్నాడు.

రాజు అడిగాడు— 'అది ఎట్లు?' చిలుక ఇలా చెప్పబోడగింది—

6. రథకార కథా

[వడంగి కథ]

మూ. అస్త్రీ యౌవనశ్రీనగరే మందమతి ర్నామ రథకారః. స చ స్వభార్యాం బంధకీం జానాతి. కిన్తు జారేణ సమం స్వచక్షుషా నైకస్థానే పశ్యతి. తతోఽసౌ రథకారః—'అహమన్యం గ్రామం గచ్ఛామి'—ఇత్యుక్త్వా చలితః. స కియద్ధూరం గత్వా పునరాగత్య పర్యజ్ఞాతలే స్వగృహే నిబృతం స్థితః. అథ రథకారో గ్రామాంతరం గత ఇతి సముపజాత విశ్వానః స జారః సన్ధ్యాకాల ఏవాగతః. పశ్చాత్తేన జారేణ సమం తస్మిన్ పర్యజ్ఞే నిర్భరం క్రిడన్తీ పర్యజ్ఞాతలస్థితస్య భర్తుః కిచ్ఛిదగ్గస్పర్శాత్ స్వామినం మాయావినం విజ్ఞాయ మనసి సా విషణ్ణాభవత్.

అను. యౌవనశ్రీ అనే నగరంలో మందమతి అనే వడంగి ఉండేవాడు. వాడు తన భార్యను జారిణి అని గ్రహించాడు. కాని మిండగాడితో ఒకేచోట ఉండడాన్ని తన కన్నులతో చూచియుండలేదు. అంత ఆ వడంగి తన భార్యతో—“నేను ప్రక్కడికి పోతూ ఉన్నాను” అని ఇంటినుండి కదిలాడు. కానీ కొంతదూరం పోయి మరలివచ్చాడు. భార్యకు తెలియకుండా ఇంటిలో ప్రవేశించాడు. మంచం క్రింద రహస్యంగా దాగాడు. అప్పుడు ఆమె మిండడు— “వడంగి పొరుగుారికి పోయాడు” అని గట్టి నమ్మకంతో సంజవేశకే వచ్చాడు. అవిడఅతనితో ఆ మంచం

మీదనే స్వేచ్ఛగా రత్తిక్రీడ సల్పుతుంది. ఇంతలో ఆమె అవయవం ఒకటో అవయవంగా మంచంక్రింద పరుగడిసే మగడికి తగిలింది. వెంటనే ఆమె తన మగడు చేసిన మోసం గ్రహించింది, విషాదం పొందింది.

మూ. తతో జారేణోక్తమ్- 'కిమితి త్వమద్య మయా సహ నిర్భరం న రమసే ? విస్మితేవ ప్రతిభాసి మే త్వమ్'- ఇతి. అథ తయోక్తమ్- 'అనభిజ్ఞోఽసి, యోఽసౌ మమ ప్రాణేశ్వరో, యేన మమాఽఽకౌమారం సఖ్యం, సోఽద్య గ్రామాంతరం గతః. తేన వినా సకలజన. పూర్ణోఽపి గ్రామో మాం ప్రతి అరణ్యవత్ ప్రతిభాతి. కిం భావి ? తత్ర పరస్థానే కిం భాదితవాన్ ? కథం వా ప్రస్తుతః ? ఇత్యన్మద్ధృదయం విదీ. ర్యతే.' జారో బ్రూతే- 'తవ కిమేవంవిధా స్నేహభూమీ రథకారః.'

అను. అప్పుడు (దాని) మిండడు ఇలా అడిగాడు. 'ఎందుకు నేడు నీవు నాతో స్వేచ్ఛగా రమించడంలేదు ? ఏదో కంగారుతో ఉన్నట్లు తోస్తున్నావు.' అందుకు ఆమె ఇలా అంది- 'నీకు తెలియదు. ఈ నా భర్త నాకు యౌవనారంభం నుండి మిత్రుడు(ప్రియుడు). నేడు అతను గ్రామాంతరం పోయాడు. అతను లేని ఈ గ్రామం ఎందరో జనులచే నిండినదైనా నాకు అడవిగా తోస్తూ ఉంది. ఏమగునో, అచ్చట పరస్థలంలో ఏమీ తిన్నాడో, ఎలా శయనించాడో. అని నా గుండె వగిలి పోతూ ఉంది.' అది విని విటుడు ఇలా అడిగాడు. 'ఈ వద్రంగిపై నీకు ఇంత ప్రేమ ఉందా ?'

మూ. బన్ధక్యవదత్- 'రే బర్భర ! కిం వదసి ? శృణు-

శ్లో. పరుషాణ్యపి యా ప్రోక్తా దృష్టా యా క్రోధచక్షుషా,
సుప్రసన్నముఖీ భర్తః సా నారీ ధర్మభాజనమ్. 26

అపరశ్చ-

శ్లో. నగరస్థో వనస్థో వా పాపౌ వా యది వా శుచిః,
యాసాం శ్రీణాం ప్రియో భర్తా తాసాం లోకా మహోదయాః. 27

అను. జారిణి ఇలా అంది. 'ఓరీ! అడవిమనిషీ! ఏమంటున్నావు వినుము-

భర్త పరుషంగా మాట్లాడినా, క్రోధంగా చూచినా, ప్రసన్నవదనమై ఉండే నారీమణియే ధర్మబాగిని అవుతుంది. 26

మరియూ— భర్త నగరవాసి అయినా వనవాసి అయినా, పాపి అయినా పుణ్యుడు అయినా, ప్రేమించే ఆడదియే సంపూర్ణసుఖాలైన స్వర్గాదిలోకాలను పొందుతుంది. 27

మూ. ఆన్యచ్ఛ-

శ్లో. భర్తా హి పరమం నార్యా భూషణం భూషణైర్వి నా,
ఏషా విరహితా తేన భూషణార్తా న శోభతే. 28

త్యం చ జారః పాపమతిః. మనోలోల్యాత్ పుష్పతామ్యూల నదృశః. కదాచిత్ సేవ్యసే, కదాచి న్న సేవ్యసే చ. స చ పునర్మే స్వామీ మాం విక్రేతుం, దేవేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో దాతుమీశ్వరః. కిం బహునా. తస్మిన్ జీవతి జీవామి, తన్మరణే చానుమరణం కరిష్యామితి ప్రతిజ్ఞా వర్తతే. యతః-

శ్లో. తిస్రః కోబ్యోఽర్థకోటి చ యాని లోమాని మానవే,
తావత్కాలం వసేత్ స్వర్గే భర్తారం యోనుగచ్ఛతి. 29

అను. మరియూ- ఏ భూషణాలు లేకపోయినా ఆడదానికి భర్తయే ఉత్తమమైన భూషణం. ఎన్ని భూషణాలు ఉండినా భర్త లేనిచో ఆడదానికి ఆందం లేదు. 28

నీవు జారుడవు, పాపబుద్ధివి. పూలనూ, తాంబూలాన్నీ ఒకసారి సేవించి, వేరోకసారి సేవింపనట్లుగా, నా చాంచల్యం తీరేందుకై నీతో ఒకసారి రమిస్తాను. వేతొకసారి రమింపను. ఆ నా భర్త అయితే నన్ను అమ్మడానికిగాని, లేక దేవతలైనా బ్రాహ్మణులైనా దానంచేయడానికి గాని అధికారం గలవాడు. పెక్కుమాటలెందుకు? నా ప్రతిజ్ఞ ఇది- 'అతను జీవిస్తే జీవిస్తాను. మరణిస్తే సహగమనం చేస్తాను.' ఏలననగా-

మానవుడి శరీరాన మూడున్నరకోట్ల రోమాలు ఉన్నాయి అని అంటారు.

భర్తతో సహగమనం చేసిన ఆడది, అన్ని ఏండ్లు స్వర్గంలో నుఖంగా నివసిస్తుంది. 29

మూ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. వ్యాలగ్రాహి యథా వ్యాలం బలాదుద్ధరతే బిలాత్,
తద్వద్భరార మాదాయ స్వర్గలోకే మహియతే. 30

శ్లో. చితౌ పరిష్కల్య విచేతనం పతిం
ప్రియా హి యా ముఞ్చతి దేహమాత్మనః,
కృత్వాఽపి పాపం శతలక్షమప్యసౌ
పతిం గృహీత్వా సురలోక మాప్నుయాత్. 31

యతః:-

శ్లో. యస్మై దద్యాత్ పితౌ త్వేనాం భ్రాతౌ వాఽనుమతే పితుః,
తం శుశ్రూషేత జీవన్తం సంస్థితఞ్చ న లఙ్ఘయేత్. 32

అను. ఇంకా- సహగమనం చేసిన స్త్రీ, పాములవాడు తొట్టనుండి పామును బలంగా పైకి లాగినట్లు. తన భర్తను నరకంనుండి ఉద్ధరించి అతడితో స్వర్గ సుఖాలు హాయిగా అనుభవిస్తుంది. 30

మరియు- మరణించిన మగడి శరీరాన్ని కౌగలించికొని చితికి ఆహతి అయిన స్త్రీ కోటిపాపాలు చేసినదైనా భర్తతో స్వర్గసుఖాలు అనుభవిస్తుంది 31

ఏలనన- ఏ స్త్రీనైనా తండ్రిగారి, తండ్రియొక్క అంగీకారంచే సోదరుడు గాని ఏ పురుషుడికి అర్పిస్తాడో, ఆ పురుషుణ్ణి జీవితపర్యంతం ఆమె సేవించాలి. అతను మరణిస్తే సహగమనం 'లి.' 32

[సంస్థితం = మృతమ్, న లఙ్ఘయేత్ = న అతిచరేత్ = అనుమియేతేతి భావః]

మూ. ఏతత్సర్వం శ్రుత్వా మన్దమతిః స రథకారః- 'దన్యోఽహం యస్యేద్యశీ ప్రియవాదినీ స్వామివత్సలా చ భార్యా.' ఇతి మనసి నిదాయ

తాం ఖట్యాం శ్రీపురుషసహితాం మూర్ధ్ని కృత్వా సానన్దం ననర్త. అతో
ఽహం బ్రవీమి- 'ప్రత్యక్షేఽపి కృతే దోషే' ఇత్యాది.

అతోఽహం తేన రాజ్ఞా యథావ్యవహారం సమ్ముఖ్య ప్రస్థాపితః.
శుకోఽపి మమ పశ్చా దాగచ్ఛన్నాస్తే. ఏతత్ సర్వం పరిజ్ఞాయ యథా
కర్తవ్య మనునస్థీయతామ్.

అను. ఇదంతా మందమతి అనే ఆ వద్రంగి విన్నాడు- 'నేను ధన్యుణ్ణి,
ఇంత ప్రియభాషిణి, మగనికే మనసించిది ఆయిన భార్య లభించింది' అని తలం
చాడు. భార్య, ఆమె మిందడు ఉండే ఆ మంచాన్ని అలాగే తలపైకి ఎత్తుకున్నాడు.
ఆనందంతో నృత్యం చేశాడు.' అందుచే నేను (చిలుకను) చెప్పుతున్నాను-
'తప్పును కన్నులతో చూచియూ - ఇత్యాది.'

అంతట నాకు (కొంగ అయిన నాకు) ఆ (మయూరరాజా) చిత్రవర్ణుడు
తగినవిధంగా ఆదరించి వీడ్కోలు ఇచ్చాడు. చిలుకయూ నావెనుకనే వస్తూ
ఉంది. ఇదంతా గ్రహించి ఏమి చేయాలో విచారించండి."

మూ. చక్రవాకో విహస్యాఽఽహ- 'దేవ! బకేన తావద్ దేశాన్త
రమపి గత్వా యథాశక్తి రాజకార్య మనుష్ఠితమ్. కిన్తు దేవ! స్వభావ
ఏష మూర్ఖాణామ్. యతః-

శ్లో. శతం దద్యాన్న వివదే దితి విజ్ఞస్య సంమతమ్,
వినా హేతుమపి ద్వస్త్వమేత స్మార్థస్య లక్షణమ్. ౩౩

అను. చక్రవాకపక్షి (జక్క-పపిట్ట) నవ్వి ఇలా అంది- "దేవ ! ఈ కొంగ
పరదేశం సైతం పోయి శక్తికొలది రాజకార్యం నిర్వహించింది. కానీ ప్రభూ !
మూర్ఖుల స్వభావం ఇలాగే ఉంటుంది. ఏలనన-

"వంద ఇవ్వవచ్చు. కాని తగవును మాత్రం తెచ్చుకోరాదు" అనేది నీతి
వేత్తల మతం. కారణం లేకయే తగవు తెచ్చుకోడం మూర్ఖుల లక్షణం. ౩౩

మూ. రాజాఽఽహ- "అల మనేనాఽతీతోపాలమ్భనేన. ప్రస్తుత
మనునస్థీయతామ్." చక్రవాకో బ్రూతే- 'దేవ! విజనే బ్రవీమి. యతః-

శ్లో. వర్ణాఽఽకారప్రతిధ్వనై ర్మేత్రవక్త్రవికారతః,
అభ్యూహ ని మనో ధీరాస్తస్మాద్రహసి మన్త్రయేత్. 34

అను. రాజా ఇలా చెప్పాడు. ఈ గతించినదాన్ని గూర్చి నిందించడంవల్ల ఉపయోగం ఏముంది? ప్రస్తుతం విచారించండి." జక్కవపట్ట ఇలా అంది. 'ప్రభూ! రహస్యంగా విన్నవిస్తాను. ఏలననగా—

రంగు, రూపం, శబ్దం, కన్నులమార్పు, ముఖంలోని భేదాలు. ఇత్యాది. కంచే మనస్సులోని బావాన్ని ప్రతిభాశాలురు గురిసారు. అందువలన (రాజకీయాలను) రహస్యంగా ఆలోచన చేయాలి. 34

మూ. తతో రాజా మన్త్రీ చ తత్ర స్థితౌ. అన్యేఽన్యత్ర గతాః.
చక్రవాకో బ్రూతే- "దేవ! అహమేవం జానామి - 'కస్యాఽప్యస్మన్ని యోగినః ప్రేరణయా బకేనేద మనుష్ఠితమ్. యతః -

శ్లో వైద్యానా మాతురః శ్రేయాన్ వ్యసనీ యో నియోగినామ్,
విదుషాం జీవనం మూర్ఖః సద్యర్థో జీవనం సతామ్. 35

అను. అంత రాజా, మంత్రి మాత్రం అచ్చట ఉన్నారు. తక్కినవారు వేతే చోటికి పోయారు. అప్పుడు జక్కవ పులుగు ఇలా అంది - "దేవా! మన వారిలోనే ఎవరో ఒక రాజోద్భోగియొక్క ప్రేరణచే కొంగ ఇలా చేసి ఉంటుంది. దని నాకు తోస్తూ ఉంది. ఏలనన -

వైద్యులకు ఛాగి, రాజోద్భోగులకు ఆపన్నుడైన ప్రభువు, విద్వాంసులకు మూర్ఖుడు, సజ్జనులకు సత్కులీనుడు జీవితాధారం అంటారు. 35

మూ. రాజాఽబ్రవీత్ - "భవతు, కారణమత్ర పశ్యాన్నిరూప జీయమ్. సప్రమృతి యత్కర్తవ్యం తన్నిరూప్యతామ్. చక్రవాకో బ్రూతే- 'దేవ ప్రణిధి స్రావతత్ర ప్రహీయతామ్. తతస్తదనుష్ఠానం బలాబలఞ్చ జానీమః. తథాహి -

శ్లో. భవేత్ స్వపరరాష్ట్రాణాం కార్యాకార్యావలోకనే,
చార శ్చక్షు ర్మహీభర్తు ర్యస్య నాస్త్యన్త ఏవ సః. 36

అను. రాజు ఇలా అన్నాడు - “అలాగే కానిమ్ము. ఈ విషయంలో కారణాన్ని తర్వాత విచారించుదాం. ప్రస్తుతం కర్తవ్యం అలోచించండి. చక్రవాకం ఇలా చెప్పింది - ‘ప్రభూ ! గూఢచారిని (ముందుగా) పంపుదాం. అతడి (శత్రువు యొక్క) అభిప్రాయం, బలం, బలహీనత మొదలైనవి గ్రహించుదాం. అది సముచితం.

తన దేశంలోను పరదేశంలోనూ సంభవించే మంచిచెడ్డలను చూచేందుకు ప్రభువునకు వేగులవాడే కన్ను. ఏ రాజునకు అలాంటి వేగులవాడు లేడో అతను గ్రుడ్డివాడే.

మూ. స చ ద్విత్వీయం విశ్వాసపాత్రం గృహీత్వా యాతు. తేనాఽసౌ స్వయం తత్రాఽవస్థాయ ద్విత్వీయం తత్రత్యమన్త్రీకార్యం. సునిభృతం నిశ్చిత్య నిగద్య ప్రస్థాపయతి. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. తీర్థాశ్రమసురస్థానే శాస్త్రవిజ్ఞానహేతునా,

తపస్వీవ్యజ్ఞానోపేతైః స్వచరైః సహ సంవసేత్.

37

అను. అతడూ తనకు తోడుగా మరియొక నమ్మకమైనవాడిని తీసికొని పోవాలి. అచ్చట తాను ఉండాలి. అచ్చట (శత్రుగృహంలోని) మంత్రాల నన్నిటినీ సేకరించి ఒక నిశ్చయానికి రావాలి. వాటిని రహస్యంగా ఈ రెండవ వాడికి బోధించి పంపాలి. విజ్ఞులచే ఇలా తెలుపబడింది -

ప్రధానగుప్తచరుడు తన సహచరులతో కలిసి ఏదేని పుణ్యక్షిర్రాన గానీ - సాధుసంన్యాసుల ఆశ్రమంలో గానీ - దేవాలయంలోగానీ, రావసవేషాలతో శాస్త్రోద్యయనం చేసే నెపంతో నివసించాలి.

మూ. గూఢచారశ్చ యో జలే స్థలే చ చరతి, తతోఽసావేష బకో నియుజ్యతామ్. ఏతాదృశ ఏవ కశ్చిద్భకో ద్విత్వీయత్వేన ప్రయాతు. తద్గృహలోకశ్చ రాజద్వారే తిష్ఠన్తు. కిన్త్యేతదపి సగుప్త మనుష్ఠాత వ్యమ్. యతః -

శ్లో. షట్కర్ణో భిద్యతే మన్త్రీ నైతా ప్రాప్తశ్చ వార్తయా,

ఇత్యాత్మనా ద్విత్వీయేన మన్త్రీకార్యో మహిభృతా.

38

అను. నీటిలోనూ, నేలమీదా సమానంగా సంచరింపగలవాడే గూఢచారు డవుటకు అర్హుడు. ఇలాంటిదాన్నే మజ్జాక కొంగను దీనికి తోడుగా పంపుదాం. ఈ రెండు కొంగల కుటుంబాన్ని రాజాదీనంలో ఉండేలా చేద్దాం. కానీ ఇదంతా మిక్కిలి రహస్యంగా జరుగాలి. ఏలనన -

అరుచెవుల్లో పడిన (ముగ్గురికి తెలిసిన) సందేశం లేక మంత్రం అందరికీ వెల్లడి అవుతుంది. అందుచే ప్రభువు తానూ ఆస్మీయుడైన మరొక్కడు ఉండేటట్లుగా (అనగా - చతుష్కర్ణంగా = నాలుగు చెవులు ఉండేటట్లుగా) సందేశం మంపడం అలాగే ఆలోచనా (మంత్రం) చేయాలి. 38

మూ. పశ్య -

శ్లో. మన్త్రజేదే హి యే దోషా భవన్తి పృథివీపతేః,
న శక్యాన్తే సమాధాతు మితి నీతివిదాం మతమ్. 39

రాజా విమృశ్యోవాచ - 'ప్రాప్త స్తావన్మయోత్తమః ప్రణిధిః'
మన్త్రీ బ్రూతే - "దేవ, తదా సజ్జామే విజయోఽపి ప్రాప్తః."

అను. చూడుము -

రహస్యం (మంత్రం) పొక్కితే రాజునకు సంభవించే దోషాలు తొలగించడానికి వీలుగానివి అని నీతివేత్తలు అంటారు. 39

రాజా విమర్శించి ఇలా అన్నాడు - "నాకు మంచి వేగు లభించాడు. " అందుకు మంత్రి ఇలా చెప్పాడు - "ప్రభూ ! అలా అయితే యుద్ధంలో విజయం నైతం లభిస్తుంది".

మూ. అత్రా నరే ప్రతిహారః ప్రవిశ్య ప్రణమ్యోవాచ - 'దేవ ! జమ్బూద్వీపా దాగతో ద్వారి శుకస్థిషతి.' రాజా చక్రవాక మాశోకతే. చక్రవాకేజ్జోక్తమ్ - 'కృతాఽఽవాసే తావద్ గత్వా తిష్ఠతు. పశ్యా దానీయ ద్రష్టవ్యః. 'యథాజ్ఞాపయతి దేవః' ఇత్యభిధాయ ప్రతిహారః శుకం గృహీత్వా తదావాసస్థానం గతః. రాజాఽఽహ - 'విగ్రహస్థావత్

సముపస్థితః" చక్రవాకో బ్రూతే - 'దేవ ! తథాపి ప్రాగేవ విగ్రహో న విధిః. యతః -

శ్లో. స కింభృత్యః స కింమస్త్రీ య ఆదావేవ భూపతిమ్,
యుద్ధోద్ధోగం స్వభూత్యాగం నిర్దిశ త్యవిచారితమ్. 40

అను. ³ ద్వారపాలకుడు లోనికి ప్రవేశించాడు. ప్రణమిల్లాడు. ఇలా విన్నవించాడు - 'ప్రభూ ! జంబూద్వీపంనుండి ఒక చిలుక వచ్చింది. ద్వారం వద్ద ఉంది.' అది విని రాజు మంత్రివైపు (సాభిప్రాయంగా) చూచాడు. అప్పుడు మంత్రి అయిన చక్రవాకవక్షి ఇలా అంది - 'ఆతిథిగృహానికి తీసికొని పొమ్ము. [కొంతసేపు విశ్రాంతి తీగ్ము] తర్వాత తీసికొనివచ్చి ప్రభువుల దర్శనం చేయింపుము.'

అంత ప్రతీహారుడు - 'ప్రభువులు ఆహ్వాపించినటులే' - అని చిలుకను తీసికొని ఆతిథిగృహానికి పోయింది.

అప్పుడు రాజు మంత్రితో ఇలా అన్నాడు - 'ఇప్పుడు యుద్ధం ఎదురుగా వచ్చి కూర్చుంది". అందుకు చక్రవాకం ఇలా అంది -

"ప్రభూ ! అలా ఉన్నా మొదటనే యుద్ధం చేయడం సముచితం గాదు. వీలనన - పూర్తిగా విచారింపక యుద్ధం చేయడానికిగానీ దేశాన్ని త్యజింపడానికి గాని ప్రభువునకు సలహా ఇచ్చే మంత్రి దుష్టమంత్రిగాను సేవకుడు దుష్టసేవ కుడుగాను తలంపబడును 40

మూ. అపరశ్చ -

శ్లో. విజేతుం ప్రయతేతాఽరీన్ న యుద్ధేన కదాచన,
అనిత్యో విజయో యస్మాద్భృత్యతే యుధ్యమానయోః. 41

అన్యచ్చ -

శ్లో. సామ్నా దానేన జేదేన సమస్తై రథవా పృథక్,
సాధితుం ప్రయతేతాఽరీన్ న యుద్ధేన కదాచన. 42

అను. మఱియూ - యుద్ధంద్వారా శత్రువును జయించేందుకు ఎప్పుడూ ప్రయత్నం చేయకూడదు. యుద్ధంలో ఇరుపక్షాలవారికీ విజయం అనిశ్చితంగానే ఉంటుంది. 41

ఇంకనూ - సామ, దాన, భేదాలు అనే ఉపాయాలు మూడింటినీ వేర్వేరుగా సమగ్రంగా ప్రయోగించి శత్రువులను లొంగదీయడానికి ప్రయత్నించాలి. యుద్ధంద్వారా మాత్రం వద్దు. 42

అపరజ్ఞా -

శ్లో. సర్వ ఏవ జనః శూరో హ్యనాసాదితవిగ్రహః,
అన్యష్టపరసామర్థ్యః సదర్పః కో భవేన్నహి. 43

కిజ్ఞా -

శ్లో. న తథోత్థాప్యతే గ్రావా ప్రాణిభిర్దారుణా యథా,
అల్పోపాయా నృహస్నిద్ధి రేతన్మన్త్రోపలం మహత్. 44

అను. ఇంతేగాదు. యుద్ధం నెత్తిమీదికి రానంతవరకు అందరూ పీరులే. శత్రువిక్రమాన్ని చవిచూచేవరకు ఎవరు గర్వంగా ఉండరు? (అందరూ గర్వాంధులే అని బావం) 45

మరియూ - (బరువైన) చట్టుబండ కఱ్ఱలద్వారా తేలికగా పైకి ఎత్తబడుతుంది గదా. అలాగే అల్పమైన (శ్రమలేని) ఉపాయంచే గొప్పకార్యం సిద్ధిస్తుంది. ఇదే మంత్ర (రాజనీతి) ఫలం. 46

మూ. కిస్తు విగ్రహ ముపస్థితం విలోక్య వ్యవప్రహయతామ్.
యతః -

శ్లో. యథా కాలకృతోద్యోగాత్ కృషిః ఫలవతి భవేత్,
తద్వన్నీతిరియం దేవ చిరాత్ ఫలతి న క్షణాత్. 47

అపరజ్ఞ -

శ్లో. దూరే భీరుత్వ మాసన్నే శూరతా మహతో గుణః,

విపత్తా చ మహాన్ లోకే ధీరత్వ మధిగచ్ఛతి.

46

అను. కాని యుద్ధం ఎదురుగా ఉన్నట్లు తలంచి ప్రవర్తిల్లాలి. ఏలననగా ఓ రాజా ! ఆదనున వేసిన పైరు ఋతుకాలంలో ఫలితం (పంటను) ఇచ్చినట్లు - సకాలంలో ఉంచిన రాజనీతి ఉత్తరోత్తరఫలవంతం అవుతుంది. వెంటనే మాత్రం గాదు.

45

మరియూ - ఆపదలను దూరంగా చూచి భయపడడం - అవి దాపునకు వచ్చినచో పరాక్రమంచే విజృంభించడం మహాత్ముల సుగుణం. కనుక ఈ లోకంలో మహాత్ములు ఆపదలో దైర్యాన్ని ఆశ్రయిస్తారు.

46

మూ. అన్యచ్ఛ -

శ్లో. ప్రత్యూహః సర్వసిద్ధీనా ముత్తాపః ప్రథమం కిల,

అతిశీతల మవ్యమృః కిం భిన్నతి న భూభృతః.

47

విశేషతశ్చ దేవ ! మహాబలోఽసౌ చిత్రవర్ణో రాజా. యతః -

శ్లో. బలినా సహ యోధవ్యమితి నాస్తి నిదర్శనమ్,

తద్యుద్ధం హస్తినా సార్థం సరాణాం మృత్యు మావహేత్.

48

అను. ఇంకనూ - ఉడుకుబోతుతనం (తొందరపాటు - క్రోధం) అన్ని కార్యసిద్ధులకు మొదటి విఘ్నంగా ప్రసిద్ధం. మిక్కిలి చల్లని నీరునైతం పర్వతాన్ని బేదిస్తున్నది గదా. అనగా క్రోధానికి బదులు శాంతాన్ని వహిస్తే సాఫల్యం సిద్ధిస్తుంది అని భావం.

47

విశేషించి (ముఖ్యంగా) ఆ రాజైన చిత్రవర్ణుడు గొప్ప బలవంతుడు.

బలవంతుడితోడనే యుద్ధం చేయాలి - అనే నీతి ఏదీ లేదు. మానవులు ఏనుగుతో యుద్ధంచేయడం మృత్యువును ఆహ్వానించడమే.

48

మూ. అన్యచ్ఛ -

శ్లో. స మూర్ఖః కాల మప్రాప్య యోజపకర్తరి వర్తతే,
కలి ర్బలవతా సార్థం కీటపక్షోద్గమో యథా.

49

కీడ్చ -

శ్లో. కౌర్మం సజ్జోచ మాస్థాయ ప్రహరమపి మర్షయేత్,
ప్రాప్తకాలే తు సీతిజ్ఞ ఉ త్తిష్ఠేత్ క్రూరసర్పవత్.

50

అను. మరియు - తగిన సమయం ప్రాప్తించకముందే అవకారిపై దాడి చేసేవాడు మూర్ఖుడు అనబడుతాడు. బలవంతుడితో విరోధం పురుగులగు రెక్కలు రావడంతో సమానం. అనగా రెక్కలు వచ్చిన పురుగులు అగ్నిని మ్రింగబోయి మరణిస్తాయి. అలాగే బలవద్విరోధం సమూలచాళకరం అని భావం. 49
(కలిః = కలహః)

ఇంకా - రాజసితిజ్ఞుడు ఆపదలు వస్తే తాబేలువలె సంక్షోభం పొంది, (తగ్గి) బాధను సహిస్తాడు. అవసరం లభిస్తే అనగా పరాక్రమప్రదర్శనకు యోగ్యమైనకాలం ప్రాప్తినే క్రూరసర్పం వలె విజృంభిస్తాడు. 50

శ్లో. మహత్యల్పైఽప్యపాయజ్ఞః సమమేవ భవేత్ క్షమః,
సమున్మూలయితుం వృక్షం స్తృణానీవ నదీరయః.

51

అతో దూతోఽయం శుకోఽత్రాఽఽశ్వాన్య తావద్ద్రియతాం
యావద్ధ్వరం సజ్జీక్రియతే. యతః -

శ్లో. ఏకః శతం యోధయతి ప్రాకారస్థో దనుర్ధరః,
శతం శతసహస్రాణి తస్మాద్ధ్వరం విశిష్యతే.

52

అను. ఎలా నల్ల హం గడ్డివరకలనూ, మహావృక్షాలనూ పెల్లగించడంలో సమర్థమై ఉంటుందో అలాగే ఉపాయజ్ఞుడు గొప్ప శత్రువునైనా చిన్న శత్రు సమంగానే జయింప సమర్థుడై ఉంటాడు. 51

అందువల్ల కోట తయారు అయి ఈ రాయబారి అయిన చిలుకను. (మంచిమాటలచే) ఊరడిస్తూ ఇచ్చటనే నిల్చుదాం.

ఏలనన - కోటలో ఉండే వీరుడైన ఒక విలుకాడు వందమందిని ఎదురింప గలడు. ఇక వందవీరులు ఆయితే లక్షమందిని ఎదురింపగలరు. అందువల్ల యుద్ధానికి కోట ఉండడం ప్రశస్తం. 52

మూ. కిళ్ళు -

శ్లో. అదుర్గో విషయః కస్య నాఽరేః పరిభవాన్నదమ్,
అదుర్గోఽనాశ్రయో రాజా పోతచ్యుతమనుష్యవత్. 53

శ్లో. దుర్గం కుర్యా నృహాఖాత ముచ్చప్రాకారసంయుతమ్,
నయన్త్రం సజలం శైలసరిస్మరువనాశ్రయమ్. 54

శ్లో. విస్తీర్ణతాఽతివైషమ్యం ధనధాన్యేద్మసక్లిహః,
ప్రవేశశ్చాఽపసారశ్చ సప్తైతా దుర్గసమ్పదః. 55

అను. మరియు - కోటలేని రాజ్యం ఎంత బలవంతుడైన ప్రభువునకు చెందినదైనా కోట ఉండే ఎంత చిన్న ప్రభువునకైనా లోబడిపోతుంది. కోటలేని వాడూ, ఆశ్రయం లేనివాడూ ఆయిన ప్రభువు వడవనుండి జారిన మనుష్యుడువలె మునిగిపోతాడు. 53

కోటను పర్వతప్రాంతానగానీ, నదీప్రాంతానగానీ, ఎడారిలోగానీ, దుర్గ మారణ్యంలోగానీ నిర్మించాలి. అది పెద్ద అగడ్తచే చుట్టబడినదై, ఎత్తైన ప్రాకారం గలదై, యుద్ధోపయోగియంత్రయుతమై, జలయుక్తతటాకాదినహితమై ఉండాలి.

మరియు- విశాలత, దుర్గమత (విషమత), జలసౌకర్యం, ఆహారసమృద్ధి, ఇంధనసంగ్రహం, రహస్యమైన ప్రవేశమార్గం, నిర్గమనమార్గం అనే ఈ ఏడు కోటయొక్క సంపదలు అనబడుతాయి. 55

మూ. రాజాఽఽహ - “దుర్గాఽనుసన్ధానే కో నియుజ్యతామ్”
ఇతి. చక్రవాకో బ్రూతే -

శ్లో. “యో యత్ర కుశలః కార్యే తం తత్ర వినియోజయేత్,
కర్మస్వధృష్టకర్మా యః శాస్త్రజ్ఞోఽపి విముహ్యతి. 56

తదాహూయతాం సారసః. తథాఽనుష్ఠితే సతి సమాగతం సారస
మవలోక్య రాజోవాచ - “భోః సారస! త్వం సత్వరం దుర్గమనునన్దేహి.

అను. అంతట రాజు ఇలా అన్నాడు - “దుర్గం నిర్మించేందుకు ఎవర్ని
నియమించడం సముచితం?” చక్రవాకం ఇలా చెప్పింది-

“ఎవడు ఏ పనిలో నేర్పరియో వాణ్ణి ఆ పనిలో నియమించాలి. శాస్త్రం
తెలిసినవాడై అనుభవం లేనివాడు కార్యంలో భ్రాంతుడౌతాడు. 56

కనుక బెగ్గురుపిట్టను పిలవండి.” అలాగే బెగ్గురుపిట్టను పిలిపించారు.
వచ్చిన బెగ్గురుపిట్టను చూచి రాజు ఇలా అన్నాడు - “ఓ బెగ్గురుపిట్టా! నీవు
త్వరలో కోటను నిర్మింపుము”.

మూ. సారసః ప్రణమ్యోవాచ - ‘దేవ! దుర్గం తావ దిదమేవ
చిరాత్ సునిరూపితమాస్తే మహత్సరః. కిన్త్యైతన్మద్యద్వీపే ద్రవ్య
సక్లిహః క్రియతామ్. యతః -

శ్లో. రాన్యానాం సక్లిహో రాజన్సుత్రమః సర్వసక్లిహాత్,
నిక్షిప్తం హి ముఖే రత్నం న కుర్యాత్ ప్రాణదారణమ్. 57

అను. బెగ్గురుపిట్ట ప్రణమిల్లి ఇలా అంది - “ప్రభూ! చిరకాలంగా మనం
చూస్తూ వచ్చిన ఈ మహాసరోవరమే కోట. ఇక తక్కిన ద్రవ్య సేకరణను దీని
మధ్యన ఉండే ద్వీపంపై చేయడం సముచితంగా ఉంటుంది. ఏలనన-

ఓ రాజా! ఇతరములైన వస్తువు లన్నింటికంటె ఆహారవస్తువులను
సేకరించడం ఉత్తమం. ఎందుకంటే నోటిలో వడిన (ఉంచబడిన) రత్నం
(ఎంత విలువైనదైనా) ప్రాణాన్ని నిల్పలేదు గదా? 57

కింఞ్చ-

శ్లో. ఖ్యాతః సర్వరసానాం హి లవణో రస ఉత్తమః,
గృహీతం తు వినా తేన వ్యజ్ఞానం గోమయాయతే. 58

అను. మరియు. రసములు (రుచులు) అన్నింటిలో ఉప్పు శ్రేష్ఠంగా ప్రసిద్ధం

అయింది. దాన్ని అవశ్యం నేకరించాలి. అది లేనిచో ఎంత మంచి వ్యంజనం (కూర-శాకం) అయినా పేడవలె ఉంటుంది.' 58

మూ. రాజాఽఽహ- 'సత్వరం గత్వా సర్వ మనుష్టియతామ్.'

అత్రా నరే ప్రతిహారః పునః ప్రవిశ్య బ్రూతే- "దేవ! సింహాల ద్వీపా దాగతో మేఘవర్షో నామ వాయసః సపరివారో ద్వారి వర్తతే. స చ దేవపాదాన్ ద్రష్టు మిచ్ఛతి" ఇతి. రాజాఽఽహ- "కాకః ప్రాజ్ఞో బహుద్భిశ్చ చ. తద్భవతి చ సజ్ఞాహ్యః."

అను. రాజు ఇలా చెప్పాడు. 'అలా అయితే వెంటనే పోయి అవసరమైన పనులు అన్నీ చేయండి.'

ఇంతలో ద్వారపాలకుడు లోనికి వచ్చి ఇలా విన్నవించాడు- "ప్రభూ ! సింహాలద్వీపంనుండి మేఘవర్షుడు అనే కాకి సపరివారంగా వచ్చింది. ద్వారంవద్ద ఉంది. ప్రభువులను దర్శింపగోరుతుంది." అది విని రాజు ఇలా అన్నాడు- "కాకి ప్రతిభాశాలి. అన్నిటిని దర్శించేది. అందువల్ల అతన్ని చేరదీయడం సముచితం."

మూ. చక్రవాకో బ్రూతే- 'దేవ! అస్త్రైవమ్. కిన్తు కాకః స్థల చరః. తేనాఽన్మద్విపక్షపక్షే నియుక్తః కథం సజ్ఞాహ్యతే ? తదా చోక్తమ్-

శ్లో. ఆత్మపక్షం పరిత్యజ్య పరపక్షేషు యో రతః,

స పరైర్హన్యతే మూఢో నీలవర్ణశృగాలవత్.'

59

రాజాఽఽహ- "కథమేతత్ ?" మన్త్రి కథయతి-

అను. చక్రవాకం ఇలా అంది- 'అలాగే కానిండు. కాని, కాకి భూమిపై సంచరించేది. అందువల్ల అది మన శత్రుపక్షంలోనిది. అలాంటప్పుడు మన ఇంట్లో ఎలా ఉండుకోగలం ? విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు-

తనవారిని వదలి శత్రుపక్షంవారిపై ఆసక్తి చూపేవాడు మూర్ఖుడు అనబడుతాడు. అలాంటివాడు నీలవర్ణమైన నక్కవలె చస్తాడు. 59

రాజు అడిగాడు- "అది ఎట్లు?" మంత్రి ఇలా చెప్పసాగాడు-

7. సీలవర్ణశృగాలకథా

(సీలరంగునక్క కథ)

మూ. [అన్యరణ్యే] కశ్చిత్ శృగాలః. [సః] స్వేచ్ఛయా నగరో
పాస్తే బ్రామ్య స్నీలీభాణ్డే నిపతితః. పశ్చాత్తత ఉత్థాతు మనమర్థః
ప్రాతరాత్మానం మృతవత్ సన్దర్శ్య స్థితః. అథ సీలీభాణ్డస్వామినా
'మృత' ఇతి జ్ఞాత్వా తస్మాత్ సముత్థాప్య దూరే సీత్వాఽసౌ పరిత్యక్తః,
తస్మాత్ పలాయితః.

అను. ఒక ఆడవిలో ఒకానొక నక్క ఉంది. ఒకనాడు స్వేచ్ఛగా నగర
సమీపంలో తిరుగుతూ, ఒక సీలమందు తొట్టిలో (పెనంలో) పడింది. తర్వాత
ఎంత ప్రయత్నించినా అందుండి లేచి వెలుపలికి రాలేకపోయింది. అందుచే వేకువన
యజమానుడు వచ్చేసమయానికి [ఊపిరి బిగబట్టి వెల్లకిల] చచ్చినదానివలె పండు
కొంది. తలంచినట్లు యజమానుడు ఉదయం వచ్చాడు. నక్కను చూచాడు- "ఇది
చచ్చిపోయింది" అని తలంచాడు. ఎత్తుకున్నాడు. దూరంగా తీసికొనిపోయి పార
వేశాడు. వెంటనే ఆ నక్క లేచి పాణిపోయింది.

మూ. తతోఽసౌ వనే గత్వా ఆత్మానం సీలవర్ణ మవలోక్యాఽ
చిన్తయత్- "అహమిదాసీ ముత్తమవర్ణః, తదహం స్వకీయోత్కర్షం కిం
న సాధయామి"- ఇత్యాలోచ్య శృగాలా నాహూయ తేనోక్తమ్- 'అహం
భగవత్యా వనదేవతయా స్వహస్తేనాఽరణ్యరాజ్యే సర్వాషధిరసేనాఽభి
షిక్తః. [పశ్యన్తు మమ వర్ణమ్] తదద్యాఽఽరభ్యాఽన్మదాజ్ఞయాఽ
స్మిన్నరణ్యే వ్యవహారః కార్యః.

అను. తర్వాత ఆ నక్క ఆడవికి పోయింది. తాను నల్లగా ఉండడం
(మారడం) తెలిసికొంది. ఇలా తలంచింది- "నారంగు ఇప్పుడు ఉత్తమమైంది.

అందుచే నేను నాకు గొప్పతనాన్ని ఎందుకు సాధించుకోలేను" ఇలా తలంచి తక్కిన నక్కలను పిలిచింది. వాటితో ఇలా చెప్పింది- "నేను పూజ్యురాలైన వన దేవతచే సర్వాషధీరసాలతో ఈ అరణ్యరాజ్యానికి ప్రభువుగా అభిషేకింపబడ్డాను. [నా రంగును చూడండి] అందువల్ల నేటినుండి నా ఆజ్ఞను అనుసరించియే ఈ అరణ్యంలో అన్నివనులు జరుగాలి."

మూ. శృగాలాశ్చ తం విశిష్టవర్ణ మవలోక్య సాష్టాంగపాతం ప్రణమ్యోచుః- 'యథాఽఽజ్ఞాపయతి దేవః' ఇతి. అనేనైవ క్రమేణ సర్వే వ్యరణ్యవాసి ష్వాధిపత్యం తస్య బభూవ. తతస్తేన వ్యాఘ్రసింహాఽఽదీ నుత్తమపరిజనాన్ ప్రాప్య, సదసి శృగాలా నవలోక్య లఙ్ఘమానేనాఽ వజ్రయా న్వజాతయః సర్వే దూరీకృతాః.

అను. నక్కలు నైతం దానినూతన (నీల)వర్ణం చూచాయి. సాష్టాంగంగా ప్రణమిల్లాయి- "ప్రభువు ఆజ్ఞాపించినట్లే" అని పల్కాయి.

ఇలా క్రమంగా దానికి ఆ అడవిలో ఉండే మృగాలు అన్నిటిపై ఆధిపత్యం లభించింది. అంతట పులులూ, సింహాలూ మొదలైన ఉత్తమజాతి సేవకులయోగం గల్గింది. అందువల్ల తన సభలో సజాతీయాలైన నక్కలను చూచి సిగ్గుపడింది. అలా ఆవమానించడంతో సాటిజాతికి చెందిన నక్కలు అన్నీ దూరమై పోయాయి.

మూ. తతో విషణ్ణాన్ శృగాలా నవలోక్య కేనవిధ్ వృద్ధశృగాలే నైతత్ ప్రతిజ్ఞాతమ్- "మా విషీదత, యదనేనాఽనీతిజ్ఞేన వయం మర్మజ్ఞాః [స్వసమీపాత్] పరిభూతాః. తద్యథాఽయం నశ్యతి తథా విదేయమ్. యతోఽమీ వ్యాఘ్రాదయో వర్ణమాత్రవిప్రలభ్యాః శృగాలమజ్ఞాత్వా రాజానమిమం మన్యంతే. తద్యథాఽయం పరిచీయతే తథా కురుత. తత్ర చైవ మన్యుషేయం, యథా వదామి- సర్వే నన్యాసమయే తత్సన్నిధానే మహారావ మేకదైవ కరిష్యథ. తతస్తం శబ్ద మాకర్ష్య జాతిన్వభావాత్ లేనాఽపి శబ్దః కర్తవ్యః యతః-

శ్లో. యః స్వభావో హి యస్యాఽస్తి స నిత్యం దురతిక్రమః,
శ్వా యది క్రియతే రాజా తత్కిం నాఽన్నాత్మపానహమ్. 60

తతః శబ్దా దభిజ్ఞాయ స వ్యాప్తేణ హస్తవ్యః" ఇతి. తతః
స్తథాఽనుష్ఠితే సతి తద్వృత్తమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. చిద్రం మర్మ చ పీఠ్యజ్ఞ సర్వం వేత్తి నిజో రిపుః,
వహ త్యన్తర్గతశ్చైవ శుష్కం వృక్ష మివానలః.

61

అతోఽహం బ్రవీమి- 'ఆత్మపక్షం పరిత్యజ్య' ఇత్యాది.

అను. అప్పు డొక ముసలిసక్క దుఃఖితులైన తనవారిని చూచి ఇలా
ప్రతిజ్ఞ చేసింది- "దుఃఖపడకుడు. నీతి లేని ఈ నక్క తన మర్మం తెలిసిన మన
లను (తన సమీపంనుండి) అవమానించి వెళ్ళగొట్టింది. ఇది సశించే పద్ధతిని
(ఉపాయం) నేను చేస్తాను. ఈ పులులు మొదలైనవన్నీ దీని రంగుచే మోసపోయి
దీన్ని రాజుగా తలుస్తూన్నాయి. ఇది నక్కగా గుర్తింపబడేటట్లు చేయాలి.
అందుకై అందరు నేను చెప్పినట్లు చేయండి. ఏమన-

సాయంకాలం దాని ఎదుట అందరు ఒకేసారి బిగ్గరగా కూయండి. అప్పుడూ
అది ఆ గొప్ప కూతను విని జాతిస్వభావంచే తానునైతం కూస్తుంది. ఏలననగా-

ఎవడికి ఏ స్వభావం ఉందో దాన్ని వాడు ఎన్నడూ వదలలేడు. కుక్కను
రాజు చేసినా చెప్పలు తినడం మానదు గదా :

60

అంతట ఆ కూతచే అది నక్కగా గుర్తింపబడుతుంది. పులిచే చంపబడు
తుంది. పిమ్మట ఆ నక్కలు అలాగే చేశాయి. అంత ఆ నక్క పులిచే అలాగే చంప
బడింది. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

తన దుర్బలతను, రహస్యాన్నీ, బలాన్ని ఇలా తక్కిన సర్వవిషయాలను
ఎరింగిన తనవాడే శత్రువు అవుతాడు. వాడు ఎండిన చెట్టును దానిలోవల ఉండే
అగ్నివలె దహించివేస్తాడు.

61

అందువల్ల నేను (మంత్రి అయిన చక్రవాకాన్ని) చెప్పతూన్నాను- 'తన
వారిని వదలి' ఇత్యాది.

మూ. రాజాఽఽహ-“యద్యేవం తథాపి దృశ్యతాం తావదయం దూరాదాగతః. తత్సర్వప్రహే విచారః కార్యః” ఇతి. నక్రో బ్రూతే-ప్రణిధిస్తావత్ ప్రహితో దుర్గజ్ఞా సజ్జీకృతమ్. అతః శుకోఽప్యాసీయ ప్రస్థాప్య తామ్. కిన్తు యోదబలసమన్వితో భూత్వా దూరాదేవ తమవలోకయ. యతః-

శ్లో. నన్దం జమాన చాణక్య స్తీక్షదూతప్రయోగతః,

తద్ దూరా న్తరితం దూతం పశ్యేద్వీరసమన్వితః.

62

అను. రాజు ఇలా అన్నాడు. “అలాగే అగుగాక. ఇతను దూరంనుండి వచ్చాడు. కనుక మనలో చేర్చుకొనే విషయం అవశ్యం విచారించాలి.” అందుకు చక్రవాకం ఇలా బదులు వల్కింది. “మనం మన గూఢచరుని (కొంగను) పంపాం. కోటనైతం సిద్ధం చేయబడింది. అందువల్ల (శత్రుదూత అయిన) బిలుకను గూడ సభకు పిలిపించి అతడిమాటలు విని వీడ్కోలు ఇద్దాం. కాని, ఆ రాయ బారిని దూరంనుండియే చూడుము. నీదగ్గర యుద్ధపీఠులను అప్పుడు సిద్ధంగా ఉంచుకొనుము. ఏలననగా-

చాణక్యుడు దూతవేషంతో వంచనగా ఒక యుద్ధపీఠుని పంపి నంద భూపాలుడిని చంపాడు. అందువల్ల ప్రభువైనవాడు ఆత్మరక్షణకై వీరనైనాకు లను ఉంచుకొని దూరంనుండియే దూతను చూడాలి. 62

మూ. తతః సభాం కృత్వాఽఽహూతః శుకః కాకశ్చ. శుకః కిణ్చిదున్నతశిరా దత్తాఽఽననే ఉపవిశ్య బ్రూతే- “భో హిరణ్యగర్భ! త్వాం మహారాజాధిరాజః శ్రీమచ్చిత్రవర్ధః సమాజ్ఞాపయతి - యది జీవితేన శ్రియా వా ప్రయోజనమస్తి, తదా సత్వరమాగత్వాఽస్మచ్ఛరణౌ ప్రణమ. నోచే దవస్థాతుం స్థానా న్తరం పరిచిన్తయ” ఇతి. రాజా సకోప మాహ- “ఆ, సభాయా మస్మాకం న కోఽపి విద్యతే, య ఏనం గల హస్తయతి.”

అను. పిమ్మట రాజు సభను ఏర్పాటుచేశాడు. బిలుక, కాకి సభకు ఆహ్వా

నింపబడ్డాయి. చిలుక తన తలను కొంచెం పైకెత్తి(తీవిగా) తనకు ఏర్పాటుచేసిన పీఠంపై కూర్చుంది. ఇలా అంది-“ఓ హిరణ్యగర్భా! నిన్ను మహారాజాధిరాజులు శ్రీమాన్ చిత్రవర్ణులవారు ఇలా ఆజ్ఞాపిస్తున్నారు. ఏమన- “నీకు జీవితంపై గానీ రాజ్యసంపదపై గానీ ఉపయోగం (ఆశ) ఉంటే వెంటనే వచ్చి మా పాదాలకు ప్రణమిల్లము. అలా గానిచో బ్రతుకడానికై వేతే చోటును వెదుకుము.”

అది విని హిరణ్యగర్భుడు కోపావిష్టుడై ఇలా అన్నాడు-“ఓరీ! ఈ మూర్ఖుణ్ణి గలహస్తుని చేసేందుకు [మెడ పట్టి గెంటేందుకు] ఎవరూ లేరా?”

మూ. తత ఉత్థాయ మేఘవర్షో బ్రూతే-“దేవ! ఆజ్ఞాపయ. హన్మి చైనం దుష్టశుకమ్.” తదా సర్వజ్ఞో [మన్తీ] చక్రవాకః] రాజానం కాకంబ సాన్త్యయన్ బ్రూతే- “భద్ర! మా మైవమ్.” శృణు తావత్.

శ్లో. న సా సఖా యత్ర న సన్తి వృద్ధాః
వృద్ధా న తే యే న వదన్తి ధర్మమ్,
ధర్మః న నో యత్ర న సత్యమన్తి
సత్యం న త ద్యచ్ఛల మఖ్యువైతి.

63

అను. అంతట మేఘవర్షుడు [సింహాద్వీపంనుండి వచ్చిన కాకి] లేచి ఇలా పల్కింది- “ప్రభూ! ఆజ్ఞ ఇవ్వండి. ఈ దుష్టశుకాన్ని సంహరిస్తాను” అప్పుడు సర్వజ్ఞుడు (చక్రవాకమంత్రి పేరు)రాజును, కాకిని శాంతింపజేస్తూ ఇలా అన్నాడు- “శుభమూర్తీ! వద్దు. అలా వద్దు. నా మాట వినండి—

వృద్ధులు లేనిది సఖ గాదు. ధర్మం పల్కినివారు వృద్ధులు గారు. సత్య విహీనమైనది ధర్మం కాజాలదు. మోసంతో (కపటంతో) కూడినది సత్యం కాదు.

మూ. యతో రాజధర్మ శ్చైషః-

శ్లో. దూతో మ్లేచ్ఛోఽప్యవధ్యః స్యాద్రాజా దూతముఖో యతః,
ఉద్యతేష్యపి శస్త్రేషు దూతో వదతి నాఽన్యథా.

64

అన్యచ్చ-

శ్లో. స్వాపకర్షం పరోత్కర్షం దూతోక్తై ర్మన్యతే తు కః,
సదై వాఽవద్యభావేన దూతః సర్వం హి జల్పతి.

65

అను. ఏలనన- ఇది రాజధర్మం.

రాజు దూతయే వాక్కుగా కలివాడు అవడంవల్ల దూత అయినవాడు మేల్చుడు అయినా (నీచజాతీయుడైనా) అవద్యుడే (చంపదగనివాడే). ఇందువల్ల ఆయుధాలు ఎత్తబడిఉండినా దూత అసత్యం వల్కుడు. మరియు- 64

దూతమాటలను అనుసరించి తనను తక్కువగానూ, శత్రువును ఎక్కువగానూ ఎవడూ తలంపడు. అతను(దూత) సర్వదా అవద్యుడైన కారణంచే నిర్భయంగా మంచి చెడూ అంతా మాట్లాడుతాడు. 65

మూ. తతో రాజా కాకశ్చ స్వాం ప్రకృతి మాపన్నౌ. శుకోఽప్యుత్థాయ చలితః. పశ్చాచ్ఛక్రవాకేణాఽఽనీయ కనకాలంకారాఽఽదికం దత్త్వా ప్రబోధ్య సప్రమేషితః స్వదేశం యయా. శుకోఽపి విన్యాఽచలం గత్వా స్వస్య రాజానం చిత్రవర్ణం ప్రణతవాన్.

తం విలోక్య రాజోవాచ- “శుక! కా వార్తా? కీదృశోఽసౌ దేశః?” శుకో బ్రూతే- “సంక్షేపాదియం వార్తా. సప్రమృతి యుద్ధోద్ద్యోగః క్రియ తామ్. దేశశ్చాసౌ కర్పూరదీపః స్వర్గైకదేశో, రాజా చ ద్వితీయః స్వర్గపతిః. కథం వర్ణయితుం శక్యతే” ఇతి.

అను. అంతట రాజు కాకి పూర్వస్థితిని పొందారు (శాంతించారు). చిలుక లేచి కదిలింది. వెనువెంటనే మంత్రి అయిన చక్రవాకం ఆ చిలుకకు నచ్చచెప్పి నిలిపింది. బంగారు అభరణాలు మొదలైనవి ఇచ్చింది. తగిన సందేశం బోధించింది. సాదరంగా పంపింది. పిమ్మట చిలుకయూ తన దేశం వెళ్ళింది. తర్వాత వింధ్యపర్వతానికి పోయింది. తన ప్రభువైన చిత్రవర్ణుణ్ణి దర్శించింది. ప్రణామం చేసింది.

చిలుకను చూచి రాజు(చిత్రవర్ణుడు) అడిగాడు. “ఓ చిలుకా ! వార్త ఏమి? ఆ దేశం ఎలా ఉంది?”

చిలుక ఇలా చెప్పింది- “దేవ ! సంగ్రహంగా విషయం ఇది. యుద్ధ ప్రయత్నం చేయండి. ఆ కర్పూరద్వీపదేశం స్వర్గంలో ఒక భాగమే. ప్రభువు రెండో ఇంద్రుడు (స్వర్గపతి). దాన్ని ఏమని వర్ణింపగలను” (వర్ణనాతీతం అని భావం).

మూ. తతః సర్వాన్ శిష్టా నాహూయ రాజా మస్త్రయితు ముప విష్టః. ఆహ చ తాన్- “సప్రమృతి కర్తవ్యే విగ్రహే యథాకర్తవ్య ముప దేశం బ్రూత. విగ్రహః పునరవశ్యం కర్తవ్యః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అసన్తుష్టా ద్విజా నష్టాః సన్తుష్టాశ్చ మహీభుజః,

సలజ్ఞా గణికా నష్టా నిర్లజ్ఞాశ్చ కులాజ్ఞనాః.

66.

అను. పిమ్మట రాజు (చిత్రవర్ణుడు = నెమలి) సభాసదులను అందరిని ఆహ్వానించాడు. వారితో ఇలా అన్నాడు- “ఇప్పుడు చేయవలసిన యుద్ధంలో ఎలా ప్రవర్తించాలో బోధింపండి. యుద్ధం అయితే అవశ్యం చేయదగియే ఉంది. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

సంతుష్టిలేని బ్రాహ్మణులూ, సంతుష్టులైన క్షత్రియులూ, సిగ్గుగల వేశ్యలూ, సిగ్గులేని కులస్త్రీలూ నశిస్తారు.”

మూ. అథ దూరదర్శి నామ గృధ్రో మస్త్రీ బ్రూతే- ‘దేవ! వ్యస. నితయా విగ్రహో న విధిః. యతః-

శ్లో. మిత్రామాత్ర్యసుహృద్వర్గా యదా స్యుర్ద్వితరక్తయః,

శత్రూణాం విపరీతాశ్చ కర్తవ్యో విగ్రహ స్తదా.

67.

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. భూమి ర్మిత్రం హిరణ్యశ్చ విగ్రహస్య ఫలం త్రయమ్,

యదైత త్త్రితయం ఖావి కర్తవ్యో విగ్రహ స్తదా.

68.

అను. అంతట దూరదర్శి అనే పేరుగల గ్రద్ద ఇలా చెప్పింది. “దేవా ! మనం వ్యసనంలో-అనగా మిత్రులు, మంత్రిులు, ప్రజలు, సైన్యం ఇత్యాదికం అనుకూలంగా లేని సమయంలో, యుద్ధంచేయడం మంచిదిగాదు. వీలనన-

మిత్రులు, మంత్రిులు, సుహృత్తులు (= ఆత్మీయులు) తనయందూ దేశం నందు అచంచలమైన భక్తితో ఉన్నప్పుడు. శత్రువులకు మాత్రం ప్రైవర్గం వ్యతిరేకంగా ఉన్నప్పుడు యుద్ధం చేయాలి. 67

మరియూ- భూమి, మిత్రం, కనకం- అనే ఈ మూడే యుద్ధానికి ప్రయోజనం అంటారు. ఈ మూడూ లభిస్తాయి అనే నిశ్చయం ఉన్నచోట యుద్ధం చేయాల్సిందే.”

మూ. రాజా 22హ- “అస్మద్బలం తావదవలోకయతు మస్త్రీ.. తథైతేషా ముపయోగో జ్ఞాయతామ్. ఏవ మాహూయతాం మౌహూర్తికః. స యాత్రార్థం శుభలగ్నం నిర్ణీయ దదాతు”.

మస్త్రీ బ్రూతే- “దేవ ! తథాపి సహసా యాత్రాకరణ మనుచితమ్. యతః-

శ్లో. విశన్తి సహసా మూఢా యేఽవిచార్య ద్విషదృపమ్,
ఖడ్గధారాపరిష్కలం లభ నే తే సునిశ్చితమ్. 69

అను. రాజు ఇలా చెప్పాడు-“మంత్రిగారు మొదట మన సైన్యయోగ్యతను నిరీక్షించండి. తర్వాత ఆ సైనికులను ఉపయోగించే విధానాన్ని గమనించండి. అందుకు తగిన శుభముహూర్తం నిర్ణయించేందుకు జ్యోతిష్కుని (పురోహితుని) పిలవండి.”

అది విని మంత్రి ఇలా అన్నాడు- “ప్రభూ ! తొందరపడి యుద్ధయాత్ర చేయడం సముచితం గాదు. వీలనన-

“శత్రుబలాన్ని గుర్తింపక తొందరపాటున ఎవరైతే శత్రుదేశంలో ప్రవేశిస్తారో అలాంటివారు ఖడ్గధారను తొగలించుకొంటున్నారు. అనగా తమ గొంతులను తామే కోసుకొనుచున్నారు” అని భావం. 69

మూ. రాజా 22హ. “మన్త్రిన్! మమోత్సాహభక్తిం సర్వథా మా కృథాః. విజిగీషుర్యథా పరభూమి మాక్రామతి, తథా కథయ” ఇతి. గృధ్రో బ్రూతే- ‘దేవ! తత్కథయామి. కిం తదనుష్ఠితమేవ ఫల ప్రదమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. కిం మస్త్రేణానననుష్ఠానే శాస్త్రవిత్పుథివీపతేః,
న హ్యపిషధిపరిజ్ఞానాద్ వ్యాధేః శాన్తిః క్వచిద్భవేత్. 70

రాజా 22దేశ శ్చానతిక్రమణీయః ఇతి యథాశ్రుతం కథయామి, శృణు. దేవ!

శ్లో. నద్యద్రివనదుర్గేషు యత్ర యత్ర భయం నృప,
తత్ర తత్ర చ సేనాసీ ర్యాయాద్ వ్యూహీకృతై ర్భులైః. 71

అను. అది విని రాజా ఇలా చెప్పాడు- “ఓ మంత్రిగారూ! నాకు ఉత్సాహ భంగాన్ని ఎట్టి పరిస్థితులలోనూ కల్గింపవద్దు. విజయేచ్ఛ గల భూపాలుడు శత్రు రాజ్యాన్ని ఎలా ఆక్రమిస్తాడో దాన్ని తెలుపండి.” అందుకు గ్రద్ధ ఇలా అంది- “ప్రభూ! అది విన్నవిస్తాను. కాని ఆచరిస్తేనే అది ఫలం ఇస్తుంది. అందుకే విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు-

ఎంతటి రాజనీతిశాస్త్రం తెలిసిన రాజైనా మంత్రిని (ఆలోచనను) ఆచరింపనిచో ఉపయోగం ఏమీ లేదు. వైద్యశాస్త్రంద్వారా ఔషధాల జ్ఞానంవల్ల (ఆ ఔషధాలను సేవింపక) రోగం శాంతింపదు గదా. 70

“ప్రభువుల ఆజ్ఞ దాట వీలుగానిది” అని తలంచి శాస్త్రాన్ని అనుసరించి చెప్పుతున్నాను. వినుడు- ఓ ప్రభూ!

నదులు, పర్వతాలు, అడవులు, దుర్గమప్రదేశాలు మొదలైన స్థలాల్లో ఎచ్చబెచ్చట అపాయభయం ఉంటుందో, అచ్చటచ్చట సేనాధిపతి సేనను వ్యూహాలుగా విభజించి ప్రయాణం చేయాలి. 71

శ్లో. బలాద్యక్షః పురో యాయాత్ ప్రవీరపురుషాన్వితః,
మధ్యే కలత్రం స్వామీ చ కోశః ఫల్గు చ యద్భులమ్. 72

శ్లో. పార్వయో రుదయో రశ్వా అశ్వానాం పార్వతో రథాః,
రథానాం పార్వతో నాగా నాగానాశ్చ పదాతయః. 73

శ్లో. పశ్చాత్ సేనాపతి ర్ఞాయాత్ భిన్నానాశ్వాసయన్ శనైః,
మన్త్రిభిః సుభద్రై ర్యుక్తః ప్రతిగృహ్య బలం నృపః. 74

శ్లో. సమేయాద్ విషమం నాగై ర్జలాధ్యం సమహీధరమ్,
సమమశ్వై ర్జలం నౌభిః సర్వత్రైవ పదాతిభిః. 75

అను. మహావీరులైన సైనికులతో గూడి సేనాపతి సేనకు ముందుగా పోవాలి. నడుమ అంతఃపురకాంతలు, ప్రభువు (వృద్ధప్రభువు), ధనాగారం సామాన్యసైనికులు (అల్పబలం) ఉండాలి. 72

ఇరుప్రక్కల గుఱ్ఱపుదళం, దానికి ప్రక్కన రథికులు (రథసైన్యం) ఆమీదట అనగా- రథికుల ప్రక్కన గజబలం, ఆ తర్వాత కల్పలం ఉండాలి.

వెనుక వేజ్ఞాక సేనాధిపతి అలసిపోయిన సైనికులను ఉత్సాహకరమైన మాటలతో వారి అలసటను పోగొట్టుతూ పయనించాలి. వీరికి వెనుక మంత్రుల తోడనూ మహావీరులైన సైనికులతోడనూ పరివేష్టితుడై భూపాలుడు పయనించాలి. 74

పాచ్చుతగ్గులు గల విషమభూములందు, నీటితో గూడిన ప్రదేశాలందు, కొండప్రాంతాలయందు, వీనుగుబలాన్ని ఆధారంగా చేసికొనియూ, పెద్ద పెద్ద నదులు గల ప్రదేశాలనూ నౌకలను ఆధారంగా చేసికొనియూ, సమప్రదేశాలను గుఱ్ఱపుదళంద్వారానూ, మిగిలిన అన్నిప్రదేశాలనూ కల్పలంద్వారాను పయనించాలి. 75

శ్లో. హస్తినాం గమనం ప్రోక్తం ప్రశస్తం జలదాగమే,
తదన్యత్ర తురజ్ఞాణాం పత్తీనాం సర్వదైవ హి. 76

శ్లో. శైలేషు దుర్గమార్గేషు విదేయం నృపరక్షణమ్,
స్వయోదై రక్షితస్యాఽపి శయనం యోగనిద్రయా. 77

శ్లో. నాశయేత్ కర్షయే చ్చత్రున్ దుర్గకణ్ఠకమర్దనైః,
పరదేశప్రవేశే చ షుర్యా దాటవికాన్ పురః.

78

అను. వానకాలంలో ఏనుగుల సైన్యంతోడి జైత్రయాత్ర శ్రేష్ఠం. తక్కిన అన్ని కాలాలలో అశ్వదళం, కల్పలం ఎక్కువ ఉపయోగకరాలు. 76

పర్యతప్రాంతాలలో (దారులు సరిగాలేని) దుర్గమప్రదేశాల్లో రాజరక్షణ విషయంలో ఎక్కువ శ్రద్ధ వహించాలి. తన వీరులు రక్షిస్తూ ఉన్నా ప్రభువు నైతం యోగనిద్రతో ఉన్నట్లు నిత్యం జాగరూగతతో ఉండాలి. 77

కోటను ధ్వంసంచేసి ఇతర ఆటంకాలను తొలగించుకొని శత్రువులను నాశం చేయాలి. శత్రుదేశంలో ప్రవేశించడానికి ముందు ఆటవికులను లంచం మొదలైనవాటిద్వారా లోబరచుకొని వారిని ముందుంచుకొనడం శుభం. 78

శ్లో. యత్ర రాజా తత్ర కోశో వినా కోశం న రాజతా,
సుభదేభ్య స్తతో దద్యాత్ కో హి దాతు ర్న యుద్యతే.

79

యతః—

శ్లో. న నరస్య నరో దాసో దానస్త్యర్థస్య భూపతే,
గౌరవం లాఘవం వాపి ధనాఽధననిబన్ధనమ్.

80

శ్లో. అభేదే న చ యుద్యేత రక్షేచ్చైవ పరస్పరమ్,
ఫల్గుసైన్యం యత్కించో నృద్యే వ్యూహస్య కారయేత్.

81

అను. రాజు ఉన్నచోటనే ధనాగారం ఉండాలి. ధనం లేనిచో రాజరికం ఉండదు. అందువల్ల వీరులైన బటులకు ప్రభువు అధికంగా ధనం ఇవ్వాలి. దాత అయిన ప్రభువునకై సేవకుడు ప్రాణం ఒడ్డి యుద్ధం చేస్తాడు. 79

ఏలననగా. ఓ రాజా ! మానవుడు మానవునకు ఎన్నడూ దాసుడు అదు. ధనానికే దాసుడు. కలిమిచే గౌరవం, లేమిచే అగౌరవం సంభవిస్తాయి. 80

సైనికులు అంతా కలిసి యుద్ధం చేయడం- (సంకులనమరం చేయడం)

ఒక నైనికుడు మరొక్క నై రక్షించడం బలహీనసైన్యాన్ని పూహానికి నడుమ ఉంచడం ముఖ్యమైన విషయాలుగా గుర్తించాలి. 81

శ్లో. పదాతీంశ్చ మహిపాలః పురోఽనీకస్య యోజయేత్,
ఉపరుద్యారిమాసీత రాష్ట్రం చాఽస్యోపవీడయేత్. 82

శ్లో. స్యన్దనాశ్చైః సమే యుధ్యే దనూపే నౌద్విపై స్తథా,
వృక్షగుల్మఽఽవృతే చాపై రసీచర్మాఽఽయుధైః స్థలే. 83

శ్లో. దూషయేచ్ఛాస్య సతతం యవసాన్నోదకేన్దనమ్,
భిద్ధ్యాచ్చైవ తటాకాని ప్రాకారాన్ పరిభాస్తథా. 84

శ్లో. బలేషు ప్రముఖో హస్తీ న తథాఽన్యో మహిపతేః,
నిజై రవయవైరేవ మాతక్లోఽష్టాయుధః స్మృతః. 85

అను. ప్రభువు కాల్యలాన్ని సేనకు ముందుగా ఉంచాలి. శత్రువును నాల్గువైపులనుండి చుట్టుముట్టాలి. శత్రురాజ్యాన్ని లూటీలు, హత్యలు, సన్యనాశం ఇత్యాదులచే పీడించాలి. 82

సమప్రదేశాలలో రథాలతో, జలప్రాంతాలతో, నౌకలతో, ఏనుగులతో, చెట్లు, పొదలు గల ప్రదేశాలలో విలుకాండ్రతో, ఇతరస్థలాలలో ఖడ్గాది ఆయుధ దారులతో గూడినవాడై ప్రభువు శత్రువుతో యుద్ధం చేయాలి. 78

మరియు శత్రుసంబంధమైన పశుగ్రాసం, ఆహారవస్తువులు, నీరు మొదలైన నిత్యావసరవస్తువులను విషాదికంచే కలుషితం చేయాలి. చెరువుగట్లు, కోట గోడలు, అగడ్తలు మొదలైనవాటిని ధ్వంసం చేయాలి. 84

రాజాయొక్క నైన్యంలో ఏనుగుల ముఖ్యమైంది ఏదీ లేదు. తన అవయవాలచేతనే ఏనుగును అష్టాయుధం అంటారు. (అనగా-(1) తొండం (2) తోక (3,4) రెండుకోరలు (5,6,7,8) నాల్గుపాదాలు మొత్తం ఎనిమిది అవయవాలు ఏనుగునకు ఆయుధాలు]. 85

శ్లో. బల మశ్వశ్చ సైన్యానాం ప్రాకారో జగ్గమో యతః,
తస్మా దశ్వాధికో రాజా విజయీ స్థలనిగ్రహే 86

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. యుధ్యమానా హయరూడా దేవానామపి దుర్జయాః,
అపి దూరస్థితా సైషాం వైరిణో హస్తవర్తినః. 87

శ్లో. ప్రథమం యుద్ధకారిత్యం సమస్తబలపాలనమ్,
దిష్కార్గాణాం విశోధిత్యం పత్తికర్మ ప్రచక్షతే. 88

శ్లో. స్వభావశూర మస్త్రజ్ఞం త్వవిరక్తం జితశ్రమమ్,
ప్రసిద్ధక్షత్రియప్రాయం బలం శ్రేష్ఠతమం విదుః. 89

అను. ఆశ్వం (గుఱ్ఱం) సైతం సేనకు ఒక విధంగా ముఖ్యమైన బలమే. అది సంపరించే ప్రాకారంతో సమానం. మైదానయుద్ధంలో ఆశ్వికదళం అధికంగా ఉండే ప్రభువే విజయం పొందుతాడు. 86

విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు— ఆశ్వికవీరులు దేవతలకునూ అజేయులు. వారికి దూరంలో ఉండే శత్రువులుగూడ చేతిలో ఉన్నట్లే. 87

సమస్తసేనకు ముందుండి యుద్ధం చేయడం, సేన సంతనూ రక్షించడం, అన్ని దిక్కులకు పోయే దారులను గుర్తించి నిర్మించడం కల్పాలంయొక్క పనులు. 88

సహజంగా వీరులూ, ఆయుధప్రయోగనిపుణులూ, ప్రభుభక్తిపరులూ, శ్రమజీవులూ, ప్రసిద్ధక్షత్రియజాతీయులూ అయిన సైనికులతో నిండిన సేనను సర్వశ్రేష్ఠం అంటారు. 89

శ్లో. యథా ప్రభుకృతా స్మానా ద్యుధ్యన్తే భువి మానవాః,
న తథా బహుభి ర్దత్తై ర్ద్రివిజై రపి భూపతేః. 90

శ్లో. వర మల్పబలం సారం న కుర్యా స్మృణ్ణమణ్ణలీమ్,
కుర్యా దసారభగ్నో పి సారభగ్గమపి స్ఫుటమ్. 91

శ్లో. అప్రసాదోఽనదిష్ఠానం దేయాంశహరణం చ యత్,
కాలయాపోఽప్రతీకార నద్వైరాగ్యస్య కారణమ్. 92

శ్లో. అపీడయన్ బలం శత్రూన్ జిగీషు రభిషేణయేత్,
సుఖసాధ్యం ద్విషాం సైన్యం దీర్ఘయానప్రపీడితమ్. 93

అను. ఈ ప్రపంచంలో మానవుడు ప్రభువువల్ల సన్మానం పొంది ఆతడికై ఎంతగా యుద్ధం చేస్తాడో. అంతగా ఇతరులు ధనాధికం ఇచ్చినా చేయడు. 90

పరాక్రమం, యుద్ధనైపుణ్యం గల్గిన సైన్యం పరిమాణంలో తక్కువగా ఉన్నా శ్రేష్ఠమే. (ముండలగుంపు వంటి) పిరికిపందలతోడి సైన్యం ఎంత గొప్ప దైనా ఉపయోగం లేదు. మొదట ఈ పిరికిపందలతోడి సైన్యం ఓడిపోతే తర్వాత పీఠసైనికసైన్యం సైతం తప్పక ఓడిపోతుంది. 91

విక్రమాధికం గుర్తించి సన్మానించకపోవడం, సరియైన సేనాపతి లేక పోవడం, ఇవ్వదగిన వేతనాన్ని తగ్గించి ఇవ్వడం, సమయం దాదిన తర్వాత ఇవ్వడం, సైనికుల ఇబ్బందులకు ప్రతీకారం చేయకపోవడం అనే ఈ ఆయిదు సైనికుల విరక్తి కారణాలు అంటారు. 92

విజయం కోరే ప్రభువు దీర్ఘప్రయాణంద్వారా తన సైన్యానికి బడలిక కల్గింపరాదు. చిన్న చిన్న ప్రయాణాలు చేస్తూ శత్రువుపై దాడిచేయాలి. శత్రు సైన్యం దీర్ఘప్రయాణంచే అలసిఉంటే విజయం తేలిగ్గా సిద్ధిస్తుంది. 93

శ్లో. దాయాదా దపరో యస్మా న్నాస్తి భేదకరో ద్విషామ్,
తస్మా దుత్థావయే ద్యస్మా ద్ధాయాదం తస్య విద్విషః. 94

శ్లో. సన్ధాయ యువరాజేన యది వా ముఖ్యమన్త్రిణా,
అన్తః ప్రకోపణం కుర్యా దభియోక్తా స్థిరాత్మనః. 95

శ్లో. క్రూరాఽమిత్రం రజే చాఽపి భజ్గం కృత్వా విమాతయేత్,
అథవా గోగ్రహాకృష్ట్యా తస్మత్ప్రఖ్యాఽఽశ్రితబన్ధనాత్. 96

శ్లో. స్వరాజ్యం వాసయే ద్రాజా పరదేశాపహరణాత్,
అథవా దానమానాభ్యాం వాసితం ధనదం హి తత్.

97

అను. శత్రురహస్యాలు తెలిసికొనడానికి, అతణ్ణి ఓడించడానికి, అతడి దాయాదినీ లోబఱచుకోడం కంటె శ్రేష్ఠమైన ఉపాయం ఏదీ లేదు. అందువల్ల అధికంగా యత్నించి శత్రుబాగస్వాములను లోలోపల ప్రోత్సహించి అతడికి విరుద్ధంగా నిలవడం, విజయం కోరే ప్రభువుకు ముఖ్యకర్తవ్యం.

94

దుర్గాదికంచే బలవంతుడైన శత్రుభూపాలుడిని ఓడించాలంటే యువరాజుతో గానీ, ముఖ్యమంత్రితో గానీ రహస్యమైన సందిని చేసికొని శత్రువక్షంలో విద్రోహం పుట్టనట్లు చేయాలి.

95

దుష్టుడైన శత్రువును యుద్ధంలో ఓడించి చంపివేయాలి. అలా కానిచో దూడను బంధిస్తే దానికొఱకు వచ్చిన ఆవును బంధించడం తేలిక అయినట్లుగా. శత్రువునకు మిక్కిలి ప్రీయమైన బంధువునో ఆవునో బంధించడంద్వారా శత్రువును స్వార్థీనవఱచుకొనాలి. తర్వాత సంహరించాలి. దీన్నే గోగ్రహకృష్టిన్యాయం అంటారు.

96

ప్రభువు శత్రుదేశంలో ఆరాజకత్వాది ఆపదలు పుట్టించడంద్వారా అచ్చటి ప్రజలు తన దేశంలోకి వచ్చునట్లు చేయాలి. అలా కానిచో ధనం ఇచ్చిగానీ సన్మానాలు చేసిగానీ శత్రుదేశవాసులు తన రాజ్యంలోనికి వచ్చి నివసించేటట్లు చేయాలి. అలా చేయడంవల్ల వారి వ్యవసాయవాణిజ్యాదివృత్తులద్వారా మరియూ వారు ఇచ్చే పన్నులద్వారా రాజసంపద వృద్ధి చెందుతుంది.

97

మూ. అథవా కిం బహునోదితేన-

శ్లో. ఆత్మోదయః పరగ్లాని ర్ద్వయం నీతి రితీయతీ,
తదూరీకృత్య కృతిభి ర్వాచస్పత్యం ప్రతాయతే.

98

అథ రాజ్ఞా విహస్యోక్తమ్-

శ్లో. అన్య దుచ్ఛృంజులం సత్త్వ మన్య చ్ఛాస్త్రనియన్త్రితమ్,
సామానాధికరణ్యం హి తేజ నీమిరయోః కుతః.

99

తత ఉత్తాయ రాజా మౌహూర్తికాఽఽవేదితలగ్నో ప్రస్థితః.

అను. అధికంగా తెల్పుడం దేనికి?

తన అభివృద్ధి, శత్రువుయొక్క అవనతి అనే ఈ రెండే సమస్తరాజనీతికి సారాంశాలు. దీన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని విద్వాంసులు తమ పాండిత్యాన్ని ప్రకటిస్తారు 98

ఇది విని రాజు చిరునవ్వు చిందిస్తూ ఇలా అన్నాడు—

‘పరాక్రమం ఏలాంటి శృంఖలాలు (గొలుసులు - బంధాలు) లేనిది అని ఒక ప్రక్కన అంటారు. రాజనీతిశాస్త్రంచే నియమితమైంది బలం అని మరొక ప్రక్కన అంటారు. ఇలా చీకటివెలుగులవలె ఉండే ఈ రెండికి ఏ విధంగా ఏకాశ్రయత్వం లభిస్తుంది? 99

ఇలా అని రాజు అచ్చటనుండి లేచాడు. జ్యోతిష్కులు సూచించిన శుభ లగ్నంలో యుద్ధప్రయాణం చేశాడు.

మూ. అథ ప్రహితప్రణిధి శ్చరో హిరణ్యగర్భ మాగత్య ప్రణమోవాచ-

“దేవ! సమాగతప్రాయో రాజా చిత్రవర్ణః. సమృతి మలయ పర్వతాధిత్యకాయాం సమావాసితకటకో వర్తతే. దుర్గశోధనం ప్రతిక్షణ మనుసంతాతవ్యమ్. యతోఽసౌ గృధ్రో మహామస్త్రీ. కిఞ్చ కేనచిత్ సహ తస్య విశ్వానకథాప్రసక్తేన తదిజ్ఞిత మవగతం మయా, యత్- అనే కోఽప్యస్మద్మర్గే నియుక్త” ఇతి. చక్రవాకో బ్రూతే-‘దేవ! కాక ఏవాఽసౌ సమృతి.’

అను. ఇక అచ్చట కర్పూరద్వీపంలో ఉండే రాజహంస అయిన హిరణ్యగర్భుడివద్దకు ప్రధానగుప్తచరుడైన కొంగద్వారా పంపబడిన మరియొక గుప్త చరుడైన కొంగ వచ్చింది. సమస్కరించి ఇలా విన్నవించింది-

“ప్రభూ! [జంజూద్వీప వక్షిరాజైన] చిత్రవర్ణుడు యుద్ధానికి సిద్ధమై వచ్చి నట్లేతలందాలి. ప్రస్తుతం మలయపర్వతప్రాంతంలో నైన్యంతో విడిది చేసి ఉన్నాడు.

మనకోటను ప్రతిక్షణం పరీక్షిస్తూ ఉండాలి. ఏలననగా-అచ్చట మహామంత్రి గ్రద్ద సమర్థుడు. మరియు అతడి రహస్యసంభాషణ సంకేతం ద్వారా. 'అతడి (గుప్త చరుడు) వేగు ఒకడు మనకోటలో ముందుగానే నియమితుడై ఉన్నట్లు నేను గ్రహించాను.'

అది విని మంత్రి ఆయిన చక్రవాకం ఇలా అంది. 'ప్రభూ! అతడి వేగు ఈ కాకి కావచ్చును.'

మూ. రాజాఽఽహ- 'న కదాచి దేతత్! యద్యేవం తదా కథం తేన శుకస్యాఽభిభవోద్యోగః కృతః? అపరఞ్చ; శుకస్యాఽఽగమనాత్ తస్య విగ్రహోత్సాహః. స చ చిరాదత్రాఽఽనై' ఇతి. మస్త్రీ బ్రూతే- తథాప్యాగస్తుకః శఙ్కనీయః'. రాజాఽఽహ- 'ఆగస్తుకా అపి కదాచి దుపకారకా దృశ్యన్తే. శృణు-

శ్లో. పరోఽపి హితవాన్ బన్ధు ర్భన్ధుర ప్యహితః పరః,
అహితో దేహజో వ్యాధి ర్హిత మారణ్య మౌషధమ్. 100

అను. ఆ మాట విని రాజు (హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా చెప్పాడు- "అలా ఎప్పటికీ గాదు. అలా అయితే అతను చిలుకను అవమానించడానికి ఎందుకు. ప్రయత్నిస్తాడు? మరియు చిలుక ఇచ్చటికి వచ్చినప్పటినుండియే అతడికి (చిత్ర వర్ణానికి) యుద్ధోత్సాహం వుట్టింది. ఈ కాకి అయితే చాలాకాలంగా ఇచ్చట ఉంది.' అందుకు మంత్రి (చక్రవాకం) ఇలా అంది. 'అయినా ఇతడు క్రొత్తగా వచ్చిన వాడు. అందువల్ల సంశయాస్పదుడు.' అది విని రాజు ఇలా చెప్పాడు. 'ఆగంతు కులు సైతం (క్రొత్తగా చేరినవారునూ) ఒకప్పుడు ఉపకర్తలుగా కనబడుతున్నారు. వినండి-

ఇతరుడైనా మేలుచేసేవాడు బంధువు. బంధువైనా కీడుచేసేవాడు శత్రువు. తన దేహంలో వుట్టినదైనా రోగం కీడు చేస్తుంది. అడవిలో వుట్టినదైనా మూలిక మేలు చేస్తుంది. 100.

అపరఞ్చ -

శ్లో. ఆసీద్విరవరో నామ శూద్రకస్య మహిభృతః,
సేవకః స్వల్పకాలేన స దదౌ సుతమాతృనః. 101

చక్రవాకః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్ ?' రాజా కథయతి-

అను. మరియు- శూద్రకుడు అనే ప్రభువునకు వీరవరుడు అనే సేవకుడు ఉండేవాడు. అతడు స్వల్పకాలంలోనే అసగా క్రొత్తగా కొలుపులో చేరినవాడైనా రాజుపితానికై తన కొడుకును దుర్గాదేవికి సమర్పించాడు.

చక్రవాకం అడిగింది— 'అది ఎట్లు?'

రాజు ఇలా చెప్పసాగాడు—

8. వీరవర కథ

[వీరవరుడి కథ]

మూ. అహం పురా శూద్రకన్య రాజ్ఞః క్రిడానరసి కర్పూరకేలి నామ్నః రాజహంసన్య పుత్ర్యా కర్పూరమజ్జర్యా సహానురాగవా నభవమ్. [తతస్తత్ర న్యవసమ్.] తదా వీరవరో నామ మహాన్ రాజపుత్రః కుతశ్చిద్దేశా దాగత్య రాజద్వార ముపగమ్య ప్రతీహారమువాచ- "అహం వరనాథీ రాజపుత్రః. మాం రాజదర్శనం కారయ." తతస్తేనాఽసౌ రాజదర్శనం కారితో బ్రూతే- 'దేవ! యది మయా సేవకేన ప్రయోజన మస్తి, తదాఽస్మద్వరనం క్రియతామ్.'

అను. పూర్వం శూద్రకుడు అనే ఒక రాజు ఉండేవాడు. ఆ రాజుయొక్క క్రిడానరోవరంలో కర్పూరకేలి అనే రాజహంస సకుటుంబంగా వసించేది. ఆ హంసపుత్రిక కర్పూరమంజరి. నేను ఆ కర్పూరమంజరిని ప్రేమించాను. అందువల్ల ఆ కొంసులోనే ఉండేవాణ్ణి. అప్పుడు వీరవరుడు అనే మహాగుణుడు అయిన ఒక రాజపుత్రపిరుడు ఏ దేశం నుండియో వచ్చాడు. రాజద్వారం వద్దకు పోయాడు. ద్వారపాలకుడితో ఇలా చెప్పాడు. 'నేను జీవికను (ఉద్యోగం-నౌకరి) అర్జించే రాజ

పుత్రపీరుడను. నాకు రాజదర్శనం గల్గింపుము. ద్వారపాలకుడు అలాగే అతడికి రాజదర్శనం గల్గించాడు. అంత అతడు ప్రభువునకు ఇలా విన్నవించాడు- 'ప్రభూ! నేను నౌకరిని అర్హిస్తూ వచ్చిన రాజపుత్రజాతీయుణ్ణి. నా సేవవల్ల తమకు ఉపయోగం ఉంటే ఏదేని నౌకరిని అనుగ్రహించండి.'

మూ. శూద్రక ఉవాచ- 'కిం తే వర్తనమ్?'

వీరవరో బ్రూతే- 'ప్రత్యహం సువర్ణపఞ్చశతాని దేహి.'

రాజాఽఽహ- 'కా తే సామగ్రి?'

వీరవరో బ్రూతే- 'ద్వౌ బాహూ, తృతీయశ్చ ఖడ్గః.'

రాజాఽఽహ- 'నైతచ్ఛక్యమ్.'

తత్రుత్పాత్యా వీరవరః ప్రణమ్య చలితః. అథ మన్త్రిభి రుక్తమ్- 'దేవ! దినచతుష్టయస్య వర్తనం దత్త్వా జ్ఞాయతామస్య స్వరూపమ్. కీముపయుక్తోఽయ మేతావద్వర్తనం గృహ్లాతి, అనుపయుక్తో వా' ఇతి. తతో మన్త్రివచనా దాహూయ వీరవరాయ తామ్బూలం దత్త్వా పఞ్చశతాని సువర్ణాని దత్తాని.

అను. శూద్రకుడు అడిగాడు- 'నీ జీతం ఎంత?'

వీరవరుడు- 'రోజుకు అయిదువందల బంగారు నాణెములు ఇప్పించండి.'

రాజా- 'నీ సామగ్రి ఏమి?'

వీర- 'రెండు చేతులు. మూడవది ఖడ్గం.'

రాజా- 'ఇంత వేతనం ఇవ్వడానికి పీలు గాదు.'

అది విని వీరవరుడు రాజుకు నమస్కరించాడు. అచ్చటినుండి కదిలాడు. అంత మంత్రులు ప్రభువునకు ఇలా విన్నవించారు- 'ప్రభూ! నాల్గు దినాలకు జీతం ఇచ్చి ఇతడి స్వరూపం పరీక్షిద్దాం. ఇతను ఇంత భృతికి అర్హుడో కాదో తెలుస్తుంది.' అంతట రాజు మంత్రుల మాట ప్రకారం వీరవరుణ్ణి వెనక్కు పిలిపించాడు. తాంబూలంతో బాటు అతనికి అయిదువందల బంగారునాణాలు ఇచ్చాడు.

మూ. వర్తనవినియోగశ్చ రాజ్ఞానునిభృతం నిరూపితః. తదర్థం వీరవరేణ దేవేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో దత్తమ్. స్థితస్యార్థం దుఃఖితేభ్యః, తదవశిష్టం భోజ్యవిలాసవ్యయేన. ఏతత్సర్వం నిత్యకృత్యం కృత్వా రాజద్వార మహర్నిశం ఖడ్గపాణిః సేవతే. యదా చ రాజా స్వయం సమాదిశతి తదా స్వగృహమపి యాతి.

అను. తీసుకొన్న అంత పెద్ద జీతాన్ని వీరవరుడు ఎలా ఖర్చు చేసేది రాజు ప్రవృత్తంగా (రహస్యంగా) తెలుసుకున్నాడు. ఇది ఇలా ఉంది-సగం ధనాన్ని దైవకార్యాలకు బ్రాహ్మణులకు సమర్పిస్తాడు. తక్కిన సగంలో సగం అనగా మొత్తంలో నాల్గవభాగాన్ని దీనులకూ, దుఃఖితులకూ దానంచేస్తాడు. మిగిలినదాన్ని అనగా నాల్గవభాగాన్ని మాత్రం తన ఆహార-విలాసాదులకు వ్యయం చేస్తాడు. ఇలా తన నిత్యకృత్యం నిర్వహించి, రేబగళ్ళు ఏమరక రాజ ద్వారంవద్ద ఖడ్గదారియై సేవిస్తాడు. ఎప్పుడైనా రాజు స్వయంగా ఆజ్ఞాపిస్తే తన యిండికి పోతాడు. (లేకుంటే పోదు).

మూ. అత్రైకదా కృష్ణచతుర్థశ్శాం రాత్రౌ స రాజా సకరుణ క్రన్దోద్వనిం శుశ్రావ. తచ్ఛ్రుత్వా రాజా బ్రూతే-‘ఈ కోఁత్ర ద్వారి తిష్ఠతి? తదా తేనోక్తమ్- “దేవ! అహం వీరవరః”. రాజోవాచ- ‘క్రన్దనాఽనుసరణం క్రియతామ్.’ వీరవరోఽపి - ‘యథాఽజ్ఞాపయతి దేవః’-ఇత్యుక్త్వా చలితః. రాజ్ఞాఽపి చిన్త్రితమ్-‘అయ మేకాకి రాజపుత్రో మయా సూచితేద్యే తమసి ప్రహితః. నైతదుచితమ్. తదహమపి గత్వా కిమేతత్ ఇతి నిరూపయామి’ ఇతి.

అను. అంతట ఒక కృష్ణచతుర్థశినాడు రాత్రివేళ ఆ రాజు ఒకానొక దీనమైన రోదనధ్వనిని విన్నాడు. విని ఇలా పలికాడు-‘ఎవరు అచ్చట ద్వారంలో ఉండేది ఎవరు? అందుకు వీరవరుడు ఇలా చెప్పాడు-‘ప్రభూ! నేను వీరవరుణ్ణి’. రాజు-‘అయితే ఆ ఏడ్చు ఏమిటో పోయి విచారించి రమ్ము’ అని చెప్పాడు. తోడనే ‘చిత్తం’ అని వెళ్ళాడు వీరవరుడు. అతను పోగానే రాజు ఇలా తలచాడు-‘ఈ కటికచీకటిలో ఈ రాజపుత్రుణ్ణి ఇట్లు ఒంటరిగా పంపడం సముచితంగా లేదు. అందుచేత నేను నైతం (రహస్యంగా) పోతాను. ఇదేమిటో విచారిస్తాను.

మూ. తతో రాజాఽపి ఖడ్గ మాదాయ తదనుసరణక్రమేణ నగరాద్ బహి ర్నిర్జగమ. గత్వా చ వీరవరేణ రుదతీ రూపయావన సమ్పన్నా సర్వాఽలంకారభూషితా కాచిత్ శ్రీ దృష్టా పృష్టా చ-‘కా త్వమ్? కిమర్థం రోదిషి?’ ఇతి. శ్రీయోక్తమ్-“అహమేతస్య శూద్రకస్య రాజ్యలక్ష్మీః చిరాదేతస్య భుజచ్ఛాయాయాం మహతా సుఖేన విశ్రాంతా. ఇదానీ మన్యత్ర గమిష్యామి’ ఇతి. వీరవరో బ్రూతే-‘యత్రాఽపాయః సమ్ప్రవతి, తత్రోపాయోఽవ్యస్తి. తత్కథం స్యాత్ పునరిహఽఽవాసో భవత్యాః?

అను. అంత రాజు సైతం ఖడ్గం చేబూని అతన్ని అనుసరించాడు. క్రమంగా అతడితోబాటు నగరానికి వెలువలికి పోయాడు. అచ్చట వీరవరుడు ఏదేపు ఒక సుందరీమణిని చూచాడు. ఆమె యవ్వనంలో ఉంది. అంతే గాదు; బహువిధాలైన ఆభరణాలతో విరాజిల్లుతుంది. చూచి వీరవరుడు ఇలా అడిగాడు-‘నీవెవరు? ఎందుకు ఏడుస్తున్నావు? ఆ సుందరీమణి ఇలా అంది-‘నేను ఈ శూద్రకవ్రతువు యొక్క రాజ్యలక్ష్మిని. చిరకాలంగా ఇతడి భుజములనీడలో (పాలనలో) సుఖంగా ఉన్నాను. (త్వరలో ఇతడికి ఆయువు తీరనుంది) ఇప్పుడు వేతేచోటికి పోవాలి. (అందుకై దుఃఖిస్తున్నాను).

అది విని వీరవరుడు మరల ఇలా అడిగాడు-అపాయం గలచోట దానికి విరుగుడు అయిన ఉపాయం సైతం ఉంటుంది. “అందుచే నీవు ఇచ్చట ఉండే ఉపాయం ఏదో తెలుసుము”.

మూ. లక్ష్మీ రువాచ-“యది త్వమాత్మనః పుత్రం శక్తిధరం ద్వాత్రింశల్లక్షణోపేతం భగవత్కాః సర్వమగ్గలాయా ఉపహారికరోషి, తదాఽహం పునరత్ర సుచిరం నివసామి.” ఇత్యుక్త్వా సాఽదృశ్యాఽభవత్.

అను. రాజ్యలక్ష్మి ఇలా చెప్పింది-“అలా అయితే నీవు ముప్పదిరెండు శుభలక్షణాలతో విరాజిల్లే నీ పుత్రుడైన శక్తిధరుణ్ణి ఈ దుర్గాదేవికి బలిగా

సమర్పింపుము. (రాజు చిరంజీవి అవుతాడు). నేను మరలా ఇచ్చట చాలాకాలం నివసిస్తాను." ఇలా అని ఆ రాజ్యలక్ష్మి అదృశ్యమై పోయింది.

మూ. తతో వీరవరేణ స్వగృహం గత్వా నిద్రాయమాణా స్వపదూః ప్రబోధితా, పుత్రశ్చ. తో నిద్రాం పరిత్యజ్యోత్థాయోపవిష్టా. వీరవరస్తత్సర్వం లక్ష్మీవచన ముక్తవాన్. తచ్చుత్వా సానన్దః శక్తిధరో బ్రూతే - "ధన్యోఽహ మేవంభూతః స్వామిరాజ్యరక్షార్థం యస్యోపయోగః. తాత! తతోఽదునా విలम्బస్య హేతుః? ఏవంవిధే కర్మణి దేహస్య వినియోగః శ్లాఘ్యః. యతః-

శ్లో. ధనాని జీవితక్షౌవ పరార్థే ప్రాజ్ఞ ఉత్సృజేత్,
తన్నిమిత్రో వరం త్యాగో వినాశే నియతే సతి.

102

అను. అంత వీరవరుడు తన ఇంటికి పోయాడు. నిద్రించే భార్యను, పుత్రుణ్ణి మేల్కొల్పాడు. నిద్ర వీడి వారిరువురూ లేచి కూర్చుండగానే రాజ్యలక్ష్మిచే తెల్పబడిన విషయం అంతా చెప్పాడు. అది విని పుత్రుడైన శక్తిధరుడు ఆనందంతో ఇలా అన్నాడు. "నేను మిక్కిలి ధన్యుణ్ణి. ఇలా ప్రభువునకూ, రాజ్యానికి రక్షణకై ఉపయోగపడుతున్నాను. తండ్రీ! ఇక ఇప్పుడు ఆలసించడం దేనికి? ఇలాటి సత్కార్యానికి శరీరం ఉపయోగపడడం ఎంతయూ ప్రశంసనీయం. ఏలనన-

ప్రాజ్ఞుడైనవాడు ధనాన్నీ, జీవితాన్నీ ఇతరుల మేలుకై త్యజించాలి. మరణం తప్పనిదై ఉండగా అలా త్యాగంచేయడం శ్రేష్ఠం గదా.

102

మూ. శక్తిధరమాతోవాచ-"యద్యేత న్ను కర్తవ్యం, తత్కేనా న్యేన కర్మణా గృహీతస్య మహావర్తనస్య నిష్క్రయో భవిష్యతి." ఇత్యాలోచ్య సర్వే సర్వమృగ్గులాయాః స్థానం గతాః. తత్ర సర్వమృగ్గులాం సమూజ్య వీరవరో బ్రూతే-"దేవి! ప్రసీద- విజయతాం శూద్రకో మహారాజః. గృహ్యతా మయ ముపహరః." ఇత్యుక్త్వా పుత్రస్య శిర శ్చిచ్ఛేద. తతో వీరవర శ్చింతయామాన-"గృహీతరాజవర్తనస్య నిస్తారః కృతః.

అదునా నిష్పుత్రస్య మే జీవితేనాఽలమ్. ఇత్యాలోచ్యాఽఽ త్మనః శిరశ్చిచ్ఛేద. తతః శ్రీయాఽపి స్వామిపుత్రశోకా ర్తయా తదనుష్ఠితమ్.

అను. శక్తిధరుడి తల్లి ఇలా అంది-“ఈ త్యాగం చేయనిచో ఇంతటి గొప్పవేతనముజం తీర్చడం ఎలా సాధ్యం?” ఇలా ఆలోచించి వారు అందరూ (మువ్వరూ) దుర్గగుడికి పోయారు. అచ్చట ఆ దేవిని పూజించి వీరవరుడు ఇలా ప్రార్థించాడు-“ఓ దేవి ! అనుగ్రహింపుము. శూద్రకమహారాజు సర్వభవముల విజయ మందుగాక. ఈ కానుకను స్వీకరింపుము.” ఇలా ప్రార్థించి పుత్రుడి కంతం చేదించాడు. ఆలా చేదించినమీదట అతను ఇలా చింతించాడు-“తీసుకొన్న గొప్పవేతనానికి తగిన ప్రతిక్రియ చేశాను. పుత్రహీనమైన జీవితం చాలు (వ్యర్థం).” ఇలా తలంచి తన తలను ఖండించుకున్నాడు. పిమ్మట వీరవరుడి భార్యయూ, మగడు, పుత్రుడు మరణించడంతో ఆదుఃఖం బరింపలేక తానూ అలాగే చేసింది. (ఆ ఖడ్గంతోనే తన తల నరుకుకొంది).

మూ. తత్సర్వం దృష్ట్వా రాజా సాశ్చర్యం చింతయామాన-

శ్లో. జాయంతే చ మ్రియంతే చ మద్విదాః క్షుద్రజన్తవః,

అనేన సదృశో లోకే న భూతో న భవిష్యతి.

103

తదేతత్పరిత్యక్తేన మమ రాజ్యేనాఽపి కిం ప్రయోజనమ్ ? (ఇత్యేవం విచిన్త్య) తతః శూద్రకేణాఽపి స్వశిరశ్చేత్తుం ఖడ్గః సముత్థాపితః. అథ భగవత్యా సర్వమంగలయా ప్రత్యక్షీభూతయా రాజా హస్తే దృతః, ఉక్తశ్చ-“పుత్ర ! ప్రసన్నాఽస్మి తే. సాహసేనాఽలమ్. చిరం జీవ. జీవనాస్తేఽపి తవ రాజభిజ్ఞో నాస్తి.”

అను. రాజు ఇదంతా చూచాడు. ఆశ్చర్యం చెందాడు. ఇలా విచారించాడు. నావంటి నీచప్రాణులు ఎందరో పుట్టుతూన్నారు. చస్తూన్నారు. ఇతడితో సమానుడు పూర్వం లేడు. ఇక పుట్టబోడు. (103)

అందుచే ఇలాంటివాణ్ణి పోగొట్టుకొన్న ఈ రాజ్యంచే నాకు ఉపయోగం ఏముంది ?-(ఇలా దుఃఖించి) పిమ్మట శూద్రకమహారాజునైతం తన శిరస్సును ఖండించుకొనేందుకై ఖడ్గం ఎత్తాడు. అంత వెంటనే భగవతి అయిన దుర్గాదేవి.

ప్రత్యక్షమైంది. (బద్ధయు కమెన) అతడి చేతిని వట్టుకొంది. ఇలా అంది-“పుత్రా ! నీయెడ సంతుష్టురాలను. సాహసం చేయకుము. చిరంజీవి కమ్ము. నీ జీవితం తర్వాతను నీకు రాజ్యభంగం లేదు. (అనగానీ వారసులు ప్రభువులు అగుదురు. అని భావం.)

మూ. రాజా చ సాష్టాంగపాతం ప్రణమ్యావాచ-‘దేవి ! కిం మే. రాజ్యేన ? జీవితేన వా కిం ప్రయోజనమ్ ? యద్యహ మనుకమ్మనీయ. సదా మమాఽఽయుశ్చేషేణాఽప్యయం సదారపుత్రో వీరవరో జీవతు. అన్యథాఽహం యథాప్రాప్తాం గతిం గచ్ఛామి. భగవత్యువాచ-పుత్ర ! అనేన తే సత్త్వోత్కర్షేణ భృత్యవాత్సల్యేన చ సర్వథా సన్తుష్టాఽస్మి. గచ్ఛ; విజయీ భవ. ఆయమపి సపరివారో రాజపుత్రో జీవతు, ఇత్యుక్త్వా దేవ్యదృశ్యాఽభవత్. తతో వీరవరః సపుత్రదారః ప్రాప్త జీవనః స్వగృహం గతః. రాజాఽపి తై రలక్షితః సత్వర మన్తఃపురం ప్రవిష్టః.

అను. వెంటనే రాజు సాష్టాంగపాతంగా ప్రణమిల్లి దేవితో ఇలా విన్నవించాడు-“తల్లీ ! నాకు రాజ్యంతో గానీ జీవితంతో గానీ ఉపయోగం ఏముంది ? నాయందు దయదలంతువేని నా మిగిలిన ఆయువుతోనైన ఈ వీరవరుణ్ణి భార్య పుత్రులతో బాటు బ్రతికింపుము. అలా కానిచో నా గతికొద్దీ నేను పోతాను. (అది విని) ఆ దేవత ఇలా అంది-“కుమారా ! నీ ఈ గొప్పసాహసంచేతనూ, సేవకప్రేమచేతనూ మిక్కిలి సంతోషం పొందాను. హిమ్ము. విజయం పొందుము. ఈ రాజపుత్రుడునూ భార్యపుత్రసమేతంగా జీవిస్తాడు”. ఇలా అని ఆ దేవి అంతర్ధానం పొందింది. పిమ్మట భార్యపుత్రసహితంగా వీరవరుడు జీవించాడు. తన యింటికి పోయాడు. రాజునైతం వానికి కనబడనట్లుగా అంతఃపురం ప్రవేశించాడు.

మూ. అథ ప్రభాతే వీరవరో ద్వారస్థః పున ర్భూపాలేన పృష్టః సన్నాహ- ‘దేవ ! సా రుదతీ మామవలోక్యాఽదృశ్యాఽభవత్. న కాఽప్యన్యా వారా విద్యతే’ ఇతి. తద్వచన మాకర్ణ్య సన్తుష్టో రాజా సాశ్చర్యం చింతయామాన- ‘కథమయం శ్లాఘ్యో మహాసత్త్వః ?

యతః-

శ్లో. ప్రియం బ్రూయా దకృపణః శూరః స్యాదవికత్తనః,
దాతా నాఽపాత్రవర్షీ చ ప్రగల్భః స్యాదనిష్ఠురః. 104

ఏతన్మహాపురుషలక్షణ మేతస్మిన్ సర్వమస్తి ఇతి.

అను. మరునాడు ప్రాతఃకాలాన వీరవరుడు పూర్వంమాదిరిగా ద్వారంవద్ద ఉన్నాడు. ప్రభువు. 'రాత్రివిషయం ఏమి' అని అడుగగా ఇలా చెప్పాడు.

'దేవా! ఏదేవు ఆ యువతి నన్ను చూచి కనబడకుండా పోయింది. వేణు సమాచారం ఏమీ లేదు.' అది విని ప్రభువు మిక్కిలి సంతుష్టుడయ్యాడు. ఆశ్చర్యం పొంది ఇలా తలంచాడు. 'ఈ మహాపురుషుణ్ణి ఎలా ప్రశంసించాలి? ఏలనన.

ఉదారచిత్తుడు ప్రియంగా మాట్లాడాలి. శూరుడు ఆత్మస్తుతి లేనివాడై ఉండాలి. దాత అయోగ్యులకు దానం చేయనివాడై ఉండాలి. ప్రగల్భుడు(నేర్పరి-తేజస్వి) క్రూర్యశూన్యుడై ఉండాలి. 104

ఈ మహాపురుషలక్షణం అంతా ఇతనియందు ఉంది.

మూ. తతఃస రాజా ప్రాతః శిష్టసఖాం కృత్వా సర్వం వృతానం ప్రస్తుత్య ప్రసాదాత్ తస్మై కర్ణాటకరాజ్యం దదౌ. తత్కి మాగన్తుకో జాతిమాత్రా ద్దుష్టః? తత్రా ప్యుత్తమాదమమద్యమాః సన్తి'. చక్రవాకో బ్రూతే-

శ్లో. యోఽకార్యం కార్యవచ్ఛాన్తి స కింమస్త్రి నృపేచ్ఛయా,
వరం స్వామిమనోదుఃఖం తన్నాశో న త్వకార్యతః. 105

అను. పిమ్మట ఆ రాజు ఉదయం సభ చేశాడు. శిష్టుల నందర్ని సభకు ఆహ్వానించాడు. రాత్రి జరిగినదంతా వివరించాడు. సాదరంగా వీరవరుడికి కర్ణాటకరాజ్యం సమర్పించాడు.

ఇలా ఈ కథను తెలిపి రాజహంస (హిరణ్యగర్భుడు) తన మంత్రి అయిన చక్రవాకవక్షిని ఇలా అడిగింది-'ఏమీ! నూతనత్వం అనే జాతిచేతనే క్రొత్తవారు

అంతా దుష్టులు అగుదురా ? వారిలోనూ ఉత్తములు, మధ్యములు, అధములు అని ఉంటారు."

అది విని చక్రవాకం ఇలా అంది— "ప్రభువుకు ఇష్టంగా ఉన్నా చేయ గూడని పనిని చేయదగినదిగా చెప్పేవాడు (శాసించేవాడు) దుష్టమంత్రి అనబడు తాడు. ప్రభువుయొక్క మనస్సునకు దుఃఖం గల్గినా మంచిదే గానీ అకృత్యం ద్వారా ప్రభువు నశింపరాదు. 105

శ్లో. వైద్యో గురుశ్చ మస్త్రీ చ యస్య రాజ్ఞః ప్రియంవదాః,
శరీర-ధర్మ-కోశేభ్యః క్షిప్రం స పరిహీయతే. 106

శృణు, దేవ !

శ్లో. పుణ్యాల్లబ్ధం యదేకేన తన్మమాఽపి భవిష్యతి,
హత్వా భిక్షుం యతో మోహాన్నిద్యర్థీ నాపిత్ హతః. 107

రాజా పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్ ?' మస్త్రీ కథయతి-

అను. ఏ ప్రభువునకైతే వైద్యుడు, గురువు, మంత్రి ఈ మువ్వురు (ముఖ స్తుతికై) ప్రియమైన మాటలు వల్కుతారో ఆ రాజుకు వెంటనే క్రమంగా శరీరం, ధర్మం, ధనాగారం నశించిపోతాయి. 108

మరియూ మహారాజా ! వినుము. ఎవడో ఏదో పూర్వపుణ్యఫలంగా పొందితే 'అది నాకూ కావాలి' అని తలంచి అజ్ఞానంచే నిధిని ఆశించినవాడై మంగలి సంన్యాసిని చంపాడు. రాజుచే మరణదండన పొందాడు. 109

రాజు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు ?'

మంత్రి ఆ కథను ఇలా చెప్పసాగాడు-

9. నిధ్యర్థి-నాపిత కథా

[నిధిని కోరే మంగలి కథ]

మూ. అస్త్యయోధ్యాయాం పురి చూడామణి ర్నామ క్షత్రియః. తేన ధనార్థినా మహతా క్లేశేన భగవాం శృన్వార్థచూడామణిః చిర మారాధితః. తతః క్షీణపాపోఽసౌ స్వప్నే దర్శనం దత్త్వా భగవదాదేశా ద్యక్షేశ్వరాదిష్టో యత్ - 'త్యమద్య ప్రాతః క్షేరం కారయిత్వా లగుడ హస్తః సన్ స్వగృహద్వారి నిభృతం స్థాస్యసి, తతో యమేవాగతం భిక్షుకం ప్రాక్షణే పశ్యసి, తం నిర్దయం లగుడప్రహరేణ హనిష్యసి, తతోఽసౌ భిక్షుక స్తత్క్షణాత్ సువర్ణకలశో భవిష్యతి. తేన త్వయా యావ జ్జీవం సుఖినా భవితవ్యమ్' ఇతి. తతస్తథాఽనుష్ఠితే తద్వృత్తమ్.

అను. అయోధ్య అనే నగరంలో 'చూడామణి' అనే పేరు గల ఒక క్షత్రి యుడు ఉన్నాడు. అతడికి 'ధనం అధికంగా సంపాదించాలి' అని కోరిక గల్గింది. అందువల్ల మిక్కిలి దీక్షతో చంద్రమాలి అయిన శివుణ్ణి ఆరాధించాడు. పాప విముక్తి నందాడు. అంత శివుడి ఆజ్ఞచే ధనాధిపతి అయిన కుబేరుడు ఈ రాజునకు స్వప్నంలో దర్శనం అనుగ్రహించాడు. ఇలా బోధించాడు. 'ఓ రాజా! ఈ వేకు వనే క్షేరం చేయించుకొనుము. ఒక గట్టి లాఠీని (కట్టను) పట్టుకొని నీ యింటి ద్వారంవద్ద రహస్యంగా దాగి ఉండుము. అప్పుడు నీ యింటి ముంగిలిలోనికి (మొదట) ఏ భిక్షుకుడు వస్తాడో అతన్ని చూడగనే ఏమాత్రం దయ దలంపక కట్టతో బాదుము. వెంటనే ఆ భిక్షుకుడు (సంన్యాసి) బంగారుకలశంగా మారుతాడు. అందుచే నీవు బ్రతికినన్నాళ్లు సుఖంగా ఉండొచ్చు.' పిమ్మట ఆ రాజు అలాగే చేసి ఆ సంవదను పొందాడు.

మూ. తత్ర క్షైరకరణాయాఽఽసీతేన నాపితేన తత్సర్వ మారోక్య చిన్తితమ్ - 'అయే! నిధిప్రాప్తే రయ ముపాయః. తదహమ

పేయవంకిం న కరోమి? ఇతి. తతఃప్రభృతి న నాపితః ప్రత్యహం తథా విదో లగుడహస్తః సునిభృతం భిక్షో రాగమనం ప్రతిక్షతే. ఏకదా తేన ప్రాప్తో భిక్షు ర్లగుడేన వ్యాపాదితః. తస్మా దపరాధాత్ సోఽపి నాపితో రాజపురుషై ర్వ్యాపాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి-‘పుణ్యాల్లబ్ధం యదేకేన’ ఇత్యాది.

ఆను. అచ్చటికి ఊరం చేయడానికి పిలిపించబడిన మంగలి ఇదంతా చూచాడు. ఇలా తలంచాడు. ‘అహా! ధననిధిని పొందడానికి ఇది చక్కటి ఉపాయం. నేను నైతం ఇలా ఎందుకు చేయకూడదు?’ ఇలా తలంచి ఆ మంగలి ప్రతిదినం గుండు గొరిగించుకుంటాడు. దిట్టమైన కజ్జను చేత ధరిస్తాడు. వాకిలి వద్ద ఎవరికీ కనబడనట్లు దాగి- ‘భిక్షుకు డెవడైనా ఎప్పుడు వస్తాడో’- అని ఎదురు చూస్తూ ఉంటాడు. ఇలా కొన్నిదినాలు జరిగాయి. ఒకనాడు ఒక భిక్షుకుడు (సంన్యాసి) దురదృష్టంకొద్దీ వచ్చాడు. మంగలి కజ్జతో మోదగా వచ్చాడు. అంతట రాజభటులు వచ్చారు. ఆ ఆపరాధం కారణంగా మంగలిని బంధించారు. మంగలికి మరణదండన విధింపబడింది.

అందుచే నేను (చక్రవాకాన్ని) చెప్పటాన్నాను- ‘పుణ్యఫలంగా ఎవడికో ఏదో లభిస్తే’- ఇత్యాది (107 వ శ్లోకభావం చూడుడు).

మూ. రాజాఽఽహ-

శ్లో. పురా వృత్తకథోద్ధారైః కథం నిర్ణీయతే పరః,
స్యాన్నిష్కారణబద్ధుర్యా కిం వా విశ్వాసహతకః. 108

యాతు; ప్రస్తుత మనుసన్ధియతామ్. మలయాధిత్యకాయాం చేచ్చిత్ర వర్ణ స్తదధునా కిం విధేయమ్? మ స్త్రీ వదతి. ఆగతప్రణిధిముఖా న్మయా శ్రుతమ్, యత్- మహామన్రిణో గృధ్రస్యోపదేశే చిత్రవర్ణేనాఽనాదరః కృతః, తతోఽసౌ మూఢో జేతుం శక్యః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. బుద్ధః క్రూరోఽలసోఽసత్యః ప్రమాదీ భీరు రస్థిరః,
మూఢో యోధావమస్తా చ సుఖచ్ఛేద్యో రిపుః స్మృతః. 109

అను. రాజు ఇలా అన్నాడు.

ప్రాచీనకథలద్వారా క్రొత్తగా వచ్చినవాడు ఆకారణబంధువు అని గానీ విశ్వాసమాతుకుడు అని గానీ ఎలా నిర్ణయించగలం? (108)

ఆ విషయం పోసీండు. ప్రస్తుతవిషయం చర్చించండి. మలయపర్యత శిఖరాన చిత్రవద్దడు విడిది చేస్తే మనం ఏమి చేయాలి? అది విని మంత్రి ఇలా బదులు పల్కాడు- 'దేవా! వచ్చిన మనవేగువల్ల నేనూ విన్నాను. అతడు (తన) మహామంత్రి అయిన గ్రద్ధ బోధను పెడచెవి బెట్టాడు. అందువల్ల ఆ మూర్ఖుణ్ణి జయింపవచ్చును. విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు-

లోబీ, కూరుడూ, సోమరీ, అసత్యభాషీ, జాగ్రత్తలేనివాడూ, పిఠికివాడూ, చపలచిత్తుడూ, మూర్ఖుడూ, యుద్ధపీరులను అవమానించేవాడూ అయిన శత్రువును తేలిగ్గా జయింపవచ్చును. (109)

మూ. తతోఽసౌ యావదస్మద్ధుర్గద్వారరోధం న కరోతి తావన్నద్యద్రివనవర్త్యసు తద్బలాని హస్తుం సారసాదయః సేనా పతయో నియుజ్యనామ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. దీర్ఘవర్త్య పరిశ్రాంతం నద్యద్రివనసంజ్ఞులమ్,
మోరాగ్ని భయ నన్త్రస్తం ఖత్విపాసార్దితం తథా. 110

ప్రమత్తం భోజనవ్యగ్రం వ్యాధిదుర్భిక్షపీడితమ్,
అనంస్థిత మభూయిష్ఠం వృష్టివాతసమాకులమ్. 111

పజ్కపాంసుజలాఽఽచ్ఛన్నం సువ్యస్తం దస్యవిద్రుతమ్,
ఏవంభూతం మహిపాలః పరనైన్యం విమాతయేత్. 112

అను. అందుచే అతను మన కోటద్వారాన్ని నిరోధింపకముందే -(అనగా కోటను ముట్టడింపకముందే) నదులయు పర్వతములయు అడవులయు మార్గాలలో అతడి సైన్యాలను చంపేందుకు బెగ్గురుపక్షి మొదలైన సేనావతులను నియమించండి. విజ్ఞులు ఇలా బోధించారు.

శత్రునైన్యం-దీర్ఘప్రయాణంచే ఆలసినదై ఉన్నా, నదులయూ పర్వతా

లయూ అడవులయూ దాడులను గుర్తింపజాలనిదై ఉన్నా, భయంకరమైన అగ్ని భయంచే కలత నందినదై ఉన్నా, ఆకలిదప్పలచే ఆరాటపడుచున్నా, అజాగ్రత్తగా ఉన్నా, అహారలగ్నమై ఉన్నా, రోగాలచే కలపుచే బాధితమై ఉన్నా, వ్యూహ రూపంగా లేనిదై ఉన్నా, అల్పంగా ఉన్నా, వానచే గాలిచే వెతనందినదైనా, చుట్టూ బురదగానీ దుమ్ముగానీ సిరుగానీ కలదై ఉన్నా, నిశ్చింతగా ఒడలు మరచినదై ఉన్నా, దొంగలచే వరాభూతమై (తరుమబడినదై) ఉన్నా, భూపాలుడు తేలికగా జయింపగలడు (జయింప యత్నించాలి).

మూ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. అవస్కన్తభయాద్రాజా ప్రజాగరకృతశ్రమమ్,
దివా సుప్తం సమాహన్యాన్నిద్రావ్యాకులసైనికమ్. 113

అతస్తస్య ప్రమాదినో బలం గత్వా యథావకాశం దివానిశం
ఘ్నన్తస్మత్సేనాపతయః' ఇతి. తథాఽనుష్ఠితే చిత్రవర్ణస్య సైనికాః
సేనాపతయశ్చ బహవో నిహతాః.

అను. మరియు-ఎప్పుడు ఆకస్మికంగా ఆక్రమణ జరుగుతుందో అనే భయంచే రాత్రిట్ల మేల్కొనడంవల్ల అలసినదీ, పగలు నిద్రించేదీ, నిద్రకై కలతనందిన సైనికులు గలదీ అయిన శత్రుసేనను రాజు సంహరించాలి. 113

కనుక మన సేనాధిపతులు అశ్రద్ధగా ఉండే అతడి సైన్యాన్ని సమీపించాలి. అవకాశాన్ని బట్టి పగలు, రాత్రి అనే భేదం పాటింపక సంహరించాలి."

మంత్రి (చక్రవాకం) చెప్పినట్లుగా హిరణ్యగర్భుడి సేనాధిపతులు ఆచరించారు. అందువల్ల చిత్రవర్ణుడి సైనికులు, సేనానాయకులు అనేకులు చంపబడ్డారు.

మూ. తత శ్చిత్రవర్ణో విషణ్ణః స్వమన్త్రిణం దూరదర్శిన
మాహ-"తాత! కిమి త్యస్మదుపేక్షా క్రియతే? కిం క్వాఽప్యవినయో
మమాఽస్తి? తథా చోక్తమ్-

శ్లో. న 'రాజ్యం ప్రాప్త' మిత్యేవ వర్తితవ్య మసామృతమ్,
శ్రియం హ్యవినయో హ ని జరా రూపమివోత్తమమ్. 114

అపి చ-

శ్లో. దక్షః శ్రియ మధిగచ్ఛతి పథ్యాశీ కల్యణం సుఖ మరోగీ,
ఉద్యుక్తో విద్యానం దర్మార్థయశాంసి చ వినీతః". 115

అను. అప్పుడు చిత్రవర్ణుడు దుఃఖితుడు అయ్యాడు. తన మంత్రి అయిన దూరదర్శితో ఇలా చెప్పాడు- 'తాతా! నాయెడ ఎందుకు ఆశ్రద్ధ వహిస్తున్నారు? ఎచ్చటనైనా ఏదైనా నావల్ల తప్పు జరిగిందా? పెద్దలు ఇలా చెప్పారు-

'నాకు రాజ్యం లభించింది.' అని ప్రభువు ఎవ్వడూ అనుచితంగా ప్రవర్తిల్లి రాదు. ముసలితనం ప్రళ సమేన సౌందర్యాన్ని వలె అవినయప్రవర్తన రాజ్య లక్ష్మిని నాశం చేస్తుంది. 114

మరియూ - నిపుణుడు లక్ష్మిని (సంపదను) వధ్య, (ఉచిత) భోజనుడు ఆరోగ్యాన్ని, ఆరోగ్యవంతుడు సుఖాన్ని, ప్రయత్నశీలుడు (పరిశ్రమి) విద్యా పారంగతిని, వినయవంతుడు ధర్మాన్ని ధనాన్ని కీర్తిని - పొందుతారు. 115

మూ - గృహద్రోహవదత్ - 'దేవ! శృణు -

శ్లో. అవిద్యానపి భూపాలో విద్యావృద్ధోపసేవయా,
పరాం శ్రియ మవాప్నోతి జలాఽఽసన్నతరు ర్యథా. 116

అన్యచ్చ-

శ్లో. పానం శ్రీ మృగయా ద్యూత మర్థదూషణమేవ చ,
వాగ్దణ్డయోశ్చ పారుష్యం వ్యసనాని మహిభుజామ్. 117

కింఞ్చ-

శ్లో. న సాహనైకాన్తరసాఽనువర్తినా
న చాఽప్యపాయోపహతాఽన్తరాత్మనా,

విభూతయః శక్య మవాప్తు మూర్జితా
నయే చ శార్కే చ వసన్తి సమృదః.

118

అను. గ్రద్ధ (దూరదర్శి) ఇలా బదులు వల్కింది - దేవా! వినుము. ప్రభువు స్వయంగా విద్వాంసుడు కాకుండినా విద్యచే వృద్ధులైన వారిని అనగా అనుభవవిద్యావంతులను సేవించడం ద్వారా, నీటిసమీపం లోని వృక్షం అభివృద్ధిని పొందునట్లు ఉత్తమసంపదను పొందును.

116

మరియూ - మద్యాదిపానం, స్త్రీవ్యసనం (వ్యభిచారం), జూదం, అన్యాయ ప్రాప్తదనం, వాక్పారుష్యం, కఠినశిక్షావిధానం అనే ఈ ఆరు ప్రభువులకు చెడు గుణాలు అంటారు.

117

ఇంకా - కేవలం సాహసక్రియలను ఆధారంగా చేసుకొనడంవల్లనూ, అలాగే కేవలం ఉపాయాలను మాత్రమే ఆశ్రయించడంవల్లనూ, సమృద్ధమైన సంపదలు లభింపజాలవు. మరేమనగా, రాజనీతితోడి ఉపాయాలూ, పరాక్రమం ఈ రెండూ ఉండేచోటనే సంపదలు నివసిస్తాయి.

118

మూ - త్వయా స్వబలోత్సాహ మవలోక్య సాహసైకరసికేన మయోపన్యస్తేష్యపి మస్త్రే ష్వనవధానం వాక్పారుష్యం చ కృతమ్. అతో దుర్నితేః ఫల మిద మనుభూయతే. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. దుర్మన్త్రిణం క ముపయాన్తి న సీతిదోషాః

సంతాపయన్తి క మపథ్యభుజం న రోగాః,

కం శ్రీ ర్న దర్పయతి కం న నిహన్తి మృత్యుః

కం శ్రీకృతా న విషయాః పరితాపయన్తి.

119

అను. నీవు నీ సైన్యబలంయొక్క ఉత్సాహాన్ని గాంచావు. కేవలం సాహసమంటే ఆసక్తివి చూపావు. నేను బోధించిన రాజనీతిమంత్రాల విషయంలో (ఆలోచనలయెడ) నిర్లక్ష్యం వహించావు. అంతేగాక పరుషంగా సైతం మాట్లాడావు. అవిసీతికి ఫలం ఇప్పుడు అనుభవిస్తున్నావు. విజ్ఞులు ఇలా చెప్పారు - దుష్టమంత్రి గల ఏ ప్రభువు రాజనీతిదోషఫలములు పొందలేడు? అవత్యమును భుజించే ఎవడు రోగాలచే పీడింపబడలేడు? సంపద ఎవడికి గర్వం గల్గింపలేడు? మృత్యువు ఎవణ్ణి చంపక వదలివేసింది? స్త్రీవ్యసనంచే ఎవడు బాధింపబడలేడు?

మూ. అపరం చ -

శ్లో. ముదం విషాదః శరదం హిమాగమః
తమో వివస్వాన్ సుకృతం కృతఃపుతా,
ప్రియోపపత్తిః శుచ మాపదం నయః
శ్రియః సమృద్ధా అపి హ న్తి దుర్నయః. 120

తతో మయాఽప్యాలోచితమ్ - 'ప్రజ్ఞాహీనోఽయం రాజా. న
చేత్ కథం నీతిశాస్త్రకథాకౌముదీం వాగుల్కాభిః తిమిరయతి. యతః -

శ్లో. యస్య నా న్తి స్వయంప్రజ్ఞా శాస్త్రం తస్య కరోతి కిమ్ ?
లోచనాభ్యాం విహీనస్య దర్పణః కిం కరిష్యతి? 121

ఇత్యాలోచ్య తూష్టిం స్థితః.

అను. మరియు ; దుఃఖం సంతోషాన్ని, మంచుకాలం వెన్నెలఋతువునూ, సూర్యుడు చీకటిని, కృతఃపుత పుణ్యాన్ని, ప్రియవస్తుయోగం శోకాన్ని, నీతి వర్తన ఆపదనూ, దుష్టనీతి సమృద్ధములై ఉన్నా సంపదలను, నాశనం చేస్తాయి.

పిమ్మట నేనూ ఇలా ఆలోచించాను - 'ఈ ప్రభువు ప్రతిభ లేనివాడు. అలా కానిచో నీతిశాస్త్రకథలు అనే వెన్నెలను (అనుచిత) వాక్కులనే మిణుగురు పురుగులచే (అనగా మిణుగురు పురుగులను ఆధారం చేసికొని వెన్నెలను) తిరస్కరించి ఎందుకు చీకటిగా చేస్తాడు ? ఏలనన -

ఎవడికి గ్రహించే ప్రజ్ఞ స్వయంగా లేదో వానియెడ శాస్త్రం ఏమీ చేయ లేదు. కన్నులు లేనివాడికి అద్దం ఏమి ఉపకారం చేయగలదు?" 121.

ఇలా తలంచి మిన్నక ఉన్నాను".

మూ. అథ రాజా బద్ధాజ్ఞాళి రాహ - తాత! అన్యాయం మమా పరాధః. ఇదానీం యథాఽహ మవశిష్టబలసహితః ప్రత్యావృత్య విన్ధ్యా చలం గచ్ఛామి, తథోపదిశ. గృధ్రః స్వగతం చింతయతి - 'క్రియతా మద్య ప్రతీకారః. యతః -

శ్లో. దేవతాసు గురౌ గోమ రాజసు బ్రాహ్మణేషు చ,
నియంత్రవ్యః సదా కోపో బాలవృద్ధాతురేషు చ. 122

ఇత్యేవం చింతయిత్వా స మస్త్రీ ప్రహస్య ప్రకాశం బ్రూతే -
'దేవ ! మా భైషిః. సమాశ్వసిహి. శృణు దేవ-

శ్లో. మన్రిజాం భిన్నసన్ధానే భిషజ్ఞాం సాన్నిపాతకే,
కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా సుస్థే కో వా న పణ్డితః. 123

అను. అంత రాజు చేతులు జోడించి ఇలా అన్నాడు - 'నాయనా! ఇదంతా నా దోషమే. ఇప్పుడు మిగిలిన సేనతో మరలి వింధ్యపర్వతం పోయే ఉపాయం ఏదో బోధింపుము'. అందులకు (మంత్రి అయిన) గ్రద్ధ తనలో ఇలా విచారించింది - 'ఇందుకు ప్రతీకారం ఏదేని చేయాలి. ఏలసన -

దేవతలయెడ, గురుజనులయెడ, గోవులయెడ, రాజులయెడ, బ్రాహ్మణులయెడ, బాలులయెడ, వృద్ధులయెడ, రోగాదిపీడితులయెడ కోపం వచ్చినా దాన్ని సర్వదా నిరోధించాలి.' 122

ఇలా తలంచి నవ్వుతూ ప్రకాశంగా ఇలా చెప్పాడు -

'ప్రభూ ! భయపడకుడు. ఊరడిల్లుడు. దేవా ! వినుము -

చెడినదానిని (భిన్నమైనదానిని) చక్కదిద్దడంలో మంత్రిల ప్రతిభయూ సన్నిపాతరోగం (విషజ్వరం) వస్తే వైద్యుల నేర్పు తెలియబడుతుంది. సామాన్యస్థితిలో వండితుడు గానివా చెప్పడున్నాడు ?

మూ. అపరఞ్చ -

శ్లో. ఆరభస్తేఽల్పమేవాఽజ్ఞాః కామం వ్యగ్రా భవన్తి చ,
మహారమ్భాః కృతధియ సీషన్తి చ నిరాకులాః. 124

తదత్ర భవత్ప్రతాపేన దుర్గం భక్త్యా కీర్తిప్రతాపసహితం త్వా మచిరేణ కాలేన విన్యాచలం నేష్యామి" ఇతి. రాజాఽఽహ - కథ మధునా స్వల్పబలేన తత్సమృద్యతే ? గృహో వదతి - 'దేవ ! సర్వం

భవిష్యతి యతో విజిగీషో రదీర్ఘనూత్రతా విజయసిద్ధేః అవశ్యంబావి-
లక్షణమ్. తత్సహ సైవ దుర్గద్వారాఽవరోధః క్రియతామ్.'

అను. బుద్ధిహీనులు చిన్నకార్యం ఆరంభించినా ఎంతో కంగారుపడుతారు.
బుద్ధిశాలురు గొప్పకార్యాన్ని ఆరంభించినా ధైర్యంగా ఉంటారు. 124

కనుక ఈ విషమపరిస్థితిలోనే తమ ప్రతాపంచే శత్రుదుర్గాన్ని భేదిస్తాను.
కీర్తితో ప్రతాపంతో కూడిన మిమ్ము త్వరలోనే వింధ్యపర్వతం చేరుస్తాను'. [ఇది.
విని] రాజు ఇలా అడిగాడు - 'ఇప్పుడు ఈ చిన్న సేనతో అదేవిధంగా సాధ్యం?'
అందుకు గ్రద్ధ ఇలా అంది - 'దేవా! సర్వం సిద్ధిస్తుంది. విజయం కోరేవాడు.
విజయసిద్ధికై దీర్ఘనూత్రతను వీడాలి. శీఘ్రంగా కార్యాలు చేయాలి. ఇది విజ-
యానికి ముఖ్యలక్షణంగా తలంచాలి. అందుచే వెంటనే (శత్రు) దుర్గాన్ని ముట్ట-
డించాలి.

మూ. అథ (ప్రహిత) ప్రణీధినా బకేనాఽఽగత్య హిరణ్య-
గర్భస్య కథితమ్ - 'దేవ! స్వల్పబల ఏవాఽయం రాజా చిత్రవర్ణో
గృధ్రస్య వచనోపప్లమ్బా దాగత్య దుర్గద్వారాఽవరోధనం కరిష్యతి.
రాజహంసో బ్రూతే - 'భోః సర్వజ్ఞ! కిమదునా విధేయమ్?' చక్రవాకో
బ్రూతే - 'స్వబలే సారాఽసారవిచారః క్రియతామ్. తద్ జ్ఞాత్వా సువర్ణ-
వస్త్రాదికం యథార్థం ప్రసాదప్రదానం చ క్రియతామ్. యతః -

శ్లో. యః కాకిణీమ వ్యవథప్రపన్నాం
సముద్ధరేన్నిష్కనహస్రతుల్యామ్,
కాలేషు కోటిష్యపి ముక్తహస్త -
స్తం రాజసింహం న జహోతి లక్ష్మీః.

125

అను. ఇక (అచ్చట కర్పూరదీపంలో వద్మకేలిసరస్సులో ఉండే రాజు-
హంస అయిన) హిరణ్యగర్భుడి వద్దకు అతడు పంపిన గుప్తచరుడైన కొంగ
వచ్చింది. ఇలా విన్నవించింది - 'దేవ! మిగిలిన చిన్న సేనతోనే రాజు అయిన
చిత్రవర్ణుడు గ్రద్ధయొక్క (మంత్రియొక్క) మంత్రజాబలంచే వస్తున్నాడు.
త్వరలోనే మన కోటను ముట్టడిస్తాడు. అది విని రాజహంస తన మంత్రిని ఇలా-

అడిగింది - 'ఓ సర్వజ్ఞా! (మంత్రిపేరు) ఇప్పుడేం చేయాలి? చక్రవాకం ఇలా అంది - 'మన సైన్యంలో బలవంతు లెవరో, బలహీను లెవరో గమనించాలి. అది తెలుసుకొని బంగారం, వస్త్రాలు మొదలైనవి వారి యోగ్యతకు తగిన విధంగా ఇచ్చి సత్కరించాలి. ఏలనన -

ఏ ప్రభువైతే అనుచితస్థలంలో పడిన చిన్న గవ్వనైనా వెయ్యి బంగారు నాణెములతో సమానంగా స్వీకరిస్తాడో మరియు అవసరసమయాలయందు కోట్ల కొలది బంగారునాణెములైనా పదలడానికి (చేతులు తెడుస్తాడో) నిద్రంగా ఉంటాడో, అలాంటి భూపాలుణ్ణి రాజ్యరక్షి వదలిపెట్టదు. 125

మూ. అన్యచ్చ-

శ్లో. క్రతా వివాహే వ్యసనే రిపుక్షయే
యశస్కరే కర్మణి మిత్రసన్ధిహే,
ప్రియాసు నారీ ష్వధనేషు బాన్ధవే
ష్వతివ్యయో నా న్తి నరాధిపోఽష్టసు. 126

యతః-

శ్లో. మూర్ఖః స్వల్పవ్యయత్రాసాత్ సర్వనాశం కరోతి హి,
కః సుదీః సన్త్యజేద్బాణ్డం శుల్కన్యైవాతిసాధ్వసాత్. 127

అను. మరియు- యజ్ఞంలో, వివాహకార్యంలో, ఆపద వచ్చినప్పుడూ, శత్రుసంహారవిషయంలో, క్షీర్తికరములైన పనులలో, మిత్రసంపాదనయందూ, ప్రేయురాండ్రవిషయంలో, ధనహీనులైన బంధుజనుల విషయంలో, ఈ ఎనిమిదింటియందు ఖర్చుచేసే ప్రభువు ఆతివ్యయపరుడుగా తలంపబడడు. 126

ఏలనన- అల్పవ్యయానికి భయపడి మూర్ఖుడు సమస్తం పోగొట్టుకుంటాడు. బుద్ధిమంతు డెవడూ వన్ను కట్టవలసివస్తుందనే భయంతో సంపదను పరిత్యజింపడు. 127

మూ. రాజాఽఽహ- 'కథ మిహ సమయేఽతివ్యయో యుజ్యతే?'
ఉత్తర- 'ఆపదర్థే ధనం రక్షేత్' ఇతి. మన్త్రి బ్రూతే- 'శ్రీమతాం కథ

మాపదః?' రాజాఽఽహ - 'కదాచి చ్చలితా లక్ష్మీః'. మన్త్రి బ్రూతే-
'సజ్జితాఽపి వినశ్యతి. తద్దేవ! కార్పణ్యం విముచ్య స్వభటా దానమా
నాభ్యాం పురస్క్రియన్తామ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. పరస్పరజ్ఞాః సంహృష్టా స్త్యక్తుం ప్రాజాన్ సునిశ్చితాః,
కులీనాః పూజితాః సమ్యగ్విజయన్తే ద్విషద్బలమ్. 128

అపరఞ్చ-

శ్లో. సుభటాః శీలసమ్పన్నాః సంహతాః కృతనిశ్చయాః,
అపి పఞ్చశతం శూరా నిమ్నన్తి రిపువాహినీమ్ 129

అను. రాజు (రాజహంస-హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా అడిగాడు. 'ఈ ఆపద
సమయంలో అధికంగా ఖర్చుచేయడం ఎలా సముచితం అవుతుంది? విజ్ఞులు
ఇలా అన్నారు. 'ఆపత్కాలానికై ధనం రక్షించాలి.'

అందుకు మంత్రి ఇలా సమాధానం చెప్పాడు. 'శ్రీమంతులైన ప్రభువులకు
ఆపదలు ఎట్లు వస్తాయి?' అది విని రాజు మరలా ఇలా అన్నాడు. 'ఒకానొక
వేళ రై వికంగా లక్ష్మి (సంపద) చలించి పోతేనో.' మంత్రి అన్నాడు. 'అలా
అయితే కూడబెట్టిన సంపద సైతం నశిస్తుంది.' కనుక ఒక ప్రభు! లోభగుణం
వదలండి. దాన-సన్మానాలచే మన వీరులను పురస్కరించండి. విజ్ఞులు అన్నారు.

భేదభావాలు లేక ఒకరిభావాలు మరొకరు గ్రహించినవారూ, పారితోషికాది
కంటే సంతుష్టలూ, ప్రభుశ్రేయస్సునకై ప్రాణార్పణకు సిద్ధమైనవారూ, సత్కు
లీనులూ, సన్మానితులూ అయిన సైనికులు శత్రు సేనను లెస్సగా జయింపగలరు.

మరియూ- శీలవంతులూ, కలిసికట్టుగా ఉండేవారూ, దృఢప్రతిజ్ఞలూ,
వీరులూ అయిన సైనికులు అయిదువందలమంది ఉన్నా శత్రు సైన్యాన్ని పరిమార్చ
గలరు. 129

మూ. కిఞ్చ-

శ్లో. శిష్టై రప్యవిశేషజ్ఞ ఉగ్రశ్చ కృతనాశకః,
త్యజ్యతే కిం పునర్నాన్యై ర్యశ్చాఽప్యాత్మమృరి ర్నరః. 130

యతః-

శ్లో. సత్యం శౌర్యం దయా త్యాగో నృపన్యైతే మహాగుణాః,
ఏతై స్త్యక్తో మహిపాలః ప్రాప్నోతి ఖలు వాచ్యతామ్. 131

అను. ఇంకనూ- విశేషజ్ఞత లేనివాడూ, క్రుద్ధుడూ, కార్యవినాశకుడూ, స్వార్థపరుడూ అయిన మానవుణ్ణి సజ్జనులు సైతం పరిత్యజిస్తారు. అన్యుల విషయం ఏమనాలి? 130

ఏలననగా- ప్రభువునకు సత్యం, పరాక్రమం, దయ, త్యాగం- అనే మహాగుణాలు తప్పక ఉండాలి. ఈ గుణాలు లేనిచో అతను తప్పక లోకనిందను పొందుతాడు. 131

మూ. ఈదృశి ప్రస్తావేఽమాత్యా స్రావ దవశ్యమేవ పురస్కరవ్యాః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. యో యేన ప్రతిబద్ధః స్యాత్ సహ తేనోదయా వ్యయీ,
న విశ్వస్తో నియోక్తవ్యః ప్రాజేషు చ ధనేషు చ. 132

యతః -

శ్లో. దూరః స్త్రీ వా శిశుర్యస్య మన్త్రిణః స్యు ర్మహిపతేః,
అనీతిపవనక్షిప్తోఽకార్యాభౌ న నిమజ్జతి. 133

అను. ఇలాంటి పరిస్థితి వచ్చినచో (మొదట) మంత్రులను తప్పక గౌరవించాలి. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-

ఏమంత్రి ఏరాజుతో సంబంధం గల్గి ఉంటాడో, అతడు (మంత్రి) ఆ ప్రభుడి అభివృద్ధిని తన అభివృద్ధిగానూ, అతడి వతనాన్ని తన పతనంగాను భావిస్తాడు. అలా భావించే మంత్రినే విశ్వసించి ప్రభువు తన ప్రాణరక్షణకు ధనరక్షణకు నియమించాలి. 132

ఏలననగా- ఏ భూపాలుడికి వంచకుడు గానీ, అడుది గానీ, బాలుడు గానీ (మూర్ఖుడుగానీ), మంత్రులుగా ఉంటారో, ఆ భూపాలుణ్ణి అవినీతి అనే సుడిగాలి

ఎత్తుకొని పోతుంది. చెడువనులు అనే సముద్రంలో పడవేస్తుంది. అతడు ఆ సముద్రంలో మునిగిపోతాడు. 133

మూ. శృణు దేవ !

శ్లో. హర్షక్రోధౌ యతౌ యస్య శాస్త్రార్థే ప్రత్యయస్తథా,
నిత్యం భృత్యాఽనుపేక్షా చ తస్య స్యాద్దనదా ధరా. 134

శ్లో. యేషాం రాజ్ఞా సహ స్యాతా ముచ్చయాఽపచయౌ ద్రువమ్,
అమాత్యా ఇతి తాన్ రాజా నాఽవమన్యేత్ కదాచన. 135

శ్లో. మహిభుజో మదాన్తస్య సజ్జీర్ణస్యేవ దన్తినః,
స్థలతో హి కరాఽఽలమ్భుః సుశిష్టైరేవ దీయతే. 136

అను. దేవా ! వినుము.

సంతోషం, క్రోధం స్వాధీనంలో ఉంచుకొనేవాడూ, శాస్త్రార్థమందు విశ్వాసం గలవాడూ, సేవకుల విషయంలో ఎన్నడూ అశ్రద్ధవహింపనివాడూ అయిన భూపాలుడికి రాజ్యం ధనాన్ని అనుగ్రహిస్తుంది. 134

ఏ మంత్రులు ప్రభువుయొక్క ఉన్నతిని తమ ఉన్నతిగానూ, అవనతిని తమ అవనతిగానూ అవశ్యం భావించి ప్రవరిసారో, అలాంటి మంత్రులను ప్రభువు ఎప్పటికీనీ ఆవమానింపరాదు. 135

మదంచే కన్నుగానక బురదలో పడిన ఏనుగును (ఓడ్డున) అప్రమత్తములై మిగిలిఉండే ఏనుగులు తమ తొండాలను ఊతగా నొసగి ఎలా ఉద్ధరిస్తాయో, అలాగే రాజ్యలక్ష్మీమదాందుడై దుష్టభావసంక్లిర్తుడై ఆపద నొందిన ప్రభువును శిష్టులైన అమాత్యులు తమ చేతులను ఆధారంగా ఇచ్చి ఉద్ధరిస్తారు." 136

స్థలతః = వతితస్య, వివన్నస్య ; సంక్షీర్ణస్య = దుర్గుణసంక్షీర్ణస్య, సుశిష్టైః = శుభైః అప్రమత్తైః, అవశిష్టగతైః శిష్టైరమాత్యైశ్చ, కరావలమ్భుః = శుష్ణావలమ్భుః, హస్తావలమ్భుశ్చ.

మూ. అథాఽఽగత్య ప్రణమ్య మేఘవర్ణో బ్రూతే-దేవ ! దృష్టి

ప్రసాదం కురు. ఇదానీం విపక్షో దుర్గద్వారి వర్తతే. తద్దేవపాదాఽఽ
దేశాత్ బహిర్నిఃసృత్య స్వవిక్రమం దర్శయామి. యేన దేవపాదానా
మాన్యణ్య ముపగచ్ఛామి,

చక్రవాకో బ్రూతే-“మైవమ్. యది బహిర్నిఃసృత్య యోద్ధవ్యం,
తదా దుర్గాఽఽశ్రయణమేవ నిష్ప్రయోజనమ్. అపరఞ్చ,

శ్లో. విషమోఽపి యథా నక్రః సలినాన్నిఃసృతో వశః,
వనాద్వినిర్గతః శూరః సింహోఽపి స్యాచ్ఛృగాలవత్. 137

అను. ఇంతలో మేఘవర్షడు-(శత్రుగుప్తచరుడైన కాకి-దీనికి చక్ర
వాకం వద్దన్నా రాజహంస ఆశ్రయం ఇచ్చింది) వచ్చాడు. ప్రణామం చేసి ఇలా
జెప్పాడు-“ప్రభూ! దయయుంచి నా ప్రక్కకు చూడండి. ఇప్పుడు శత్రువు కోట
ద్వారంవద్ద ఉన్నాడు. కనుక పూజ్యపాదులైన ప్రభువులు ఆజ్ఞాపిస్తే నేను కోట
వెలువలికి పోతాను. నా పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తాను. ప్రభువుల ఋణం తీర్చు
కుంటాను.”

చక్రవాకం అందుకు ఇలా అంది-“అలా వద్దు. వెలువలికి పోయి యుద్ధం
చేయవలసినట్లుంటే ఇక దుర్గాన్ని ఆశ్రయించడమే వ్యర్థం. మరియు-

మొసలి భయంకరమై ఉండికూడ నీటినుండి వెలువలికి వచ్చినచో
లోబడుతుంది. అలాగే సింహం పరాక్రమశాలి అయినా అడవిని వీడి వెలువలికి
వస్తే నక్కవలె తొంగిపోతుంది.” 137

మూ. [వాయసో బ్రూతే] దేవ! స్వయం గత్వా దృశ్యతాం
యుద్ధమ్. యతః-

శ్లో. పురస్కృత్య బలం రాజా యోధయే దవలోకయన్,
స్వామినాఽధిష్ఠితః శ్వాఽపి కిం న సింహాయతే ద్రువమ్. 138

అథ తే సర్వే దుర్గద్వారం గత్వా మహాహవం కృతవన్తః.

అను. [కాకి ఇలా అంది]-ప్రభూ! తాము స్వయంగా పోయి యుద్ధం

చూడండి. ఏలనన-

ప్రభువు సేనను ముందుంచుకొని స్వయంగా దాన్ని నిరీక్షిస్తూ యుద్ధం చేయించాలి. యజమానుడు తోడుగా ఉంటే కుక్కనైతం సింహంవలె పరాక్ మిస్తుందిగదా''.

138

పిమ్మట వారంతా దుర్గద్వారం చేరి మహాయుద్ధం చేశారు.

మూ. అపరేద్యు శ్చిత్రవర్ణో రాజా గృధ్ర మువాచ-‘తాత ! స్వప్రతిజ్ఞాత మధునా నిర్వాహయ’ ఇతి.

గృధ్రో బ్రూతే-‘దేవ ! శృణు తావత్-

శ్లో. అకాలసహ మత్యల్పం మూర్ఛవ్యసనినాయకమ్,
అగుప్తం భీరుయోధశ్చ దుర్గవ్యసన ముచ్యతే.

139

త త్తావ దత్ర నాస్తి.

శ్లో. ఉపజాప శ్చిరారోదోఽవస్కన్త స్తీవ్రపౌరుషమ్,
దుర్గస్య లఙ్ఘనోపాయా శ్చత్వారః కథితా ఇమే.

140

అత్ర యథాశక్తి క్రియతే యత్నః. ఇత్యుక్త్వా కర్ణే కథయతి.
“ఏవమేవమ్” ఇతి.

అను. మధునాడు చిత్రవర్ణుడు మంత్రి అయిన గ్రద్ధతో ఇలా అన్నాడు.
‘నాయనా ! ఇప్పుడు నీ ప్రతిజ్ఞను పూరించేయుము’.

అందుకు గ్రద్ధ ఇలా బదులు చెప్పింది-‘దేవ ! అయితే వినండి-చాలాకాలం ముట్టడిని సహించలేకపోవడం, మిక్కిలి అల్పంగా సైన్యం ఉండడం, మూర్ఛలూ వ్యసనాలు అయిన నాయకులచేతిలో అధికారం ఉండడం, కోటకు సరియైన రక్షణ లేకపోవడం, పిఠికివాండ్రైన సైనికులు ఉండడం అనే ఈ ఆయిదు షేడు లక్షణాలు కోటకు వ్యసనాలు అనబడుతాయి.

139

అది మాత్రం ఇచ్చట లేదు.

కోటలోని సైనికులలో విరోధం పుట్టించడం, చిరకాలం ముట్టడించడం,

హఠాత్తుగా ఆక్రమించడం, తీవ్రపౌరుషం ప్రదర్శించడం అనే ఈ నాలుగు విజయోపాయాలు అంటారు. 140.

ఈ విషయంలో యథాశక్తి ప్రయత్నం చేయాలి.'

ఇలా అని రాజు చేవిలో 'ఇలా' అని రహస్యంగా ఏదో సంకేతం చేసింది గ్రద్ద.

మూ. తతోఽనుదిత ఏవ భాస్కరే చతుర్ద్వపి దుర్గద్వారేషు ప్రవృత్తే యద్దే దుర్గాభ్యంతరగృహే ష్వేకదా కాకేనాఽగ్నిర్నిక్షిప్తః. తతో 'గృహీతం గృహీతం దుర్గమ్' ఇతి కోలాహలం శ్రుత్వా సర్వతః ప్రదీప్తాగ్ని మవలోక్య రాజహంససైనికా బహవో దుర్గవాసిన్శ్చ సత్వరం హ్రదం ప్రవిష్టాః. యతః-

శ్లో. సుమన్త్రితం సువిక్రాంతం సుయుద్ధం సుపలాయితమ్,

కార్యకాలే యథాశక్తి కుర్యాన్నతు విచారయేత్.

141.

అను. పిమ్మట సూర్యోదయానికి ముందే కోటద్వారాలు నాల్గింటిలో భీకరమైన పోరాటం ప్రారంభమైంది. ఇంతలో కాకి కోటలోని ఇంద్రకు ఒకేసారి నిప్పు పెట్టింది. అప్పుడు రాజహంససైనికులు అలాగే కోటలోనివారు పెక్కురు 'కోట లోబడింది లోబడింది' అనే కేకలను (కోలాహలం) విన్నారు. అన్నివైపులా ప్రజ్వరిల్లే అగ్నిని చూచారు. వెంటనే మడుగులో చొబబడ్డారు. ఏలనన.

కాలానుగుణంగా ఉత్తమమంత్రం (అలోచన) ప్రశస్తవిక్రమం, శ్రేష్ఠ సంగ్రామం, (విజయావకాశాలు ఏ విధంగానూ కనబడనిచో) నేర్పుగా వజ్రగే త్రడం వెంటనే యథాశక్తి చేయాలి. ఇందు ఎలాటి తర్కవిత్కాలు అనుసరింపరాదు.

మూ. రాజా హంసశ్చ స్వభావా నృన్తగతిః సారసద్వితీయ శ్చిత్ర వర్ణస్య సేనాపతినా కుక్కురేనాఽఽగత్య వేష్టితః హిరణ్యగర్భః సారస మాహ- 'సేనాపతే ! సారస ! మమా ఽనురోధా దాత్మానం కథం వ్యాపాదయసి ? (అదునాఽహం గన్తు మనమర్థః, త్వంగన్తు మధునాఽపి సమర్థః. తద్గత్వా జలం ప్రవిశ్యాఽఽత్మానం పరిరక్ష. అస్మత్పుత్రం

చూడమణినామానం సర్వజ్ఞస్య సంమత్యా రాజానం కరిష్యసి.' సారసో
బ్రూతే- 'దేవ! న వక్తవ్య మేవం దుఃసహం వచః. యావచ్చన్దార్కా-
దీవి తిష్ఠత స్తావద్విజయతాం దేవః. అహం దేవ! దుర్గాధికారి. తన్మమ
మాంసాఽస్సగ్నిలిప్తేన ద్వారవర్తనా తావత్ ప్రవిశతు శత్రుః. అపరణ్చ.
దేవ!

శ్లో. దాతా క్షమీ గుణగ్రాహి స్వామీ దుఃఖేన లభ్యతే,

రాజాఽఽహ- 'సత్య మేవై తత్. కిన్తు-

శుచి ర్దక్షోఽనురక్తశ్చ జానే భృత్యోఽపి దుర్లభః. 142

అను. రాజా అయిన హంస (హిరణ్యగర్భుడు) సహజంగా మందగమనం
గలవాడు. అతడికి తోడుగా సేనాపతి అయిన సారసపక్షి (బెగ్గురుపక్షి) ఉంది.
ఇంతలో చిత్రవర్ణుడి సేనాపతి అయిన కోడి వచ్చి ముట్టడించింది. అప్పుడు
హిరణ్యగర్భుడు సారసపక్షితో ఇలా అంది- "ఓ సేనాపతి! సారసపక్షి! నాకై
నీవు ఎందుకు మరణిస్తావు. (ఇప్పుడు నేను నడువజాలను) నీవు ఇప్పుడునూ
పోగలవు. కనుక పొమ్ము. నీటిలోనికి పోయి ఆత్మరక్షణ చేసుకొనుము. నా పుత్రు
డైన చూడామణిని మంత్రి అయిన సర్వజ్ఞుడి అంగీకారంతో రాజాను చేయండి.'
అది విని సారసపక్షి ఇలా అంది- 'దేవా! ఇలా సహింసరాని మాటలు వల్క-వద్దు.
మూర్ఖుడు చంద్రుడు ఆకాశంలో ఉన్నంతకాలం తాము విజయంతో విరాజిల్లగలరు.
ప్రభూ! నేను కోటకు అధికారిని. అందువల్ల నామాంసంచే రక్తంచే తడవబడ్డ
మార్గాన్నే శత్రువు ప్రవేశించాలి. మరియు దేవా! దాతయూ, సహనశీలుడూ,
గుణజ్ఞుడూ అయిన ప్రభువు లభించడం కష్టం. అది విని రాజా (హిరణ్యగర్భుడు)
ఇలా అన్నాడు- 'ఇది సత్యమే. కాని పవిత్రుడూ, సమర్థుడూ, స్వామిభక్తుడూ
అయిన సేవకుడు లభించడం నైతం దుర్లభంగానే తలుస్తాను'.

మూ. సారసో బ్రూతే- 'శృణు దేవ!

శ్లో. యది సమర మపాన్య నాన్తి మృత్యోః

రృయ మితి యుక్తమితోఽన్యతః ప్రయాతుమ్,

అథ మరణ మవశ్యమేవ జన్తోః

కిమితి ముదా మలినం యశః క్రియేత.

అన్యచ్చ-

శ్లో. భవేఽస్మిన్ పవనోద్భ్రాంత వీచివిభ్రమభజ్జరే,
జాయతే పుణ్యయోగేన పరార్థే జీవితవ్యయః. 144

అను. సారసపక్షి ఇలా చెప్పింది- 'దేవా ! వినుము-

యుద్ధభూమిని వదలి పారిపోయినచో మరణభయం లేదేని అలా పారి పోవడం సముచితమే. కానీ పుట్టిన ప్రతిప్రాణికి మరణం తప్పదు. అలాంటి స్థితిలో పారిపోయి వ్యర్థంగా అపకీర్తిని పొందడం దేనికి ? 143

మరియూ-వాయువుచే నీటిలో పుట్టుతూ గిట్టుతూ ఉండే తరంగాలవలె క్షణికమైన ఈ సంసారంలో పరహితానికై ప్రాణాలు వీడడం అనేది పుణ్య యోగంవల్లనే సంభవిస్తుంది. 144

శ్లో. స్వామ్యమాత్యశ్చ రాష్ట్రాశ్చ దుర్గం కోశో బలం సుహృత్,
రాజ్యాశ్చాని ప్రకృతయః పౌరాణాం శ్రేణయోఽపి చ. 145

దేవ ! త్వత్సామీ ; సర్వథా రక్షణీయః. యతః-

శ్లో. ప్రకృతిః స్వామినం త్యక్త్వా సమృద్ధాఽపి న జీవతి,
అపి ధన్వంతరిరైవ్యః కిం కరోతి గతాయుషి. 146

అపరశ్చ-

శ్లో. నరేశే జీవతోకోఽయం నిమీలతి నిమీలతి,
ఉదేత్యుదీయమానే చ రవావివ సరోరుహమ్. 147

అత్రాఽపి ప్రధానాం రాజా.

అను. ప్రభువు-మంత్రి-రాజ్యం-కోట - ధనాగారం - సైన్యం-మిత్రవర్గం- పౌరజనమండలం అనే ఈ ఎనిమిది రాజ్యాంగాలు అనబడుతాయి. 145

మరియూ-ప్రభువు నశిస్తే సమస్త రాష్ట్రప్రజ నశిస్తుంది. ఇక రాజా అత్యుదయం పొందితే ఉదయించిన సూర్యుణ్ణి గాంచిన కమలంవలె సర్వప్రజ వికాసం పొందుతుంది. 146

కనుక ఇందు రాజ్యాంగాలు ఎనిమిదింటిలో రాజు ప్రధానాంగం.

మూ. అథ కుక్కుటేనాఽఽగత్య రాజహంసస్య శరీరే ఖరతర నఖాఽఽ మాతః కృతః. తదా సత్వర ముపస్పృత్య సారసేన స్వదేహ స్తరితో రాజా జలే క్షిప్తః.

అథ కుక్కుటనఖప్రహారజర్జరీకృతేనాఽపి సారసేన కుక్కుట సేనా బహుశో హతా, పశ్చాత్ సారసోఽపి బహుభిః పక్షిభిః సమేత్య చఞ్చప్రహరేణ విభిద్య వ్యాపాదితః. అథ చిత్రవర్ణో దుర్గం ప్రవిశ్య దుర్గావస్థితం ద్రవ్యం గ్రాహయిత్వా వన్దిభి ర్జయశబ్దైః ఆనన్దితః స్వస్కన్ధావారం జగామ.

అను. అంత కోడి వచ్చింది. మిక్కిలి వాడియైన తన గోళ్ళతో రాజ హంసుణ్ణి గాయపఱచింది. ఇంతలో వేగంగా సారసపక్షి వచ్చి రాజహంసుడి (రజాకవచంగా) అడ్డంగా నిలిచింది. రాజును సీటిలోనికి త్రోసివేసింది.

అప్పుడు కోళ్ళ గోళ్ళదెబ్బలచే సారసపక్షి శరీరం చిన్నభిన్నమై పోయింది. అయినా ఆ సారసపక్షి విక్రమించి కుక్కుటనైన్యాన్ని చాలవరకు చంపింది. కాని పెక్కు పక్షులు సంఘటితంగా దాడివేసి తమ ముక్కులతో పొడవడంతో ఒడలంతా తూట్టవడి ఆ సారసపక్షి మరణించింది. పిమ్మట చిత్రవర్ణుడు కోటిలో ప్రవేశించాడు. అందలి ధనమంతా అనుచరులద్వారా గ్రహించాడు. వందిజనం జయ జయ ధ్వనులు పల్కుచుండగా ఆనందభరితుడై తన శిబిరం చేరాడు.

మూ. అథ రాజపుత్రై రుక్తమ్ - 'తస్మిన్ రాజహంసబలే పుణ్యవాన్ స సారస ఏవ, యేన స్వదేహత్యాగేన స్వామీ రక్షితః. యతః-

శ్లో. జనయన్తి సుతాన్ గావః సర్వా ఏవ గవాకృతీన్,
విషాణోల్లిఖితస్కన్ధం కాచిదేవ గవాం పతిమ్.

148

విష్ణుశర్మోవాచ- 'స తావత్ సత్త్వక్రితా నక్షయలోకాన్ విద్యాధరీ పరివృతోఽనుభవతు మహాసత్త్వః. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. అహవేషు చ యే శూరాః స్వామ్యుర్థే త్యక్తజీవితాః,
భర్తృభక్తాః కృతజ్ఞాశ్చ తే నరాః స్వర్గగామినః. 149

శ్లో. యత్ర తత్ర హతః శూరః శత్రుభిః పరివేష్టితః,
అక్షయాన్ లభతే లోకాన్ యది కైబ్యం న గచ్ఛతి. 150

అను. అంతట రాజపుత్రులు ఇలా అన్నారు-‘ఆ రాజహంసుడి నేనలో
ఆ సారసవక్షి ఒక్కటియే పుణ్యాత్ముడు. అతను తన ప్రాణాన్ని అర్పించి
ప్రభువును రక్షించాడు. ఏలనన-

ఆవులన్నీ కోడెదూడల రూపంలో ఎన్నిటికో జన్మ నిస్తాయి. కానీ
ఒకానొక ఆవు మాత్రమే కొమ్ములచే గాయపడిన మూపురం గల వృషభ
రాజానికి తల్లి అవుతుంది. 148

[అది విని] విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పాడు-‘ఆ మహాపరాక్రముడు విద్యాధర
సుందరీమణులచే పరివృతృడై స్వర్గసుఖాలు అనుభవిస్తూ ఉంటాడు. విజ్ఞాలు
ఇలా అన్నారు-

ఏ పీఠపురుషులు యుద్ధభూములందు ప్రభువునకై ప్రాణాలు అర్పిస్తారో -
అలాంటి కృతజ్ఞులూ, ప్రభుభక్తులూ ఆయిన పుణ్యమానవులు స్వర్గసుఖం
అనుభవిస్తారు. 149

పిఠికితనం చూపక ఎచ్చటనైనా సరే శత్రువులచే చుట్టబడినవాడై
మరణించే వీరుడు అక్షయస్వర్గసుఖాలను పొందుతాడు. 150

మూ. [ఏవ ముక్త్యా అథ పున ర్విష్ణుశర్మోవాచ - ‘విగ్రహః
శ్రుతో భవద్భిః’. రాజపుత్రై రు క్తమ్-‘శ్రుత్వా సుఖినో భూతా వయమ్.’

విష్ణుశర్మౌ బ్రవీత్-‘అపరమ ప్యేవమస్తు-

శ్లో. విగ్రహః కరి-తురజ్గ-పత్తిభిః
నో కదాపి భవతా నృహిభుజామ్,
నీతిమన్త్రపవనైః సమాహతాః
సంశ్రయస్తు గిరిగహ్వరం ద్విషః. 151

ఇతి శ్రీ నారాయణపణ్ణితవిరచితే హితోపదేశే
నీతిశాస్త్రే విగ్రహో నామ తృతీయః కథాసంక్షిప్తః.

అను. ఇలా చెప్పి మరలా విష్ణుశర్మ ఇట్లు అన్నాడు- 'మీరు విగ్రహం (యద్దం) విన్నారు'. అంత రాజపుత్రులు ఇలా అన్నారు- 'విని మేము మిక్కిలి ఆనందం పొందాము.

అంత విష్ణుశర్మ ఇలా ఆశీస్సులు వల్కాడు- 'మరియు ఈ శుభం గల్గు గాక!

రాజులకు ఏనుగుల బలంతో, ఆశ్వబలంతో, కౌల్బలంతో యద్దం చేసే ప ప్పెప్పుడూ గల్గకుండుగాక. రాజనీతి మంత్రములనే వాయువులచే కొట్టబడిన వారై శత్రు పర్వతగుహలను ఆశ్రయింతురుగాక.

151

ఇది శ్రీ నారాయణ పండిత సంగృహీతమైన హితోపదేశంలో
విగ్రహం అనే మూడవరైన
కథాసంగ్రహానికి శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి
విరచితమైన ఆంధ్రానువాదం సమాప్తం.
శుభమ్.

హితోపదేశ-సన్ని:

[హితోపదేశంలో—సంది]

మూ. పునః కథాఽఽ రమ్భకాలే రాజపుత్రై రుక్తమ్-‘ఆర్య! విగ్రహః శ్రుతోఽస్మాభిః. సన్ని రధునాఽభిదీయతామ్. విష్ణుశర్మణోక్తమ్ -‘శ్రూయతామ్. సన్నిమపి కథయామి. యస్యాఽయ మాద్యః శ్లోకః-

శ్లో. వృత్తే మహతి సజ్గామే రాజ్ఞో ర్నిహతసేనయోః,
స్థేయాభ్యాం గృధ్రచక్రాభ్యాం వాచా సన్నిః కృతః షణ్ణాత్. 152

అను. మరలా కథారంభసమయంలో రాజపుత్రులు ఇలా అడిగారు -‘ఆర్య! మేము విగ్రహం (యుద్ధం) విన్నాం. ఇప్పుడు సందిని చెప్పండి.’ విష్ణుశర్మ ఇలా అన్నాడు. ‘వినండి. సందిని నైతం చెప్పెదను. ఇది దానికి మొదటి శ్లోకం. (శ్లోకభావం)-

ఇరువురు రాజులకు [చిత్రవద్దుడికి- హిరణ్యగర్భుడికి] భయంకరమైన యుద్ధం జరిగింది. ఇరుప్రక్కల సైనికులు అధికంగా మరణించారు. అంత ఆ రాజు లిరువురికీ మంత్రులైన గ్రద్ధ, చక్రవాకం షణ్ణంలో మాటమాత్రంచే సందిని చేశాయి.

మూ. రాజపుత్రా ఊచుః-‘కథమేతత్?’ విష్ణుశర్మ కథయతి-

“తతస్తేన రాజహంసే నోక్తమ్-‘కేనాఽన్మద్ధుర్గే నిక్షిప్తోఽగ్నిః?’ కిం పారక్యేణ? కింవాఽన్మద్ధుర్గవాసినా కేనాఽపి విపక్షప్రయుక్తేన? ఇతి. చక్రవాకో బ్రూతే-‘దేవ! భవతో నిష్కారణఘ్నరసౌ మేఘవర్ణః సపరివారో న దృశ్యతే. తన్మన్యే తస్యైవ విచేష్టిత మిదమ్.

రాజా షణ్ణం విచిన్త్యాఽఽహ-‘అస్తు న తావదేవమ్. మమ దుర్లైవ మేతత్. తథా చోక్తమ్.

శ్లో. అపరాధః స దైవస్య న పునర్మన్త్రిజామయమ్,
కార్యం సుచరితం క్వాఽపి దైవయోగా ద్వివశ్యతి. 153

అను. రాజపుత్రులు అడిగారు.-‘అది ఎట్లు?’

విష్ణుశర్మ ఇలా చెప్పసాగాడు.

పిమ్మట ఆ రాజహంసుడు (హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా మంత్రిని అడిగాడు.
-‘మన కోటకు నిప్పు పెట్టింది ఎవరు? శత్రువక్షంవాడా? లేక శత్రుప్రయుక్తుడె
మన కోటలోనే ఉండేవాడా? చక్రవాకం ఇలా అంది.-‘తమచే అకారణబంధువుగా
బావింపబడిన మేఘవర్ణుడూ (కాకీ) అతడి కుటుంబం కనబడడం లేదు. అందుచే
ఇదంతా అతడి కుతంత్రంగానే బావిస్తూ ఉన్నాను.’

రాజు క్షణకాలం ఆలోచించాడు-ఇలా అన్నాడు.-‘ఆ అలాగే అగుగాక!
కాని ఇదంతా నా దురదృష్టం. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

పరాజయం దురదృష్టదోషం. ఇంచు మంత్రిలదోషం ఏమీ లేదు. అప్పు
డప్పుడూ ఎంత జాగ్రత్తగా చేసినపని అయినా అదృష్టం లేనప్పుడు చెడిపోతుంది
(నశిస్తుంది). 153

మూ. మన్త్రి బ్రూతే-‘ఉక్తమే వైతత్-.

శ్లో. విషమాం హి దశాం ప్రాప్య దైవం గర్హయతే నరః,
అత్మనః కార్యదోషాంశ్చ సైవ జానా త్యవణ్ణితః. 154

అవరణ్చ-

శ్లో. సుహృదాం హితకామానాం యో వాక్యం నాఽభినన్ధతి,
స కూర్మ ఇవ దుర్బుద్ధిః కాష్ఠాద్ భ్రష్టో భవిష్యతి. 155

అన్యచ్చ-

శ్లో. రక్షితవ్యం నదా వాక్యం వాక్యాద్భవతి నాశనమ్,
హంసాభ్యాం సీయమానస్య కూర్మస్య పతనం యథా. 156

రాజాఽఽహ-‘కథ మేతల్? మన్త్రి కథయతి-

అను. మంత్రి ఇలా అన్నాడు-‘ఇది నైతం చెప్పబడింది-

మానవుడు ఆపదల్లో చిక్కుకొన్నప్పుడు తన దౌర్భాగ్యాన్ని గూర్చి నిందిస్తాడు. కాని ఆ మూర్ఖమానవుడు తాను చేసిన పనుల్లోని తప్పులను మాత్రం గుర్తింపడు. 154

మరియూ-తన మేలుగోరే మిత్రులమాటను శివడు ఆదరింపడో-అలాంటి మూర్ఖుడు తాబేలువలె కజ్జనుండి జారిపడుతాడు. (నశిస్తాడు) 155

ఇంకనూ-ప్రతివాడు నిత్యం వాక్యంయమం పాటించాలి. అలా కానిచో హంసలు తీసికొనిపోయే తాబేలువలె పడి నశిస్తాడు. 156

రాజా అడిగాడు-‘అది ఎట్లు?’ మంత్రి (చక్రవాకం) ఇలా చెప్పసాగాడు-

1 కూర్మ కథ

[తాబేలు కథ]

మూ. అస్తీ మగధదేశే పుల్లోత్పలాభిధానం నరః. తత్ర చిరం శుక్కుటవికటనామానౌ హంసౌ నివసతః. తయోర్మిత్రం కమ్ముగ్రీవ నామా కూర్మశ్చ ప్రతివసతి.

అథైకదా దీవరై రాగత్య తత్రోక్తం యత్ - ‘అత్రాఽస్మాభి రద్యోషిత్యా ప్రాతర్మత్స్యకూర్మాదయో వ్యాపాదయితవ్యాః.’ తదాకర్ణ్య కూర్మో హంసావాహ-‘సుహృదౌ! శ్రుతోఽయం దీవరాఽఽలాపః. అదునా కిం మయా కర్తవ్యమ్? ఇతి. హంసా వాహతుః-‘జ్ఞాయతాం తావత్, పునస్తావత్ ప్రాతర్యదుచితం తత్కర్తవ్యమ్.’ కూర్మో బ్రూతే -‘మైవమ్. యతో దృష్టవ్యతికరోఽహమత్ర. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. అనాగతవిధాతా చ ప్రత్యుత్పన్నమతి స్తథా,
ద్వావేతౌ సుఖమేదేతే యద్యవిష్యో వినశ్యతి.

157

తా వాహతుః-‘కథ మేతత్?’ కూర్మః కథయతి.

అను. మగధదేశంలో పుల్లోత్పలం అనే కొలను ఉంది. అందు చాలా కొలంగా సంకటుడు, వికటుడు. అనే పేర్లు గల రెండు హంసలు నివసిస్తున్నాయి. ఆ హంసలకు నేస్తం కంట్రుగ్రివుడు అనే తాబేలు. అది ఆ కొలనులోనే నివసిస్తుంది.

అంత ఒకనాడు (సాయంకాలం) బేస్తవాండు ఆచ్చటికి వచ్చారు. ఇలా [తమలో తాము] చెప్పుకున్నారు-‘ఈ రాత్రికి మనం ఉందాం. రేపు వేకువనే ఇందలి చేపలు, తాబేళ్ళు మొదలైనవాటిని పట్టుకొని చంపుదాం.’

అది విని తాబేలు హంసలతో ఇలా అంది-‘మిత్రులారా! ఈ బేస్తల మాటలు విన్నారా? ఇప్పుడు నే నేమి చేయాలి?’ హంసలు ఇలా బదులు చెప్పాయి.-‘వేకువన ఏంచేయాలో విచారిద్దాం. అంత తాబేలు ఇలా అంది-‘అలా వద్దు. నేను ఈ విషయంలో ఉపేక్ష చే సంభవించే విపరీతపరితాన్ని (వ్యతికరాన్ని) చూచాను. విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు.

అనాగతవిధాత, ప్రత్యుత్పన్నమతి అనే చేపలు సుఖం పొందాయి. యద్యవిష్యుడు అనే చేప నశించింది.

157

ఆ హంసలు రెండూ అడిగాయి-‘అదెట్లు? తాబేలు ఇలా చెప్పదొడగింది-

2. మత్యుత్రయ కథా

[మూడు చేపల కథ]

మూ. పురాని నేవ నర స్వేవంఽవిదేష్వేవ దీవరేషాపస్థితేషు
మత్యుత్రయేణాఽఽలోచితమ్. తత్రానాగతవిధాతా నామైకో మత్యుః.
తేనోక్తమ్-‘అహం తావజ్జలాశయా న్తరం గచ్ఛామి’-ఇత్యుక్త్వా సప్రహదా
న్తరం గతః. ఆపరేణ ప్రత్యుత్పన్నమతినామ్నా మత్యేనాభిహితమ్
-‘భవిష్యదర్థే ప్రమాణాభావాత్ కుత్ర మయా గన్తవ్యమ్ ? తదుత్పన్నే
యథా కార్యం తదనుష్ఠేయమ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఉత్పన్నా మావదం యస్తు సమాధత్తే స బుద్ధిమాన్,
వణిజో భార్యయా జారః ప్రత్యక్షే నిష్క్మతో యథా. 158

యద్భవిష్యః పృచ్ఛతి-‘కథమేతత్? ప్రత్యుత్పన్నమతిఃకథయతి-

అను. పూర్వం ఈ కొలనువద్దనే ఇలాగే బేస్తవాండు వచ్చి మాట్లాడు
కున్నారు. అప్పుడు కొలనులోని మూడు చేపలు కలిసి ఆలోచించాయి.
వాటిలో అనాగతవిధాత అనే పేరు గల ఒక చేప ఉంది. అది ఇలా అంది-‘నేను
మాత్రం వేజే కొలనుకు పోతాను.’ ఇలా అని అది వేజే వెరువునకు పోయింది.
ప్రత్యుత్పన్నమతి అనే మతియొక్కచేప ఇలా చెప్పింది-‘ఎప్పుడో సంభవించే
దాని విషయంలో ప్రమాణం (నమ్మకం) లేనందున నేను ఎచ్చటికైనా ఎందుకు
పోవాలి? అలా అది సంభవిస్తే అప్పుడు తగినట్లు చేయవచ్చు. విజ్ఞులు ఇలా
అన్నారు-

ఆవద వచ్చినప్పుడు దాన్ని తొలగించుకొనేందుకు తగినట్లు ప్రవర్తించేవాడే
బుద్ధిమంతుడు అనబడుతాడు. కోమటివాడి భార్య భర్త ఎదురుగా ఉన్నా అంకు
తనాన్ని దాచిపెట్టింది. 158

యద్భవిష్యదు అడిగాడు. 'అది ఎట్లు?' ప్రత్యుత్పన్నమతి ఇలా చెప్ప సాగాడు—

(అనాగతవిదాత = భవిష్యద్విషయం చక్కబెట్టేవాడు, ప్రత్యుత్పన్నమతి = సమయోచితంగా ప్రతిభచే ప్రవర్తించేవాడు, యద్భవిష్యదు = ఏది జరుగాలో అది అగును. అని తలంచి ఏ ప్రయత్నమూ చేయనివాడు.)

3. వణిగ్భార్యా కథా

(వైశ్యుని భార్య కథ)

మూ. పురా విక్రమపురే సముద్రదత్తో నామ వణిగన్తి. తస్య రత్నప్రభా నామ గృహిణీ స్వసేవకేన సహ సదా రమతే. యతః—

శ్లో. న శ్రీణా మప్రియః కశ్చిత్ ప్రియో వాఽపి న విద్యతే,
గావ స్తృణమివాఽరణ్యే ప్రార్థయన్తే నవం నరమ్. 159

అను. పూర్వం విక్రమపురం అనే నగరంలో సముద్రదత్తుడు అనే వైశ్యుడు ఉండేవాడు. అతడి భార్య పేరు రత్నప్రభ. ఆమె నిత్యం సేవకుడితో రమిస్తుండేది. ఏలనన—

శ్రీంకు ఇష్టంకానివాడుగానీ, ఇష్టమైనవాడుగానీ ఎవడూ లేడు. గోవులు అడవిలో రేబచ్చికను గోరునట్లు ఈ శ్రీలు నవయువకుడిని కాంక్షిస్తాడు. 159

మూ. అథైకదా సా రత్నప్రభా స్వసేవకస్య ముఖే చుమ్మనం దదతీ సముద్రదత్తేనాఽవలోకితా. తతః సా బిన్దకీ సత్వరం భర్తుః సమీపం గత్వాఽఽహ- 'నాథ! ఏతస్య సేవకస్య మహతీ. నికృతిః. యతోఽయం చౌరికాం కృత్వా కర్పూరం భాదతీతి మయాఽస్య ముఖ మామ్రూయ జ్ఞాతమ్' ఇతి. తథా చోక్తమ్—

శ్లో. ఆహారో ద్విగుణః శ్రీణాం బుద్ధిస్తాసాం చతుర్గుణా,
షడ్గుణో వ్యవసాయశ్చ కామ శ్చాష్టగుణః స్మృతః. 160

అను. అంత ఒకనాడు ఆ రత్నప్రభ తన సేవకుడి ముఖాన్ని ముద్దు పెట్టుకుంటూ ఉండగా సముద్రగుప్తుడు చూచాడు. వెంటనే ఆ కులట మగడివద్దకు పోయింది. ఇలా అంది. 'నాథా! ఈ సేవకుడిలో గొప్ప చెడుగుణం ఉంది. వీడు దొంగతనం చేసి కర్పూరం తింటాడు. దీన్ని నేను వీడి ముఖాన్ని (నోటిని) వాసన చూచి గ్రహించాను.'

అందుకే విజ్ఞులు ఇలా చక్కగా చెప్పారు- శ్రీంకు (పురుషులకంటే) తిండి రెండురెట్లు, బుద్ధి నాల్గురెట్లు, ప్రయత్నం ఆరురెట్లు, కామం ఎనిమిదిరెట్లు అధికంగానూ ఉంటుంది. 160

మూ. తత్రుప్యత్యా సేవకేనాఽపి ప్రకుప్యోక్తమ్- 'నాథ! యస్య స్వామినో గృహే త్యేతాదృశీ భార్యా, తత్ర సేవకేన కథం స్థాతవ్యమ్? యత్ర చ గృహిణీ ప్రతిక్షణం సేవకస్య ముఖం జిప్రుతి' ఇతి. తతోఽసా వుత్తాయ చలితః. సోఽదునా చ యత్నాత్ ప్రబోధ్య దృతః. తతోఽహం బ్రవీమి- 'ఉత్పన్నా మాపదమ్' ఇత్యాది.

అను. అది వినగానే సేవకుడునూ కోపం పొందాడు. ఇలా అన్నాడు- 'ప్రభూ! ఇలాంటి ఇల్లాలు ఉండే యజమానుడి ఇంట్లో సేవకుడు ఎలా ఉంటాడు? యజమానుడి భార్య (సందేహంతో) ప్రతిక్షణం సేవకుడి నోటిని వాసనచూస్తూ ఉంటే ఉండడం సాధ్యమా? ఇలా అని ఆ సేవకుడు లేచి వెళ్ళడానికి సిద్ధ పడ్డాడు. అప్పుడు వైశ్యుడు వాడిని ఏదో విధంగా నచ్చచెప్పి (బ్రతిమిలాడి) నిల్పాడు. అందుచే నేను (ప్రత్యుత్పన్నమతిని) చెప్పుతున్నాను- 'ఆపద సంభవించినపుడు- ఇత్యాది' (చూడుడు 7వ శ్లోకభావం).

మూ. తతో యద్భవిష్యేణోక్తమ్-

శ్లో. యదభావి న తద్భావి భావిచేన్న తదన్యథా,
ఇతి చిన్తావిష మ్నోఽయ మగదః కిం న పీయతే. 161

[అగదః = భాషధమ్]

తతః ప్రాతర్జాలేన బద్ధః ప్రత్యుత్పన్నమతి ర్మృతవదాత్మానం. సన్దర్భ్య స్థితః. తతో జాలా దపసారితో యథాశ క్తుష్టుత్య గభీరం. సీరం ప్రవిష్టః. యద్భవిష్యశ్చ దీవరైః ప్రాప్తో వ్యాపాదితః. ఆతోఽహం. బ్రవీమి- 'అనాగతవిదాతా చ-' ఇత్యాది.

తద్యథాఽహ మన్యం హ్రదం ప్రాప్నోమి తథా క్రియతామ్.' ఇతి-

అను. అప్పుడు యద్భవిష్యడు ఇలా అన్నాడు-

ఏది ప్రారబ్ధంలో లేదో అది సంభవింపదు. ఏది ప్రాప్తంలో ఉందో అది. తొలగింప వీలుగాదు. ఈ సూక్తియే చింత అనే విషాన్ని తొలగించే దివ్యోషధం. దీన్ని ఎందుకు సేవింపరు? 161

(దానికి ఎవ్వరూ బదులు వల్కలేదు.) ఉదయం జేస్తలు వలలు వేశారు. ప్రత్యుత్పన్నమతి వలలో చిక్కినాడు. చచ్చినట్లుగా నడిచాడు. జాలరులు వల నుండి వెలికితీసి ఒకచోట ఉంచారు. వెంటనే వారి కన్ను గప్పి అతను యథా శక్తి ఎగిరాడు. లోతైన నీటిలోనికి దుమికి తప్పించుకొన్నాడు. యద్భవిష్యడు. జాలరులకు దొరికాడు; చంపబడ్డాడు. అందువల్ల నేను (కంబుగ్రీవుడు అనే తాటే. లును) చెప్పతూన్నాను. 'అనాగతవిదాత' ఇత్యాది. (రీవ శ్లోకభావం చూడుడు)

కనుక నేను మరో కొలను చేరే ఉపాయం ఆలోచించండి.

మూ. హంసావాహతుః- 'జలాశయాన్తరే ప్రాప్తే తవ కుశలమ్. స్థలే గచ్ఛతస్తే కో విధిః?' ఇతి. కూర్మ ఆహ- 'యథాఽహం భవద్భ్యాం. సహఽఽకాశవర్తనా యామి తథా విధీయతామ్.'

హంసౌ బ్రూతః- 'కథ ముపాయః సంభవతి?' కచ్చపో వదతి. 'యువాభ్యాం చచ్ఛాద్యతం కాష్ఠఖణ్డ మేకం మయా ముఖేనఽవలమ్బి తవ్యమ్. తతశ్చ యువయోః పక్షబలేన మయాఽపి సుఖేన గన్తవ్యమ్' ఇతి. హంసౌ బ్రూతః- 'సమృవత్యేష ఉపాయః. కిన్తు-

శ్లో. ఉపాయం చిన్తయన్ ప్రాజ్ఞో హ్యుపాయమపి చిన్తయేత్,
పశ్యతో బకమూర్ఘస్య నకులై ర్భక్షితాః ప్రజాః. 162

కూర్మః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్ ?' తా కథయతః-

అను. హంసలు (రెండు) ఇలా అన్నాయి- "మఱొక కొలను చేరితే నీకు శుభమే. కానీ నేలమీద పయనం చేసేటప్పుడు నీకు రక్షణ ఎలాగు?" తాబేలు ఇలా అంది. నేను మీ ఇరువురితోబాటు ఆకాశమార్గాన ప్రయాణం చేసేటట్లు ఉపాయం చూడండి."

అందుకు హంసలు ఇలా చెప్పాయి- 'ఉపాయం ఎలా సంభవిస్తుంది?'

మరలా తాబేలు ఇలా చెప్పింది- 'మీ రిరువురూ ఒక కట్టముక్కను ముక్కులతో ఈవ్రక్కనా ఆవ్రక్కనా గట్టిగా పట్టుకొనండి. నేను నడుమ (ఆ కట్టను) నా నోటితో పట్టుకుంటాను. అంత మీరు మీ జెక్కలబలంతో పయనిస్తే నేనూ సుఖంగా వస్తాను.' హంసలు అన్నాయి- ఈ ఉపాయం సరిగానే ఉంది. కానీ-

ప్రతిభాశాలి అయినవాడు ఉపాయంతో బాటు దానివల్ల సంభవించే అపాయాన్ని నైతం విచారించాలి. అలాకానిచో తన పిల్లలను ముంగిసలు తినేటట్లు చేసుకొన్న మూర్ఖులకం వలె (తెలివిలేని కొంగవలె) అపాయం పొందవలసి వస్తుంది. 162

తాబేలు అడిగింది- 'అది యెట్లు?'

హంసలు ఇలా చెప్పసాగాయి-

4 బకనకుల కథా

[కొంగ-ముంగిసలు]

మూ. అస్త్వత్తరావథే గృధ్రకూటనామ్ని పర్వతే మహాన్
పిప్పలవృక్షః. తత్రానేకే బకా నివసన్తి. తస్య వృక్షస్యాదస్తా ద్వివరే
సర్ప స్తీష్ఠతి. స చ బకానాం బాలాఽవత్యాని ఖాదతి. అథ శోకాఽఽ
ర్తానాం విలాపం శ్రుత్వా కేనచిద్ వృద్ధబకేనాఽభిహితమ్-‘భో ఏవం
కురుత; యాయం మత్స్యానుపాదాయ నకులవివరా దారభ్య సర్పవివరం
యావత్ పక్షిక్రమే జెకె కశో వికిరత. తతస్తదాహారలుభై ర్నకులై
రాగత్య సర్పౌ ద్రష్టవ్యః. స్వభావద్వేషా ద్వాప్తపాదయితవ్యశ్చ. తథాఽ
నుష్ఠితే తదర్చితమ్.

అను. ఉత్తరావథంలో గృధ్రకూటం అనే పర్వతం ఉంది. అందు పెద్ద
రావిచెట్టు ఒకటి కలదు. ఆ చెట్టుపై చాలా కొంగలు నివసిస్తూ ఉన్నాయి.
ఆ చెట్టుకింద తొట్టలో ఒక పాము ఉంది. అది రెక్కలురాని కొంగల వసీపిల్లలను
లింటూ ఉంటుంది. అంత ఒకనాడు సంతానమరణించే విలపించే ఆ కొంగలను
చూచి ఒక ముసలికొంగ ఇలా చెప్పింది. ‘ఓ కొంగలారా! మీరు ఇలా చేయండి.
[ఇచ్చటికి సమీపంలో ముంగిసల తొట్ట ఉంది.] ఆ ముంగిసల తొట్టనుండి పాము
తొట్టవరకు వరుసగా ఒక్కొక్క చేపను వేయండి. ఆ చేపలను లింటూ వచ్చిన
ముంగిసలు పామును చూస్తాయి. సహజవిరోధంకారణంగా పామును చంపుతాయి.
కొంగలు అలాగే చేశాయి. పాము చచ్చింది.

మూ. అథ నకులైః వృక్షోపరి ఒకశాబకానాం రావః శ్రుతః.
పశ్చాత్ తద్వృక్ష మారుహ్య బకశాబకాః ఖాదితాః. అత ఆవాం బ్రూమః
-‘ఉపాయం చిన్తయన్-’ ఇత్యాది.

ఆవాభ్యాం సీయమానం త్యా మవరోక్య లోకైః కిణ్చిద్వక్తవ్యమేవ.

యది త్వముత్తరం దాస్యసి తదా త్వస్మరణమ్. తత్ సర్వథాఽత్రైవ స్థీయతామ్' ఇతి. కూర్మో వదతి-'కిమహ మప్రాజ్ఞః, నాఽహ ముత్తరం దాస్యామి. న కిమపి మయా వక్తవ్యమ్. తథాఽనుస్థితే తథావిధం కూర్మమవలోక్య సర్వే గోరక్షకాః పశ్యాన్త్యధావన్తి వదన్తి చ-'అహో! మహదాశ్చర్యమ్. పక్షిభ్యాం కూర్మో నీయతే' ఇతి.

అను. పిమ్మట ముంగిసలు చెట్టు పైకి చూచాయి. కొంగపిల్లల సద్దను విన్నాయి. చెట్టుమీదికి ఎక్కాయి. ఆ పిల్లలను తినివేశాయి. అందువల్ల మేము (హంసలు రెండు) చెప్పతున్నాం-'ఉపాయం ఆలోచిస్తూ-ఇత్యాది. (11వ పద్య భావం చూడుడు.)

మేము ఇరువురం [ఆకాశమార్గాన] నిన్ను తీసుకొని పోతూ ఉండగా చూచే జనులు ఏదో అంటారు. అందుకు నీవు సమాధానం చెప్పినచో నీకు చావు నిశ్చయం. అందుచే ఇచ్చటనే ఉండడం శుభం.

అది విని తాబేలు ఇలా అంది-'నేనేమి తెలివిలేనివాణ్ణి. నేను [ఏమీ] బదులు పల్కను. ఏదీ మాట్లాడను.

అంత హంసలు అది (తాబేలు) కోరిన విధంగా దాన్ని ఆకాశమార్గాన తీసుకొని పోతున్నాయి. క్రిందఉండే గోపాలకులు అనేకులు ఈ దృశ్యం చూచారు. వెనువెంట నేలపై పరుగెత్తుతూ ఇలా పరస్పరం చెప్పుకోసాగారు-'అహో! ఆశ్చర్యం! ఈ పక్షులు తాబేలును తీసికొని పోతున్నాయి.'

మూ. కశ్చిద్వదతి-'యద్యయం కూర్మః పతతి తదాఽత్రైవ పక్త్యా భాదితవ్యః'. కశ్చిద్వదతి-'సరసస్తీరే దగ్ధ్యా భాదితవ్యోఽయమ్'. కశ్చిద్వదతి-'గృహం నీత్వా భక్షణీయ' ఇతి. తద్వచనం శ్రుత్వా స కూర్మః కోపావిప్లో విస్మృతపూర్వసంస్కారః ప్రాహ-'యుష్మాభిర్భస్మ భక్షితవ్యమ్' ఇతి. ఏవం వదన్నేవ పతిత సైర్వాపాదితశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి-'సుహృదాం హితకామానామ్' ఇత్యాది.

అను. ఒక డన్నాడు- 'ఈ తాబేలు క్రిందపడితే ఇక్కడే వండుకొని తినాలి.' ఇంకొకడు అన్నాడు-'చెలుపుగట్టన కాల్చి తినాలి' మఱొకడు అన్నాడు-

ఇంటికి తీసికొని (పెండ్లాం పిల్లలతో కలిసి) తినాలి.' ఈ మాటలన్నీ తాబేలు విన్నది. కోపంచే ఆవేశింపబడింది. వెనుక తలంచిన విషయాన్ని మరచిపోయింది. "మీరు బూడిద తినండి" అని అంది. ఇలా అంటూనే క్రింద పడింది. ఆ గొల్లలచే చంపబడింది.

అందుచే నేను (మంత్రి చక్రవాకాన్ని) చెప్పుతున్నాను— "హితం గోరే మంత్రులమాటను. ఇత్యాది (4వ శ్లోకభావం చూడుడు).

మూ. అథ ప్రణిధి ర్భుక స్తత్రాఽఽగత్యోవాచ— "దేవ! ప్రాగేవ మయా నిగదితమ్- 'దుర్గశోధనం హి ప్రతిక్షణం కర్తవ్య' మితి. తచ్చ యుష్మాభి ర్న కృతమ్. తదనవధానస్య ఫల మనుభూతమ్. దుర్గదాహో మేఘవర్షేన వాయసేన గృధ్రప్రయుక్తేన కృతః' ఇతి. రాజా నిశ్చ స్యాఽఽహ—

శ్లో. ప్రణయా దుపకారాద్వా యో విశ్వనితి శత్రుషు,

న నుప్త ఇవ వృక్షగ్రాత్ పతితః ప్రతిబుధ్యతే.

163

అను. ఇంతలో గుప్తచరుడైన కొంగ అచ్చటికి వచ్చింది. ఇలా విన్నవించింది. 'ప్రభూ! ప్రతిక్షణం కోటను పరీక్షిస్తూ ఉండాలి' అని నేను మొదటనే చెప్పాను. కాని మీరు అలా చేయలేదు. అట్టి అజాగరూకతకు ఫలం అనుభవం అయింది. గ్రద్దపేరణచే మేఘవర్షుడు అనే కాకి కోటకు నివృప్తయింది." అది విని రాజు నీట్టూర్పు విడిచాడు. ఇలా అన్నాడు— 'వృక్షగ్రాన నిద్రించేవాడు క్రింద పడిన తర్వాత మేల్కొంటాడు. అలాగే ప్రేమవల్లగానీ ఉపకారభావంవల్లగానీ శత్రువులను నమ్మేవాడు ఆపదను పొందిన తర్వాతనే జాగ్రత్త పడిస్తాడు". 163

మూ. అథ ప్రణిధి రువాచ— 'ఇతో దుర్గదాహం విధాయ యదా గతో మేఘవర్ష స్తదా చిత్రవర్షేన ప్రసాదితే నోక్తమ్- 'అయం మేఘ వర్షోఽత్ర కర్పూరదీప్యరాజ్యేఽభిషిచ్యతామ్'. తథా చోక్తమ్.

శ్లో. కృతకృత్యస్య భృత్యస్య కృతం నైవ ప్రజాశయేత్,

ఫలేన మనసా వాచా దృష్ట్యా చైనం ప్రహర్షయేత్.

అను. వేగు అయిన కొంగ ఇలా అంది—‘ఇచ్చట కోటకు నిప్పుపెట్టి మేఘవర్షుడు చిత్రవర్షుడి వద్దకు వెళ్లాడు. సంతుష్టుడై చిత్రవర్షుడు ఇలా అన్నాడు. ఈ మేఘవర్షుణ్ణి ఈ కర్పూరదీప్తివరాజ్యానికి ప్రభువుగా అభిషేకిస్తాం. విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు.

కార్యం సాధించిన సేవకుడి కార్యాన్నిగూర్చి ఉపేక్ష చేయరాదు. అందు కతన్ని ధనంచే, మనస్సుచే, వాక్కుచే, ప్రసన్నదృష్టిచే సంతుష్టుడిని చేయాలి.

మూ. చక్రవాకో బ్రూతే-‘దేవ! శ్రుతం యత్ప్రజీధిః కథయతి?’ రాజా ప్రాహ-‘తతస్తతః’. ప్రజీధి రువాచ-తతః ప్రధానమన్త్రిణా గృధ్రేణాఽభిహితమ్-‘దేవ! నేదముచితమ్. ప్రసాదాంతరం క్రియతామ్. యతః-

శ్లో. అవిచారయతో యుక్తికథనం తుషఖణ్డనమ్,
నీచేషూపకృతం రాజన్ వాలుకాస్త్వివ మూత్రితమ్. 164

మహతా మాన్సదే నీచః కదాపి న క ర్తవ్యః. తథా చోక్తమ్ -

శ్లో. నీచః శ్లాఘ్యపదం ప్రాప్య స్వామినం హస్తమిచ్ఛతి,
మూషికో వ్యాఘ్రతాం ప్రాప్య మునిం హస్తం గతో యథా. 165

చిత్రవర్షః పృచ్ఛతి. ‘కథ మేతత్’, మన్త్రి కథయతి-

అను. చక్రవాకం (రాజహంస-హిరణ్యగర్భుడి మంత్రి) ఇలా అంది—
ప్రభూ! గుప్తచరుడు చెప్పింది విన్నారా? రాజా (రాజహంస) ఇలా పల్కాడు.
“అయితే తర్వాత ఏమైంది?” గుప్తచరుడైన కొంగ ఇలా చెప్పింది - ‘చిత్ర వర్షుడు అలా అనగానే అతడి ప్రధానమంత్రి అయిన గ్రద్ధ ఇలా వివరంగా బోధించింది—“ప్రభూ! ఇది సముచితం గాదు. ఆ మేఘవర్షుడికి మతాక సత్కారం ఏదేని చేయండి. ఏలనన-విచారహీనుడికి గ్రహించే యోగ్యత లేని వాడికి] బోధించే ఉపాయం పొట్టును పిండి చేయడంవలె వ్యర్థశ్రమ. ఓ రాజా! అలాగే నీవుడికి (అనర్హుడికి) చేసే ఉపకారం ఇసుకలో పోసిన మూత్రం మాదిరి నింద్యం అవుతుంది. (అనగా ఉపకారం ఉత్తమమైనా నీచసంబంధంచే మూత్ర తుల్యమై హేయ మగునని భావం)

నీచుణ్ణి గొప్పవారి చోటున ఎప్పటికినీ ఉంచరాదు. పెద్దలు ఇలా చెప్పారు.

నీచుడు ప్రశంసనీయమైన స్థలాన్ని చేరితే ప్రభువునకు ద్రోహం చేయ దలుస్తాడు. ఎలుక పులిగా చేయబడి తనను ఆలా చేసిన మునినే చంపడానికి పోయింది'-

165

చిత్రవర్షుడు అడిగాడు-'అదెట్లు?' మంత్రి ఇలా చెప్పసాగాడు.

5. నిః - షికశ్చ

(ముని-ఎలుక)

మూ. అస్తి గౌతమస్య మహర్షే నైవోపసే మహాతపా నామ. మునిః. తత్ర తేనాశ్రమసన్నిధానే మూషికశాబకః కాకముఖాద్ బ్రష్టో దృష్టః. తతో దయాయుక్తేన తేన మునినా స సీవారకణైః సంవర్జితః. తతో బిడాల స్తం మూషికం ఖాదితు మువధావతి. త మవ లోక్య మూషిక స్తస్య మునేః క్రోడే ప్రవివేశ. తతో మునినోక్తమ్- "మూషిక ! త్వం మార్ఙ్గారో భవ. తతః స బిడాలః కుక్కురం దృష్ట్వా పలాయతే. తతో మునినోక్తమ్-'కుక్కురాద్ బిభేషి. త్వమేవ కుక్కురో భవ. స చ కుక్కురో వ్యాఘ్రాల్ బిభేతి. తతస్తేన మునినా కుక్కురో వ్యాఘ్రః కృతః.

అథ తం వ్యాఘ్రం ముని ర్మూషికోఽయ మితి వశ్యతి- అథ తం మునిం వ్యాఘ్రశ్చ దృష్ట్వా సర్వే వదన్తి-"అనేన మునినా మూషికో వ్యాఘ్రతాం నీతః."

అను. గౌతముడు అనే మహర్షియొక్క తపోవనంలో మహాతపుడు అనే ముని ఉండేవాడు. ఆ ముని అచ్చట ఆశ్రమసమీపంలో ఒకానొక ఎలుకపిల్లను

చూచాడు. అది కాకి నోటినుండి జారిపడింది. దాన్ని చూడగానే మునికి దయ గల్గింది. (అశ్రమానికి తెచ్చాడు) నీవారకజాలతో (నివ్వరిగింజలతో) పెంచాడు. అంత ఒకనాడు ఆ ఎలుకను తినడానికి పరుగెత్తుచూ పిల్లి వచ్చింది. ఆ పిల్లిని చూచి ఎలుక (భయంతో) మునిఒడిలోనికి చేరింది. అంత ముని- 'ఓ ఎలుకా! నీవు పిల్లిని కమ్ము" అన్నాడు. (అలాగే అయింది). ఆ పిల్లి కుక్కను చూచి పరుగెత్తింది. అప్పుడు ముని- "కుక్కవల్ల భయపడుతున్నావు కనుక నీవే కుక్కవు కమ్ము" అన్నాడు. అలాగే అది కుక్క అయింది. ఆ కుక్క పులి వలన భయపడింది. అంత ముని ఆ కుక్కను పులిని చేశాడు.

పిమ్మట ముని ఆ పులిని- "ఇది ఎలుక" అనే భావంతోనే చూచేవాడు. ఇక (అశ్రమవాసులు) అందరు మునిని, పులిని చూచి "ఇది ఎలుక, దీన్ని ముని పులిని చేశాడు"-అని చెప్పేవారు.

మూ. ఏతచ్చుత్వా సవ్యథో వ్యామోఽచి న్తయత్- 'యావదనేన మునినా స్థీయతే, తావదిదం మే స్వరూపాభ్యాన మకిర్తికరం న పలాయిష్యతే' ఇత్యాలోచ్య మూషిక స్తం మునిం హస్తం గతః. తతో మునినా తత్ జ్ఞాత్వా- 'పునర్మూషికో భవ'- ఇత్యుక్త్వా మూషిక ఏవ కృతః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'సీచః శ్లాఘ్యపదం ప్రాప్య' ఇత్యాది.

అపరంబు దేవ ! సుకర మిద మితి న మన్తవ్యమ్. శృణు-

శ్లో. భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్య సుత్రమాదమమద్యమాన్,
అతిలోభా ద్భక్తః పశ్యాన్మృతః కర్కటకగ్రహాత్. 16

చిత్రవర్ణః పృచ్ఛతి- 'కథమేతత్' ? మ స్త్రి కథయతి.

అను. ఆ పులి ఇది విన్నది. విచారం పొందింది. ఇలా ఆలోచించింది. 'ఈ ముని బ్రతికిఉన్నంతకాలం అవకిర్తికరమైన నా పూర్వస్వరూపకథనం తొలగిపోదు'- ఇలా తలంచి (పులిరూపంలో ఉండే) ఆ ఎలుక మునిని చంపడానికి పోయింది. అప్పుడు ముని దానిభావం గ్రహించాడు- "మరలా ఎలుకవు అగుదువుగాక"-అని ఎలుకగానే చేశాడు. అందువల్ల నేను (మంత్రి అయిన సర్వజ్ఞుడు అనే గ్రద్దను) చెప్పుతున్నాను- 'సీచుడు ప్రశంసనీయమైన స్థలాన్ని చేరితే-ఇత్యాది. (15 శ్లోకభావం చూడుడు)

మరియు ప్రభూ ! ఇతన్ని రాజాజేయడం తేలిక అనియు తలంపవద్దు. ఇది వినుడు-

ఉత్తమములూ, మధ్యమములూ, అధమములూ (పెద్దవీ, సామాన్యానివీ చిన్నవీ) అయిన ఎన్నో చేపలను ఒకానొక కొంగ తినింది. పిమ్మట అత్యాశచే ఎండ్రకాయను తినగోరింది. అది మెదను కొణుకగా చచ్చింది. 16

చిత్రవర్ణుడు అడిగాడు-‘అది ఎట్లు?’ మంత్రి ఇలా చెప్పబోడగాడు.

6. బక కర్కటక కథా

(కొంగ - ఎండ్రకాయ)

మూ. అ నీ మాలవవిషయే పద్మగర్భాభిదానం సరః. తత్రైకో వృద్ధో బకః సామర్థ్యహీన ఉద్విగ్నమివాత్మానం దర్శయిత్వా స్థితః. స చ కేనచిత్ కులీరేణ దూరాదేవ దృష్టః పృష్టశ్చ-‘కిమితి భవా నత్రాఽఽ హారత్యాగేన తిష్ఠతి ?’ బకేనోక్తమ్-“మత్స్య మమ జీవనహేతవః. తే చావశ్యం ‘కైవ రై రాగత్య వ్యాపాదయితవ్యా’ ఇతి వారా నగరోపాస్తే మయా శ్రుతా. అతో వ ర్రనాఽభావాదేవాఽన్మన్మరణ ముపస్థితమితి జ్ఞాత్వా ఽఽహారేఽప్యనాదరః కృత” ఇతి. తతో మత్స్యై రాలోచితమ్-‘ఇహ సమయే తావ దుపకారక ఏవాఽయం లక్ష్యతే, తదయమేవ యథా క ర్రవ్యం పృచ్ఛతామ్. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఉపకర్త్రాఽరిణా సస్థి ర్న మిత్రేణాఽపకారిణా,
ఉపకారాఽపకారౌ హి లక్ష్యం లక్షణమేతయోః”.

17

అను. మాలవదేశంలో పద్మగర్భం అనే పేరు గల ఒక కొంగను ఉంది. అచ్చట ముసలికొంగ ఉంది. దానికి (చేపలు పట్టుకొనే) బలం లేదు. అందుచే

(ఉపాయంగా) విచారం నడిస్తూ కొలనులో నిలబడి ఉంది. ఒక ఎండ్రి దూరం నుండియే ఆ కొంగను చూచింది. ఇలా అడిగింది. 'మీరు ఎందుకు ఇలా తిండి వీడి ఉన్నారు?' కొంగ ఇలా బదులు చెప్పింది - "చేపలు నా జీవితానికి ఆధారాలు. బేస్తలు ఇచ్చటికి వచ్చి వాటిని అన్నిటిని చంపుతారట. ఈ మాట వేను నగరందగ్గర విన్నాను. అందువల్ల జీవనాధారం పోతుంది. చావు దాపురించింది' అని తలంచాను. ఆ దిగులుచే భోజనంపై ఆసక్తియు పోయింది." అది విని చేపలు ఇలా ఆలోచించాయి. 'ఇప్పుడితను మేలు చేసేవానివలె కనబడుతున్నాడు. అందుచే ఇతన్నే ఇందుకు ఏం చేయాలో అడుగుదాం. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు -

'మేలుచేసే శత్రువుతో సంది చేసికొనాలి. కీడుచేసే మిత్రుడితో వద్దు. ఏలనన - శత్రుమిత్రుల లక్షణాలు క్రమంగా అవకాశవకారాలు అనియే గ్రహించాలి'

17

మూ. మత్స్య ఊహ:- "భో బక! కోఽత్రాఽస్మాకం రక్షణోపాయః; ఇతి. బకో బ్రూతే - "అన్తి రక్షణోపాయో జలాశయాన్తరాశ్రయణమ్. తత్రాఽహ మేకైకశో యుష్మాన్నయామి." మత్స్య ఆహుః! "ఏవ మస్తు" తతోఽసౌ దుష్టబక స్తాన్ మత్స్య నేకైకశో నీత్యా భాదతి. అనన్తరం కులీర స్తమువాచ - "భో బక! మామపి తత్ర నయ" ఇతి. తతో బకోఽప్యపూర్వకులీరమాంసార్థీ సాదరం తం నీత్యా స్థలే ధృతవాన్. కులీరోఽపి మత్స్యకణ్డకాఽఽక్రీర్ణం తం స్థల మాలోక్యాఽచిన్తయత్ - "హా హతోఽస్మి మన్దభాగ్యః. భవతు; ఇదానీం సమయోచితం వ్యవహరిష్యామి. యతః -

శ్లో. తావద్భయేన భేతవ్యం యావద్భయ మనాగతమ్,
ఆగతస్తు భయం దృష్ట్వా ప్రహర్రవ్య మభీతవత్.

18

అను. అంత చేపలు - 'ఓ కొంగా! ఇప్పుడు మేము బ్రతికే ఉపాయం ఏమి?' - అని అడిగాయి. అందుకు కొంగ ఇలా అంది - 'ఉంది; వేణే చెఱువునకు పోవడమే బ్రతికే ఉపాయం. నేను మిమ్ములను ఒక్కొక్కరిగా అచ్చటికి చేరుస్తాను'. పిమ్మట చేపలు "అలాగే కానిమ్ము" అన్నాయి. అంతట దుష్టబుద్ధి అయిన కొంగ ఆ చేపలను ఒక్కొక్కటిగా తీసుకొని పోతుంది. తినివేస్తుంది.

కొంతసేపటికి ఎండ్రీ. 'ఓ కొంగా! నన్ను నైతం అచ్చట చేర్చుము' అని అడిగింది. అది వినగానే ఆ కొంగకు క్రొత్తగా ఎండ్రీమాంసం తినాలనే కోరిక పుట్టింది. అందువల్ల ఆ ఎండ్రీని ఆదరంగా నీటినుండి వెలికి తీసింది. చేపలను తిన్న చోటికి కొనిపోయింది. నేలపై ఉంచింది. ఎండ్రీయూ చేపముల్లుంతో నిండిన ఆ ప్రదేశాన్ని చూచింది. ఇలా ఎంచుచుంది - "అయ్యో! అబాగ్యుజ్జీ; చచ్చాను. కానిమ్ము ఇప్పుడు సమయానికి తగినట్లు ప్రవహింసాను. ఏలసన."

భయకారణం ఎదుట లేనప్పుడు అందుకై భయపడాలి. భయకారణం ఎదుట ఉండినచో నిర్భయంగా ఎదురించి యథాశక్తి దెబ్బతీయాలి". 18

మూ. కిళ్ళా-

శ్లో. అభియుక్తో యదా పశ్యేన్న కిళ్ళో దగ్ధతి మాత్రునః,
యుధ్యమాన స్తదా ప్రాజ్ఞో మ్రియేత రిపుణా సహ. 19

ఇత్యాలోచ్య స కులీరక స్తస్య బకస్య గ్రీవాం చిచ్ఛేద. అథ స బకః పశ్యత్వం గతః. అతోఽహం బ్రవీమి- 'భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్యాన్' ఇత్యాది.

అను. మరియు-ప్రాజ్ఞుడైనవాడు భయకారణంచే (శత్రువుచే) ఆక్రాంతుడు (అభియుక్తుడు) అయి వేతే రక్షణోపాయం తనకు కనబడనిచో శత్రువుతో యుద్ధం చేస్తూ మరణించడమే శ్రేష్ఠం." 19

ఇలా ఆ ఎండ్రీకాయ తలంచింది. కొంగ మెడను కత్తిరించింది. వెంటనే కొంగ ప్రాణాలు వీడింది. అందుచే నేను (మంత్రి అయిన గ్రద్ధను) చెప్పు తూన్నాను. 'చిన్నా పెద్దా ఎన్నో చేపలను తిని' ఇత్యాది (16వ శ్లోకభావం చూడుడు).

మూ. తత శ్చిత్రవర్ణోఽవదత్. "శృణు తావన్న నిగ్రిన్! మయైత దాలోచితమ్ (ఆ సి) యద్-అత్రాఽవస్థితేనాఽనేన మేఘవర్షేన రాజ్ఞా యావన్తి వస్తూని కర్పూరద్వీపస్యోత్తమాని తావన్త్యస్మాక ముపనేత వ్యాని. తేనాఽస్మాభి ర్మహాసుఖేన విన్యూఽచరే స్థాతవ్యమ్. దూరదర్శి విహస్యాఽఽహ-దేవ!

శ్లో. అనాగతవతీం చింతాం కృత్వా యస్తు ప్రహృష్యతి,
స తిరస్కార మాహ్నీతి భగ్నభాణ్డో ద్విజో యథా. 20

రాజాఽఽహ-“కథమేతత్ ?” । మస్త్రీ కథయతి-

అను. అప్పుడు చిత్రవర్ణుడు ఇలా అన్నాడు-“ఓ మంత్రి ! ఇది వినుము-
ఈ మేఘవర్ణుణ్ణి ఈ కర్పూరదీప్తవంశో రాజుగా నియమిస్తే ఇరను ఈ దీప్తవం-
శోని శ్రేష్ఠమైన వస్తువులన్నీ మనకు వంపుతాడు. వాటితో మనం వింధ్య
పర్వతంలో మిక్కిలి సుఖంగా ఉండవచ్చు-అని నేను తలంచాను.” అది విని
దూరదర్శి (గ్రంథ) నవ్వి ఇలా అన్నాడు-‘దేవా !

కల్పితమైన భవిష్యత్సుఖభావనచే ఆనందించేవాడు పేలపిండికుండను
మగులగొట్టుకొన్న బాపడు వలె ఆవమానం పొందుతాడు. 20

రాజు అడిగాడు-‘అదెట్లు ?’ మంత్రి ఇలా చెప్ప నారంభించాడు-

7. భగ్నభాణ్డ బ్రాహ్మణకథా

(పేలపిండికుండ-బాపడు కథ)

మూ. అస్తి దేవకోట్టనామ్ని నగరే దేవశర్వా నామ బ్రాహ్మణః. తేన
మహావిషువత్పజ్జాన్త్యాంసక్తుపూర్ణశరావ ఏకః ప్రాప్తః. తత స్తమాదాయా
ఽసౌ కుమ్భకారస్య భాణ్డపూర్ణమణ్డవైకదేశే రౌద్రేణాఽఽకులితః సుప్తః.
తతః సక్తురక్షార్థం హస్తే దణ్డమేక మాదాయాఽచిన్తయత్-“యద్యహం
సక్తుశరావం విక్రియ దశ కపర్దకాన్ ప్రాప్స్యామి, తదాఽత్రైవ తైః
కపర్దకై ర్బ్రహ్మశరావాదిక ముపక్రియాఽనేకదా వృద్ధై స్తద్దనైః పునః పునః
పూగవస్త్రాదిక ముపక్రియ విక్రియ లక్షసంఖ్యానిధనాని కృత్వా వివాహ

చతుష్టయం కరిష్యామి. ఆనంతరం తాను స్వపత్నిను యా రూపయోవన-
వతీ తస్యా మధికానురాగం కరిష్యామి. సపత్న్యో యదా ద్వన్వం కరి-
ష్యన్తి. తదా కోపాకురోఽహం తాః సర్వా లగుడేన తాదయిష్యామి' త్యభిదాయ తేన లగుడః ప్రక్షిప్తః. తేన సక్తుశరావ శ్చుర్జితో బాణాని
చ బహూని భగ్నాని. తతస్తేన శబ్దేనాఽఽగతేన కుమ్మకారేణ తథావిదాని
బాణా న్యవలోక్య బ్రాహ్మణ స్తీరస్కృతో మణ్డపా ద్బహిష్కృతశ్చ-
అతోఽహం బ్రవిమి-“అనాగతవతీం చిన్తామ్'-ఇత్యాది.

అను. దేవకోటం అనే నగరంలో దేవశర్మ అనే బ్రాహ్మణుడు ఉండే-
వాడు. అతడికి కన్యాసంక్రమణపుణ్యదినాలలో - నవరాత్రవర్సదినాలలో (విషు-
వత్ సంక్రాంతి = వగలు రాత్రి సమానంగా ఉండే రాత్రీలో నూర్కుడు ప్రవేశించ-
డం, కన్యారాశి లేక మీనరాశి అలాంటివి అగును. ఇచ్చట దానలాభాన్నిబట్టి
కన్యాసంక్రమణమైన నవరాత్రవర్సదినాలు (గ్రహింపబడినాయి) భిక్షద్వారా పెద్ద
కుండ నిండా పేలపిండి లభించింది. అతను ఆ పాత్రను తనవెంట తీసుకున్నాడు.
కుండలతో నిండిన ఒక కుమ్మరివాడి ముంగిలి చేరాడు. కుమ్మరిని అర్థించి ఒక
మూలన తన పేలపిండికుండను ఉంచాడు. పేలపిండి రక్షణకై ఒక కణ్ణను
చేతితో ధరించాడు. ఎండలో తిరుగడంవల్ల అరిసినవాడై అచ్చటనే శయనించాడు.
పేలపిండినిగూర్చి ఇలా ఆలోచింపసాగాడు-“ఈ పేలపిండి పాత్రను అమ్మితే
పదిరూకలు లభిస్తాయి. ఆ రూకలతో మరికొన్ని పాత్రలను కొనడం అమ్మడం
ద్వారా ధనాన్ని అభివృద్ధికి తెస్తాను. అలా వృద్ధిపొందిన ధనంతో వక్కలు,
వస్త్రాలు మొదలై నవాటి వ్యాపారం చేస్తాను. తద్వారా లక్షలధనం సంపాదిస్తాను.
ఆ మీదట నాలుగు పెండ్లిండ్లు చేసికుంటాను. ఆ భార్యలతో సొగసు,
వయసు అధికంగా ఉండేదాన్ని ఎక్కువగా ప్రేమిస్తాను. ఆ నా భార్యలు ఎప్పు-
డైనా పోట్లాడితే నేను కోపంతో వారిని అందర్ని కణ్ణతో కొట్టతాను”. ఇలా
తలంచి తన్మయతచే చేతిలోని కణ్ణతో అచ్చటి కుండలను కొట్టాడు. అప్పుడు
అతడి పేలపిండి కుండతోబాటు ఎన్నియో పాత్రలు పగిలిపోయాయి. ఆ శబ్దం
విని కుమ్మరి వచ్చాడు. అదంతా చూచాడు. ఆ బాపట్టి తిట్టాడు. ముంగిలినుండి
వెళ్ళగొట్టాడు. అందుచే నేను (దూరదర్శి అనే పేరుగల మంత్రిని) చెప్ప

చూన్నాను - "కల్పితమైన భవిష్యత్తుకావనచే ఆనందించేవాడు" - ఇత్యాది (చూడుడు. 20 వ శ్లోకభావం.)

మూ. తతో రాజా రహసి గృధ్ర మువాచ - "తాత ! యథా కర్తవ్యం తథోపదిశ". గృధ్రో బ్రూతే.

శ్లో. మదోద్ధతస్య నృపతేః ప్రకిర్ణ స్యేవ దన్తినః,
గచ్ఛ స్త్యన్మార్గయాతస్య నేతారః ఖలు వాచ్యతామ్. 21

శృణు దేవ ! కిమస్మాభి ర్బలదర్పాద్దుర్గం భగ్నమ్ ఉత తవ ప్రతాపాధిష్ఠితే నోపాయేన ?" ఇతి. రాజాఽఽహ - "భవతా ముపాయేన."

అను. అంత రాజు (చిత్రవర్ధుడు) రహస్యంగా మంత్రిని ఇలా అడిగాడు - "నాయనా ! ఇప్పుడు ఏమి చేయాలో బోధింపుము." గ్రధ్ర ఇలా అంది.

'ఏనుగు మదంచే గర్జించి విచ్ఛలవిడిగా దారి దప్పి నడిస్తే ఆ దోషం లోకనింద మావటివారికి వస్తుంది. అలాగే ప్రభువు గర్వాంధుడై చెడుదారిని ప్రవరిస్తే ఆ దోషం లోకనింద మంత్రులకు సంభవిస్తుంది. 21

కనుక ఓ దేవా ! వినుము. మనం కోటను నైస్యబలించే భగ్నం చెళామా ? లేక తమ ప్రతాపంతోడి ఉపాయంచేతనా?" రాజు ఇలా అన్నాడు. "తమ ఉపాయం చేత".

మూ. గృధ్రో బ్రూతే - "యద్యస్మద్వృచనం క్రియతే, తదా స్వవేశే గమ్యతామ్. అన్యథా వర్షాకాలే ప్రాప్తే పునస్తల్యబలేన విగ్రహే సత్య స్మాకం పరభూమిష్ఠానాం స్వదేశగమనమపి దుర్లభం భవిష్యతి. తత్పుఖ శోభార్థం సన్ధాయ గమ్యతామ్. దుర్గం భగ్నం, కీర్తిశ్చ లభ్యేవ. మమ సమ్మతం తావదేతత్. యతః -

శ్లో. యో హి ధర్మం పురస్కృత్య హిత్వా భర్తుః ప్రియాప్రియే,
అప్రియాజ్యహ పథ్యాని తేన రాజా సహాయవాన్. 22

అను. గ్రధ్ర ఇలా చెప్పింది - "నా మాటను అనుసరించేటట్లైతే మన దేశం

పోవడం మంచిది. అలా చేయనిచో వర్షాకాలం వస్తే సమానబలుడైన శత్రువుతో యుద్ధం రావచ్చును. అలా వస్తే పరదేశంలో ఉండే మనకు స్వదేశం వెళ్ళడం సైతం కష్టం అవుతుంది. అందుచే సుఖం కీర్తి రెండూ లభించే విధంగా సంధి చేసికొని పోదాం. కోటను ధ్వంసం చేశాం. కీర్తియూ లభించినట్లే. ఇదే నా అభిప్రాయం. విలసన-

ఏ మంత్రి అయితే ధర్మం గుర్తించి, ప్రభువుయొక్క ప్రేయాన్ని, అప్రియాన్ని లక్ష్యం చేయక-అప్రియంగా ఉన్నా హితమైనదానిని ప్రభువునకు బోధిస్తాడో, అతనే ప్రభువునకు సహాయకుడైన మంత్రి అనబడును. 22

మూ. అన్యచ్ఛ-

శ్లో. సుహృద్బలం తథా రాజ్య మాత్మానం కీర్తిమేవ చ,
యుధి సన్దేహదోలాన్థం కో హి కుర్యాదబాలిశః. 23

అపరజ్ఞ-

శ్లో. నన్దిమిచ్చే త్సమేనాఽపి నన్దిగో విజయో యుధి,
న హి సంశయితం కుర్యా దిత్యువాచ బృహస్పతిః. 24

అపి చ-

శ్లో. యుద్ధే వినాశో భవతి కదాచి దుభయోరపి,
సునోపసున్ధా వన్యోన్యం నష్టౌ తుల్యబలౌ న కిమ్? 25

రాజోవాచ-“కథమేతత్ ?” మ స్త్రి కథయతి-

అను: మరియు-తెలివిగలవా డెవ్వడూ యుద్ధంలో చిక్కుకొని మిత్ర వర్గాన్నీ, నైర్యాన్నీ, రాజ్యాన్నీ, కీర్తిని, తుదకు తన జీవితాన్నీ సంశయం అనే ఉయ్యాలలో పడవేయడు. 23

ఇంకా-“సంశయంగా ఉండే పనిని చేయరాదు”. అని బృహస్పతి చెప్పాడు. అందుచే యుద్ధంలో విజయం సందేహంగా ఉండినచో సమానబలుడితోడనూ సంధినే చేసుకొనాలి. 24

మరియు-ఒకప్పుడు యుద్ధంలో ఇరువురికీ వినాశం సంభవిస్తుంది. సుందుడూ, ఉపసుందుడూ యుద్ధం చేసి ఇరువురూ నశించారు. వా రిరువురూ సమానబలులే గదా.”

25

రాజు అడిగాడు-“అది ఎట్టు?” మంత్రి ఇలా చెప్ప నారంభించాడు.

891-231

NAR

P-2

8. సున్దోపసున్ద కథా

30-200

(సుందుడు-ఉపసుందుడు కథ)

ACCNO - 24764

మూ. పురా ధైత్య సహోదర సున్దోపసున్దనామానౌ మహతా కాయక్లేశేన త్రైలోక్యరాజ్యకామనయా చిరా చ్చన్ద్రశేఖర మారాధిత వన్తౌ. తత స్తయో రృగవాన్ పరితుష్టః సన్ “వరం వరయతమ్” ఇత్యు వాచ. అనన్తరం తయోః కణ్ఠాఽధిష్ఠితాయాః సరస్వత్యాః ప్రభావా త్రావద్ యద్యక్తుకామా వన్యదభిహితవన్తౌ-‘యద్యావయో రృవాన్ పరితుష్ట స్తదా స్యప్రియాం పార్వతీం పరమేశ్వరో దదాతు” ఇతి.

అను. పూర్వం సుందుడు, ఉపసుందుడు అనే అన్నదమ్ములైన ఇరువురు రాక్షసులు ఉండేవారు. వారికి-“మూడు లోకాలకు ప్రభువులం కావాలి” అనే కోరిక గల్గింది. అందుకై శరీరకైలాన్ని లెక్కనేయక మిక్కిలి దీక్షతో చిరకాలం శివుణ్ణి ఆరాధించారు. అంత భగవానుడైన శివుడు ఆ రాక్షసులయెడ సంతృప్త దయ్యాడు. ప్రత్యక్షమైనాడు. “వరం కోరుకొనుడు” అన్నాడు. అప్పుడు వారి కంఠంలో వసించే సరస్వతీప్రభావంవల్ల తలంచినదానికి భిన్నంగా ఇలా కోరారు- “పరమేశ్వరులు అయిన తాము మా యిరువురియెడ సంతృప్తలైనచో తమ భార్య అయిన పార్వతిని మాకు అనుగ్రహించండి.”

మూ. అథ భగవతా క్రుద్ధేన వరదానస్యాఽఽవశ్యకతయా విచార మూఢయోః పార్వతీ ప్రదత్తా. తత స్తస్యా రూపలావణ్యలుబ్ధాభ్యాం

జగద్వృత్తిభ్యాం మనసోత్పన్నకాభ్యాం పాపతిమిరాభ్యాం “మమ” ఇత్యన్యోన్యం కలహాయమానాభ్యాం ‘ప్రమాణపురుషః కశ్చిత్ పృచ్ఛ్యతామ్’ ఇతి మతౌ కృతాయాం స ఏవ భట్టారకో వృద్ధద్విజరూపః సమాగత్య తత్రోపస్థితః. అనన్తరం తౌ-“ఆవాభ్యా మియం స్వబలలబ్ధా, కస్యేయ మావయో ర్భవతి” ఇతి బ్రాహ్మణ మప్పచ్ఛతామ్. బ్రాహ్మణో బ్రూతే-

శ్లో. ‘జ్ఞానశ్రేష్ఠో ద్విజః పూజ్యః క్షత్రియో బలవానపి,
ధనదాన్యాధికో వైశ్యః శూద్రస్తు ద్విజసేవయా.

26

తద్యువాం క్షాత్రధర్మానుగౌ. యద్ధ ఏవ యువయో ర్నియమః’ ఇత్యభిహితే సతి-“సాధూక్త మనేన”ఇతి కృత్వా తా వన్యోన్యతుల్య విక్రమా సమకాల మన్యోన్యమాతేన వినాశ ముపగతౌ. అతోఽహం బ్రవీమి-“సన్నిమిచ్చేత్ సమేనాఽపి”-ఇత్యాది.

అను అది విని భగవానుడు శివుడు క్రోధం పొందాడు. అయినా ఇచ్చిన వరం తప్పక పూర్తిచేయవలసిఉండడంతో మూర్ఖులైన ఆ రాక్షసులకు పార్శ్వతిని ఇచ్చాడు. పిమ్మట లోకకంటకులైన ఆ రాక్షసు లిరువురు ఆమె రూపలావణ్యాలచే మిక్కిలి ఆకర్షింపబడ్డారు. మనస్సులో రకరకాలైన చెడుకోరికలు పెల్లుబుకగా పాపం అనే చీకటిచే పూర్తిగా ఆవరింపబడినారు. “ఈమె నాది; ఈమె నాది” అంటూ పరస్పరం వాదులాడసాగారు. చివరకు-“ఒకానొక మధ్యవర్తి పురుషుణ్ణి అడిగి నిశ్చయం చేసుకుందాం” అనే అభిప్రాయానికి వచ్చారు. వెంటనే శివుడు ఒక ముసలి బావనయ్య రూపం దాల్చాడు. వారివద్దకు వచ్చాడు. అప్పుడు వారు- “ఈ సుందరిని మేము మా బలంవల్ల సంపాదించుకున్నాం. మా ఇరువురిలో ఎవరికి చెందునో తెల్పండి” అన్నారు. ఆ బావడు ఇలా చెప్పాడు-

“బ్రాహ్మణుడు జ్ఞానించే, క్షత్రియుడు బలంచే, వైశ్యుడు ధనదాన్యాధికంచే, శూద్రుడు బ్రాహ్మణసేవచే శ్రేష్ఠుడూ, పూజ్యుడూ అనబడుదురు.

26

మీరు ఇరువురూ క్షాత్రధర్మాన్ని అనుసరించేవారు. అందుచే మీ శ్రేష్ఠతను నిరూపించేందుకు యద్ధమే సాధనం.”

అంత ఆ రాక్షసులు - “ఇరడు చక్కగా చెప్పాడు”అని తలచారు..

సమానపీరులైన వారిరువురూ యుద్ధానికి ఉపక్రమించారు. ఒకరి చెబ్బితో మఱి యొకరుగా ఏకకాలంలో ఇద్దరూ చచ్చారు. అందుచే నేను చెప్పతూన్నాను-
“సమానబలుడితోడనూ సంది చేసుకొనాలి-ఇత్యాది (24 శ్లోకభావం చూడు)

మూ. రాజాఽఽహ-“తత్ ప్రాగేవ కిం నేద ముపదిష్టం
భవద్భిః ?” మస్త్రీ బ్రూతే-‘తదా మద్వచనం కిమవసానపర్యంతం
శ్రుతం భవద్భిః? తదాపి మమ సమ్మత్యా నాఽయం విగ్రహోఽఽరమ్యుః.
యతః సాధుగుణయుక్తోఽయం హిరణ్యగర్భో, న విగ్రహః. తదా
చోక్తమ్-

శ్లో. సత్యార్యో దార్మికోఽనార్యో బ్రాతృసజ్జాతవాన్ బలీ,
అనేకయుద్ధవిజయీ సన్ధేయాః సప్ర కీర్తితాః.

27

అను. రాజు (చిత్రవద్ధుడు) ఇలా అడిగాడు-“అలా అయితే మొదటనే
తాము ఈ నీతిని ఎందుకు బోధింపలేదు ?”.

మంత్రి (గ్రద్ద) ఇలా అన్నాడు-“అప్పుడు నా మాటను చివరివరకు
(పూర్తిగా) తాము విన్నారా ? మరియు నా అంగీకారంతో ఈ యుద్ధం అప్పుడు
ఆరంభింపబడలేదు. ఏలనన-ఈ రాజహంస అయిన హిరణ్యగర్భుడు సద్గుణ
పూర్ణుడు. అందుచే ఇలాంటివాడితో యుద్ధం చేయడం సముచితం గాదు విజ్ఞులు
ఇలా చెప్పారు.

సత్యవాది, సత్కులీనుడు, (అర్హుడు) ధర్మవర్తనుడు, నీచకులీనుడు
(అనార్యుడు), బహుపోదరయుతుడు. బలవంతుడు, అనేకయుద్ధవిజయి అనే ఈ
ఏడుగురితో సందిని చేసుకోవాలి. (యుద్ధం చేయరాదు) 27

శ్లో. సత్యోఽనుపాలయన్ సత్యం సన్ధితో నైతి విక్రియామ్,
ప్రాణబాధేఽపి సువ్యక్త మార్యో నాయా త్యనార్యతామ్. 28

శ్లో. దార్మిక స్వాభియుక్తస్య సర్వ ఏవ హి యుద్యతే,
ప్రజానురాగా ద్ధర్మాచ్చ దుఃఖోచ్ఛేద్యో హి దార్మికః. 29

శ్లో. సన్దిః కార్యోఽవ్యనార్యేణ వినాశే సముపస్థితే,
వినా తస్యాఽఽశ్రయేణార్యో న కుర్యాత్ కాలయాపనమ్. ... 30

శ్లో. సంహతత్వాద్యథా వేణు ర్నిబిడైః కణ్ణకై ర్వృతః,
న శక్యతే సముచ్ఛేతుం బ్రాతృసజ్జాతవాం స్తథా. 31

శ్లో. బలినా సహ యోధవ్య మితి నాస్తి నిదర్శనమ్,
ప్రతివాతం న హి ఘనః కదాచి దుపసర్పతి. 32

శ్లో. జమదగ్నేః సుతస్యేవ సర్వః సర్వత్ర సర్వదా,
అనేకయుద్ధజయినః ప్రతాపాదేవ భజ్యతే. 33

శ్లో. అనేకయుద్ధవిజయీ న్దానం యస్య గచ్ఛతి,
తత్రప్రతాపేన తస్యాఽఽశు వశ మాయాన్తి శత్రవః. 34

అత్ర తావద్ బహుభి ర్గుణైః శుపేతః సన్ధియోఽయం రాజా'
ఇతి.

అను. (గమనిక-పై ఏడుగురు ఎందువల్ల సందికి అర్థులో తెల్పుతున్నాడు)

1) సత్యవాది అయిన ప్రభువు సత్యాన్ని పాలించేవాడు గనుక సంది నియమాలను ఎన్నడూ ఉల్లంఘింపడు.

2) ఆర్యుడు అనగా సత్కులీనుడు. ప్రాణసంకటవస్థితిలోను నియమాలను అతిక్రమింపడు. 28

3) ధార్మికుడు-ప్రజానురాగం గలవాడూ ధర్మవర్తనుడూ అవడంవలన ప్రజలంతా ఇతడి వశాన నిలబడి పోరాడుతారు. అందువల్ల ఇతన్ని జయించడం కష్టం. 29

4) అనార్యుడు - నీచకులీనప్రభువు. తనకు అవధ సంభవించినచో దుష్టుడూ నీచవంశీయుడూ అయిన ప్రభువుతోనైనా సంది చేసికొనాలి. ఏలనన.వాడి సాయం లేనిచో తనకాలం గడువదు. అనగా తాను మనుగడ సాగింపలేడు. 30

- 5) సోదరసంఘయుతుడు-వెదురుపొదతో సమానుడు. అనేకములైన వెదుళ్ళు ముండ్లతో ఆవరింపబడి దట్టంగా దుర్బేద్యంగా ఉంటాయి. అందువల్ల ఇలాంటివాణ్ణి జయించడం చాలా కష్టం. 31
- 6) బలవంతుడు-"బలవంతుడితోనే యుద్ధం చేయాలి" అనే దృష్టాంతం ఏమీ లేదు. మేఘం గాలికి ఎదురెక్కి ఎప్పుడూ పోదు. అందుచే బలవంతుడితోడి సంధి శుభదాయకం. 32
- 7) అనేకయుద్ధవిజయి-జమదగ్ని పుత్రుడైన పరశరాముడివలె అనేక యుద్ధాలలో విజయం సాధించినవాడితో సంధి చేసుకుంటే అతడి ప్రతాపంవల్లనే అందరూ లోబడుతారు. 33

మరియు, అనేకయుద్ధవిజయి అయిన ప్రభువుతో సంధి చేసికొన్న ప్రభు వునకు ఆ సందానితప్రభుప్రభావంవల్లనే తక్కిన శత్రువులంతా లోబడిపోతారు.

ప్రస్తుతం రాజహంస అయిన ఈ హిరణ్యగర్భుడు బహువిధసద్గుణ యుతుడు. అందువల్ల సంధికి అర్హుడు."

మూ. చక్రవాకోఽవదత్-ప్రణిధే! సర్వ మవగతమ్. ప్రజ. పున రాగమిష్యసి.

అథ రాజా హిరణ్యగర్భ శ్చక్రవాకం పృష్టవాన్-'మన్త్రిన్! ఆన స్థేయా: కతి ? తాన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి. మన్త్రి బ్రూతే-'దేవ! కథయామి. శృణు-

శ్లో. బాలో వృద్ధో దీర్ఘరోగీ తథా జ్ఞాతిబహిష్కృతః,
భీరుకో భీరుకజనో బుద్ధో బుద్ధజన స్తథా. 35

విరి క్షప్రకృతిశ్చైవ విషయే ష్యతిన క్తిమాన్,
అనేకచి త్రమన్త్రస్థు దేవ-బ్రాహ్మణ-నిన్దకః. 36

దై వోపహతకశ్చైవ తథా దై వపరాయణః,
దుర్భిక్షవ్యసనోపేతో బలవ్యసనసజ్జులః. 37

అదేశస్థో బహురిపు ర్యుక్తః కాలేన యశ్చ న,
సత్యధర్మవ్యపేతశ్చ వింశతిః పురుషా ఇమే. 38

ఏతైః సన్ధిం న కుర్వీత విగృహ్ణీయాత్తు కేవలమ్,
ఏతే విగృహ్యమాణా హి క్షిప్రం యాన్తి రిపో ర్వశమ్. 39

అను. ఇలా గుప్తపరుడైన కొంగ చెప్పినది విని చక్రవాకం ఇలా అంది-
“ఓ గుప్తచరా ! అంతా గ్రహించాను. ఇక పొమ్ము. మరల పిలిపిస్తాం”.

అంత ప్రభువైన హిరణ్యగర్భుడు చక్రవాకాన్ని ఇలా అడిగాడు - “ఓ మంత్రి! సంధికి అన్యులు ఎందరు? వారిని వినగోరుతున్నాను.” అందుకు మంత్రి ఇలా చెప్పాడు- “దేవా ! చెప్పుతున్నాను. వినుడు.

బాలుడు, వృద్ధుడు, దీర్ఘకోగి, కులంవారిచే వెలివేయబడినవాడు, పిఠికి వాడు, పిఠికివాండ్రైన సైనికులు గలవాడు, లోభి, లోభులైన సైనికులు మంత్రులు మొదలైన పరివారం గలవాడు, ప్రేమలేని ప్రజలు గలవాడు, శబ్దాది విషయదాసుడు, చపలచితులైన మంత్రులు గలవాడు, దేవతలను బ్రాహ్మణులను నిందించేవాడు, దురదృష్టవంతుడు, (అదృష్ట) అధీనుడు, కఙ్కు మొదలైన అవదలలో చిక్కుకొన్నవాడు, సైనికవ్యసనాలు అనగా సైనికుల తిరుగుబాటు మొదలైన విపత్తులలో చిక్కుకొన్నవాడూ, పరదేశంలో ఉండే వాడూ, శత్రువులు అధికంగా ఉండేవాడూ, కాలానుగుణంగా ప్రవర్తిల్లనివాడు, సత్యాన్ని ధర్మాన్ని అనుసరింపనివాడూ అనే ఈ ఇరువది విధాలైన వారు సంధికి అయోగ్యులు. వీరితో సంధిని చేసుకొనరాదు. యుద్ధం మాత్రమే చేయాలి. ఏంనన వీరు యుద్ధంద్వారా శత్రువునకు లొంగిపోతారు. (38 నుండి 39వరకు శ్లోకాల భావం)

శ్లో. బాలస్యాల్యప్రభావత్వాన్న లోకో యోద్ధ మిచ్ఛతి,
యుద్ధాయుద్ధఫలం యస్మాత్ జ్ఞాతుం శక్తో న బాలిశః. 40

ఉత్సాహశక్తిహీనత్వాద్ వృద్ధో దీర్ఘమయస్తథా,
స్వైరేవ పరిభూయేతే ద్వావప్యేతా వసంశయమ్. 41

సుఖోచ్చేద్యో హి భవతి సర్వజ్ఞాతిబహిష్కృతః,
త ఏవైనం వినిష్ఠున్తి జ్ఞాతయ స్వాత్మసాత్కృతాః. 42

భీరు ర్యుద్ధపరిత్యాగాత్ స్వయమేవ ప్రణశ్యతి,
తథైవ భీరువురుషః సజ్జామే తై ర్విముచ్యతే. 43

లుబ్ధస్యాఽనంవిభాగిత్యా న్న యుద్యన్తేఽనుజీవినః,
లుబ్ధానుజీవీ తై రేవ దాసభిన్నై ర్నిహన్యతే. 44

సన్త్యజ్యతే ప్రకృతిభి ర్విరక్తప్రకృతి ర్యుధి,
సుఖాభియోజ్యో భవతి విషయే ష్యతిసక్తిమాన్. 45

అను. [గమనిక - పై ఇరువది రకాలవారు ఎందువల్ల సందికి అయోగ్యులౌ
తారణయు క్తంగా వివరిస్తూన్నాడు.

1. ప్రభువు బాలుడైతే అతడి ప్రభావం మంత్రులు. సేనానులు మొద
లైన వారిపై అల్పంగా ఉంటుంది. అందువల్ల వారు సరిగా ప్రాణాలోక్తి యుద్ధం
చేయగోరరు. మరియు, ఈ బాలుడైన ప్రభువు రాజనీతిజ్ఞానమూర్ఖుడు (బాలిశుడు)
కావడంవల్ల యుద్ధఫలంగానీ, అయుద్ధఫలంగానీ చక్కగా గ్రహింపజాలడు. 40

2-3 వృద్ధుడూ మరియు దీర్ఘరోగి అయిన ప్రభువులకు మానసికోత్సా
హంగానీ శారీరకబలంగానీ అంతగా ఉండవు అందువల్ల వీరిరువురూ తమవారి
వల్లనే పరిభవింపబడుతారు. ఇందు సందేహం లేదు. 41

4. సోదరాదినజాతీయు లందరిచే బహిష్కృతుడైన ప్రభువును తేలిగ్గా
జయింపవచ్చును. ఏలనన అతని పక్షంలో ఉండే సజాతిబంధువులే అతణ్ణి
నాశం చేస్తారు. 42

5-6. పిఠికివారైన ప్రభువు యుద్ధం వదలి పాణిపోవడంతో స్వయంగానే
నశిస్తాడు. ఇక పిఠికివారైన మంత్రులూ, సైనికులు గల ప్రభువు అయితే తేలిగ్గా
లోంగిపోతాడు. ఏలనన యుద్ధభూమిలో ఆ పిఠికివాండ్రందరూ ప్రభువును వదలి
పాణిపోతారు. 43

7-8. ప్రభువు లోభియై సైనికులకు వారి పరాక్రమాదులకు తగినట్లు

పారిశోషికాదిరూపంగా ధనాదికం పంచనిచో ఆ సైనికులు సరిగా యుద్ధం చేయరు. ఇక సేవకులు లోభులు (ఆశగలవారు) అయితే శత్రువులవల్ల లంచం పొందుతారు. తమ ప్రభువును తామే సంహరిస్తారు. 44

9.10. అమాత్య సైనిక, సేవకాది, ప్రకృతిప్రేమకు దూరమైన ప్రభువు యుద్ధంలో వారందరిచే వదిలివేయబడుతాడు. ఇక విషయాతినక్తుడు (శత్రు ప్రయుక్తకామినిజనంద్వారా) తన విషయలాంపట్టంవల్లనే శత్రువులకు లొంగి పోతాడు. 45

శ్లో. అనేకచిత్తమన్త్రస్తు ద్వేషో భవతి మన్రిణామ్,
అనవస్థితచిత్తత్వాత్ కార్యతః స ఉపేక్ష్యతే. 46

సదాఽధర్మబలీయస్త్వా ద్వేవబ్రాహ్మణనిన్దకః,
విశీర్యతే స్వయం హ్యేష దైవోపహతకన్తథా. 47

సమృతేశ్చ విపతేశ్చ దైవమేవ హి కారణమ్,
ఇతి దైవపరో ధ్యాయన్నాత్మనా న విచేష్టతే. 48

దుర్భిక్షవ్యసనీ చైవ స్వయమేవ విషీదతి,
బలవ్యసనసక్తస్య యోద్ధం శక్తిర్న జాయతే. 49

అదేశస్థో హి రిపుణా స్వల్పకేనాఽపి హన్యతే,
గ్రాహోఽల్పీయానపి ఇతే గజేన్ద్ర మవకర్షతి. 50

అను. 11. బహువిధములైన ఆలోచనలుగలవాడు అనగా చలించివుండు అయిన భూపాలుడు మంత్రులచే ద్వేషింపబడుతాడు. చాపల్యం వల్లనే యుద్ధాదులందు అతడు అమాత్యాదిప్రకృతిజనంచే ఉపేక్షితుడౌతాడు. 46

12.13. దేవతలను బ్రాహ్మణులను దూషించేవాడు తన పాపం (అధర్మం), వల్లనే స్వయంగా ఓడిస్తాడు. ఇక దైవోపహతుడు అనగా దురదృష్టవంతుడు పూర్వదుష్కర్మఫలంగా ఏ పని కలిసిరానందున నశిస్తాడు. 47

14. దైవపరుడైన ప్రభువు-“సంపదలను అపదలను ఇచ్చేది దైవం (అదృష్టం-భాగ్యం)-అని తలుస్తూ స్వయంగా ప్రయత్నం ఏదీ సరిగా చేయడు. అందువల్ల అతనూ నశిస్తాడు. 48

15-16 కలుపులో చిక్కిన ప్రభువు మిక్కిలి దుఃఖంలో ఉంటాడు. ఇక అపదలో ఉండే సైన్యం గల ప్రభువునకు యుద్ధం చేసే శక్తి ఉండదు. కనుక వీరిరువురినీ తేలిగ్గా జయింపవచ్చును. 49

17. చెడు ప్రదేశంలో (అదేశంలో) ఉండే ప్రభువును శత్రువులు సులభంగా జయిస్తారు. నీటిలో ఉండే గజరాజును సైతం చిన్న మొసలి లాగుతుంది.

శ్లో. బహుశత్రుస్తు సన్త్రస్తః శ్యేనమద్యే కపోతవత్,
యేనైవ గచ్ఛతి పథా తేనైవాఽఽశు విపద్యతే. 51

అకాలయుక్తసైన్యస్తు హన్యతే కాలయోధినా,
కౌశికేన హతజ్యోతి ర్నిశీథ ఇవ వాయసః. 52

సత్యదర్మవ్యపేతేన సన్తద్యా న్న కదాచన,
స సన్ధితోఽప్యసాధుత్వా దచిరా ద్యాతి విక్రియామ్. 53

అను. 18. శత్రువులు అనేకులు ఉండే రాజు డేగలనడుమ చిక్కుపడ్డ పావురం వలె ఎప్పుడూ భయంతో ఉంటాడు. ఏ దిక్కుగా వయనించినా శత్రువులవల్ల అపద నందుతాడు. 51

19. సమయాన్ని గుర్తింపక శత్రువుపై సైన్యాన్ని నడిపే భూపాలుడు సమయజ్ఞుడై ఎదుర్కొనే శత్రువుచే, రాత్రివేళ కన్నులు కనబడని కాకి అర్ధరాత్రమున (కన్నులు కనబడే) గుడ్డగూబచే. వలె-చంపబడుతాడు. 52

20. సత్యం, ధర్మం పాటించని భూపాలుడితో ఎప్పటికీ సంధిని చేసుకోరాదు. ఏలనన-అతను దుష్టుడు అపదంతో సంధిని చేసుకున్నా త్వరలోనే సంధినియమాలను అతిక్రమిస్తాడు. 53

మూ. అపరమపి కథయామి.సన్ధి-విగ్రహ-యాన-అసన-సంశ్రయ-ద్వైపీభావాః షాడ్గుణ్యమ్. కర్మణా మారమ్బౌపాయః, పురుష-ద్రవ్య

సమ్మత్, దేశకాలవిభాగః, వినిపాతప్రతీకారః, కార్యసిద్ధిశ్చ - (ఇతి) పశ్చాత్తో మన్తః. సామ-దాన-భేద-దణ్డాశ్చత్వార ఉపాయాః. ఉత్సాహ శక్తిః, మన్తశక్తిః, ప్రభుశక్తిశ్చేతి శక్తిత్రయమ్. ఏతత్సర్వ మాలోచ్య నిత్యం విజిగీషవో భవన్తి మహాన్తః. యతః-

శ్లో. యా హి ప్రాణపరిత్యాగమూల్యేనాఽపి న లభ్యతే,
సా శ్రీ రీతివిదం పశ్య చక్షులాలాపి ప్రదావతి. 54
తథా చోక్తమ్-

శ్లో. విత్తం సదా యస్య సమం విభక్తం
గూఢశ్చరః సన్నిభృతశ్చ మన్తః,
న చాఽప్రియం ప్రాణిషు యో బ్రవీతి
స సాగరాంతాం పృథివీం ప్రశాన్తి. 55

అను. మరియు చెప్పెదను వినుము. రాజనీతి ఆరు గుణాలు గలదై ఉంటుంది. వాటి లక్షణాలు ఇలా ఉంటాయి-

1. సంధి = శత్రువుతో సంధి చేసికొనడం.
2. విగ్రహం = అన్ని ప్రయత్నాలు విఫలమైతే యుద్ధం చేయడం.
3. యానం = ప్రయాణం. ఇది రెండు విధాలు. ఒకటి శత్రువుపై దాడిచేయడం, రెండు తనబలం తక్కువగా ఉన్నచో ఆత్మరక్షణకై దుర్గం విడిచి వేతొక సురక్షితస్థానానికి పరాయన ప్రయాణం చేయడం.
4. ఆసనం = దుర్గంలో ఉండి శత్రువుపై దాడికి నిరీక్షించడం.
5. సంశ్రయం = బలవంతుణ్ణి ఆశ్రయించడం.
6. ద్వైదీభావం = రెండుభావాలతో మెలగడం, అనగా శత్రువుపై పైకి ఒక విధంగానూ లోపల మతొకవిధంగానూ ప్రవర్తించడం.

మంత్రాంగాలు అయిదు విధాలుగా ఉంటాయి. వాటి పేర్లు-

1. కార్యారంభోపాయం = కార్యాన్ని మొదలు పెట్టే ఉపాయం.
2. పురుష-ద్రవ్య సంపద = సహాయకపురుషసమృద్ధి. ధనాదిసమృద్ధి.
3. దేశకాలవిభాగం = ఏ స్థలంలో, ఏ సమయంలో కార్యాన్ని ఎలా చేయాలో విభజించి గుర్తించడం.
4. వినిపాతప్రతీకారం = మధ్యన ఏదేని విపత్తు సంభవిస్తే దానికి ప్రతీకారం (నివారకం) చేయడం.
5. కార్యనీధి = కార్యంలో నీధిని పొందడం.

వాల్స ఉపాయాలు = సామము, దానము, భేదము, దండము, అనేవి. మూడు శక్తులు (1) ఉత్పాదక శక్తి (2) మంత్రశక్తి (3) ప్రభుశక్తి.

మహితాత్ములైన ప్రభువులు ఇదంతా ఆలోచిస్తారు. ఆ మీదట శత్రువును జయింపదలుస్తారు. ఏలసన.

ఏ రాజ్యంపై ప్రాణపరిత్యాగరూపమైన మూల్యంవల్లనూ లభింపదో అలాంటి రాజ్యంపై చంచలగుణం గలదైనా రాజనీతిజ్ఞుడైన ప్రభుడివద్దకు చేరుగిడుతూ వస్తుంది.

54

మరియూ విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు.

ఏ ప్రభువు తన ధనాన్ని వారి వారి యోగ్యతలనుబట్టి మంత్రులు సైనికులు మొదలైనవారికి పంపకం చేస్తాడో, ఎవడి గుప్తచరులు (వేగులు) రహస్యం అయిదికి పొక్కునీయరో, ఎవడు ఏ ప్రాణియెడను కటువుగా బాషింపడో, అలాంటి ప్రభువు సముద్రపర్యంత భూమిని పాలిస్తాడు.

55

మూ. కిస్తు దేవ ! యద్యపి మహామన్రిణా గృధ్రేణ సన్ధానముపన్యస్తమ్ తథాపి తేన రాజ్ఞా భూతజయదర్పాన్న మస్తవ్యమ్. దేవ! తదేవం క్రియతామ్-సింహులదీప్తవస్య మహాబలో నామ సారసోఽస్మన్నిత్రం జమ్బూద్వీపే కోపం జనయతు. యతః-

శ్లో. సుగుప్తి మాధాయ సుసంహతేన
బలేన వీరో విచరన్నరాతిమ్,

సన్దాపయేద్ యేన సమం సుతప్తః

తప్తేన సన్దాన మువైతి తప్తః.

56

రాజ్ఞా-“ఏవ మస్తు”-ఇతి నిగద్య విచిత్రనామా బకః సుగుప్తః.
లేఖం దత్త్వా సింహలద్వీపం ప్రహితః.

అను. కానీ ఓ ప్రభూ! మహామంత్రి అయిన గ్రద్ధ మాత్రం సంధిని
బోధించింది. అయినా రాజు అయిన చిత్రవర్ణుడు మాత్రం ప్రస్తుతం విజయ
గర్వంవల్ల ఆ సంధిని అంగీకరించడం లేదు. అందువల్ల ఇలా చేస్తాం. ఏమన.
'మహాబలుడు అనే సారసవక్షి (నీటికోయిల) సింహలద్వీపానికి రాజు. అతను
మనకు మిత్రుడు. అతను జంబూద్వీపాన్ని ముట్టడించాలి. ఏలనన.

వీరుడైన ప్రభువు సుగుప్తిని (చక్కని ఆత్మరక్షణను-ప్రచ్ఛన్నభావాన్ని)
అనుసరించాలి. నైన్యాన్ని సుసంఘటితం చేసుకొనాలి. ఇటు అటు (రహస్యంగా)
తిరుగుతూ శత్రువును బాగా పీడించాలి. అందుచే అతను తనవలె సంతృప్తుడు
అవుతాడు. అప్పుడు తేలిగ్గా సంధికి అంగీకరిస్తాడు. తప్తమైన ఇనుపముక్కలు
రెండు సంధింపబడుతాయి గదా?”

56

అంత రాజు (హిరణ్యగర్భుడు)-‘అలాగే కానిమ్ము’-అన్నాడు. అప్పుడు
మంత్రి విచిత్రుడు అనే పేరు గల కొంగను పిలిపించాడు. రహస్యవ్రతం
ఇచ్చాడు. సింహలద్వీపం వంపాడు.

మూ. అథ ప్రణిధిః పునరాగత్యోవాచ - ‘దేవ! క్రూరతాం
తావత్ తత్రత్యప్రస్తావః. ఏవం తత్ర గృధ్రేణోక్తమ్-‘దేవ! మేఘవర్ష
స్తత్ర చిర ముషితః. న వేత్తి కిం సన్ధేయగుణయ్యుక్తో హిరణ్యగర్భో
రాజా న వా’ఇతి. తతోఽసౌ మేఘవర్ష శ్చిత్రవర్ణేన రాజ్ఞా సమాహూయ
పృష్టః-‘వాయస! కీదృశోఽసౌ హిరణ్యగర్భో రాజా. చక్రవాకో మస్త్రీ
వా కీదృశః ?-ఇతి. వాయస ఉవాచ-‘దేవ! న హిరణ్యగర్భో రాజా
యుధిష్ఠిరసమో మహాశయః సత్యవాక్. చక్రవాకసమో మస్త్రీ న క్వాఽ
ప్యవలోక్యతే. రాజాఽఽహ-‘యద్యేవం తదా కథమసౌ త్వయా వజ్ఞీతః?’
ఇతి. విహస్య మేఘవర్షః ప్రాహ-‘దేవ!

శ్లో. విశ్వానప్రతిపన్నానాం వజ్రచనే కా విదగ్ధతా,

అజ్గు- మారుహ్య సుప్తం హి హత్వా కిం నామ పౌరుషమ్. 57

అను. అంతట గుప్తవరుడైన కొంగ వచ్చి హిరణ్యగర్భుడితో ఇలా అంది- 'దేవా ! అచ్చట శత్రువక్షంలో జరిగినది వినండి. అచ్చట మహామంత్రి అయిన గ్రద్ధ ఇలా అంది. 'ప్రభూ : మన మేఘవర్షుడు (కాకి) అచ్చట చాల కాలం ఉన్నాడు. హిరణ్యగర్భుడు సందికి యోగ్యమైనవాడో కాదో అతడు చక్కగా తెలిసికొని ఉంటాడు.' అప్పుడు రాజైన చిత్రవర్షుడు మేఘవర్షుణ్ణి పిలిపించాడు. ఇలా అడిగాడు- 'ఓ కాకి ! అచ్చట ప్రభువైన హిరణ్యగర్భుడు మంత్రి అయిన చక్రవాకం ఎలాంటివారు ?' కాకి ఇలా చెప్పింది- 'దేవా ! ఆ ప్రభువైన హిరణ్యగర్భుడు ధర్మరాజుతో సమానుడు. సత్యవచనుడు. ఇక చక్రవాకంవంటి మంత్రి ఎచ్చటను కనబడడు. (అనగా సాటిలేనివాడు). అది విని రాజు అడిగాడు. 'అలా అయితే నీవు రాజును ఎలా మోసం చేశావు?' అందుకు నవ్వి కాకి ఇలా బదులు పలికింది- 'దేవా ! నమ్మినవారిని మోసం చేయడంలో గొప్పతనం ఏముంది ? అలాగే తొడమీద నిద్రించేవారిని చంపడంలో పౌరుషం ఏముంది ?

మూ. శృణు దేవ : తేన మన్మజాఽహం ప్రథమదర్శనే ఏవ విజ్ఞాతః. కిన్తు మహాశయోఽసౌ రాజా. తేన మయా విప్రలబ్ధః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఆత్మోపమ్యేన యో వేత్తి దుర్జనం సత్యవాదినమ్,

స తథా వజ్ర్యతే దూరై ర్భ్రాహ్మణ శ్చాగతో యథా. 58

రాజోవాచ- 'కథమేతత్ ?' మేఘవర్షః కథయతి-

అను. దేవా ! వినుము. మొదట చూడగానే నన్ను ఆ మంత్రి గ్రహించాడు. కాని గొప్పహృదయం గల రాజు నాచే మోసగించబడ్డాడు. విజ్ఞులు ఇలా అంటారు.

ఎవడు దుష్టుని తనవలె సత్యవచనునిగా తలుస్తాడో అతను- బ్రాహ్మణుడు పంచకులవంస మేకను పోగొట్టుకొన్న విధంగా మోసపోతాడు. 58

రాజు అడిగాడు- 'అది ఎట్లు ?' మేఘవర్షుడు ఇలా చెప్పసాగాడు-

9. ధూర్తత్రయాణాం బ్రాహ్మణస్య చ కథా

[ముగ్గురు వంచకులు—బ్రాహ్మణుడు]

మూ. అస్తి గౌతమస్యారణ్యే ప్రస్తుతయజ్ఞః కశ్చిద్ బ్రాహ్మణః. స చ యజ్ఞార్థం గ్రామాన్తరా చ్ఛాగ ముపక్రియ స్కన్ధే నీత్వా గచ్ఛన్. ధూర్తత్రయేణాఽవలోకితః. తతస్తే దూర్తాః- 'యద్యేషః భాగః కేనాఽ ప్యుపాయేన లభ్యతే తదా మతిప్రకర్షో భవతీతి సమాలోచ్య వృక్షతయః. తలే క్రోశా న్తరేణ తస్య బ్రాహ్మణస్యాఽఽ గమనం ప్రతిక్య పథి స్థితాః.

అను. గౌతముడి ఆడవిలో ఒక బ్రాహ్మణుడు ఉండేవాడు. అతను యజ్ఞం చేయదలచాడు. అందుకై పొరుగుూరికి పోయి ఒక మేకపోతును ఖరీదు చేశాడు. దాన్ని భుజింపిద వేసికొని తీసుకొని వస్తున్నాడు. అలా ఆ బాపడు రావడం ముగ్గురు వంచకులు చూచారు. 'ఇతణ్ణ మోసగించి ఏదో ఉపాయంతో ఈ మేకను ఆవహరిస్తే మన బుద్ధినైపుణ్యం వ్యక్తం అవుతుంది' అని తలచారు. ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క క్రోసు ఎడంగా ఆ దారిలో చెట్లక్రింద కూర్చున్నారు. బాపడి రాకకై నిరీక్షింపసాగారు.

మూ. తత్రైకేన దూరేన గచ్ఛన్ స బ్రాహ్మణోఽభిహితః- 'భో బ్రాహ్మణ! కిమితి త్వయా కుక్కురః స్కన్ధే నోహ్యతే? విప్రే ణోక్తమ్- 'నాయం శ్వా. కిస్తు యజ్ఞచ్ఛాగః' ఇతి. అథా నరస్థితే నాన్యేన దూరేన తత్తేవోక్తమ్. తదాకర్ణ్య బ్రాహ్మణ శ్చాగం భూమా నిదాయ మహా ర్షిరీక్ష్య, పునః స్కన్ధే కృత్వా దోలాయమానమతి శ్చలితః- యతః.

శ్లో. మతి ర్దోలాయతే సత్యం సతామపి ఖలోక్తిభిః,
తాభి ర్విశ్వానీతశ్చాసౌ మ్రియతే చిత్రకర్ణవత్.

రాజా ౭౭హా-‘కథ మేతత్’ ? నః (మేఘవర్షః) కథయతి-

అను. వారిలో మొదటి వంచకుడు తన సమీపానికి బావడు రాగానే ఇలా అన్నాడు-“ఓ బ్రాహ్మణా ! కుక్కను భుజంపై వేసికొని ఎందుకు ఇలా మోస్తున్నావు ?” అందుకు ఆ విప్రుడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు-“ఇది కుక్కగాదు. యజ్ఞానికి బలివశువైన (పవిత్రమైన) మేక. పిమ్మట బావడు మరికొంత దూరం పోయాడు. రెండవ వంచకుడు నైతం ఆలాగే అడిగాడు. అది వినగానే బావడు మేకపోతును క్రిందికి దింపాడు. మాటిమాటికి దాన్ని పరీక్షించి చూచాడు. మరలా భుజంమీదికి ఎత్తుకున్నాడు. సందేహంచే మనస్సు ఊగిసలాడుతుండగా నడక సాగించాడు. ఏలనన-

సజ్జనుల మనస్సునైతం నీచుల మాటలను మాటిమాటికి వినడంతో మొదట బ్రాహ్మణుడే సందేహం పొందుతుంది. క్రమంగా ఆ మాటలను విశ్వసిస్తుంది. ఆలా విశ్వసించినవాడు చిత్రకర్ణుడు అనే ఒక వలె మరణిస్తాడు. 59

రాజు అడిగాడు-అది ఎట్లు ? అతడు (మేఘవర్షుడు) ఇలా చెప్పసాగాడు-

10. సింహ-వ్యాఘ్ర-కాక-జమ్బుక-ఉష్ణి కథా

[సింహం-పులి-కాకి-నక్క-ఒంటె]

మూ. అస్తి కస్మింశ్చిద్యనోద్దేశే మదోత్కటో నామ సింహః. తస్య నేవకాస్త్రయః కాకో వ్యాఘ్రో జమ్బుకశ్చ. అథ తై ర్యృమద్భిః సార్థభ్రష్టః కశ్చిదుష్టో దృష్టః పృష్టశ్చ-‘కుతో భవా నాగతః సార్థాద్ భ్రష్టః ?’ ఇతి. స చాత్మవృత్తాంత మకథయత్. తతస్త్వైః సీత్యా సింహయాసౌ సమర్పితః. తేన చాభయవాచం దత్త్వా ‘చిత్రకర్ణ’ ఇతి కృత్వా స్థాపితః.

అను. ఒకానొక అడవిలో మదోత్కటుడు అనే సింహం ఉంది. అతడికి కాకి, పులి, నక్క అనే ముగ్గురు సేవకులు కలరు. అవి ఒకనాడు అడవిలో తిరుగుతూ వ్యాపారుల గుంపునుండి తప్పిపోయిన ఒక ఒంటెను చూచాయి. 'నీవు ఎచ్చట గుంపునుండి తప్పి వస్తున్నావు? - అని ఆ ఒంటెను అడిగాయి. అందుకు ఆ ఒంటె తన కథను అంతా చెప్పి వినిపించింది. పిమ్మట అవి దాన్ని తమ వెంట తోడ్కొని పోయాయి. సింహానికి సమర్పించాయి. సింహం ఆ ఒంటెకు అభయదానం చేసింది - 'చిత్రకర్ణుడు' - అని పేరు పెట్టింది. తనవద్ద ఉంచుకొనింది.

మూ. అథ కదాచిత్ సింహస్య శరీరవైకల్యాద్ భూరివృష్టికారణా చ్చాహార మలభమానా స్తే వ్యగ్రా బభూవుః. తతస్తై రాలోచితమ్ - 'చిత్రకర్ణమేవ యథా స్వామీ వ్యాపాదయతి తథాఽనుష్ఠీయతామ్. కిమ నేన కణ్ణకఘ్నజాఽస్మాకమ్' ఇతి.

వ్యాఘ్రు ఉవాచ - "స్వామినాఽభయవాచం దత్వాఽనుగృహీతోఽయమ్. తత్కృథమేవం సమృవతి ?"

అను. అంత ఒకసారి సింహానికి జబ్బు చేసింది. దానికి తోడుగా వాన ఎక్కువగా కురిసింది. అందువల్ల సింహం తిరుగడానికి శక్తిలేనిదై వేటాడలేక పోయింది. అప్పుడు సింహంతోపాటు కాకి మొదలైనవి అన్నీ తిండిలేక నకనకలాడాయి. అందుచే ఇలా ఆలోచించాయి - ఈ చిత్రకర్ణుడే ప్రభువు చంపేటట్లు చేస్తాం. ఈ కంప (ముండ్లు) తినేవాడివల్ల ఉపయోగం ఏముంది ?

పులి ఇలా అంది - 'ప్రభువు ఇతడికి అభయం ఇచ్చి అనుగ్రహించాడు. అలాంటప్పుడు ఇదెలా సంభవం ?'

మూ. కాకో బ్రూతే - "ఇహ సమయే పరిక్షీణః స్వామీ పాపమపి కరిష్యతి.

యతః -

శ్లో. త్యజేత్ కుదారా మహిలా స్వపుత్రం
ఖాదేత్ కుదారా భుజగీ స్వమణ్ణమ్,

బుభుక్షితః కిం న కరోతి పాపం

క్షిణా నరా నిష్కరుణా భవన్తి.

60

అన్యచ్చ -

శ్లో. మత్రః ప్రమత్త శోచన్మత్రః శ్రాన్తఃక్రుద్ధో బుభుక్షితః,
లుబ్ధో భీరు స్త్వరాయుక్తః కాముకశ్చ న ధర్మవిత్.

61

ఇతి సజ్జన్య సర్వే తే సింహాన్తికం జగ్ముః.

అను. కాకి ఇలా చెప్పింది-‘ఇప్పుడు స్వామి ఆకలిచే బాధపడుతున్నాడు. అందువల్ల పాపకార్యం అయినా చేస్తాడు. ఏలననగా—

ఆకలిచే అలమడించే అడది తన కొడుకును వదలివేస్తుంది. పాము తన గుడ్డును తింటుంది. కనుక ఆకలిచే నకనకలాడే వాడు చేయని పాపం ఏముంది ? ఆవదలచే క్షిణించినవాడు దయాహీనులై ఉంటారు.

60

మరియూ—మదించినవాడు (అహంకారి), జాగ్రత్తరేనివాడు, పిచ్చివాడు, బదిలినవాడు, క్రోధంచే ఒడలు తెలియనివాడు, ఆకలిగొన్నవాడు, లోభివాడు, పిణికివాడు, తొందరపాటువాడు, కాముకుడు అనే ఈ పదిమంది ధర్మం గుర్తింపరు.

61

ఇలా తరించి అవి మూడూ సింహంవద్దకు పోయాయి.

మూ. సింహేనోక్తమ్-“అహారార్థం కిఞ్చిత్ ప్రాప్తమ్?”. తైరుక్తమ్-‘దేవ! యత్నాదపి న ప్రాప్తం కిఞ్చిత్?’. సింహేనోక్తమ్-‘కోఽదునా జీవనోపాయః?’. కాకో వదతి-‘దేవ! స్వాధీనాఽఽహార పరిత్యాగాత్ సర్వనాశోఽయ ముపస్థితః” సింహేనోక్తమ్-‘అత్రాఽఽహారః కః స్వాధీనః?’. కాకః కర్ణే కథయతి-“చిత్రకర్ణ” ఇతి. సింహో భూమిం స్పృష్ట్యా కర్ణౌ స్పృశతి. అబ్రవీచ్చ-‘అభయవాచం దత్వా దృతోఽయ మస్మాభిః, తత్కృతమేవం సమృపతి ? తథాహి-

శ్లో. స భూప్రదానం న సువర్ణదానం

న గోప్రదానం న తథాఽన్నదానమ్,

యథా వద న్నీహ మహాప్రదానం
సర్వేషు దానే ష్వభయప్రదానమ్.
అన్యచ్ఛ-

62

శ్లో. సర్వకామసమృద్ధస్య హ్యశ్వమేదస్య యత్పలమ్,
తత్పలం లభతే సమ్యగ్ రక్షితే శరణాఽఽగతే.

63

అను. సింహం ఇలా అడిగింది.-‘భోజనానికి ఏదేని(జంతువు)లభించిందా?’
అవి ఇలా అన్నాయి.-‘ఎంతగా యత్నించినా ఏమీ లభింపలేదు.’ సింహం మరలా
అడిగింది. ‘అలా అయితే ఇప్పుడు బ్రతికే ఉపాయం ఏమి?’ అందుకు కాకి.
‘దేవా! స్వాధీనంలో ఉండే అహారాన్ని వదలుకోదంవల్ల ఈ సర్వనాశం
ప్రాప్తించింది’ అని చెప్పింది. అది విని సింహం ఇలా అంది.-‘ఇచ్చట మన
అధీనంలో ఏ ఆహారం ఉంది? అంతట కాకి సింహం చెవిదగ్గరకు పోయి మెల్లగా.
‘చిత్రకర్ణుడు’ అని చెప్పింది. ఆ మాట వినగానే సింహం భూమిని తాకింది.
చెవులు మూసికొంది. ఇలా చెప్పింది.-‘మనం అతనికి అభయదానం ఇచ్చి ఇక్కడ
ఉంచుకున్నాం. అలాంటప్పుడు ఇది ఎలా సంభవం అవుతుంది?’ ఎందుకనగా-

భూదానం, సువర్ణదానం, గోదానం, అన్నదానం ఇలాంటివి అన్నీ అభయ
దానంతో సమానం గావు. అభయదానం ‘సర్వదానశ్రేష్ఠం’ అని అంటారు. 62

మరియూ, సర్వకామాలను అనుగ్రహించే అశ్వమేధయాగంవల్ల లభించే
పుణ్యం కేవలం శరణుజొచ్చినవాణ్ణి రక్షించడంవల్ల లభిస్తుంది.’ 63

మూ. కాకో బ్రూతే-‘నాఽసౌ స్వామినా వ్యాపాదయితవ్యః.
కిన్త్యస్మాభిరేవ తథా కర్తవ్యం యథాసౌ స్వదేహదాన మగ్గీకరోతి.
సింహ స్రచ్చత్వా తూష్టిం స్థితః. తతోఽసౌ లబ్ధాఽవకాశః కూటం
కృత్వా సర్వానాదాయ సింహాన్దికం గతః. అథ కాకేనోక్తమ్-‘దేవ!
యత్నాద ప్యాహారో న ప్రాప్తః. అనేకోపవానక్లిష్టశ్చ స్వామీ. తదిదాసిం
మదీయం మాంస ముపశుజ్యలామ్. యతః-

శ్లో. స్వామిమూలా భవన్త్యేవ సర్వాః ప్రకృతయః ఖలు,
సమూరేష్యపి వృక్షేషు ప్రయత్నః సఫలో నృణామ్.

64

అను. అది విని కాకి ఇలా చెప్పింది-‘ప్రభువులు అబంధెను చంపవలసిన. అవసరం లేదు. అతనే (అబంధెయే) తన దేహాన్ని సమర్పించే ఉపాయం మేము ఏదేని చేస్తాం’. ఆ మాటకు సింహం మౌనం వహించింది. కాకి అలా ఉండడమే అంగీకారంగా అవకాశంగా భావించింది. తన మిత్రులైన పులితో నక్కతో కలిసింది. కవటమంత్రం నిర్మించింది. పిమ్మట అందరినీ వెంట నిడుకొని సింహం వద్దకు పోయింది. ఇలా విన్నవించింది-“దేవా! ఎంత ప్రయత్నించినా ఆహారం లభించలేదు. ఉపవాసాలు అధికంగా చేసి ప్రభువులు కృశించారు. కనుక ఇప్పుడు నా మాంసం తినండి. వీరినన-

ప్రజల కందరికి ప్రభువే మూలం గదా. మూలం గల్గిన [[వేళ్ళుగల] పుజార విషయంలో చేసిన ప్రయత్నమే నరులకు ఫలితాన్నిస్తుంది. 64

మూ. సింహానో క్రమ్-“భద్ర! వరం ప్రాణపరిత్యాగో న పున రీదృశే కర్మణి ప్రవృత్తిః. జమ్ముకేనాఽపి తథోక్తమ్. తతః సింహానోక్తమ్-‘మైవమ్’. అథ వ్యాఘ్రేణోక్తమ్-‘మద్దేహేన జీవతు స్వామి. సింహానోక్తమ్-‘న కదాచి దేవ ముచితమ్. అథ చిత్రకర్ణోఽపి జాత విశ్వాన స్తథైవాఽఽత్యదేహదానమాహ. తత స్తద్వచనా త్రేన వ్యాఘ్రేణ జానౌ కుక్షిం విదార్య వ్యాపాదితః సర్వై ర్భక్షితశ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి-‘మతి ర్థోలాయతే సత్యమ్’ ఇత్యాది.

అను. అంత సింహం ఇలా అంది. ‘శుభమూర్తి! ప్రాణాలు విడువడం అయినా మంచిదే కానీ ఇలాంటివని చేయడం మాత్రం వద్దు. తర్వాత నక్కయూ అలాగే (కాకివలెనే) చెప్పింది. దానికినీ సింహం-‘అలా వద్దు’-అని పల్కింది. ఆ మీదట పులియూ-‘నాదేహం తిని ప్రభువులు జీవించండి’-అని విన్నవించింది. అందుకునూ సింహం-‘ఎప్పటికీ ఇలా చేయడం సముచితం గాదు’ అని చెప్పింది.. అప్పుడు చిత్రకర్ణుడు ఆ మూడింటిని అలా అనడంతో తనకు అపాయం లేదనే నమ్మకం పొందింది-‘ప్రభూ! నన్ను భక్షించి జీవించండి’ అని విన్నవించింది. అది అలా అనగానే పులి దానిమీదికి దూకింది. పొట్టను చీల్చి చంపింది. అందుచే నేను-(మేఘవర్షుడు అనే కాకిని) చెప్పటాన్నాను-‘నీచుం మాటలచే సజ్జనుల మనస్సు నైతం సందేహం పొందుతుంది.’ ఇత్యాది (91 వ శ్లోకభావం చూడుడు).

మూ. తత స్త్రుతీయధూర్తవచనం శ్రుత్వా స్వమతిభ్రమం
నిశ్చిత్య ఛాగం త్యక్త్వా బ్రాహ్మణః స్నాత్వా గృహం యయా.
ఛాగశ్చ తైర్హురై ర్నిత్వా భక్షితః. అతోఽహం బ్రవిమి-‘ఆత్మోపమ్యేన
యో వేత్తి’- ఇత్యాది.

రాజాఽఽహ-‘మేఘవర్ష ! కథం శత్రుమధ్యే త్వయా సుచిర
ముషితమ్ ? కథం వా తేషా మనునయః కృతః ?’

అను. తర్వాత కొంతదూరం రాగానే మూడవవంపకుడు వచ్చి అలాగే
‘(ఏమి ? కుక్కను ఎత్తుకొని పోతున్నావు’ అని) అన్నాడు. అది వినగానే ఆ
బావడు-‘తనకే మఠిచెడి కుక్కను కొన్నాను’-అని నిశ్చయించాడు. ఆ మేక
పోతును అచ్చటనే వదలివేశాడు. కుక్కను తాకిన దోషం పోయేందుకై దావున
ఉండే నదికి పోయి స్నానం చేశాడు. ఇంటికి పోయాడు. పిమ్మట ఆ మోస
గాండ్రు ఆ మేకపోతును తీసికొనిపోయారు. హాయిగా భక్షించారు. అందుచే నేను
(మేఘవర్షుడను) చెప్పుతున్నాను - “తనవలె ఎవడు దుష్టుని తలుస్తాడో”-
ఇత్యాది-(గీర్ణ శ్లోకభావం చూడుడు)

రాజా అడిగాడు-‘మేఘవర్ష ! నీవు శత్రువుల మధ్య చాలా కాలం ఎలా
ఉండగల్గావు ? ఎలా వారిని ఆత్మీయుల్ని చేసుకున్నావు ?”.

మూ. మేఘవర్ష ఉవాచ-‘దేవ! స్వామికార్యార్థితయా స్వప్రయో
జనవశాద్వా కిం కిం న క్రియతే ? పశ్య-

శ్లో. లోకో వహతి కిం రాజన్ న మూర్ఖా దగ్ధమిన్దనమ్,
ఇలయన్త్యపి వృక్షాక్షిం నదీవేలా నికృన్తతి.

65

తథా చోక్తమ్-

శ్లో. స్కన్ధేనాఽపి వహేచ్ఛత్రాన్ కార్య మాసాద్య బుద్ధిమాన్,
యథా వృద్ధేన సర్పేణ మజ్జాకా వినిపాతితాః.

66

రాజాఽఽహ-‘కథమేతత్’ మేఘవర్షః కథయతి-

అను. మేఘవర్షడు ఇలా సమాధానం చెప్పాడు.-“దేవా! వ్రతుకార్యాన్ని నెఱవేర్చేందుకు అలాగే స్వార్థాన్ని సాధించేందుకు మానవుడు ఏ పని అయినా చేస్తాడు. చూడండి-

ఓ రాజా! కార్చేందుకై కట్టెలను మానవుడు నెత్తిన మోస్తున్నాడు. అలాగే నదీప్రవాహం చెట్లకాళ్ళను (వేళ్ళను) కడుగుతూనే దాన్ని (చెట్టు) పెళ్ళి గించివేస్తున్నది. 65

విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు.-‘బుద్ధిమంతుడైనవాడు తన అవసరాన్ని బట్టి శత్రువులనైనా భుజంపై ఉంచుకొని మోయాలి. ముసలిపాము కప్పంను అలాగే మోసి భక్షించింది. 66

రాజా అడిగాడు.-‘అదెట్లు?’ మేఘవర్షడు చెప్పసాగాడు-

11. మన్దవిషసర్పకథా

[మందవిషుడు అనే పాము కథ]

మూ. అన్ని జీర్ణోద్ధానే మన్దవిషో నామ సర్పః. సోఽతిజీర్ణతయా స్వాహారమ వ్యన్వేష్టు మక్షమః సరస్త్రిరే పతిత్వా స్థితః. తతో దూరా దేవ కేనచిన్మణ్ణాకేన దృష్టః పృష్టశ్చ- ‘కిమితి భవా నాహారం నాఽన్విష్యతి?’ సర్వోఽవదత్-‘గచ్ఛ భద్ర! కి నై మమ మన్దభాగ్యస్య వృత్తాన్త ప్రశ్నేన?’. తతః సజ్ఞాతకౌతుకః స భేకః-‘సర్పథా కథ్యతామ్’ ఇత్యాహ. సర్వోఽప్యాహ-‘భద్ర! బ్రహ్మపురవాసినః శ్రోత్రియస్య కౌన్దిన్యస్య పుత్రో వింశతివర్షదేశీయః సర్వగుణసమ్పన్నో దురైవా న్మయా నృశంసేన దష్టః. తతస్తం సుశీలనామానం పుత్రం మృత మవలోక్య, శోకేన మూర్ఛితః కౌణ్డిన్యః పృథివ్యాం లులోఠ. అనన్తరం బ్రహ్మపుర వాసినః సర్వే బాన్ధవా స్తత్రాఽఽగత్యోపవిష్టాః. తథా చోక్తమ్-

శ్లో. ఉత్సవే వ్యసనే యుద్ధే దుర్బిక్షే రాష్ట్రవిప్లవే,
రాజద్వారే శ్మశానే చ య స్తిష్ఠతి న బాన్ధవః.

67

అను. ఒకానొక ప్రాచీనమైన తోటలో మందవిషుడు అనే పాము నివసించేది. ఆ పాము చాల ముసలిది. తన తిండినినైతం వెదకి సంపాదించుకొనే శక్తి లేనిది. అందువల్ల కొలనుఒడ్డున నిశ్చలంగా పండుకొని ఉంది. అంత ఆ పామును దూరంనుండియే ఒకానొక కప్ప చూచింది. ఇలా అడిగింది-“తాము ఆహారాన్నినైతం ఎందుకు వెదుకటం లేదు? పాము-“పొమ్ము. ఈ దురదృష్టవంతుడి విషయం నీ కెందుకు?” అని చెప్పింది. ఆ మాటతో ఆ కప్పకు తెలుసుకోవాలి అనే కోరిక ఆధికం అయింది. అందుచే-‘తప్పక చెప్పండి’ అని గట్టిగా అడిగింది. అంత పాము ఇలా చెప్పింది-“శుభమూర్తి! బ్రహ్మపురంలో కౌండిన్యుడు అనే బాపడు ఉన్నాడు. అతడికి సుశీలుడు అనే పుత్రుడు ఉండేవాడు. ఆ పుత్రుడు మిక్కిలి గుణవంతుడు. వయస్సు ఇరువదియేండ్లు. అతన్ని దురదృష్టం కొద్దీ కఠినుడనై నేను కఱచాను. (అతను చచ్చాడు). మరణించిన పుత్రుణ్ణి కౌండిన్యుడు చూచాడు. వెంటనే దుఃఖించే మూర్ఛ నందాడు. నేలపై పడి పొరలాడు. అప్పుడు బ్రహ్మపురవాసులైన అతడి బంధువులు అంతా వచ్చారు. అచ్చట కూర్చున్నారు. విజ్ఞులు ఇలా అన్నారు-వివాహాదిఉత్సవం, రోగాదియైన ఆవద, యుద్ధం, ఋషం, దేశంలో ఏదేని అరాజకస్థితి, రాజసభ, శ్మశానభూమి (శవ సంస్కారం?) అనే ఈ ఏడింబిలో తోడుపడేవాడే బంధువు అనబడుతాడు. 67

మూ. తత్ర కపిలో నామ స్నాతకోఽవదత్-‘ఆరే కౌణ్డిన్య! మూఢోఽసి, యేనైవం విలపసి. శృణు-

శ్లో. క్రోడీకరోతి వ్రథమం యదా జాత మనిత్యతా,
దాత్రీవ జననీ పశ్చాత్ తదా శోకస్య కః క్రమః.

68

తథా చ-

శ్లో. క్వ గతాః పృథివీపాలాః సనైన్యబలవాహనాః,
వియోగసాక్షిణీ యేషాం భూమిరద్యాపి తిష్ఠతి.

69

తదా చ_

శ్లో. జాతస్య హి ద్రువో మృత్యుర్ద్రవం జన్మ మృతస్య చ,
అద్య వాఽబ్ధిశతాన్తే వా మృత్యుర్వై ప్రాణినాం ద్రువః. 70

అను. ఆ బంధువులలో కపిలుడు అనే స్నాతకుడు (విద్య ముగించిన వాడు త్వరలో వివాహం చేసికొనే స్థితిలో ఉండేవాడు) ఇలా బోధించాడు. 'ఒరీ కౌండిన్యా! ఇలా బోధిస్తూన్నావు ఎంత మూర్ఖుడివిరా! ఏనుము.

జనింపగానే అనిత్యత (మృత్యువు) అనేది పెంపుడుతల్లి వలె శిశువును తన ఒడిలోకి తీసుకొంటుంది. ఆ తర్వాత తల్లి తీసుకొంటుంది. అలాంటప్పుడు దుఃఖింపవలసిన అవసరం ఏముంది? 68

మరియూ-సేన, బలిం, రథహయాదివాహనాలు గల ఆ ప్రభువులంతా ఎచ్చటికి పోయారు? వారు అలా పోవడం చూచిన ఈ భూమి నేటికీ వదిలంగానే ఉంది.

మరియూ-పుట్టినవాడికి చావూ-చచ్చినవాడికి పుట్టుకా పరమసత్యాలు. నేడు గానీ లేక నూరేండ్లకుగానీ ప్రాణులకు మరణం తప్పదు. 70

మూ. అపరశ్చ-

శ్లో. కాయః సన్నిహితాపాయః సమృదః పద మాపదామ్,
సమాగమాః సాపగమాః సర్వముత్పాది భజ్జరమ్. 71

శ్లో. ప్రతిక్షణ మయం కాయః క్షీయమాణో న లక్ష్యతే,
అమకుమ్భ ఇవామ్బుష్టో విశిర్ణః సన్ విభావ్యతే. 72

శ్లో. ఆసన్నతరతా మేతి మృత్యుర్జ్వలై ర్ధినే దినే,
ఆఘాతం నీయమానస్య వద్యస్యేవ పదే పదే. 73

అను. మరియూ-శరీరం ప్రతిక్షణం అపామౌఝ్యంగా ఉంటుంది. సంపదలు ఆపదలకు స్థానాలు. కలయికలు ఎడబాటుతో గూడినవి. పుట్టేది అంతా నశించేదే. 71

నీటితో నిండిన వచ్చి మట్టిపాత్ర పూర్తిగా కఱగిన తర్వాతనే తెలుస్తుంది. ముందుగా తెలియదు. (మరణిస్తే తెలుస్తుంది). 72

వధ్యభూమికి తీసికొని పోబడే ప్రాణికివలె ప్రతిప్రాణికి దినదినం మృత్యువు మిక్కిలి దగ్గర అవుతూనే ఉంది. 73.

మూ. యతః-

శ్లో. అనిత్యం యౌవనం రూపం జీవితం ద్రవ్యసంఘాతః,
ఐశ్వర్యం ప్రియసంవాసో ముహ్యే తత్ర న పణ్డితః. 74

శ్లో. యథా కాష్ఠం కాష్ఠం సమేయాతాం మహోదధౌ,
సమేత్య చ వ్యపేయాతాం తద్వద్భూతసమాగమః. 75

శ్లో. యథా హి పథికః కశ్చి చ్ఛాయా మాశ్రిత్య తిష్ఠతి,
విశ్రమ్య చ పునర్గచ్ఛే తద్వద్భూతసమాగమః. 76

అన్యచ్ఛ-

శ్లో. పశ్యతి ర్నిర్మితే దేహే పశ్యత్వం చ పునర్గతే,
స్వాం స్వాం యోని మనుప్రాప్తే తత్ర కా పరిదేవనా. 77

అను. ఏలనన-యవ్వనం, అందం, జీవితం, కూడబెట్టిన ధనం, ఐశ్వర్యం, ప్రియజనులతోడి సహవాసం-ఇత్యాదులు అన్నీ శాశ్వతం కాదు. అందువల్ల జ్ఞాని అయినవాడు వాటిపై ఆసక్తుడు కారాదు. 74

సముద్రంలో [అలల తాకిడిచే] ఒక కట్ట ఇంకొక కట్టా కలుస్తాయి. మరలా అదే అలల తాకిడిచే విడిపోతాయి. అలాగే ప్రాణుల కలయిక (ఎడ బాటన్నూ) సంభవిస్తుంది. 75

ఒక బాటసారి (ఎండకు అలసి) ఒక చెట్టుక్రింద చేరి విశ్రమిస్తాడు. అలసట తీరగానే లేచిపోతాడు. అలాగే ప్రాణుల కలయిక అని తలంచాలి. 76

మరియూ-ఈ శరీరం పంచభూతాలచే (వాటి కలయికచే) నిర్మింపబడింది.

మరణం అంటే ఏ భూతతత్త్వం ఆ భూతతత్త్వంలో చేరడమే. అందుకై విచారించడం దేనికి ? 77

శ్లో. యావతః కురుతే జన్తుః సమృద్ధా న్మనసః ప్రియాన్,
తావన్తోఽస్య నిఖన్యన్తే హృదయే శోకశజ్జవః. 78

శ్లో. నాఽయ మత్యంతసంవాసో లభ్యతే యేన కేనచిత్,
అపి స్వేన శరీరేణ కిముతాఽన్యేన కేనచిత్. 79
అపి చ.

శ్లో. సంయోగోఽహి వియోగస్య సంసూచయతి సమృవమ్,
అనతిక్రమణీయస్య జన్మ మృత్యో రివాగమమ్. 80

శ్లో. ఆపాతరమణీయానాం సంయోగానాం ప్రియైః సహ,
అవధ్యానా మివాన్నానాం పరిణామోఽతిదారుణః. 81
అపరం చ.

శ్లో. ప్రజన్తి న నివర్తన్తే స్తోతాంసి సరితాం యథా,
అయురాదాయ మర్త్యానాం తథా రాత్ర్యహసి సదా. 82

అను. మానవుడు తన మనస్సునకు ప్రియమైన సంబంధాలను ఎంత పరిమాణంలో చేస్తాడో, అంత పరిమాణంలో ఆ సంబంధాలు వియోగసమయంలో హృదయశల్కాలై బాధిస్తాయి. 78

ఈ ప్రపంచంలో చిరకాలసహవాసం అనేది ఎవడితోడా సంభవింపదు. తుదకు తన శరీరంతోనే అసంభవం. అలాంటి దశలో ఇతరుడితో ఏమనాలి? 79

మరియూ-సంయోగం అనేది వియోగానికి సూచన అని గ్రహించాలి. అలాగే జన్మ అనేది అవశ్యం సంభవించే మరణానికి స్మారకం అనుకొనాలి. 80

ప్రియజనుల తోడి కలయికలు అవధ్యభోజనాల వలె పైకి అందంగా

కనబడినా వాటి పరణామాలు అనగా ఎడబాటులు మిక్కిలి దారుణంగా
ఉంటాయి 81

ఇంకనూ-నదుల ప్రవాహాలు ముందుకు పోవడమే కాని ఎలా వెనుకకు
రావో అలాగే అహోరాత్రాలు ప్రాణుల ఆయువును క్షీణింపజేస్తాయే గాని
పెంచవు. 82

శ్లో. సుఖాస్వాదపరో యస్తు సంసారే సత్సమాగమః,
స వియోగావసానత్వాద్ దుఃఖానాం ధురి యుజ్యతే. 83

శ్లో. అత ఏవ హి నేచ్ఛన్తి సాధవః సత్సమాగమమ్,
యద్వియోగాఽసిలూనస్య మనసో నా న్తి భేషజమ్. 84

శ్లో. సుకృతాన్యపి కర్మాణి రాజభిః సగరాదిభిః,
అథ తాన్యేవ కర్మాణి తే చాఽపి ప్రలయం గతాః. 85

అను. ఈ ప్రపంచంలో సజ్జనస్నేహం సుఖమైన రుచి గలదిగా చెప్ప
బడుతుంది. కాని అదియూ వియోగంవల్ల నశించేది కావడంతో దుఃఖాలతో
మొదటగా గణింపబడుతుంది. 83

ఇందువల్లనే సజ్జనులు సజ్జనస్నేహాన్ని సైతం కోరరు. ఏలనన-వారి ఎడ
బాటుచే ఖండితమైన మనస్సును చక్కదిద్దేందుకు ఔషధం ఏదీ లేదు. 84

సగరుడు మొదలైన చక్రవర్తులు ఎన్నో పుణ్యకార్యాలు చేశారు. కాని
వారు నశించారు. వారి పుణ్యకార్యాలు నశించాయి. (కర్త మరియు కర్మ రెండూ
నశించాయి). 85

శ్లో. సజ్ఞోన్య సజ్ఞోన్య తముగ్రదణ్డం
మృత్యుం మనుష్యస్య విచక్షణస్య,
వర్షామ్బుసిక్తా ఇవ చర్మబన్ధాః
సర్వే ప్రయత్నాః శిథిలీభవన్తి. 86

శ్లో. యామేవ రాత్రిం ప్రథమా ముపైతి
గర్భే నివాసం నరవీర ! లోకః,

తతఃప్రభృ త్యన్తలితప్రయాణః

స ప్రత్యహం మృత్యుసమీప మేతి.

87

అను. విద్వాంసుడైన మానవుడు భయంకరశిఖరాపమైన మరణాన్ని గూర్చి (దాన్ని జయించేందుకై) మాటిమాటికి ఆలోచించాడు. కాని అతడి ప్రయత్నాలు అన్నీ వర్షాజలంజే తడిసి ఉబ్బిన చర్మం కుట్టవలె నిరుపయోగాలు అయినాయి. అనగా మృత్యువిజయం ఎవ్వరికీ సాధ్యం గాదు-అని భావం. 86

ఓ రాజా ! ఏ మొదటిరాత్రిని గర్భంలో ప్రాణి పడినాడో అప్పటినుండియే అతను ప్రతీదినం జారని గమనంతో మరణసమీపం పోతూ ఉన్నాడు. 87

మూ. అథ సంసారం విచారయ; శోకోఽయ మజ్ఞానస్య ప్రపశ్చుః.

పశ్య-

శ్లో. అజ్ఞానం కారణం న స్యాద్ వియోగో యది కారణమ్,

శోకో దినేషు గచ్ఛత్సు వర్తతా మపయాతి కిమ్.

88

తద్ భద్ర ! తద్ ఆత్మాన మనునన్దేహి, శోకచర్చాం చ పరిహర. యతః-

శ్లో. అకాణ్డపాతజ్ఞాతానాం గాత్రాణాం మర్మభేదినామ్,

గాఢశోకప్రహరాణా మచి న్యైవ మహాషధమ్.

89

అను. ఇక సంసారవిషయం విచారింపుము. ఈ దుఃఖం అంతా అజ్ఞానం యొక్క విస్తృతియే. చూడుము.

దుఃఖానికి కారణం అజ్ఞానం కాక వియోగమే (ఎడబాడే), అయితే, చినాలు గడచినచో దుఃఖం వృద్ధి పొందవలసి ఉంటుంది. కానీ మెల్లమెల్లగా దుఃఖం తగ్గుతూనే ఉంది. అందుచే అజ్ఞానమే దుఃఖానికి కారణం. 88

కనుక ఓ శుభమూర్తి ! ఆత్మను అన్వేషింపుము. దుఃఖచర్చను వదిలి వేయుము. ఏలనన.

ఆకస్మికంగా వచ్చివడేచీ, శరీరమర్మస్థలాలను భేదించేచీ అయిన గాఢ

దుఃఖాలనే గాయాలకు శ్రేష్ఠమైన ఔషధం ఏమిటంటే-ఆ దుఃఖాలను తలంచక ఉండడమే. అనగా దుఃఖాలను మాటిమాటికి తలంచడంవల్ల దుఃఖం పెరుగుతుందే గాని తగ్గదు. 89

మూ. తత స్తద్వచనం నిశమ్య ప్రబుద్ధ ఇవ కౌఞ్డిన్య ఉత్తాయా
అబ్రహిత్-‘తదల మిదాసీం గృహనరకవాసేన, వనమేవ గచ్ఛామి’.

కపిలః పునరాహ-

శ్లో. వనేఽపి దోషాః ప్రభవన్తి రాగిణాం
గృహేఽపి పశ్యేన్ద్రియనిగ్రహ స్తపః,
అకుత్సితే కర్మణి యః ప్రవర్తతే
నివృత్తరాగస్య గృహం తపోవనమ్. 90

యతః-

శ్లో. దుఃఖితోఽపి చరే ధర్మం యత్ర కుత్రాఽఽశ్రమే రతః,
సమః సర్వేషు భూతేషు న లిజ్గం ధర్మకారణమ్. 91

అను. అప్పుడు కౌండిన్యుడు అతడి మాటలు వినగానే నిద్రనుండి మేల్కొన్నవాడు వలె లేచాడు. ఇలా అన్నాడు-‘ఈ సంసారం అనే నరకంలో నివసించడం ఇక చాలు. అడవికే పోతాను’.

అది విని కపిలుడు మరలా ఇలా చెప్పాడు.

విషయవాసన గలవారికి అడవికిపోయినా కామక్రోధాదిదోషాలు సంభవిస్తాయి. పంచేంద్రియాలను నిగ్రహించినవారికి ఇంటిలో ఉన్నా తపస్సు చేయగలరు. అనగా వారు తాపసులే. శాస్త్రంవే నిందింపబడని (శాస్త్రసమ్మతమైన) కర్మలు ఆచరిస్తూ విషయవాసనలు వదలి చరించేవాడికి ఇట్లే తపోవనం. 90

ఏలనన-ఏ ఆశ్రమంలో ఉన్నా సర్వప్రాణులయందు సమబుద్ధిగలవాడై దుఃఖావస్థలోనూ ధర్మాన్ని ఆచరించాలి. అంతేగాని సంన్యాసాదివేషాలు ధర్మకారణాలు గాజాలవు. 91

మూ. ఉత్తరా-

శ్లో. వృత్త్యర్థం భోజనం యేషాం సన్తానార్థం మైదునమ్,
వాక్ సత్యవచనార్థాయ దుర్గాణ్యపి తరన్తి తే. 92

తథాహ-

శ్లో. ఆత్మానదీ సంయమపుణ్యతీర్థా
సత్యోదకా శీలమటా దయోర్మిః,
తత్రాభిషేకం కురు పాణ్డుపుత్ర !
న వారిణా శుద్యతి చాన్తరాత్మా. 93

అను. విజ్ఞాలు ఇలా అన్నారు-జీవించడానికై భుజించేవారూ, సంతానం
కొరకై దాంపత్యం అనుభవించేవారూ, సత్యరక్షణకై భాషించేవారూ అయిన
మహాత్ములు (మాత్రమే) కష్టాలను తరిస్తారు. 92

మరియు మహాభారతంలో భీష్ముడు ధర్మరాజుకు ఇలా బోధించాడు-

ఓ పాండునందనా ! ఈ ఆత్మయే ఒక నది. సంయమజీవితమే ఇందలి
పుణ్యతీర్థప్రదేశం. సత్యమే జలం. శీలమే తీరం. దయయే తరంగములు. ఈ
విధమైన పుణ్యనదిలో స్నానం చేస్తే అంతరాత్మ పవిత్రం అవుతుంది. కేవలం
భాష్యజలంచే శుద్ధం గాదు. 93

మూ. విశేషతశ్చ-

శ్లో. జన్మ-మృత్యు-జరా-వ్యాధి-వేదనాభి రుపద్రుతమ్,
సంసార మిమ మత్యన్త మసారం త్యజతః సుఖమ్. 94

యతః-

శ్లో. దుఃఖమేవాస్తి న సుఖం యస్మాత్త దుపలక్ష్యతే,
దుఃఖార్తస్య ప్రతీకారే సుఖసంజ్ఞా విధీయతే. 95

ముఖ్యంగా పుట్టడం, చావడం, రోగం, ముసలితనం, బాధలు ఇత్యాదికంచే
వెండిన ఈ సారహీనమైన ప్రపంచాన్ని విడవడమే సుఖం. 99

ఏలనన-ఈ ప్రపంచంలో దుఃఖమే ఉంది. సుఖం లేదు. అందుచే అంతటా దుఃఖమే కనబడుతుంది. దుఃఖం తొలగించుకొనేందుకు చేసే ప్రయత్నానికే సుఖం అనే పేరు పెట్టబడుతుంది". 95

మూ. కౌణ్ఠిన్యో బ్రూతే-‘ఏవమేవ’. తతోఽహం తేన శోకాఽఽ కులేన బ్రాహ్మణేన శప్రో యద్-‘అధ్యాఽఽరభ్య మణ్ణాకానాం వాహనం భవిష్యసి’ ఇతి. కపిలో బ్రూతే-‘సమృత్యుపదేశాఽ సహిష్టు రృవాన్. శోకాఽఽవిష్టం తే హృదయమ్. తథాపి కార్యం శృణు-

శ్లో. సజ్జః సర్వాత్మనా త్యాజ్యః స చేత్ త్యక్తుం న శక్యతే,
స సద్విః సహ క ర్తవ్యః సతాం సజ్గో హి భేషజమ్. 96

అన్యచ్చ-

శ్లో కామః సర్వాత్మనా హేయః స చే ద్ధాతుం న శక్యతే,
స్వభార్యాం ప్రతి క ర్తవ్యః నైవ తస్య హి భేషజమ్. 97

అను. కౌండిన్యుడు-‘అలాగే’ అని అన్నాడు. పిమ్మట పుత్రశోకంచే పీడితుడైన ఆ కౌండిన్యుడు-‘నీవు నేడినుండి కప్పలకు వాహనం అయ్యేదవు’ అని నన్ను శపించాడు.

అంత కపిలుడు కౌండిన్యుడితో ఇలా అన్నాడు-‘ప్రస్తుతం ఆశాంతితో ఉన్నావు. అందుచే ఉపదేశం గ్రహించడానికి అయోగ్యుడవు. అయినా నీకు. క ర్తవ్యం బోధిస్తాను. విను-

సంసర్గం (సంబంధం) ఏదైనా ఈ ప్రపంచంలో విడవదగిందే. కాని. దాన్ని పూర్తిగా విడువడానికి వీలుగానిచో మంచివారితో చేయాలి. ఏలనన సజ్జన. స్నేహమే సంసారరోగాలకు మంచి ఔషధం. 96.

మరియూ-అలాగే కామవాసనయూ పూర్తిగా విడువదగిందే. అది పూర్తిగా విడువడానికి వీలుగానిచో భార్యద్వారా కామాన్ని తీర్చుకోవచ్చును. భార్యయే కామానికి తగిన ఔషధం. 97

మూ. ఏతచ్చుత్వా స కౌణ్ఠిన్యః కపిలోపదేశామృత-ప్రశాన్త-

శోకాఽఽకులో యథావిధి దణ్ణగ్రహణ మకరోత్, అతో బ్రాహ్మణ-
శాపా న్మణ్ణాకాన్ వోధు మత్ర తిష్ఠామి". ఇతి. అనంతరం తేన మణ్ణా-
కేన గత్వా మణ్ణాకనాథస్య జాలపాదనామ్నోఽగ్రే తత్ కథితమ్.
తతోఽసా వత్రాఽఽగత్య మణ్ణాకనాథ స్తస్య సర్పస్య పృష్ఠ మారూ-
ఢవాన్. స చ సర్పస్తం పృష్ఠే కృత్వా చిత్రపదక్రమం బ్రజామ.

అను. కౌండిన్యుడు కపిలుడి వాక్కులను విన్నాడు. వెంటనే అమృత
వర్షంవంటి ఆ వాక్కులచే అతడి హృదయతాపం చల్లారిపోయింది. అందుచే
అతను సంసారం వదలి సంన్యాసం స్వీకరించాడు అంతట నేను (సర్పమును
అయిన నేను) బ్రాహ్మణశాపాన్ని అనుసరించి కప్పలను మోయడానికై ఇచ్చట
ఉన్నాను.'

సర్పం చెప్పిన ఈ విషయం అంతా విన్నది ఆ కప్ప. వెంటనే అది కప్పల
రాజు అయిన జాలపాదుడివద్దకు పోయింది. ఈ సంగతినంతా అతడితో చెప్పింది.
తోడనే జాలపాదుడు (కప్పలరాజు) సర్పంవద్దకు వచ్చాడు. సంతోషంతో ఆ
పాముయొక్క పీపుమీదికి ఎక్కాడు. అప్పుడు ఆ పాము ఆ మండుకరాజును
క్రిందపడకుండా సావధానంగా బహువిధచిత్రగమనాలతో త్రిప్పింది.

మూ. పరేద్యు శ్చలితు మనమర్థం తం మణ్ణాకనాథోఽవదత్-
'కిమద్య భవాన్ మన్దగతిః. సర్పో బ్రూతే-దేవ! ఆహరవిరహో దన
మర్థోఽస్మి

మణ్ణాకనాథోఽవదత్-'అస్మదాజ్ఞయా మణ్ణాకాన్ భక్షయ'. తతః
స సర్పః-'గృహీతోఽయం మహాప్రసాదః'-ఇత్యుక్త్యా క్రమశో సర్వాన్
మణ్ణాకాన్ భాదితవాన్. అథ నిర్మణ్ణాకం సరో విలోక్య మణ్ణాకనాథోఽ-
పి తేన భాదితః. అతోఽహం బ్రవీమి-'స్కన్ధేనాఽపి వహే చ్చతుమ్'-
ఇత్యాది.

అను. మరుదినం కదలే బలం లేని ఆ పామును కప్పలరాజు చూచాడు.
'ఎందుకు ఇలా మెల్లమెల్లగా నడుస్తున్నావు. 'అని అడిగాడు. అందుకు పాము-
'దేవ! తిండి లేక బలహీనంగా ఉన్నాను' అని చెప్పింది. అందుకు కప్పలరాజు-

‘అయితే మా ఆజ్ఞచే కప్పలను తినుము’ అని చెప్పాడు. ‘తమ అనుగ్రహం పొందాను’ అని పామువరుసగా కప్పలను అన్నింటినీ తినివేసింది. కొంనులో కప్పలు లేకపోయేసరికి కప్పలరాజును నైతం భక్షించింది. అందుచే నేను (మేమవద్దుడు- అనే కాకిని) చెప్పతున్నాను. ‘శత్రువును అవసరంకొద్దీ భుజంపై ఉంచుకొని మోయాలి- ఇత్యాది (గీరివ పద్యభావం చూడుడు).

మూ. దేవ! యాత్రిదాసీం పురావృత్తాంతకథనమ్. నర్వథా సన్దే యోఽయం హిరణ్యగర్భో రాజా, సస్థీయతామ్ ఇతి మే మతిః’ ఇతి.

రాజోవాచ-‘కోఽయం భవతో విచారః. యతో జిత స్తావదయ మస్మాభిః. తతో యద్యస్మత్సేవయా వసతి, తదాస్తామ్. నో చే ద్విగృ హ్యమ్”.

అత్రాంతరే జమ్బూద్వీపా దాగత్య శుకేనోక్తమ్-‘దేవ! సింహాల ద్వీపస్య సారసో రాజా సప్రమృతి జమ్బూద్వీప మాక్రమ్యావతిష్ఠతే’ ఇతి. రాజా ససప్రమృమం బ్రూతే-‘కిం కిమ్?’ శుకః పూర్వోక్తం కథ యతి.

అను. ప్రభూ! గడిచిన విషయాలు చెప్పుకోడం వదలివేస్తాం. అన్ని విధాలా ఈ హిరణ్యగర్భుడు అనే రాజు సంధికి యోగ్యుడు. కనుక సంధి చేసి కొనడం మంచిది అని నా భావం’.

అది విని రాజు (చిత్రరథుడు) ఇలా అన్నాడు. ‘నీకు ఈ విచారం దేనికి? ఇతణ్ణి మనం జయించాం. మనల్ని సేవిస్తూ (మన అధీనంలో) ఉండేటట్లయితే ఉండనిస్తాం, లేకుంటే యుద్ధం చేస్తాం.”

ఇంతలో జంబూద్వీపంనుండి చిలుక వచ్చింది. ప్రభువుతో ఇలా విన్నవించింది. ‘దేవా! సింహాలద్వీపరాజైన సారసపక్షి జంబూద్వీపంపై దాడి చేసింది. కోటను ముట్టడించింది.’

రాజు చిలుక చెప్పింది విన్నాడు. సంక్రమం (తొట్రబాటు) పొందాడు. ఇలా అడిగాడు ‘ఏమేమి చెప్పతున్నావు?’ చిలుక పూర్వం వాక్కునే మరల చెప్పింది.

గృధ్రః స్వగత మువాచ-‘సాదు రే చక్రవాకమన్రిన్! సాదు!’
రాజా సకోప మాహ-‘అస్తాం తావదయం, గత్వా తమేవ సమూల
మున్ములయామి.’

దీర్ఘ దర్శి విహస్యాహ-

శ్లో. న శరన్నేఘవత్కార్యం వృతైవ ఘనగర్జితమ్,
పరస్యార్థ మనర్థం వా ప్రకాశయతి నో మహాన్. 98

అపరఞ్చ-

శ్లో. ఏకదా న విగృహ్ణీయాత్ బహూన్ రాజాభిమాతినః,
నదర్శోఽప్యరగః కీదై ర్భహుభి ర్నాశ్యతే ద్రువమ్. 99

అను. గ్రద్ద తనలో ఇలా తలించింది-‘తెన్న పెబాష్ ఓ చక్రవాక
మంత్రి! సెబాష్! రాజు కోపంతో ఇలా అన్నాడు - ‘ఇతను ఇలానే ఉండనీ,
అచ్చటికి పోయి అతన్నే సమూలంగా నాశం చేస్తాం’. అది విని దీర్ఘదర్శి(మంత్రి)
నవ్వి ఇలా అన్నాడు. ‘శరత్కాలమేఘం వలె నిష్ప్రయోజనమైన గర్జనలు చేయ
రాదు. గొప్పవారు ఇతరుడికి తాము చేసే మంచినిగాని చెడ్డనుగాని ముందు
ప్రకటింపరు.’ 9

మరియూ- ఒకేసారి దాడిచేసే శత్రువు లందరితో ఎప్పుడూ యుద్ధం
చేయరాదు. ఎంతటి బలగర్వం గల పాము అయినా పెక్కుచీమలచే చంపబడు
తుంది. ఇది పరమసత్యవిషయం. 99

మూ. దేవ! కిమితి వినా సన్ధాదం గమనమస్తి? యత స్తదా
స్మాకం పశ్చాత్ ప్రకోపోఽనేన కర్తవ్యః.

అపరఞ్చ-

శ్లో. యోఽర్థతత్త్వ మవిజ్ఞాయ క్రోధస్యైవ వశం గతః,
స తథా తవ్యతే మూఢో బ్రాహ్మణో నకులాద్యథా. 100

రాజాహ-‘కథమేతత్’ -దూరదర్శి కథయతి-

అను. దేవా ! ఇచ్చట సంధిని చేసికొనకుండా అచ్చటికి పోవడం ఉచితమా ? అలా చేస్తే (సంధి చేసికొనకపోతే) ఇతను వెనుకనుండి మనపై దాడి చేయవచ్చును.

మరియూ-ఎవడు కార్యంయొక్క అవస్థను పరిస్థితిని గుర్తింపక కేవలం శ్రోదానికి లొంగి ప్రవర్తిస్తాడో ఆ మూర్ఖుడు ముంగిసను చంపిన బ్రాహ్మణుడు వలె దుఃఖిస్తాడు.

రాజు అడిగాడు - 'అది ఎట్లు ?'

మంత్రి ఇలా చెప్ప నారంభించాడు.

12. బ్రాహ్మణ-నకులకథ

(బ్రాహ్మణుడు-ముంగిస కథ)

మూ. అస్తుజ్ఞునియ్యిం మాధవో నామ విప్రః. తస్య బ్రాహ్మణీ ప్రసూతా సా బాలాపత్యస్య రక్షార్థం బ్రాహ్మణ మవస్థాప్య స్నాతుం గతా. అథ బ్రాహ్మణాయ రాజ్ఞః పార్శ్వణశ్రాద్ధం దాతు మాహ్వాన మాగ తమ్. తచ్ఛ్రుత్వా బ్రాహ్మణోఽపి సహజదారిద్ర్యా దచిన్తయత్-'యది నత్వరం న గచ్ఛామి తదాఽన్యః కశ్చి చ్ఛ్రుత్వా శ్రాద్ధం గ్రహిష్యతి. యతః-

శ్లో. ఆదేయస్య ప్రదేయస్య క ర్తవ్యస్య చ కర్మణః,

క్షిప్ర మక్రియమాణస్య కాలః పిబతి తద్రసమ్.

101

అను. ఉజ్జయినీనగరంలో మాధవుడు అనే బ్రాహ్మణుడు కలడు. అతడి భార్య నవప్రసూత. శిశువువద్ద భర్తను రక్షణగా ఉంచి ఆ బ్రాహ్మణి స్నానం చేయడానికి పోయింది. ఇంతలో పార్శ్వణ (పుణ్యకాల) శ్రాద్ధం రాజు ఇవ్వదలచి.

అహ్వనం పంపాడు. పుట్టుకతో దరిద్రుడైన ఆ బ్రాహ్మణుడు ఆ వార్త విని ఇలా తలంచాడు- 'వెంటనే పోనిచో' ఈ వార్త విని మణియొకడు పోవచ్చును. ఏలనన- ఇవ్వడం తీసుకొనడం మొదలైన కర్తవ్యకార్యాలను వెంటనే చేయాలి. అలా చేయనిచో అందలి సారస్యాన్ని కాలం పానంచేస్తుంది. అనగా అరిశ్యంవల్ల ఆ కార్యంలోని అందం నశిస్తుంది. లేక ఆ కార్యమే చెడిపోతుంది' అని భావం. 101

మూ. కిం తు బాలకస్యాఽత్ర రక్షకో నాస్తి. తత్ కిం కరోమి యాతు. చిరకాలపాలిత మిమం నకులం పుత్రనిర్విశేషం బాలకరక్షా యాం వ్యవస్థాప్య గచ్ఛామి'-ఇత్యేవం మత్వా తథా కృత్వా గతః. తతః సైన నకులేన బాలకసమీప మాగచ్ఛన్ కృష్ణసర్పో దృష్టః. వ్యాపాద్య కోపాత్ ఖణ్డం కృత్వా భక్షితశ్చ. తతోఽసౌ నకులో బ్రాహ్మణ మాయాన్త మవలోక్య రక్తవిలిప్తముఖపాదః సత్వర ముపగమ్య తచ్చ రణయో ర్తుతోఽ. అథ స విప్ర స్తథావిధం తం దృష్ట్వా-'మమ బాల కోఽనేన ఖాదితః' ఇత్యవధార్య నకులం వ్యాపాదితవాన్. అనన్తరం యావ దుపసృత్యాపత్యం పశ్యతి బ్రాహ్మణ స్తావద్బాలకః సుస్థః స్వపితి. సర్పశ్చ వ్యాపాదిత స్తిష్ఠతి. తతస్త ముపకారకం నకులం నిరీక్ష్య భావితచేతాః స బ్రాహ్మణః పరం విషాద మగమత్. అతోఽహః బ్రవీమి-'యోఽర్థతత్వ మవిజ్ఞాయ'-ఇత్యాది.

కాసి బాలుణ్ణి రక్షించేందుకు ఎవరూ లేరు. ఏమి చేయాలి? కానిమ్ము. చాలకాలంగా పుత్రుడితో సమానంగా పోషించబడిన ఈ ముంగిస ఉంది. పిల్లి వాణ్ణి రక్షించేందుకు ఈ ముంగిసను ఉంచి నేను పోతాను. ఇలా తలంచి అలాగే ముంగిసను రక్షణగా ఉంచాడు. తాను (పార్వణశ్రాద్ధం గ్రహించేందుకు) పోయాడు. పిమ్మట ఆ ముంగిస బాలుడివద్దకు వచ్చే నల్లత్రాచును చూచింది. కోపంతో దానిపై దుమికింది. ముక్కలుముక్కలుగా కొఱికి చంపివేసింది. దాన్ని కొంతభాగం తినివేసిందికూడ. తర్వాత వీధిప్రక్క చూచింది. బాపడు ఇంటికి వస్తూ కనబడ్డాడు. సంతోషంతో ఆ ముంగి వేగంగా పోయి ఆ బ్రాహ్మణుడి కాళ్ళపైబడి పొరలాడసాగింది. అప్పుడు బ్రాహ్మణుడు ఆ ముంగి ముఖం, పాదాలు నెత్తుడిచే ఎఱ్ఱగా ఉండడం చూచాడు-'ఇది బాలుణ్ణి తినివేసింది' అని

తలంచాడు-కోపంతో దాన్ని చంపివేశాడు. తర్వాత ఇంటిలోనికి వచ్చి చూచాడు. బాలుడు హాయిగా (ఉయ్యంబలో) నిద్రపోతున్నాడు. సమీపంలో చచ్చిన పాము యొక్క అవశేషాలు ఉన్నాయి. ముంగిస చేసిన ఉపకారం అర్థం చేసుకున్నాడు అ బ్రాహ్మణుడు. తన తొందరపాటును గ్రహించాడు. మిక్కిలి దుఃఖించాడు. అందువల్ల నేను (దూరదర్శి-మంత్రిని) చెప్పుతున్నాను. ఏ విషయాన్నిగాని సరిగా అర్థం చేసుకొనక క్రోధం పొందేవాడు-ఇత్యాదిగ (100వ శ్లోకభావం చూడుడు)

మూ. అపరజ్ఞా-

శ్లో. కామః క్రోధస్తథా మోహో లోభో మానో మదస్తథా,
షడ్వర్గ ముత్సృజే దేన మస్మిన్ త్యక్తే సుఖీ నృపః. 102

రాజాఽఽహ-‘మన్త్రిన్ ! ఏష తే నిశ్చయః : మన్త్రి బ్రూతే-‘ఏవ మేవ. యతః-

శ్లో. స్మృతి స్తత్పరతాఽర్థేషు వితర్కో జ్ఞాననిశ్చయః,
దృఢతా మన్త్రగుప్తిశ్చ మన్త్రిణః పరమో గుణః. 103

తథా చ-

శ్లో. సహసా విదధీత న క్రియా మవివేకః పరమాపదాం పదమ్,
వృణతే హి విమృశ్యకారిణం గుణలుప్తాః స్వయమేవ సంపదః.

తద్దేవ! యదీదానీ మస్మద్వచనం క్రియతే, తదా సన్ధాయ గమ్య తామ్. యతః-

శ్లో. యద్యప్యపాయా శ్చత్వారో నిర్దిష్టాః సాద్యసాధనే,
సంఖ్యామాత్రం ఫలం తేషాం సిద్ధిః సాన్ని వ్యవస్థితా. 105

అను. మరియు - ప్రభువు అయినవాడు - కామం, క్రోధం, లోభం, మోహం, అభిమానం, మదం, అనే ఈ ఆరు దుర్గుణాలను పరిత్యజించాలి. ఇలా విడిచిననే సుఖవంతు డవుతాడు."

రాజా - ‘మంత్రి ఇదియేనా నీ నిశ్చయం " - అని అడిగాడు. అందుకు మంత్రి ఇలా చెప్పాడు - ‘ఇదియే; ఏలననగా -

జ్ఞాపకశక్తి, కార్యతత్పరత, కార్యపరిశీలనాజ్ఞానం, నిశ్చయజ్ఞానం, దృఢత, మంత్రరక్షణ, అనే ఈ ఆరు మంత్రికి ఉండదగిన ఉత్తమగుణాలు. 103

మరియూ - ఏ వనినీ తొందరపడి చేయరాదు. అవివేకం (అవిచారణ) అన్ని ఆపదలకు ముఖ్యకారణం. సద్గుణములందు ఆసక్తిగల సంపదలు, అలోచనతో కార్యం చేసే పురుషుణ్ణి స్వయంగా వరించి వచ్చి చేరుతాయి. 103

కనుక ప్రభూ ! ఇప్పుడు నా మాటను మన్నింతురేని సంది చేసికొనిపోవడం సముచితం. వీలనన -

కార్యసాధనకు సామ - దాన - భేద - దండాలు అని నాల్గు ఉపాయాలు చెప్పబడినా - అందు కార్యనిర్దిష్టాత్రం సామంలోనే ఉంది. తక్కినవి మూడు. కేవలం సంఖ్యాపూర్తికే అనవచ్చును."

మూ. రాజా ౨౨హ - "కథమేవం సత్వరం సంభాష్యతే ?

మ స్త్రీ బ్రూతే - "దేవ సత్వరం సమృద్ధిష్యతి. యతః -

శ్లో. మృద్ధుటవత్ సుఖభేద్యో దుఃసన్ధానస్తు దుర్జనో భవతి,
సుజనస్తు కనకఘటవద్ దుర్భేద్య శ్చాశునన్దేయః. 106

శ్లో. అజ్ఞః సుఖమారాధ్యః సుఖతర మారాధ్యతే విశేషజ్ఞః,
జ్ఞానలవదుర్విదగ్ధం బ్రహ్మ౨పి నరం స రక్షయతి. 107

అను. అది విని రాజు అడిగాడు - 'అయితే ఇలా సంది ఇంత తొందరగా ఎలా సంభవిస్తుంది? అందుకు మంత్రి ఇలా సమాధానం చెప్పాడు - "ప్రభూ ! త్వరగానే సంభవిస్తుంది. వీలనన -

దుర్జనుడి స్నేహం మట్టిపాత్రవలె తేలిగ్గా ధ్వంసం అవుతుంది. సందిం చదంమాత్రం కష్టం. సజ్జనుడి స్నేహం స్వర్ణపాత్రవలె తేలిగ్గా పగలదు (చెడి పోదు). ఒకవేళ వికటించినా మరల సులభంగా సందింపబడుతుంది. 106

మూర్ఖుణ్ణి తేలిగ్గా స్వాధీనం చేసుకోవచ్చును. వివేకవంతుణ్ణి మిక్కిలి తేలికగా స్వాధీనపఱచుకోవచ్చును. కానీ అల్పజ్ఞానంచే మిడిసిపడే అహంకారిని బ్రహ్మదేవుడు సైతం సంతోషపరచలేడు. 107

మూ. విశేషతశ్చాయం ధర్మజ్ఞో రాజా, సర్వజ్ఞో మంత్రి చ. జ్ఞాతమేతన్నయా పూర్వం మేఘవర్ణవచనాత్ తత్కృతకార్యసందర్శనాచ్చ యతః -

శ్లో. కర్మానుమేయాః సర్వత్ర పరోక్షగుణవృత్తయః,

తస్మాత్ పరోక్షవృత్తీనాం ఫలైః కర్మానుభావ్యతే." 108

రాజాఽఽహ - "అలమల ముత్తరోత్తరేణ, యథాఽభిప్రేత మనుష్ఠీయతామ్" ఇతి. ఏతన్నన్త్రయిత్యా గృధ్రో మహామన్త్రీ - "తత్ర యథార్థం కర్తవ్యమ్" ఇత్యుక్త్వా [సన్నివిషయకసమ్భాషణాయ] దుర్గాభ్యస్తరం చలితః.

అను. విశేషించి ఈ రాజైన హిరణ్యగర్భుడు, అతడి మంత్రి అయిన సర్వజ్ఞుడు మిక్కిలి ధర్మజ్ఞానులు. ఈ విషయాన్ని నేను మేఘవర్ణుడి వాక్కుల వల్లను వారిరువురూ చేసిన ఇతరసత్కార్యాలవల్లనూ గ్రహించాను. ఏలనన -

కన్నులకు కనబడనివారియొక్క గుణం స్వభావం వారి పనులద్వారా అంతటా ఊహింపబడును. అందువల్ల కనబడనివారు (పరోక్షస్థులు) చేసే పనులు వాటి ఫలితాలదేతనే ఊహింపబడుతాయి." అప్పుడు రాజు - "ఈవాదవివాదాలు చాలు మీకు సమ్మతమైనట్లు చేయండి" అన్నాడు.

అంతట మహామంత్రి రాజునకు తగిన సందేశం (సలహా) ఇచ్చాడు - [సంధివిషయమై సంభాషించేందుకు] హిరణ్యగర్భుడి కోటలోనికి వెళ్ళాడు.

మూ. తతః ప్రణిధిభిశ్చనాఽఽగత్య రాజ్ఞో హిరణ్యగర్భస్య నివేదితమ్, 'దేవ! సన్నిం కర్తుం మహామన్త్రీ గృధ్రోఽన్మత్సమీప మాగచ్ఛతి. రాజహంసో బ్రూతే-మన్త్రీన్ ! పున రభినన్దినా కేనచిద్రాఽఽగమనమ్' ఇతి. సర్వజ్ఞో విహస్యాఽఽహ- 'దేవ! న శక్నోఽఽస్మద మేతత్ యతోఽసౌ మహాశయో దూరదర్శి. అథవా స్థితిరియం మన్తమతీనామ్. కదాచిచ్ఛక్తైవ న క్రియతే. కదాచి త్సర్వత్ర శక్నో. తథాహి-

శ్లో. సరసి బహుశస్త్రారాచ్యాయే క్షణాత్ పరివశ్చీతః
కుముదవిటపాన్వేషీ హంసో నిశా న్యవితక్షణః,
న దశతి పున స్తారాఽఽశజ్జీ దివాఽపి సితోత్పలం
మహాకచకితో లోకః సత్యేఽవ్యపాయ మపేక్షతే. 109

శ్లో. దుర్జనదూషితమనసః సుజనేష్యపి నాస్తీ విశ్వాసః,
బాలః పాయసదగ్ధో దధ్యపి పూత్యైత్య భక్షయతి. 110

తద్దేవ ! యథాశక్తి తత్పూజార్థం రత్నోపహారాదిసామగ్రి సుసజ్జీ
క్రియతామ్' ఇతి.

అను. అప్పుడు (అచ్చట) ముఖ్యగు ప్రచరుడైన కొంగ ప్రభువైన హిరణ్య
గర్భుడివద్దకు వచ్చింది. ఇలా విన్నవించింది - "ప్రభూ ! సందిని చేసేందుకై మహా
మంత్రి అయిన గ్రద్ధ మనవద్దకు వస్తున్నాడు.

అది విని హిరణ్యగర్భుడు ఇలా అన్నాడు - "మంత్రి ! ఈ గ్రద్ధ మనలను
ఏదో మోసం చేయడానికి ఇచ్చటికి వస్తూ ఉండొచ్చు". అందుకు సర్వజ్ఞుడు అనే
ఆ మంత్రి నవ్వి ఇలా బదులు పల్కాడు - "ప్రభూ ! ఇందు సందేహంపలసిన
దేదీ లేదు. ఏలనన - ఈ దూరదర్శి అనే మంత్రి మిక్కిలి ఉదారబుద్ధి గలవాడ
అయినా మందబుద్ధుల స్వభావం ఇలాగే ఉంటుంది. వారు కొన్నిచోట్ల సందేహమే
ప్రొందరు. కొన్నియెడల ప్రతిదాన్ని సందేహిస్తూనే ఉంటారు.

ఏలనన - మందబుద్ధి గల హంస రాత్రులందు కలువలను వెదకుతూ
అధికంగా కనబడే నక్షత్రాల నీడను చూచి (ఆ నీడను కలువలు అని భావించి)
మోసపోయింది. అలా మోసపోయిన హంస పగటి కమలమును (తెల్లతామరను)
చూచియు నక్షత్రభావనచే ఆ తెల్లకమలాన్ని భక్షింపదు. ఏలనన - ఒకసారి
కవటవ్యవహారంచే మోసపోయిన జనం సత్యవస్తువునందునూ అనిష్టాన్నే శంకి
స్తుంది. 109

దుర్జనులవలన వంచితమైన మనస్సు సజ్జనులనునైతం విశ్వసించదు. వేడి
పాలను త్రాగబోయి నాల్గు గాల్పుకొన్న బాలుడు పెరుగునునైతం ఊడి ఊడి
తింటాడు. 110

కనుక ప్రభూ! [నందియం విడువండి] అతణ్ణి యథాశక్తి సత్కరించేందుకై రత్నాదిసామగ్రిని సిద్ధం చేయించండి."

మూ. తథాఽనుష్ఠితే సతి స గృహే మంత్రి దుర్గద్వారా చక్ర వాకేణోపగమ్య సత్కృత్యాఽఽనీయ రాజదర్శనం కారితో దత్తాననే చోపవిష్టః. తత శ్చక్రవాక ఉవాచ - "మన్త్రిన్ ! యుష్మదాయత్రం సర్వమ్. స్వేచ్ఛయోపభుజ్యతామ్. రాజహంసో బ్రూతే - "ఏవమేవ దూరదర్శి కథయతి." ఏవమేవైతత్. కిన్త్విదాసీం బహుప్రపశ్చవచనం నిష్ప్రయోజనమ్. యతః:-

శ్లో. లుబ్ధ మర్థేన గృహ్టియాత్ స్తబ్ధ మజ్ఞలికర్మణా,
మూర్ఖం ఛన్దానరోధేన యాథాతథ్యేన పణ్డితమ్. 111

అన్యచ్ఛ -

శ్లో. సద్భావేన హరేన్మిత్రం సమ్రుమేణ తు బాన్ధవాన్,
శ్రీభృత్యో దానమానాభ్యాం దాక్షిణ్యేనేతరాన్ జనాన్. 112

తదిదాసీం సన్ధాతుం గమ్యతామ్. మహాప్రతాప శ్చిత్రవర్ణో రాజా' ఇతి.

అను. అంత అలాగే సన్మానసామగ్రిని సిద్ధం చేశారు. హిరణ్యగర్భుడి మంత్రి అయిన చక్రవాకం కోటద్వారంవరకు ఎదురేగింది. చిత్రవర్ణుడి మంత్రి యైన గ్రద్ధకు స్వాగతం పల్కి సత్కరించింది. తనవెంట తీసుకొని వచ్చి రాజ దర్శనం చేయించింది. సముచితమైన ఆసనంపై కూర్చుండచేసింది. సగౌరవంగా ఇలా పల్కింది - "మంత్రివరా !" ఇదంతా మీ అధీనంలో ఉంది. స్వేచ్ఛగా అనుభవించండి. అంత రాజహంసుడునూ [మంత్రివాక్కును సమర్థిస్తూ] 'అలాగే' అన్నాడు. అప్పుడు దూరదర్శి [గ్రద్ధపేరు] ఇలా పల్కాడు - "మీరు చెప్పింది సరిగానే ఉంది. కాని ఇప్పుడు అధికంగా విస్తరించి మాట్లాడడం నిరుపయోగం. ఏలనన -

శోభివాణ్ణి దనంచేత, అభిమానిని (గర్వితుణ్ణి) చేతులు జోడించి, మూర్ఖుణ్ణి వాని కోరికప్రకారం ప్రవర్తిల్లి, పండితున్ని సత్యంచే అనుకూలుణ్ణి చేసికొనాలి.

మరియు - మిత్రుణ్ణి మంచితనంచే, బంధువులను ఆదరసత్కారాదులచే,
శ్రీంను సేవకులనూ అభిమతవస్తుదానం సన్మానం అనే క్రియలచే, ఇతరులను
ఉదారతచే (సామ్యభావంచే) ఆకర్షించి తనవారిగా చేసికొనాలి. 112

అందుచే సంది చేసికొనేందుకు చిత్రవర్ణుడివద్దకు పోదాము. ఆ ప్రభువు
మహాప్రతాపసంపన్నుడు.

మూ. చక్రవాకో బ్రూతే - “యథా సన్ధానం కార్యం తద ప్యుచ్య
తామ్”. రాజహంసో బ్రూతే - “కతిప్రకారాః సన్ధినాం సమ్భవన్తి ?
గృధ్రో బ్రూతే - “కథయామి. శ్రూయతామ్-

శ్లో. బలియసాఽభియుక్తస్తు నృపో నాన్యప్రతిక్రియః,
ఆపన్నః సన్ధి మన్విచ్ఛేత్ కుర్వాణః కాలయాపనమ్. 113

అను. చక్రవాకం - “సందిని ఎలా చేయాలో అదియూ తెల్పుండి” అని
అడిగింది. రాజహంసుడు - “సందిబేదాలు వివరించండి” అని అడిగాడు.

గృధ్ర ఇలా చెప్పింది - “చెప్పుతున్నాడు, వినండి”
బలవంతుడైన శత్రువుచే ఆక్రమింపబడి అపదలో ఉండే రాజు వేతే మార్గం
తోచనప్పుడు కాలయాపనకై (ఆక్రమణకర్త అయిన భూపాలుడితో) సంది చేసి
కొనాలి. 113

శ్లో. కపాల ఉపహారశ్చ సన్ధానః సజ్జత స్తథా,
ఉపన్యాసః ప్రతికారః సంయోగః పురుషాస్తరః. 114

శ్లో. అదృష్టనర ఆదిష్ట ఆత్మాదిష్ట ఉపగ్రహః,
పరిక్రియ స్తోచ్చిన్న స్తథా చ పరభూషణః. 115

శ్లో. స్కన్ధోపనేయః సన్దిశ్చ షోడశైతే ప్రక్రిర్నితాః,
ఇతి షోడశకం ప్రాహుః సన్ధిం సన్ధివిచక్షణాః. 116

అను. సందుల లక్షణాల, నెఱింగిన శాస్త్రజ్ఞులు సందులను పదునాడు
విధములుగా విభజించారు. వాటి నామములు-

1 కపాలం, 2 ఉపహారం, 3 సంతానం, 4 సంగతం, 5 ఉపన్యాసం

6 ప్రతీకారం, 7 సంయోగం, 8 పురుషాంతరం, 9 అదృష్టనరం, 10 ఆదిష్టం, 11 ఆత్మాదిష్టం, 12 ఉపగ్రహం, 13 పరిక్రియ, 14 ఉచ్చిన్నం, 15 పరభూషణం, 16 స్కంధోపసేయం.

మూ. అథ తేషాం లక్షణాని కథ్యంతే-

శ్లో. కపాలనన్ది ర్విజ్ఞేయః కేవలం సమనన్దితః,
సమృదానా దృవతి య ఉపహారః స ఉచ్యతే. 117

శ్లో. సనాననన్ది ర్విజ్ఞేయో దారికాదానపూర్వకః,
సద్విస్తు సజ్గతః సన్ది ర్మైత్రీపూర్వ ఉదాహృతః. 118

శ్లో. యావదాయుఃప్రమాణస్తు సమానార్థప్రయోజనః,
సమృతౌ వా విపతౌ వా కారణై ర్యో న భిద్యతే. 119

శ్లో. సజ్గతః సన్దిరేవాయం ప్రకృష్టత్వాత్ సువర్ణవత్,
తదాఽన్యైః సన్దికుశలైః 'కాఞ్చనః' సముదాహృతః. 120

శ్లో. ఆత్మకార్యస్య సిద్ధిస్తు సముద్దిశ్య క్రియేత యః,
స ఉపన్యాసకుశలై రుపన్యాస ఉదాహృతః. 121

అను. ఇక ఆ సందుల లక్షణాలు చెప్పబడుతూ ఉన్నాయి.

1. కపాలనందీ- కపాలద్యయసంయోగంచే ఘట మేర్పడినట్లు సమానబలులైన ఇరువురు రాజులకు గల్గే సందీ. 117

2. ఉపహారసందీ- వన్ను, కానుకలు మొదలైనవాటి ద్వారా గల్గే సందీ.

3. సంతానసందీ- శత్రువునకు కన్యను ఇచ్చి చేసుకొనే సందీ. 118

4. సంగతసందీ - సజ్జనులందు మైత్రీబావంచే గల్గే సందీ.

ఈ సందీ సమానార్థప్రయోజనాలు గలదౌటచే యావత్ప్రతివితం సంపదలోనూ, విపత్తులోనూ ఇంకా ఇతరమైన ఏ స్థితిలోనూ, ఏలాంటి కారణాలవల్లనూ చెడిపోదు. ఈ సంగతసందీయే బంగారంవలె (కాంచనం మాదిరి)

శ్రేష్ఠమైనది అవడంతో సందిశాస్త్రవేత్తలచే 'కాంచనసంది' అనే నామాంతరంచే పిలువబడుతుంది. 118.120

5. ఉపన్యాససంది- తన కార్యసిద్ధికై చేసుకొనే సంది. 121

శ్లో. మయాఽస్యోపకృతం పూర్వం మమాఽప్యేష కరిష్యతి,
ఇతి యః క్రియతే సన్దిః ప్రతీకారః స ఉచ్యతే. 122

శ్లో. ఉపకారం కరోమ్యస్య మమాఽప్యేష కరిష్యతి,
అయశ్చాపి ప్రతీకారో రామసుగ్రీవయోరివ. 123

శ్లో. ఏకార్థాం సమ్య గుద్దిశ్య క్రియాం యత్ర హి గచ్ఛతి,
సుసంహితప్రయాణస్తు స చ సంయోగ ఉచ్యతే. 124

శ్లో. ఆవయో ర్యోదముఖ్యైస్తు మదర్థః సాద్యతామితి,
యస్మిన్ పణస్తు క్రియతే స సన్దిః పురుషాన్తరః. 125

6. ప్రతీకారసంది - 'నేను ఇతడికి మేలు చేశాను. నాకూ ఇతను మేలు చేస్తాడు' అనే భావంతో చేసే సంది. 122

లేక- 'నేను ఇతడికి మేలు చేస్తున్నాను. నాకు ఇతను మేలుచేస్తాడు'.
అనే భావం-రామసుగ్రీవులవలె చేసే సంది. 123

(రెండింటికి బేదం- భూతకాలం-వర్తమానకాలం అని గ్రహించాలి.)

7. సంయోగసంది. ఏకప్రయోజనాన్ని చక్కగా లక్ష్యం చేసుకొని సంఘటితమైన జైత్రయాత్రకై గావించుకొనే సంది. అనగా- అనేకులుగానీ లేక ఇరువురుగాని ప్రభువులు ఏకలక్ష్యసాధనకై జైత్రయాత్ర చేస్తూ గావించుకొన్న సంది సంయోగసంది అని భావం. 124

8. పురుషాంతరసంది - 'మావారూ మీవారూ అయిన నైనికశ్రేష్ఠులు, పరస్పరం సంప్రదిస్తూ మన కార్యాలు సాధింతురు గాక'-అనే భావంతో చేసుకొనే సంది. (ఇచ్చట ముఖ్యులైన ప్రభువులు సంది ఒడంబడికలో లేరు. వారి ప్రతినిధులైన యోధశ్రేష్ఠులు గలరు. అందుచే పురుషాంతరసంది అయింది.) 125

శ్లో. 'త్యయైకేన మదీయాఽర్థః సప్రుసాద్యస్త్యసా'వితి,
యత్ర శత్రుః పఞం కుర్యాత్ సోఽదృష్టపురుషః స్మృతః. 126

శ్లో. యత్ర భూమ్యేకదేశేన పఞే స రిపు రూర్జితః,
సస్తీయతే సన్ధివిద్భిః స చాదృష్ట ఇతీరితః. 127

శ్లో. స్వనైస్యేన తు సన్ధాన మాత్మాదిష్ట ఉదాహృతః,
క్రియతే ప్రాణరక్షార్థం సర్వదానా దుపగ్రహః. 128

శ్లో. కోశాంశేనాఽర్థకోశేన సర్వకోశేన వా పునః,
శిష్టస్య ప్రాణరక్షార్థం పరిక్రయ ఉదాహృతః. 129

అను.

9. అదృష్టపురుష (అదృష్టవర) సంధి - 'సిపు ఒక్కడచే నా యీ పనిని
పూర్తిచేయాలి-అని శత్రువు షరతు ఉంచి విధించే సంధి. 126

10. అదిష్టసంధి - బలవంతుడైన శత్రువునకు రాజ్యంలో కొంతభాగం ఇచ్చి
చేసుకొనే సంధి. 127

11. అత్మాదిష్టసంధి - తన నైస్యంలో కొంత నైస్యాన్ని ఇచ్చి చేసికొనే
సంధి. 128

12. ఉపగ్రహసంధి - తన ప్రాణరక్షణకై సర్వం అర్పించి చేసుకొనే సంధి.

13. పరిక్రియసంధి - శత్రువు ఆక్రమించగా మిగిలిన రాజ్యాన్ని రక్షించు
కొనేందుకై ధనాగారంలో కొంతభాగంగానీ, సగంగానీ, పూర్తిగా గానీ
ధనాన్ని శత్రువునకు సమర్పించి చేసుకొనే సంధి.

శ్లో. భువాం సారవతీనాం తు దానా దుచ్చిన్న ఉచ్యతే,
భూమ్యుత్థఫలదానేన సర్వేణ పరభూషణః. 130

పరిచ్చిన్నం ఫలం యత్ర ప్రతిస్కన్ధేన దీయతే,
స్కన్ధోపనేయం తం ప్రామాః సన్ధిం సన్ధివిచక్షణాః. 131

14. ఉచ్చిన్నసంధి - సారవంతమైన భూములను శత్రువునకు ఇచ్చి చేసుకొనే సంధి. 130

15. పరభూషణసంధి. భూమినుండి లభించే పలితం సర్వం అర్పించే విధంగా చేసుకొనే సంధి. 130

16. స్కంధోపనేయసంధి - కిక్కుల రూపంగా పరిమితరూపంలో దాన్యాది పలితం ఇచ్చి చేసుకొనే సంధి. 131

శ్లో. పరస్పరోపకారస్తు మైత్రీ సమ్మన్తక స్తతా,
ఉపహారశ్చ విజ్ఞేయా శ్చత్వారశ్చైవ సన్దయః. 132

ఏక ఏవోపహారస్తు సన్దిరేవ మతో మమ,
ఉపహారవిభేదాస్తు నర్యే మైత్రవివర్జితాః. 133

అభియోక్తా బలీయస్త్వా దంభ్యా న నివర్తతే,
ఉపహారాదృతే తస్మాత్ సన్దిరన్యో న విద్యతే". 134

అను. మరియు, పరస్పరోపకారం - మైత్రీ - బాంధవ్యాదిసంబంధం -
చనాదిప్రదానం- అని సందులు నాల్గవిధాలుగా ఉన్నాయి. 132

ఈ నాల్గింటిలో మైత్రీకంటె భిన్నములైన మూడు సందులు (ఉపకార-
బాంధవ్య-ఉపహారాలు- అనే మూడు) ఉపహారం అనే ఒకే సంధిలోని భేదాలు
అనియే నా అభిప్రాయం. 133

వివరణ. ఉపహారం అనగా కానుకగా సమర్పించడం. అది ఉపకారం
కావచ్చు. కన్యాదానాది బాంధవ్యం కావచ్చు. రత్నాది ధనోపహారం కావచ్చు.
ఇంక, మైత్రీకరాలైన మూడు ఉపహారాన్తర్గతాలైనవి అని భావం.

దండయాత్ర చేసినవాడు బలవంతుడు అవడంతో ఏదేని ఉపహారం
(ధనాదిక సమర్పణ) లేక మరలదు. అందువల్ల ఇచ్చట ఉపహారం విడిచి అన్య
మైన సంధి పొసగదు." 134

మూ. రాజాహ- 'భవన్తో మహాన్తః పట్టితాశ్చ. తద్రతాఽ

స్మాకం యథాకార్య ముపదిశ్యతామ్'. దూరదర్శి బ్రూతే--'అః! కిమేవ ముచ్యతే ?

శ్లో. ఆధి-వ్యాధి-పరీతాపా దద్య శ్శో వా వినాశితే,
కో హి నామ శరీరాయ ధర్మాఽపేతం సమాచరేత్. 136

శ్లో. వాతాబ్రవిత్రిమ మిదం వసుధాధిపత్య
మాపాతమాత్రమధురో విషయోపభోగః,
ప్రాణాన్తృణాగ్ర జలబిన్దు సమానలోలా
ధర్మః సఖా పరమహాః పరలోకయానే. 137

అను. రాజా (హిరణ్యగర్భుడు) ఇలా అన్నాడు- 'తాము మహాత్ములు, పండితులుగూడ. అందువల్ల ఈ విషయంలో ఎలా చేయాలో ఉపదేశించండి.' అందుకు దూరదర్శి ఇలా చెప్పాడు.

'అః! ఎందుకు ఇలా అంటున్నారు? మానసిక దుఃఖాలవల్లా శారీరక రోగాది బాధలవల్లా నేడో రేపో నశించే ఈ శరీరానికై ధర్మవిరుద్ధమైన కార్యాన్ని ఎవడు చేస్తాడు? 136

రాజ్యాధికారం గాలిచే చెదరగొట్టబడిన మేఘం వలె క్షణికవిలాసం గలది. విషయసుఖాలు తాత్కాలికమైన ఆనందాన్ని గల్గిస్తాయి. ప్రాణాలు గడ్డిపఱకమై బడిన సుంచబొట్టవలె చంచలమైనవి. పరలోకప్రయాణంలో ధర్మమే లోడుగా ఉండే మిత్రుడు. ఆహా ఏమి అద్భుతం! 136

శ్లో. జలాన్తశ్చన్ద్రచపలం జీవితం ఖలు దేహినామ్,
తథావిద మితి జ్ఞాత్వా శశ్వ త్కల్యాణ మాచరేత్. 137

శ్లో. మృగత్పష్టాసమం వీక్ష్య సంసారం క్షణభిజ్గరమ్,
సజ్జనైః సజ్జతం కుర్యాద్ ధర్మాయ చ సుఖాయ చ.
తన్మమ సమ్మతేన తదేవ క్రియతామ్. యతః- 138

శ్లో. అశ్వమేదసహస్రాణి సత్యజ్ఞా తులయా ధృతమ్,
అశ్వమేదసహస్రాద్ధి సత్యమేవాతిరిచ్యతే. 139

అతః సత్యాభిదానదివ్యపురస్కర మనయో రూపాలయోః
కాఞ్చనాభిదానః సన్ని ర్విధీయతామ్" ఇతి.

అను. ప్రాణుల జీవితం సిటిలో ప్రతిఫలించిన చంద్రబింబంవలె చంచల
మైంది గదా. అది గుర్తించి నిత్యం మంచీపనులనే చేయాలి. 137

ఈ ప్రపంచం ఎండమావివలె క్షణికం అని తలంచి నిత్యసుఖాన్ని గుర్తించి
ధర్మోపార్జనకై సజ్జనులతో మైత్రి చేయాలి. 138

అందుచే దానినే (సత్యమైన దార్మికసంధినే) చేయడం మంచిది. ఇదియే
నాకు సమ్మతం. ఏలనన.

త్రాసులో వెయ్యి అశ్వమేధయాగాల పుణ్యఫలాన్ని ఒక ప్రక్కనూ,
సత్యాన్ని (సత్యపుణ్యఫలాన్ని) వేరొకప్రక్కనూ ఉంచి తూకం వేసినచో సత్యం
ప్రక్కనే ముల్లు నూపును. 139

కనుక సత్యాన్ని ప్రమాణంగా (సాక్షిగా) శపథం చేసి ఈ ప్రభువులకు
ఇరువురకు 'కాంచనం' (సంగతం) అనే పేరుగల సంధిని చేయాలి."

మూ. సర్వజ్ఞో బ్రూతే- 'ఏవమస్తు.' తతో రాజహంసేన రాజ్ఞా
వస్త్రాల్కారోపహారైః స మస్త్రీ దూరదర్శి హుజితః ప్రహృష్టమనా
శృక్రవాకం గృహీత్వా రాజ్ఞో మయూరస్య సంనిదానం గతః. తత్ర
చిత్రవర్ణేన రాజ్ఞా సర్వజ్ఞో గృధ్రవచనాద్ బహుమానపురస్కరం
సమృషిత స్తథావిధం సన్ని స్వీకృత్య రాజహంససమీపం ప్రస్థాపితః.

దూరదర్శి బ్రూతే- 'దేవ! సిద్ధం నః సమీహితమ్. ఇదానీం
స్వస్థానమేవ విన్యాచలం వ్యావృత్య ప్రతిగమ్యతామ్' ఇతి.

అథ నర్వే స్వస్థానం ప్రాప్య మనోఽఖిలషితం ఫలం ప్రాప్నువ'
న్నితి.

అను. సర్వజ్ఞుడు- 'అలాగే కానిమ్ము' అన్నాడు. ఏమ్మట ప్రభువైన
రాజహంసుడు వస్త్రభూషణాదులైన కానుకలచే మంత్రి అయిన దూరదర్శిని సన్మా
నించాడు. అందులకు దూరదర్శి సంతুষ్టుడై, రాజహంసుడి మంత్రి అయిన చక్ర
వాకమును తన నెంట్ తీసుకొని తనప్రభువైన చిత్రవర్ణుడి (మయూరం) వద్దకు

పోయాడు. జరిగిన విషయం తెల్పాడు. అంతట చిత్రవర్ణుడు తన మంత్రి వాక్కును అనుసరించి ఆ విధమైన సందికి సమ్మతించాడు. సర్వజ్ఞాణి (రాజ హంసుడి మంత్రి అయిన చక్రవాకాన్ని) బహుమానాదికంచేతనూ సముచితసంధా షణచేతను సంతోషపడతాడు. సాదరంగా రాజహంసుడివద్దకు వంపాడు.

పిమ్మట దూరదర్శి తన ప్రభువైన చిత్రవర్ణుడితో ఇలా అన్నాడు- 'దేవా! మన కోరిక సిద్ధించింది. ఇప్పుడు మనదేశమైన వింధ్యవర్షతానికి పోవడం శుభం'.

తర్వాత అందరు తమ తమ నెలపులకు పోయారు. అభీష్టసిద్ధిని పొంది సుఖంగా ఉండసాగారు.

మూ. విష్ణుశర్మణోక్తమ్- 'అవరం కిం కథయామి తదుచ్యతామ్' రాజపుత్రౌ ఊహ:- 'ఆర్య! తవ ప్రసాదాత్ సకలరాజ్యవ్యవహారాణ్ణం జ్ఞాతమ్. తతః సుఖినో భూతా వయమ్.' విష్ణుశర్మోవాచ- 'యద్యః ప్యేవం తథావ్యవర మపీద మస్తు-

శ్లో. సన్ది: సర్వమహిమజ్ఞాం విజయినా మస్తు ప్రమోదః సదా
సన్తః సస్తు నిరాపదః, సుకృతినాం కీర్తిశ్చిరం వర్తతామ్,
నీతి ర్వారవిలాసిసీవ సతతం వక్షఃస్థలే సంస్థితా
వక్త్రం చుమ్పతు మన్త్రిణా మహ రహ ర్భూయా న్మహానుత్సవః.

అను. విష్ణుశర్మ ఇలా అడిగాడు- 'ఇక ఏమి చెప్పాలో తెలువండి'. అందుకు రాజపుత్రులు- 'ఆర్య! తమ అనుగ్రహంచే రాజ్యవ్యవహారానికి సంబంధించిన అన్ని అంశాలను గ్రహించాము. అందువల్ల సంతోషసుఖాలు పొందాము' అన్నారు.

అంతట విష్ణుశర్మ మరల ఇలా చెప్పాడు- 'అది అంతే. అయినా ఈ క్రింది శుభం నైతం గల్లుగాక-

'విజయం పొందిన ప్రభువులు అందరు సందిని పొందుదురుగాక. నిత్యం ఆనందం వరలుగాక. సజ్జనులు ఆపదలు లేనివారై ఉందురుగాక. సుకృతులు (పుణ్యులు-సత్కార్యకర్తలు) శాశ్వతకీర్తిచే వర్ణిల్లుదురుగాక. మంత్రిుం హృదయంలో నిత్యం వారకాంతవలె విరాజిల్లే రాజనీతి వారి వాక్కున పనించుగాక.

(వారి మోమును చుంబించుగాక. మరియు ప్రతిదినం మహత్తరమైన ఉత్సవం గలుగాక.

140

మూ. అన్యచ్ఛాన్తు-

శ్లో. ప్రాలేయాద్రేస్సుతాయాః ప్రణయనివసతిశ్చన్ద్రమాలిన్స యావద్
యావల్లక్ష్మీ ద్మూరారే ర్జలద ఇవ తటివ్మానసే విస్ఫురన్తి,
యావత్ స్వర్ణాచలోఽయం దవదహనసమో యన్య సూర్యః

స్ఫులిగ్గ

స్తావన్నారాయణేన ప్రచరతు రచితస్సగ్గ్రహోఽయం కథానామ్.

అను. మరియు ఇలా అగుగాక. పార్వతీదేవిప్రేమకు నివాసభూమియైన చంద్రశేఖరుడు ఉండినంతకాలం, మేఘంలో మెఱుపుతీగవలె శ్రీమహావిష్ణుమానసంలో లక్ష్మీదేవి విరాజిల్లునంతకాలం, సూర్యభగవానుడు విస్ఫులింగంగా బాసిల్లే దావాగ్నివంటి మేరుపర్వతం ఉన్నంతకాలం నారాయణపండితుడు రచించిన ఈ కథాసంగ్రహం ప్రచారంలో ఉండుగాక !

మూ. కిచ్ఛా-

శ్లో. ఉర్వి ముద్దామసస్యాం జనయతు విస్సజన్ వాసవో వృష్టిమిష్టా
మిత్తై సై ర్విష్టపానాం విదధతు విధివత్ప్రీణనం విప్రముఖ్యః,
ఆ కల్పాన్తచ్ఛా భూయాత్ సముపచితసుఖః సజ్గమః సజ్జనానాం
నిశ్శేషం యాన్తు శాన్తిం పిశునజనగిరో దుర్జయా వజ్రజలేపాః..142

అను. ఇందుడు అనుకూలవర్షదాతయై భూమాతను సమృద్ధసస్యయుతను జేయుగాక ! విప్రులు ఆ యా యాగాదులను చేసి దేవతలను సంతుష్టులను జేతురు గాక. సజ్జనమైత్రి కల్పాంతంవరకు సమృద్ధ సుఖం నిచ్చుగాక. అదమ్యాలా, వజ్రజలేపనం మాదిరి కఠోరాలు అయిన దుష్టుల వాక్కులు నిశ్శేషంగా శాంతించు గాక.

142

మూ. అపరజ్ఞా-

శ్లో. శ్రీమాన్ ధవలచన్ద్రోఽసౌ జీయాన్మాణ్డలికో రిపూన్,
యేనాఽయం సజ్గ్రహో యత్నా ల్లేఖయిత్వా ప్రచారితః. 143:

ఇతి శ్రీహితోపదేశే సన్ది ర్నామ చతుర్థః
కథాసజ్గ్రహః.

సమాప్తశ్చాయం హితోపదేశః.

అను. మరియు, గుజరాతులోని మాండలికరాజు అయిన ధవలచంద్రో
భూపాలుడు శత్రువులను జయించుగాక. ఆ ప్రభువు మిక్కిలి ప్రయత్నపూర్వ
కంగా ఈ కథాసంగ్రహం వ్రాయించి ప్రచారం చేశాడు. 143:

ఇది హితోపదేశంలో సంధి అనే నాల్గవ కథాసంగ్రహం
శ్రీ జీరెడ్డి బాలచెన్నారెడ్డి రచితమైన ఆంధ్రానువాదయుతం సమాప్తం.
శుభం భూయాత్.

ఆకారాది క్రమ శ్లోక సూచిక

	పు.సం. శ్లో.సం.			పు.సం. శ్లో.సం.	
అ			అభేదే న చ యుద్యేత	46	81
అకాణ్డపాతజాతానాం	131	89	అవస్కన్దభయాద్రాజా	65	113
అకాలయు క్తనైస్యస్తు	113	52	అవిచారయతో యుక్తి	95	164
అకాలసహ మత్యల్పం	76	139	అవిద్యానపి భూపాలో	66	116
అజా సింహప్రసాదేన	9	13	అశ్వమేధసహస్రాణి	150	138
అజ్ఞః సుఖమారాధ్యః	141	107	అసస్తుష్టా ద్విజా నష్టాః	42	66
అజ్ఞానం కారణం న	131	88	అస్మాభిర్నిర్మితా నీదా	5	6
అత ఏవ హి నేచ్ఛన్తి	130	84			
అదుర్గో విషయః కస్య	33	53	ఆ		
అదృష్టనర ఆదిష్ట	145	115	ఆత్మకార్యస్య నిర్దిష్ట	146	121
అదేశస్థో బహురిపు	110	38	ఆత్మనశ్చ పరేషాం చ	6	8
అదేశస్థో హి రిపుణా	112	50	ఆత్మవక్షం పరిత్యజ్య	35	59
ఆదీతవ్యవహారార్థం	15	18	ఆత్మానదీ సంయమ	133	93
అనాగతవతీం చింతాం	101	20	ఆత్మోదయః పరగ్గాని	50	98
అనాగతవిదాలా చ	86	157	ఆత్మోపమ్యేన యో	117	58
అనిత్యం యౌవనం	128	74	ఆదేయస్య ప్రదేయస్య	138	101
అనేకచిత్తమంత్రస్తు	112	46	అధివ్యాధిపరీతాపా	150	135
అనేకయుద్ధవిజయీ	108	34	అపాతరమణీయానాం	129	81
అన్యదా భూషణం పుంసః	6	7	ఆరభంతేఽల్పమేవాఽజ్ఞాః	69	124
అన్య దుచ్ఛృక్తులం సత్త్వ	50	99	ఆవయో ర్కౌఢముత్యైస్తు	147	125
అపరాధః స దైవస్య	84	153	ఆనన్దతరతా మేలి	127	73
అపీడయస బలం శత్రూన్	49	93	ఆసీద్విరవరో నామ	52	101
అప్రసాదోఽ నధిష్ఠానం	49	92	ఆహవేషు చ యే శూరాః	81	149
అభియుక్తో యదా పశ్యే	100	19	ఆహాకో ద్విగుణః శ్రీదాం	89	160
అభియోక్తా బలీయస్త్యా	149	134			
			ఉత్పన్నా మావదం యస్తు	87	158

పు.సం.	శ్లో.సం.	పు.సం.	శ్లో.సం.
ఉత్పన్నే వ్యసనే యుద్ధే	126 67	క్రోధీకరోతి ప్రథమం	126 68
ఉత్సాహశక్తిహీనత్వాత్	110 41	క్వ గతాః పృథివీపాలాః	126 69
ఉద్యతేష్యపి శస్త్రేషు	12 16		
ఉపకర్తారీణా సన్ని	98 17	ఖలః కరోతి దుర్వృత్తం	17 22
ఉపకారం కరోమ్యస్య	147 123	ఖ్యాతః సర్వరసానాం	34 58
ఉపజాప శ్చిరారోధో	76 140		
ఉపాయం చింతయన్	91 162		
ఉర్వి ముద్దామసస్యాం	153 141	చిత్త పరివృజ్య విచే	24 31
ఏ		చిద్రం మర్మ చ పర్యజ్ఞ	38 61
ఏకః శతం యోధయతి	32 52		
ఏక ఏహోపహరస్తు	149 133	జనయన్తి సుతాన్ గావః	80 148
ఏకదా న విగృహీయాద్	137 99	జన్మమృత్యుజరావ్యాధి	133 94
ఏకార్థాం సమ్యగుద్దిశ్య	147 124	జమదగ్నేః సుతస్యేవ	108 33
ఏతైః సన్నిం న కుర్వీత	110 39	జరాన్తశ్చన్ద్రచవలం	150 136
క		జాతస్య హి ద్రువో	127 70
కపాల ఉపహరశ్చ	145 114	జాయంతే చ మ్రియంతే చ	58 103
కపాలసన్ని ర్విజ్ఞేయః	146 117	జ్ఞానశ్రేష్ఠో ద్విజః పూజ్యః	106 26
కర్మానుమేయాః సర్వత్ర	142 108		
కామః క్రోధ స్తథా	140 102	తావద్భయేన భేతవ్యం	99 18
కామః సర్వాత్మనా	134 97	తిస్రః కోట్యోఽర్థకోటి	23 29
కామః సన్నిహితాపాయః	127 71	తీర్థాశ్రమసురస్థానే	27 37
కిం మస్త్రేణాననుష్ఠానే	44 70	త్యజేత్ కుదారా మహిలా	120 60
కృతకృత్యస్య శృత్యస్య	94 163A	త్యయైకేన మదీయోఽర్థః	148 126
కోశాంశేఽ నార్థకోశేన	148 129		
కౌర్మం సజ్జోచ	32 50	ద	
క్రతౌ వివాహే వ్యసనే	71 126	దక్షః శ్రియ మధిగచ్ఛతి	66 115
కురామిత్రం రజే చాపి	49 96	దాతా ధర్మి గుణగ్రాహి	78 142
		దాయదా దవరో యస్మా	49 94

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం. శ్లో.సం.

దీర్ఘవర్మపరిశ్రాంతం	64	110
దుఃఖమేవాస్తి న సుఖం	133	95
దుఃఖితోఽపి చరేద్ధర్మం	132	91
దుర్గం కుర్మాన్మహాభూత	33	54
దుర్జనదుఃషితమననః	143	110
దుర్జనై రుచ్యమానాని	20	24
దుర్భిక్షవ్యసనీ చైవ	112	49
దుర్మన్త్రిణం క మువః	67	119
దూతో మైచ్చోఽవ్యవధ్యః	40	64
దూరే భీరుత్వ మాసన్నే	31	46
దూషయే చాప్య సతతం	47	84
దేవతాసు గురౌ గోషు	69	122
దైవోపహతకత్తైవ	109	37

ధ

ధనాని జీవితకైవ్ర	57	102
ధాన్యానాం సజ్గ్రహో రాజ	34	57
ధార్మిక స్వాభియుక్తస్య	107	29
ధూర్తః శ్రీ వా శిఖర్యస్య	73	133

చ

చగరస్థో వనస్థో వా	22	27
చ తథోత్థాప్యతే గ్రావా	30	44
చద్యద్రివనదుర్గేషు	44	71
చ సరస్య సరో దాసో	46	80
చన్దం జహూన చాణక్య	39	62
చ భూప్రదానం చ సువర్ణ	121	62
చ రాజ్యం ప్రాప్త మిత్యేవ	66	114

చరేశే జీవతోక్తోఽయం	79	147
చ శరన్నేఘవత్కార్యం	137	98
చ సా సఖా యత్ర చ	40	63
చ సాహనైకాన్తరసా	66	118
చ శ్రీణా మప్రియః	88	159
చ స్థాతవ్యం చ గన్తవ్యం	17	23
చాయ మత్యన్తసంవాసో	129	79
చాశయేత్ కర్షయే	46	78
చీచః శ్వాఘ్యపదం ప్రాప్య	95	165

ప

పయఃపానం ముజ్జానాం	3	4
పరస్పరజ్ఞాః సంహృష్టాః	72	128
పరస్పరోపకారస్తు	149	132
పరిచ్ఛిన్నం పరిం యత్ర	148	131
పరుషాణ్యపి యా ప్రోక్తా	22	26
పరోఽపి హితవాన్ బన్ధు	52	100
పశ్చాత్ నేనాపతి	45	74
పదాతీంశ్చ మహిషాంః	47	82
పశ్చాభి ర్నిర్మితే దేహే	128	77
పజ్జ-పాంసుజలా	64	112
పానం శ్రీ మృగయా	66	117
పార్శ్వయో రుభయో	45	73
పుష్కాల్లిబ్ధం యదేకేన	61	107
పురస్కృత్య బలిం రాజా	75	138
పురా వృతకథోద్ధారైః	63	108

పు.సం. శ్లో.సం.		పు.సం. శ్లో.సం.	
ప్రకృతిః స్వామినం త్యక్త్వా	79 146	బిరు ద్యుద్ధ పరిత్యాగాత్	111 43
ప్రజాం సంరక్షతి నృపః	2 3	భువాం సారవతినాం తు	148 130
ప్రణయా దుపకారాద్వా	94 163	భూమి ర్మిత్రం హిరణ్యశ్చ	42 68
ప్రతిక్షణ మయం కాయః	127 72	మ	
ప్రత్యక్షేఽపి కృతే దోషే	20 25		
ప్రత్యూహః సర్వసిద్ధీనా	31 47	మతి ర్దోలాయతే సత్యం	118 59
ప్రథమం యుద్ధకారిత్వం	48 88	మత్తః ప్రమత్తశ్చోన్మత్తః	121 61
ప్రమత్తం భోజనవ్యగ్రం	64 111	మదోద్ధతస్య నృపతేః	103 21
ప్రసాదం కురుతే పత్యుః	16 21	మన్త్రజేదే హి యే దోషా	28 39
ప్రాలేయాద్రేః సుతాయాః	153 140	మన్త్రిణాం భిన్నసన్ధానే	69 123
ప్రియం బ్రూయా దకృ	60 104	మయాఽస్యోపకృతం	147 122
బ		మహాత్యల్పేఽ ప్యుపాయజ్ఞః	32 51
		మహాసవ్యల్పతాం యాతి	9 12
బిరి మశ్యశ్చ సైన్యానాం	48 86	మహిభుజో మదాన్తస్య	74 136
బిలాధ్యక్షః పురో యాయాత్	44 72	మిత్రాఽ మాత్యసుహృ	42 67
బలినా సహ యోద్ధవ్య	31 48	ముదం విషాదః శరదం	68 120
బలినా సహ యోద్ధవ్య	108 32	మూర్ఖః స్వల్పవ్యయ	71 127
బలీయసాఽభియు త్తస్తు	145 113	మృగత్వష్టాసమం వీక్ష్య	150 137
బలేషు ప్రముఖో హస్తి	47 85	మృద్వటవత్ సుఖజేద్యో	141 106
బహుశత్రుస్తు నన్త్రస్తః	113 51	య	
బాలస్యోల్పప్రభావత్వా	110 40		
బాలో పృథ్తో దీర్ఘకోగీ	109 35	యః కాకిణీమవ్యవధ	70 125
బ		యః స్వభావో హి యస్యా	37 60
		యత్ర తత్ర హతః శూరః	81 150
బక్తో గుణీ జుచిర్దక్షః	16 20	యత్ర భూమ్యేకదేశేన	148 127
బక్షయిత్వా బహూన్	97 16	యత్ర రాజా తత్ర కోశో	46 79
బర్హి హి పరమం నార్య	23 28	యథా కాష్ఠశ్చ కాష్ఠశ్చ	128 75
బవేత్ స్వపరరాష్ట్రాణాం	26 36	యథా కాలకృతోద్యోగాత్	30 45
బవేఽస్మిన్ పవనోద్భూత	79 144		

పు.సం. శ్లో.సం.

పు.సం శ్లో.సం.

యథా ప్రభుకృతాన్మానా	48	90
యథా హి వధికః కశ్చి	128	76
యదభావి న తద్భావి	89	161
యది న స్యాన్నరవతిః	2	2
యది సమర మపాస్య	78	143
యద్యః పృథివ్యా	140	105
యన్మై దద్యాత్ పితా	24	32
యస్య నాస్తి స్యయం	68	121
యావతః కురుతే జన్తుః	129	78
యావదాయః ప్రమాణస్తు	146	119
యామేవ రాత్రిం ప్రథయా	131	87
యా హి ప్రాణపరిత్యాగ	114	54
యుద్ధే వినాశో భవతి	104	25
యుధ్యమానా హయరూఢా	48	87
యేషాం రాజ్ఞా సహ స్యాతా	74	135
యోఽకార్యం కార్యవచ్ఛాన్తి	60	105
యో యత్ర కుశలః కార్యే	33	56
యో యేన ప్రతిబద్ధః స్యాత్	73	132
యోఽర్థతత్త్వమవిజ్ఞాయ	137	100
యో హి ధర్మం పురస్త్యత్య	103	22

ర

రషితవ్యం సదా వాక్యం	84	156
రాజా మత్తః శిశుశ్చైవ	15	19

ల

లుబ్ధః క్రూరోఽలసోఽసవ్యః 63 109

లుబ్ధ మర్థేన గృహ్ణీయాత్	144	111
లుబ్ధస్యాఽసంవిభాగిత్వా	111	44
లోకో వహతి కిం రాజన్	124	65

వ

వనేఽపి దోషాః ప్రభవన్తి	132	90
వర మల్పబలం సారం	48	91
వర్ణాఽకారప్రతిద్వానై	26	34
వాతాభ్రవిభ్రమమిదం	150	136
విగ్రహః కరి తురగ్జ	81	151
విజేతుం ప్రయతేతాఽరీన్	29	41
విత్తం సదా యస్య సమం	114	55
విద్వానే వోపదేష్టవ్యో	4	5
విర క్తప్రకృతిశ్చైవ	109	36
విశ ని సహసా మూఢా	43	69
విశ్వాసప్రతివన్నానాం	117	57
విషమాం హి దశాం ప్రాప్య	84	154
విషమోఽపి యథా సక్రః	75	137
విస్తీర్ణతాఽతివై షమ్యం	33	55
వృత్త్యర్థం భోజనం యేషాం	133	92
వృత్తే మహతి సజ్జామే	83	152
వైద్యానామాతురః శ్రేయాన్	26	35
వైద్యో గురుశ్చ మస్త్రీ చ	61	106
వ్యవదేశేఽపి నీధిః స్యా	10	14
వ్యాలగ్రాహీ యథా వ్యాలం	24	30
వ్రజన్తి న నివర్తన్తే	129	82

శ

శతం దద్యాన్న వివదే 25 33

	పు.సం.	శ్లో.సం.		పు.సం.	శ్లో.సం.
శిష్టై రవ్యవిశేషజ్ఞ	72	130	సర్వకామసమృద్ధస్య	122	63
శైలేషు దురమారేషు	45	77	సహసా విదదీత న	140	104
శ్రీమాన్ ధవంచస్త్రోఽసౌ	154	142	సామ్నా దానేన భేదేన	29	42
ష			సుకృతా న్యపి కర్మాణి	130	85
షట్కర్ణో భిద్యతే మన్త	27	38	సుఖాస్వాదవకో యస్తు	130	83
న			సుఖోచ్చేద్యో హి భవతి	111	42
సంయోగోఽపి వియోగస్య	129	80	సుగుప్తి మాదాయ సుసం	115	56
సంహతత్వాద్యథా వేణు	108	31	సుచిరం హి చరన్నిత్యం	6	9
స కింభృత్యః స కింమనీ	29	40	సుబలాః శిలసమృన్నాః	72	129
సజ్జః సర్వాత్మనా త్యాజ్యః	134	96	సుమన్రితం సువిక్రాంతం	77	141
సజ్గతః సన్నిరేవాయం	146	120	సుహృదాం హితకామానాం	84	155
సజ్జీవస్య సజ్జీవస్య	130	86	సుహృద్బలం తథా రాజ్య	104	23
సత్యం శౌర్యం దయా	73	131	సేవితవ్యో మహావృక్షః	8	10
సత్యధర్మవ్యపేతేన	113	53	స్కందోపనేయః సంధిశ్చ	145	116
సత్యార్థో దార్మికౌఽనార్థో	107	27	స్కన్దేనాఽపి వహే	124	66
సత్యోఽనుపాయన్	107	28	స్పృశన్నపి గజో హన్తి	11	15
సదాఽధర్మబిరియస్త్యా	112	47	స్మృతి స్తత్పరతాఽరేషు	140	103
సద్భావేన హరేన్మిత్రం	144	112	స్మృతనాశ్చైః సమే యుద్యే	47	83
సన్తానసన్నిర్విణ్ణేయో	146	118	స్వచేశజం కులాచార	15	17
సన్త్యజ్యతే వ్రతకృతిభి	111	45	స్వభావహర మత్రజ్ఞం	48	89
సన్తాయ యువరాజేన	49	95	స్వరాజ్యం వాసయేద్రాజా	50	97
సన్ధిః కార్యోఽవ్యనార్యేణ	108	30	స్వనైన్యేన తు సన్తాన	148	128
సన్ధిః సర్వమహిమజ్ఞాం	152	139	స్వాపకర్షం వరోత్కర్షం	41	65
సన్నివిచ్ఛే త్సమేనాఽపి	104	24	స్వామిమూలా భవన్త్యేవ	122	64
స మూర్ఖః కాలమప్రాప్య	32	49	స్వామ్యమాత్యశ్చ రాష్ట్రాశ్చ	79	145
సమేయాద్ విషమం నాగై	45	75	హ		
సమృతేశ్చ వివతేశ్చ	112	48	హంసైః సహ మయూరాణాం	1	1
సరసి బహుశ స్తారా	143	109	హర్షక్రోధో యతో యస్య	74	134
సర్వ ఏవ జనః శూరో	30	43	హస్తినా గమనం ప్రోక్తం	45	76
			హినసేవా న కర్తవ్యా	9	11

SANSKRITA BHASHA PRACHARA SAMITI
Nampally Station Road, Hyderabad-500 001.

HITOPADESAHA
(PART-II)

Price : Rs. 30/-
